

ANNALER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED

OG HISTORIE,

UDGIVNE

AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1862.

KJÖBENHAVN.

BERLINGSKE BOGTRYKKERI VED L. N. KALCKAR.

DEN NORDISKE NATIONALITET PAA SHETLANDS- OG ORKNÖERNE, AF GRÍMUR THOMSEN.

PAA samme Tid, som Dansk-forstaaende om end Tydsk-talende danske Undersaatter fornægte deres nordiske Nationalitet, og foretrække at gaae op i en fremmed Nation, den tydske, fordi denne er talrigere og mere omfattende, er en lille Befolkning af nordisk Udspring, der, skjöndt indlemmet i den store og dygtige britiske Nation, dog vedbliver at gjöre sin nordiske Nationalitet gjældende, et behageligt Særsyn.

Den störste Godseier paa Orknöerne, Jarlen af Orkney ikke undtagen, David Balfour til Balfour og Trenabie, har nylig som Manuscript for Venner, udgivet en Bog om den skotske Regjerings Undertrykkelse af Shetlands- og Orknöerne i det 16de Aarhundrede, der indeholder et mærkeligt og glædeligt Beviis paa den Trofasthed, hvormed disse Öers Indbyggere selv i det 19de Aarhundrede hænge ved deres oprindelige Naturgrund.

Som bekjendt, forpligtede Christian I af Danmark, Sverrig og Norge sig, ved Ægtepagten mellem hans Datter Prindsesse Margrethe og Jacob III af Skotland, til ikke blot at eftergive Skotland den Norge tilkommende Skat af Öen Man og Syderöerne eller Hebriderne, men tillige til at udrede en Medgift af 60,000 Rhinske Gylden, hvoraf 10,000 vare at erlægge för Brudens Afreise fra Danmark; for de övrige 50,000 Gylden pantsatte han Orknöerne, der saaledes skulde forblive under den skotske Krone, indtil han eller hans Efterfölgere paa Norges Throne havde berigtiget det fulde Belöb. Til Gjengjæld betingede Kong Christian sin

Datter visse Landstrækninger, som hendes eventuelle Enkeportion eller, ifald hun maatte foretrække det, en Sum af 120,000 Gylden, hvoraf 50,000 skulde afdrages til Indlösning af Pantet. Da Kongen endvidere kun udredede 2,000 Gylden af de 10,000, som strax vare forfaldne til Betaling, pantsatte han den skotske Krone fremdeles Shetlandsöerne den 20de Mai 1469 paa lignende Vilkaar, og begge Ögrupper bleve saaledes afhændede *sub firma hypotheca et pignore* for 58,000 Rhinske Gylden, eller omtrent 200,000 Rdlr Rigsmynt i nuværende Penge (£ 24,000)[1]. Christian Is Datter Margarethe af Skotland döde allerede 1486 för hendes Gemal, og det Vederlag, Danmarks Konge havde betinget sig for hendes Medgift, faldt saaledes bort, men Öerne bleve dog derfor ikke den skotske Krones fulde og endelige Eiendom. Det laa i Afhændelsens Natur, at den skotske Krone ikke var berettiget til at omdanne Öernes Lovgivning og Forfatning, efterdi Pantet jo skulde tilbageleveres i samme Tilstand, som den hvori det blev afhændet. Thi om der for Skotland ved Pantsætningen skabtes en ny og midlertidig Rettighed over Öerne, saa skete dette dog selvfölgelig uden Afbræk i den norske Krones fremtidige Krav. I Virkeligheden finder man ogsaa, at Kongen af Norge 1490-1500 med fuld Gyldighed og Lovskraft skjænker Land til Kirken, at Laugmanden i Bergen 1485 udstæder retsgyldige Anordninger med Hensyn til Shetlandsöerne, samt at det skotske Parlament i 1567 — eet Aarhundrede efter Pantsætningen — anerkjender Öernes gamle Landslove. Og om skotske Historieskrivere end, fra Ferrerius og Buchanan til vore Dage, bestride den norske eller danske Krones Ret til Indlösningen af Pantet, saa bevise historiske Actstykker dog netop det Modsatte, eftersom Danmark igjennem to Aarhundreder vedblev at gjöre sine Fordringer gjældende og Skotland at und-

[1] Chr. I Dipl. 201-207; Torfæus, Orcades 191-197; Huitfeld under 1468-69.

vige dem, og saa sent som 1668 erklærede Congressen i Breda at Indlösningsretten var utabelig og al Hævd unddragen. I Tidsrummet fra 1585 til 1668 finder man navnlig gjentagne historiske Beviser paa, hvor levende Bevidstheden var i Danmark om den danske Krones retmæssige Krav paa Öerne, i Skotland om Uretmæssigheden af den skotske Krones Vægring ved at udlevere Pantet. Instruxen for Mandrup Parsberg, Henrik Below og Dr Nicolaus Theophilus, der som Gesandter gik til Skotland i 1585, Kongen af Skotlands Skrivelse til Kongen af Danmark af 9de Aug. s. A., den skotske Gesandt Petri Junis Forslag Aaret efter, og Danmarks Rigens Raads Svar til den skotske Gesandt af 10de Juli 1589, Instruxen for Corfitz Ulfeldt og Gregers Krabbe af 6te August 1640, for Fritz Ahlefeldt af 5te Juli 1660, samt endelig den i Torfæi Orcades aftrykte Memorial til de engelske Commissairer af 12te Januar 1661 indeholde i denne Henseende de mest talende Vidnesbyrd. Men navnlig fremgaaer det af de i Anledning af Christian IVs Söster Prindsesse Annas Formæling med Jacob VI af Skotland og I af England förte Underhandlinger med den danske Regjering, samt af de Fredstractaten i Breda mellem Danmark og Storbritannien af 31te Juli 1667 vedföiede Declarationer, at man fra begge Sider forbeholdt sig sin Ret og holdt Spörgsmaalet aabent saavel 1589 som 1667 (sml. Anhang A og B). Hvorvidt enten den danske eller den norske Krone endnu er i Besiddelse af denne Ret, er et folkeretligt Spörgsmaal, der indtil videre vel nærmest vil blive afgjort ved Storbritanniens politiske Overvægt. Men at Öernes Overgang fra dansk til skotsk Besiddelse med sædvanlig Ligegyldighed var bleven forberedt af nordiske Konger selv för Pantsætningen, er en sörgelig Kjendsgjerning. Vel havde de orknöiske Jarler allerede i Sagatiden, paa Grund af den lange Afstand fra Norge, fra Vasaller udviklet sig til noget nær selvstændige Herrer over Öerne, men de vare endnu bestandig af nordisk Herkomst og hævdede gjennem Lovgivning, Sprog, Skikke,

Handelssamkvem o. s. v. den nordiske Nationalitet paa Öerne. Först i 1379 gjorde Hakon VI af Norge den skotske Lord, Henry Sinclair til Jarl af Orknöerne. En skotsk Adelsmand styrede Öerne selvfölgelig paa en heel forskjellig Maade fra de norske Jarler; han nærede baade en större Uvillie, end disse, imod norsk Overherredömme og imod nordiske Skikke og Nationalitet. Fremdeles hjalp to skotske Geistlige, Thomas og William Tolach eller Tulloch i det 15de Aarhundrede til at fremme skotske Interesser paa Öerne; thi om de end vare norske Biskopper, og som saadanne Throndhjems Capitel undergivne, saa havde de dog en let forklarlig Tendents til saa meget som muligt at drage Öerne under St. Andrews Erkebispestols geistlige Jurisdiction. Jarlen og Geistligheden förte naturligviis med sig et Tilhæng af skotske Tjenere, saa at Öernes nordiske Befolkning, med Odelsbönderne i Spidsen, allerede för Pantsætningen havde fuldt op med at holde den skotske Indvandring Stangen. Tydeligst skjönnes desuden den skotske Konges Indflydelse paa Öerne deraf, at da Biskop William 1467 (eet Aar för Pantsætningen) var bleven overfalden og fangen af den orknöiske Jarls Sön, maatte Kong Christian I opfordre Kong Jacob III af Skotland til at tage Biskoppen i Beskyttelse.[1]

Gik det saaledes för Pantsætningen, saa blev Forholdet selvfölgelig endnu ugunstigere efter samme; thi nu begyndte den lange og altid tunge Strid mellem den overmægtige og overmodige og den svagere Nationalitet. Denne blev, som det pleier at gaae, ringeagtet af dem, som nu ansaae sig for en Art Erobrere. Den nordiske Befolknings Tarv blev forsömt, dens Fölelser saarede, og Hadet imod en tidligere herskende Stamme blandede sig med Skotternes Have- og Herskesyge. Vel havde Christian I för Overdragelsen gjennem Laugmanden hört sine orknöiske Undersaatter med Hensyn til Pantsætningen, men Laugmanden var allerede

[1] R. Keyser, Den norske Kirkes Historie II 565.

dengang vunden for Skotland. Hertil kom Jarlens og det biskoppelige Parti, der ogsaa var skotsk, og navnlig foretrak at söge sin Ret i det nærliggende Skotland, for at beile til Naaden i det fjerne Bergen eller Kjöbenhavn. Men Befolkningen i det Hele lovede sig intet Godt af Forandringen, og til de nationale Antipathier imod skotsk Herredömme kom den begrundede Frygt for at deres gamle Odelsret, den smukke nordiske Form for Selveiendom, skulde blive ombyttet med den i England og Skotland herskende Lehnsret. Vel erlagde de, paa Kong Christians Befaling, loyalt deres Skat til Skotland, men den förste af den skotske Krone foretagne Forlening paa Öerne, hvori Orknöboerne saae en Trudsel imod deres frie Odelsland, gav Tegnet til et Oprör, der endte med de skotske Troppers Nederlag ved Summerdale den 7de Juni 1529, hvor de toge Lord William Sinclair tilfange, og dræbte dennes Bundsforvante John Jarl af Caithness.

Der er ingen Tvivl om, og er navnlig udtömmende oplyst af Herr Balfour, at Orknöerne og Shetlandsöerne havde en lignende Forfatning som Norge og Island i Oldtiden. Land var den eneste Rigdom, og Besiddelsen af Land den eneste Grundvold for Magt og Værdighed. Jordeierne vare alle frie Mænd, og Althinget deres lovgivende Forsamling, hvor de, i Forening med Jarlen, Biskoppen og Laugmanden, gave sig selv Love. Leilændingerne havde ingen politiske Rettigheder, men vare kun Selveier- eller Odelsbondens Thingmænd, som kun ved ham formaaede at gjöre deres Ret gjældende. Odelsretten var paa Orknöerne den samme, som den af Hakon Adelsteen i Gulethingsloven fastsatte og senere af Magnus Lagabæter i Frostethingsloven ændrede. Den betegner den fulde og frie Besiddelse af Jorden med Gjenlösningsret inden en vis Tidsfrist, der ved Forordningen af 14de Januar 1771 senest blev indskrænket til 10 Aar, og med disse Modificationer i Hovedsagen endnu er gjældende i Norge. Laugmanden var Thingets Formand og sam-

tidig Lovens Fortolker. Althinget var, under Form af Lagthing, Höiesteret. Ligesom den islandske Fristat havde Orknöerne ogsaa deres Vaarthing, deres Thingholm, deres Thingvold; ligesom Norge deres Husthing, Leidarthing og *stefnur* eller Möder i offentlige Öiemed. Hvert Herred og Rep (*hreppr* paa Orknöerne som paa Island), med andre Ord hver Commune styrede sine egne Anliggender paa de saakaldte Herredsmöder eller Herredsstævner (*hèraðsstefnur*) og Reppeforsamlinger (*hreppamót*).

Vi kjende fra Norges Historie, at der under de norske Kongers Herredömme fra Tid til anden fandt Brud Sted paa Orknöernes provincielle Selvstændighed, om den norske Krones Souverainitet over Öerne end oprindelig kun var af Navn, idet Harald Haarfager jo forlenede Rögnvald Jarl af Möre med Öerne og selv gjorde Afkald paa Skat og Landskyld. Thi den selvsamme Harald paalagde Öerne en svær Pengeböde for Erik Blodöxes Drab. Olaf Tryggveson tvang Thorfinn Jarl, den mægtigste af de orknöiske Jarler, til at anerkjende norsk Overherredömme. Olaf den Kyrre gav Bergens By Handelsmonopol paa Shetlandsöerne. Kong Sverrer straffede Harald Jarl Madadson af Athol for den mod ham reiste Opstand med Tab af Shetlandsöerne, og de övrige Deltagere i Opstanden med Tabet af deres Odelsjorder, medmindre de inden tre Aar havde indlöst dem for den af ham bestemte Priis[1]. Hakon IV matrikulerede og beskattede Orknöerne uden at spörge Jarl Magnus eller hans Odelsbönder til Raads; Hakon V indsamlede Indtægterne af Öerne under Jarlens Mindreaarighed og Hakon VI under de herskende Arvestridigheder. Senere, efter at Arvegangen paa Norges Throne ved Förstefödselsrettens Indförelse blev stabilere, tiltog Kongemagten sig en endnu större Myndighed paa Öerne, navnlig under de Arvestridigheder, der fandt Sted i Jarleslægterne Athol, Angus og Stratherne. Da de

[1] Sverris Saga, c. 125.

stridende Prætendenter voldgave Sagen til de norske Konger, benyttede disse Leiligheden til at gjöre deres Fordringer gjældende: 1, paa virkelig Souverainitet over Öerne, med fuld kongelig Ret til at udnævne Jarlen; 2, en udelukkende Jurisdiction i visse Sager, höieste dömmende Myndighed i andre; 3, Skat af alle Odelsjorder, med Ret til Confiscation i Tilfælde af udeblivende Betaling (Skatfald); 4, Alle Mandeböder og Böder i Sager, der kunde afgjöres ved Böder (*bótamáli*, Sagefald) samt Confiscationer i Sager, hvor Böder ikke lode sig anvende (*óbótamáli*). Jarlen, Biskoppen og Fogden bleve vel udnævnte for Livstid, men med Forbehold af kongelig Magtfuldkommenhed til at tilbagekalde Udnævnelsen. Jarlen var den störste Odelsbesidder paa Öerne, men hans Jarleværdighed over dem var ikke begrundet i nogen Odelsret; denne havde han kun som norsk Jarl af Möre og Rögnvalds Descendent. Som Jarl af Orknöerne derimod havde han kun en delegeret indskrænket og paa anden Haand overdragen kongelig eller rettere vicekongelig Myndighed. Odelsbonden var fuldstændig uafhængig af Kongen, Jarlen, Laugmanden og Fogden, uden forsaavidt han, som en fribaaren Mand, adlöd de Love, han selv havde været med at give, og hvis Udövere Kongen, Jarlen og Fogden vare. Han betalte ingen Skat eller Afgift af sin Odelsjord, men som Undersaat og Thingmand erlagde han undersaatlig *Skat*, saaledes som denne af Harald Haarfager var indstiftet, *Thingfarekjöb* (*þingfararkaup*) til Laugmanden, senere, da Geistlighedens Magt tiltog, *Tiende* til denne, og paa Shetlandsöerne desuden *Leanger* (*leiðángr*, Leding) eller Krigsskat. Iövrigt besad han Odelsrettens trende Forrettigheder: *Royth*, *Aining* og *Saming* (*ræði* eller *mannaforráð*, *eign* og *sæmd*), d. v. s. Raadighed, Eiendom og Hæder. Han var Herre over Sit og sine Thingmænd, han var Jordbesidder, og en hædret Mand i Samfundet. Han var med andre Ord *sui juris*. Geistlighedens Magt var fra 1136, da Bisp William ved pavelig Udnæv-

nelse blev *primus episcopus Orcadensium*, ved Gaver og Legater stegen til den Grad, at Biskopperne Thomas og William Tulloch paa Pantsætningens Tid fra Kirkwall og Noltaland Slot trodsede saavel Jarl som Konge. Med alle disse Rettigheder og under disse Forhold bleve Öerne pantsatte til den skotske Krone.

Det nordiske Odelsforhold og Odelsret tabte nu sin Styrke efterhaanden, som hver af de nye skotske Jarler, hver Athol, Angus, Stratherne og Sinclair oversvömmede Öerne med deres skotske Clansmænd og Tilhængere, „villige Redskaber for Svig og Vold", som Herr Balfour kalder dem, og understöttedes i deres Færd af ligesindede skotske Geistlige. Selv Laugmanden var nu i Reglen en skotsk Nybygger, en *Cragy*, *Hall* eller *Irving*, som nok besad Odelsjord, men vel at mærke ikke i Kraft af Odelsret, som, ukyndig i Öernes gamle Love, misforstod deres Principer, og anvendte deres Bestemmelser vrangt. Saaledes blev Gjenlösningsfristen af Odelsjord lidt efter lidt forkortet i den Grad, at den odelsbaarne Arving derved ofte kom til at miste sin Fædrenejord, naar denne af en eller anden Aarsag i en kort Tid havde været i andre Hænder. Jarlen gjorde Krav paa alle ugjenlöste Gaarde og Jorder, eller bemægtigede sig som *ultimus hæres* enhver uhævet eller ukrævet Arv; Biskoppen mödte med Kirkens Krav paa den Troendes Gaver, den Skyldiges Böder, og Alles Tiender, og skotske Nybyggere stöttede deres Fordringer paa gammel Odelsjord, til Slægtskab, Svogerskab eller Kjöb. Paa denne Maade svækkedes efterhaanden den nordiske Tradition i Eiendomsforholdene; nye Skikke, nye Principer aflöste snart eller ialfald ændrede det gamle nordiske Nationalliv. Imidlertid var den orknöiske Odelsbonde endnu Thingmand; han hörte endnu til Oldtidens Hövdinger og gode Mænd (*göfugir* og *gæðingar*) og der udfordredes endnu Eet Hundrede Aars skotsk Undertrykkelse til at bringe ham i lige Linie med de „Ufrelse", det vil sige Kongens, Jarlens, Biskoppens, eller

selve Odelsbondens Fæstere, de saakaldte Boelsmænd (*bóls-menn*) og Leilændinger, der ikke selv eiede deres Gaarde, men betalte Afgift eller Landskyld (*landskyld* eller *land-skuld*) deraf til Eieren. Uagtet det tydeligt nok fremgaaer af det aabne Brev, som Kong Christian under 28de Mai 1469 tilstillede Orkn- og Shetlandsöernes Indbyggere, at han ei blot forbeholdt sig, men snarest mulig tilsigtede Öernes Gjenlösning fra den skotske Krone, saa indviede denne sin Styrelse strax med utvetydige Bestræbelser efter at forhindre og umuliggjöre Indlösningen. Ved en Række af Foranstaltninger erhvervede den fra 17de September 1470 til 16de Mai 1471 til Vederlag for visse Landstrækninger i Fife, samt en aarlig Rente af 40 Mark Sölv, fra Jarl William den fulde og ugjenlöselige Eiendomsret til Jarl-dömmets Gods, samt *jus comitatus Orchadie*; en skotsk Parlamentsact indlemmede i Kronen „Jarldömmet af Orkney og Herskabet Shetland, saaledes at det i Fremtiden ikke skulde kunne tilfalde nogen Person eller Personer, undtagen en eller anden af Kongens Sönner af lovligt Ægteskab"[1], og Erkebispen af St. Andrews blev sendt til Rom, for at paakalde Pave Innocents VIIIs Stadfæstelse af Pantsætningen med paafölgende Foranstaltninger, som Himlens Besegling af en fuldbyrdet Revolution. Den skotske Krone var nu saaledes for en Sum af omtrent £ 24,000 kommen i Besid-delse af en gjenlöselig og midlertidig Souverainitet over Öerne med alle Skatter og andre Afgifter, samt den Norges Krone tilkommende Jurisdiction, dog med Forbehold af eventuel Regnskabsopgjörelse, som, hvis den nogensinde blev foretagen, vilde godtgjöre, at Capital og Rente mange Gange er bleven dækket ved Overskuddet af Öernes Ind-

[1] Erledome of Orknay and Lordship of Schetland, nocht to be gevin away in time to cum to na persain or persainis, excep ale-narily to ane of the Kingis sonnis of lauchful bed" (20de Februar 1471).

tægter. Fremdeles besad den skotske Krone nu med fuld Eiendomsret Jarldömmets Land og Herligheder. Men til de geistlige og Odelsjorderne havde den ingen Adkomst, uden den i Souverainiteten begrundede. Det krævede en lang Tid at udstrække Kronens Overhöihed eller Eiendomskrav ogsaa over dette frie Land, at forvexle det gjenlöselige Gods med det ugjenlöselige, at fraliste Odelsbönderne Gjenlösningsretten ved Ophævelsen af de nationale Lovbestemmelser og Skikke, „og Odelsrettens Aflösning ved den feudale Lovgivning, samt de nordiske Landes, Orkn- og Shetlandsöernes, Fornedrelse til resp. et skotsk Grevskab og Herskab, var", som Herr Balfour kalder det, „halvandet Aarhundredes langsomme Værk". Inddragelsen af Bispedömmet og de geistlige Godser skete saa langsomt, taust og snigende, at deres Overgang til britisk Eiendom först er bleven iværksat under Dronning Victorias Regjering. Man begyndte med höflig at anerkjende Biskoppens Rettigheder (10de October 1490), en Anerkjendelse hvortil disse ikke trængte. Det næste Skridt var at stadfæste den af Norges Krone 1491-92 udnævnte Biskop, dernæst, uden Norges Medvirkning at indstille til pavelig Sanction Biskoppens Efterfölger (18de April 1498); kort efter blev en Erkediaconus af Shetland udnævnt (8de Januar 1501-2), idet samtidig en Indsigelse blev nedlagt imod den danske Candidats „Dumdristighed og uberettigede Krav". Under de Uroligheder, som længe rystede Norges Throne, var det skotske Patronat over Orknöernes Bispestol ubestridt. Thi om man end i de dansk-norske Kongers norske Haandfæstninger finder Forpligtelsen til „med det förste at indlöse Orknö og Hetland igjen til Norges Krone" optagen, saa er det en Kjendsgjerning, at Skotland ene udövede Myndigheden over Öernes Kirkegodser. I sin Haandfæstning af 22de Juli 1513 tilsagde Christian II Norges Raad at gjenindlöse Öerne, og i et Brev til disses Indbyggere, dat. Akershuus den 31te Juli 1514, minder han dem om, at de med Rette höre under Norges Krone, skjöndt

deres Land for Tiden stod Kongen af Skotland i Pant; men at han med det allerförste agter igjen at indlöse dem under Norges Krone. Imidlertid foreholder han dem, at de i det Aandelige altid have staaet under Erkebiskoppen af Nidaros, og at de altid have sendt deres Palliehjælp til Norge, og beder dem derfor, at de ville faae Kirkeværgerne i det hele Land til redeligen at udbetale til Erkebiskoppen af Nidaros eller hans Ombudsmand den Palliehjælp, som det bör ham at have efter god gammel Sædvane[1]. Ligeledes forpligtede Kong Frederik I sig ved Haandfæstningen af 24de November 1524 til „med Norges Raads og Indbyggeres Hjælp at indlöse Orknöerne og Hjetland til Norges Krone, hvilke hans Fader Kong Christian udsatte uden Norges Riges Raads Samtykke og Villie", og den samme Skyldighed vedkjendte Kong Christian III sig ved Haandfæstningen af 30te October 1536, hvori han lover „med vore Undersaatters Hjælp at gjenlöse Orknöerne og Shetland". Men dette og lignende Tilsagn hindrede ikke den skotske Krone fra at disponere over Kirkens Indtægter paa Orknöerne under Bispeledigheden (2den Marts 1559), eller at stadfæste Kirkegodsernes Tiendeprivilegier (1560) o. s. v. Under de Uroligheder, som i det 17de Aarhundrede rystede den skotske Stat og Kirke, bleve Bispestolens Besiddelser ofte anvendte til verdsligt Brug; den 22de Juli 1689 blev den presbyterianske Lære indfört paa Öerne; Kirkens Godser inddragne i den skotske Statskasse, og endelig underlagde det britiske Forst-Departement som, efter Herr Balfours Sigende, „uden Hensyn det være sig til nordisk eller skotsk Nationalitet, i 1854-1856 *har solgt Orknöernes Bispestol*, *og anvendt Kjöbesummen til Londons Forskjönnelse*".

Gik det Geistligheden saaledes, hvorledes skulde det saa kunne gaae for Odelsbonden. For at bruge Herr Balfours Ord, „alle de, der burde have gjort fælles Sag med

[1] Norsk Diplomatarium I 751-752.

ham, havde ladet sig kjöbe til hans Modstandere: den danske Konge ved Löfter, Jarlen ved Pengegaver, Bispen ved Privilegier; ja selv Kirkwall By lod sig drage bort fra sine naturlige Interesser ved dens Oprettelse til en kongelig skotsk Stad". Det förste Skridt var i alle offentlige Handlinger, Skattelister m. v. at sammenblande Odelsbönder og Leilændinger og lade som de tilhörte den samme Classe. Da Odelsbonden af dette og andre lignende Undertrykkelsesmidler snart erfarede, hvad han kunde vente sig af Kronen, tyede han til et værre Onde, han sögte den mægtige Adels Beskyttelse, han blev som det samtidig kaldtes her i Danmark „en Barons Mand", for at undgaae at være Kongens Mand, noget, hvis Udbredelse man af Jydske Lovs III, 8 kan skjönne, efter Feudalismens Indbrud i Norden. Imidlertid har Lehnsvæsenet aldrig i Danmark, Sverrig og Norge naaet den samme Höide som i Storbritannien, og Orknöerne fik saaledes dobbelt at föle Fölgerne af Pantsætningen. Den skotske Krone værgede sig med stor Snildhed imod at Odelsbönderne paa Orknöerne skulde söge Tilflugt hos Geistligheden, ved at overdrage denne, först Biskop William Tulloch (1472) imod en Provision af 20 pCt, at indkræve alle Skatter. Odelsmandens Thingfarekjöb blev nu affordret ham ikke under dets rette Navn, men som en kongelig Skat, og ved den stiltiende Sammenblanding af alle Afgifter, deres Oprindelse uanseet, under een Benævnelse, vænnede man efterhaanden ei blot Befolkningen i det Hele, men selve Odelsbonden til at betragte sig som en almindelig ufrels Skattebonde, Boelsmand og Leilænding. Et Beviis paa den Varsomhed, hvormed Skotland ikke desto mindre gik frem, med Hensyn til Öerne, er at en skotsk Parlamentsact af 1503, der paaböd Ophævelsen af alle fremmede Love i det skotske Rige, blev ændret derhen, at den ikke skulde finde Anvendelse paa Shetlands- og Orknöerne. Under Jacob V, den förste Konge, der siden Hakon VI (1263) havde besögt Öerne, bleve de Kronen indlemmede *jure coronæ*, saaledes at de kun ved en Parlamentsact kunde

adskilles fra samme (10de December 1540) og Oliver Sinclair overdragne til Bestyrelse imod en Afgift af £ 2,000. Under Marie Stuart havde Orknöerne deres Andeel af den Misregjering, hvorunder Skotland i det Hele led, og det er nok derom at sige, at Bothwell en Tidlang var Jarl eller, som Marie kaldte ham, Hertug af Orknöerne, hvor han gjorde sig berömt ved Indförelsen af den her i Danmark noksom bekjendte „Oxe- og Fleskeskat".

Dog begyndte Öernes Lidelseshistorie först egentlig under Jacob Vs uægte Sön og Marie Stuarts uægte Halvbroder Lord Robert Stewart, til hvem de den 26de Mai 1565 blevne givne i Forlening, og hvorved Odelsböndernes Fornedrelse til Fæstere först höitidelig blev indviet. Hvor ulovlig denne Forlening var, skjönnes, selv fra et skotsk Standpunkt, deraf, at den stred imod den ovenfor citerede Parlamentsact af 1540, efterdi den hverken var skeet i Kraft af en Parlaments-Beslutning, ei heller til Fordeel for en Prinds af Blodet. Uretfærdigheden bestod navnlig i at lade den samme Skatskyldighed og Lehnspligt overgaae Odelsbönderne og Selveiere, der vare *libere tenentes*, som de egentlige Krone- og Kirkebönder, ja selv Odelsmændenes Leilændinger. Odelsretten blev herved offentlig og officielt krænket, uagtet den, ifölge sin Natur, hverken kunde afhændes af den norske, erhverves af den skotske Krone, eller overdrages en Undersaat. Lord Robert föiede til den Retlöshed, der hæftede ved selve Forleningen, anden Uretfærdighed af egen Opfindelse; idet han anvendte sit eget Maal, Vægt og Möntfod, fremmede Udstykningen af Odelsgaardene ved Arveledighed, afstedkom Nedlæggelsen af Odelsmöllerne, ved at tvinge Befolkningen til kun at lade male i sine egne Möller, tilvendte sig alle Almindinger, al Forstrandsret og Fiskerier, samt lagde en svær Told paa hollandske Fiskere og norske Handlende, der nærmede sig til Öerne. Dertil hævdede han alle ældre ulovlige Afgifter og paalagde nye, fyldte Laugthinget med sine Kreaturer og brugte Öernes

gamle lovgivende og dömmende Forsamling til i et fremmed Sprog at forfalske og vrænge Resterne af de gamle nationale Love efter som hans egen Fordeel krævede. For at sikkre sig imod Klager til Kronen, straffede han enhver med Döden, der uden hans Tilladelse eller Pas passerede Fjord eller Færge, og til Værn imod et muligt Udbrud af Befolkningens Misnöie omgav han sig med en Livvagt af Landflygtige, ödelagte og fortvivlede Mænd, som han indquarterede hos Bönderne. Fra det biskoppelige Slot i Kirkwall, fra sin Gaard paa Dynrostness, samt endelig fra det gamle Jarlesæde Byrsa, hvor han byggede et nyt Slot, med Indskriften: ***Dominus Robertus Stewartus, filius Jacobi quinti regis Scotorum, hoc opus instruxit***, udsuede han nu Orknöerne, medens hans Broder og Redskab, Cultmalindy, fra sin Borg Muness paa Shetlandsöerne kappedes med ham i disses Ödelæggelse og Underkuelse. Men til Lykke for det forarmede Land trængte Stewarts urolige Aand til Beskjæftigelse og Afvexling. Skotlands Konge var paa denne Tid et femaarigt Barn, Nationen svækket ved Borgerkrige. Selv böd han over et anseeligt Antal Krigere; en Mængde forsultne og samvittighedslöse Tilhængere fulgte ham, hvorhen han vinkede, og den Tanke opstod derfor naturlig hos ham, at ombytte en afhængig og usikker Besiddelse af Öerne imod den fulde Souverainitet over dem. Danmark var ligesaa tilböieligt til at stötte ham, som Skotland uskikket til at modsætte sig hans Planer, og Lord Robert havde saaledes al Grund til det Haab, at den paatænkte Forandring i Öernes Stilling kunde iværksættes rolig ved Hjælp af Pen og Blæk, istedetfor Sværd og Blod, hvis Hemmeligheden blot i nogen Tid kunde bevares indenfor hans Kreds af et stormfuldt Hav, samt bevogtede Fjorde og Færger. Men Odelsmandsaanden var endnu ikke udslukket paa de nordiske Öer, thi det lykkedes nogle Besiddere af Kirkelehn samt Odelsbönder den 16de December 1575 at forebringe Regenten af Skotland, Jarl Morton, deres Klage over Lord Robert, hvori det, blandt

talrige Besværinger over hans Udpresninger og Udsuelser, hedder: — „Den nævnte Lord Robert har forræderisk sendt sin Huushovmester Gawin Elphingstone og sin „Chalmerchyld" Henry Sinclair til Kongen af Danmark, med udtrykkelig Fuldmagt under sin Haandskrift og sit store Segl, for at tilbagelevere til Kongen Souverainiteten og Overherredömmet over Landene Orknöerne og Shetland, ligesaa frie, som de fordum tilhörte den danske Krone og paa de i den nævnte Fuldmagt nærmere opgivne Betingelser, hvilket skete i Herrens Aar 1572. Hvorefter den nævnte Gawin reiste over til Kongen af Danmark, og i Kraft af den omhandlede Fuldmagt, for den nævnte Lord Robert erhvervede bemeldte Konges Stadfæstelse og Gave af de anförte Lande, hvilket Gavebrev han derpaa sendte ham ved Hans Corsmag, af Bremen, i en Pakke hollandsk Klæde, tillige med en vis Laurentius Carnes, som efter Kongen af Danmarks Befaling skulde være Laugmand paa Öerne".

Ovenstaaende Klagepunkt blev selvfölgelig kun anfört, for at skade Lord Robert hos den skotske Regjering, thi at man endnu hang ved nordisk Lovgivning og Skikke, og fölgelig ikke i Virkeligheden havde noget at frygte af Öernes Tilbagevenden til den dansk-norske Krone fremgaaer bedst af det næste Klagepunkt, der begynder med disse Ord:

„2, Har han (Lord Robert) indfört nye Love og Sædvaner, som för vare ubekjendte paa Orknöerne, med Forbigaaelse af norske Love, samt ophævet Rigets gamle Love og Statuter —"[1].

Beskyldningen for rænkefulde Underhandlinger med Danmark slog an hos den skotske Regjering. Lord Robert blev stævnet til Edinburgh, ved Ankomsten indespærret i Castellet og samtidig alle Færger og Fjorde paa Öerne befriede fra hans Interdict. Fremdeles maatte han sætte en Caution af

[1] Oppression of the sixteenth century in the islands of Orkney and Shetland S. 4.

£ 10,000, medens Retsundersögelserne imod ham varede. Men hans Fjende, Regenten Morton var sit Fald nær, og hans Venner, Argyles og Lindsays Stjerne i Stigen, og Sagen endte med en midlertidig Suspension af hans Myndighed paa Öerne, dog uden nogen Fyldestgjörelse til de haardt prövede Odelsbönder. Man fortsatte tvertimod hans System, skjöndt under mildere Former, og sögte nu ved Nedsættelse af Lehnsafgiften at lokke Odelsmændene til at tage deres Gaarde med det Gode som et Lehn af Kronen. Man finder et saadant Forleningsbrev til William Sinclair af 5te Marts 1578, hvor de billige Betingelser for Overdragelsen motiveres med Hensigten „dare inhabitantibus intra dictas patrias de Orkney et Shetland bonam occasionem et exemplum cognoscere et accipere suas securitates de nobis in simili modo". Selv denne Politik hjalp imidlertid ikke imod Odelsböndernes seige Fastholden ved en gammel, om end hyppig krænket Tradition, og Lord Robert blev i 1581 atter forlenet med begge Ögrupper, som et eneste Jarldömme, samt med udvidet Myndighed, saavel dömmende som executiv. Ved Udpresninger og Udsuelser lykkedes det ham at iværksætte hvad Regjeringens mildere Foranstaltninger ei havde formaaet, idet de fleste Odelsbönder nu modtoge deres Gaarde i Forlening af ham. De herved vundne Fordele kom imidlertid kun Lord Stewart, men ingenlunde Kronen tilgode, og denne önskede selvfölgelig at dele Byttet med sin Lehnsmand. Kronens Indtægter af Orknöerne vare i Löbet af et Aarhundrede stegne fra £ 366 til £ 2,000; men Jacob VI, der ikke var uvidende om de store Summer, som Lord Robert oppebar, besluttede at tage Öerne tilbage. Dette skete 1587; Bispedömmet blev Kronen indlemmet, Jarldömmet Stewart frataget og overdraget til Kantsler Maitland og Retsskriver Bellenden for en aarlig Afgift af £ 4,000.

Men hvad enten denne Sum ikke kom Kronen rigtig tilhænde, eller af andre Grunde; nok er det at Lord Robert paany (1589) blev forlenet med Öerne for en Sum af

£ 2,075 aarlig. Denne Forlening blev to Aar senere fornyet til Fordeel for ham og hans Arving, og bekræftet til Gunst for denne ved en Parlamentsact den 5te Juni 1592, da Jarl Robert imidlertid ved Döden var afgaaet.

Som Beviis paa Öernes Skatteevne kan det anföres, at medens de paa Pantsætningens Tid alt i alt kun indbragte Kronen, Geistlighedens Tiender indbefattede, £ 600, var det lykkedes Jarl Robert at forhöie Indtægten til henved £ 18,000, foruden de Belöb som han oppebar fra Shetlandsöerne, samt af Told, Forstrand, Böder m. v. Det vilde neppe være en rigtig Slutning, om man heri saae et Beviis paa Öernes tiltagende Velstand, da det snarere maa betragtes som Overskuddets Skiften Hænder, idet dette för flöd i Undersaatternes, nu derimod i de Styrendes Lomme.

Havde Jarl Robert pidsket Orknöerne med Svöber, saa anvendte hans Sön Jarl Patrick Skorpioner paa dem. Han erhvervede en Parlamentsbevilging af 5te Juni 1592, i Kraft af hvilken han gik Odelsbönderne endnu nærmere, end hans Fader havde gjort, som man kan skjönne af den under 16de Marts 1601-2 udgivne *Uthell Buek of Orkney* samt af Dishingtons *Rentale pro Rege et Episcopo*, der ligefrem anförer hver gammel Odelsgaard, som „fæstet til Odelsbonden imod at han betaler Skatter og Afgifter overeensstemmende med Jordebogen, samt med behörig Tjeneste, efter Skik og Brug". Fogden var Jarlens Tjener, Thinget bestod ikke af Odelsbönder, men af Jarlens Fæstere og Leilændinger. Torturen blev anvendt, hvor mildere Midler ikke slog til, og de Gjenstridige endelig hængte, være sig paa den saakaldte „Tyvsholm", eller udenfor Jarlens Vinduer. Som Kirkepatron bemægtigede han sig alle ledige Kald, eller solgte dem til sine Tilhængere, og som Overherre over Öerne rev han under sig alle Almindinger, Havne, Færger og Fiskerier. Paa denne Maade samlede han sig en Indtægt af henved £ 40,000 aarlig, som han maaskee vilde have nydt uforstyrret til sin Död, hvis han ikke havde skabt sig

en Fjende i den 1605-6 udnævnte Biskop over Öerne, James Law, som, opbragt over Jarlens pecuniaire Overgreb, formaaede Jacob VI af Skotland (den 1ste af England) til at lade Jarl Patrick fængsle, og senere henrette, som en Forræder mod Kronen, ikke som en Undertrykker af en værgelös Befolkning. Thi Öerne vedbleve at være et Bytte for alskens Udsuelser. I Aaret 1650 leverede de Montrose 2,000 Mand og £ 40,000, og senere til Republiken 300 Ryttere og £ 60,000. I 1651 forsynede de Carl II med et Regiment og en tilsvarende Pengesum, hvorfor han 1662 belönnede dem med en Pengeudskrivning af £ 182,000; derpaa overdrog han det tilstrækkelig klippede Faar til den graadigste af Lehnsherrer, Jarl Morton.

Siden Öernes Overgang til den britiske Krone, ere deres Klager ikke blevne mindre höiröstede. Det er for en Fremmed vanskeligt at afgjöre, hvorvidt de ere grundede; men den Forfatter, hvem den ovenstaaende Skildring i Hovedsagen skyldes, Herr Balfour, paastaaer, at Orknöerne stadig blive forsömte af alle Embedsmænd, med Undtagelse af Oppebörselsbetjentene, at selv Kirkens Gods bliver anvendt til verdsligt og engelsk Brug, at Indtægterne af Öernes Domainer ikke gaae til Öernes Nytte, uagtet dette höitidelig blev lovet saavel af Georg III (1775), som af Georg IV (1825); samt at en Landsdeel, der har leveret 5,000 dygtige Sömænd til den britiske Flaade, ikke erholder en eneste Kanonbaad til Forsvar af sine Kyster. Skotland pressede, i Fölelsen af, at Öerne kun vare en midlertidig Besiddelse, ud af dem hvad de kunde, og „har Skotland udmagret Orknöerne til et Skelet, saa har Storbritannien", efter Herr Balfours Sigende, „endnu fundet det Umagen værd at gnave Benene".

ANHANG A.

Erklæring fra de i Anledning af Kong Jacob I af England, den VI af Skotlands Formæling med Christian IV Söster

Prindsesse Anna til Danmark sendte Gesandter, dateret Helsingör den 20de August 1589.

Nos Georgius Keith, comes, et regni Scotiæ mareschallus hereditarius, Dominus in Keith et Altriæ, Liber Baro de Jnnerugii, Adan etc. Vicecomes prouinciæ de Mernis, et in Boreali regni Scotiæ plaga locum tenens. Andreas Keith Dominus et liber Baro de Dignaualle, Eques auratus, Regnique Scotiæ Coronellus generalis. Jacobus Scrymgerus, liber Baro de Dudop, Connestabulus Taodunanus, ac regni Scotiæ vexillifer hereditarius. Johannes Skineus Jurisconsultus, et supremus Ser^mi^ Scotorum Regis Senatus Aduocatus, et Georgius Junius, Archidiaconus S. Andreæ et Scotorum Regi a secretioribus consiliis. Ser^mi^ Principis ac Domini nostri clementissimi Jacobi Sexti Scotorum Regis, ad Ser^mam^ Principem Sophiam, Daniæ, Noruagiæ etc. Reginam viduam etc. Ser^mum^ Principem Christianum quartum, Daniæ, Noruagiæ etc. electum Regem et Illustres cum primis et Generosos Dominos, Regni Daniæ Proreges et Senatores, Dominos Nicolaum Kaas, Cancellarium, hæredem in Tarup, Petrum Munck Admirallium, hæredem in Estuadgard, Georgium Rosenkrantz hæredem in Rosenholm, Christophorum Valckendorp hæredem in Glorup, pro matrimonio inter præfatum Principem et Dominum nostrum, ac Illustrissimam et lectissimam cum primis Principem et Heroinam Dominam Annam, præfatæ Ser^mæ^ Reginæ uiduæ, filiam natu secundam, ineundo et contrahendo, Legati, Ambasiatores, Commissarii, Oratores et Nuncii generales et speciales. Cunctis quorum interest aut interesse poterit mortalibus, notum testatumque facimus, Quod in principio tractatus matrimonialis, inter Ser^mum^ Scotorum Regem Dominum Jacobum Sextum, Dominum nostrum clementissimum, et Ser^mam^ Principem Dominam Annam, natam e Regia domo Danica, Illustres et Generosi Proreges præfati nos monuerunt, quemadmodum ante complures annos, Ser^mus^ Rex Daniæ Christianus tertius, insulas Orcades, tanquam Scotiæ Regno oppigneratas, Jure

reluitionis seu repignerationis repetierit, eamque postulationem, toto uitæ suæ spatio, diuersis temporibus continuauerit; Quæ res tamen, propter assiduas bellicas occupationes et Reginæ minorennitatis iniectam excusationem, ac Galliarum Regis et Regni Scotiæ Tutorum ac Procerum intercessiones et instantes petitiones, in aliud tempus magis opportunum, tunc fuerit dilata, Idipsum quoque Ser^{mus} Rex Fridericus Secundus, dicti Regis Christiani filius, tum in ipso Regni sui initio, tum maxime ante quadriennium per Legatos, a Ser^{mo} Rege ac Domino nostro clementissimo Jacobo sexto serio et amanter contenderit, Qui proxime sequenti anno, se hoc nomine, Legatos suos, ad dictum Ser^{mum} Regem Fridericum missurum promiserit, Rursus uero propter uaria impedimenta, ea tractatione dilata, interea dictus Ser^{mus} Rex Fridericus, e mortali hac uita in cœlestem sit euocatus; Post cuius obitum, missa iam altera, a Ser^{mo} Rege ac Domino nostro clementissimo, legatione, ad dictam Ser^{mam} Reginam uiduam, Ser^{mum} item Christianum quartum, electum Daniæ Regem, et dictos Illustres ac Generosos Dominos Regni Daniæ Proreges et Senatores, pro iam dicto matrimonio contrahendo, in ipso tractatus limine, ac priusquam ad alia Legationis capita fieret progressus, supradicti Illustres domini Proreges instantissime petierunt et urserunt, ut negocii istius Orcadici primum omnium tractatio susciperetur, ac ex æquo et bono finiretur: Post multos itaque ea de re, ultro citroque sermones habitos, cum Illustres domini Proreges indicarent et euidenter nobis demonstrarent, sibi minorenne adhuc Ser^{mo} ac Potentissimo Principe, domino Christiano quarto, Daniæ, Noruagiæ etc. electo Rege Domino suo clementissimo, nulla ratione quicquam de Orcadibus constituere licere. Tandem utrinque actum, transactum ac concordatum est, ut durante dicti Ser^{mi} Regis minorennitate, hæc disceptatio suspendatur; Deinde uero hanc tractationem seu postulationem, utrique Regiæ Maiestati liberam permansuram, neque hanc moram alterutri partium ullum præiudicium alla-

turam; Interim quoque Ser^{mum} Scotiæ Regem, dominum nostrum clementissimum, in quieta possessione relinquendum esse. Subjicientibus Illustribus dominis Proregibus, Ser^{mum} Regem Christianum, dominum suum clementissimum, ad instantiam Ser^{mi} Jacobi sexti Regis nostri gratiosissimi, ita se tum declaraturum et re ipsa gesturum, quemadmodum erga tot tantisque consanguinitatis, fraternitatis, affinitatis, uicinitatis nominibus, pactorum insuper ac fœderum Jure ac Religione coniunctissimum Principem decet, Ad quam rem, dicti Illustres domini Proreges, omnem quoque suam operam Ser^{mo} Regi nostro ac Domino officiosissime sunt polliciti; Ita tamen, eaque conditione ne hæc suspensio seu moræ indulgentia, Juri, quod Daniæ et Noruagiæ Reges, in dictas Orcades insulas prætendunt, ulla ratione præiudicare uel possit uel debeat, sed utrique parti Jura sua sarta, tectaque et illæsa, non minus ac si hæc suspensio nunquam interuenisset, conseruentur. Cumque dicti Illustres et Generosi domini Proreges et Senatores, hæc ita acta, gesta et tractata esse, scriptum testimonium, manu et sigillis nostris communitum, a nobis sibi exhiberi, in futuram rei memoriam amanter petierint: Nos eorum desiderio ac uoluntati, uice ac nomine Ser^{mi} Regis Jacobi Sexti domini nostri clementissimi, uigore mandatorum et Commissionis nostræ, omnia ea gratanter acceptauimus, iisque merito acquiescentes, in præmissorum certiorem fidem, mannum nostrarum subscriptione signatis, sigilla nostra appendi curauimus. Helsinghoræ die uicesimo mensis Augusti Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Octuagesimo nono.

Georgius Mareschall, Comes. Andreas Keitth, liber Baro a Dignauall.

Jacobus Scrymgerus, de Dudop. Joannes Skeneus. Georgius Junius, Archidiaconus Sancti-Andreæ.

(Original paa Pergament med 5 hængende Segl i rödt Vox i Geheimearchivet i Kjöbenhavn.)

ANHANG B.

Erklæring fra de franske og nederlandske Underhandlere, vedföiet Tractaten mellem Danmark og Storbritannien af 31te Juli 1667, dat. Breda, samme Dag.

Nos infra scripti Christianissimi Galliarum Regis Extraordinarii Legati et Plenipotentiarii, Godefridus Comes d'Estrades, Regiorum Exercituum locum tenens Generalis, Dunquercæ Gubernator, Burdegalæ Prætor Urbicus, Americæ Prorex, Ordinum Sacræ Regiæ Majestatis Eqves; et Honoratus Courtin, Eidem Sacræ Regiæ Majestati a Secretioribus Consiliis, et libellorum supplicum Magister, nec non Ordinum Generalium Fæderatarum Belgii Provinciarum ad præsentes Pacis Tractatus deputati Plenipotentiarii, Hieronymus van Beuerning, Petrus de Huybert, Dominus de Regerskerck et Euerswerdt etc. Consiliarius et Syndicus Dominorum Ordinum Zeelandiæ, et Allardus Petrus Jongstall, supremæ Frisiorum Curiæ Consiliarius primarius et Præses, notum facimus testatumqve, Qvoniam in præsentibus Pacis Tractatibus, qui inter Serenissimum et Potentissimum Daniæ Norvegiæque Regem, Dominum Fridericum Tertium, nec non Serenissimum et Potentissimum Magnæ Britanniæ Regem, Dominum Carolum Secundum, heic jam habiti sunt, restitutio Insularum qvæ Orcades et Hitlandia nuncupantur, a parte Daniæ urgentissime postulata fuit: in qvem finem Domini Plenipotentiarii Danici in Tractatus sui Concepto, qvod Extraordinariis Legatis et Plenipotentiariis Anglicis exhibuerunt, seqventem qvoqve Articulum collocarunt:

Qvoniam qvoqve sufficientibus documentis comprobatum est, qvod Insulæ Orcades ad Regnum Norvegiæ plurimis abhinc seculis, indissolubili subjectione, pertinuerunt, et adhuc pertinent: Regi vero Scotiæ, pro certa pecuniæ Summa, in hypothecam his conditionibus oppigneratæ fuerunt, ut eâdem numerata sive solutâ, vicissim restituerentur, et ad Regnum Norvegiæ redirent. Et qvamvis hæc ipsa pecuniæ

Summa multoties a parte Daniæ in reluitionem oblata fuit, nec facta tamen restitutio, concordatum simul atqve conventum est, studio cumprimis averruncandi turbas illas, qvibus inter Serenissimos Daniæ Magnæqve Britanniæ respective Reges ansam fortassis præberet hæc Controversia, qvod eædem Insulæ, qvæ Orcades et Hitlandia nuncupantur, Regi vicissim Daniæ, aut alii, cui potestatem ad id ipsum indulget, in statu qvo jam sunt, citra diminutionem aut moram aliqvam, postliminio restituantur.

Dicti vero Extraordinarii Domini Legati et Plenipotentiarii Anglici ex adverso reposuerunt, qvod super hac re non essent instructi, cupientes insuper, ut idem Articulus ex memorato Concepto tolleretur, præsertim qvum hos Pacis Tractatus reapse non concerneret, neqve cum iisdem posset commisceri. Qvod a nobis infra scriptis pariter qvoqve intellectum fuit. Propterea dicti Domini Plenipotentiarii Serenissimi Regis Daniæ, Norvegiæqve, studio cumprimis diu desideratæ Pacis, ne scilicet hoc tam salutare negotium hac ex parte retardaretur, consenserunt tandem, ut ex præfato Concepto Articulus iste expungeretur, qvi de Orcadibus et Hitlandia mentionem injecit, hac conditione tamen, ut Suspensio hujus negotii, seu repetitionis dictarum Insularum citra præjudicium Serenissimi eorum Regis atqve Domini fieret, nec qvidqvam eidem prætensioni hoc ipso derogaretur, sed eadem integra, infracta, patensqve persisteret, donec melior occasio, sive brevi sive diuturno post tempore, hæc talia prætendendi atqve postulandi præberetur. Conventum qvoqve et promissum fuit, ut nos supra memorati Extraordinarii Legati et Plenipotentiarii simul cum Extraordinariis Dominis Legatis Serenissimi Regis Sveciæ in uberiorem veritatis certificationem de his omnibus testimonia nostra exhiberemus. Qvemadmodum qvoqve hoc ipsum jam nunc sub manibus nostris, qvas huic Actui Sigillis nostris simul corroborato subscripsimus, bona fide testificamur. Bredæ,

die tricesimo primo mensis Julii, Anno Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Septimo.

(L. S.) DEstrades. (L. S.) H. Beverningh.
(L. S.) Courtin. (L. S.) P. de Huybert.
(L. S.) A. P. Jongestall.

(Original paa Papir med 5 Segl i Geheimearchivet i Kjöbenhavn.)

ANHANG C.

Declaration af de svenske Mæglere Georgius Flemingh liber Baro de Libelitz og Christophorus Delphicus Burggravius et Comes in Dhona.

Nos infra scripti S.æ R.æ M.tis Sueciæ Legati Extraordinarii et ad pacis Tractatus Mediatores, Georgius Flemingh liber Baro in Libelitz, Dominus in Nornäss et Lydinge S.æ R.æ M.tis Regnique Sueciæ Senator et Consiliarius Cancellariæ, ut et Christophorus Delphicus Burggravius et Comes in Dhona, Hæreditarius Dominus in Carwinden, Schlobitten, Borgsdorf, Stockenfels et Fischbach S.æ R.æ M.tis Sueciæ Campi Mareschallus et Consiliarius Bellicus, notum facimus testatumque: Quoniam in præsentibus Pacis Tractatibus, qui inter Serenissimum et Potentissimum Daniæ Norwegiæque Regem Dominum Fridericum Tertium, nec non Serenissimum et Potentissimum Magnæ Britanniæ Regem Dominum Carolum Secundum, heîc jam habiti sunt, restitutio Insularum quæ Orcades et Hitlandia nuncupantur, a parte Daniæ urgentissime postulata fuit. In quem finem Domini Plenipotentiarii Danici in Tractatus sui Concepto, quod Extraordinariis Legatis et Plenipotentiariis Anglicis exhibuerunt, Articulum quoque sequentem collocaverunt.

Quoniam quoque sufficientibus documentis comprobatum est, quod Insulæ Orcades ad Regnum Norwegiæ plurimis abhinc seculis indissolubili subjectione pertinuerunt, et adhuc pertinent, Regi vero Scotiæ pro certa pecuniæ summa, in

hypothecam his conditionibus oppignoratæ fuerunt, ut eadem numeratâ sive solutâ vicissim restituerentur, et ad Regnum Norvegiæ redirent. Et quamvis hæc ipsa pecuniæ summa multoties a parte Daniæ in reluitionem oblata fuit, nes facta tamen restitutio, concordatum simul atque conventum est, Studio inprimis averruncandi turbas illas quibus inter Serenissimos Daniæ Magnæque Britanniæ Reges ansam fortassis præberet hæc controversia, quod eædem Insulæ, quæ Orcades et Hitlandia nuncupantur, Regi vicissim Daniæ, aut alii cui potestatem ad id ipsum indulget, in statu quo jam sunt, citra diminutionem aut moram aliquam postliminio restituantur.

Dicti vero Extraordinarii Legati et Plenipotentiarii Anglici totidem verbis ex adverso reposuerunt: Quod ad Septimum spectat, dicunt, se nihil in instructionibus vel mandatis habere de Insulis ibi memoratis, nec aliquid de illis dictum inveniri, in aliis Tractatibus præcedentibus; quocirca mirantur illarum restitutionem nunc temporis postulari, et ut deleatur hic Articulus censent et rogant. Insuper quoque Extraordinarii Domini Legati Serenissimi atque Potentissimi Principis ac Domini Dni Ludovici XIV. Regis Galliarum Christianissini nec non Domini Plenipotentiarii Ordinum Generalium Fæderatarum Belgii Provinciarum remonstrarunt, quod præscriptus Articulus hos Pacis Tractatus reapse non concerneret, nec cum iisdem posset commisceri.

Propterea dicti Domini Plenipotentiarii Sereniss.mi Regis Daniæ Norvegiæque studio inprimis diu desideratæ Pacis, ne scilicet hoc tam salutare negocium hac ex parte retardaretur consenserunt tandem, ut ex præfato Concepto Articulus expungeretur, qui de Orcadibus et Hitlandia mentionem injecit: hac tamen conditione, ut suspensio hujus negotii seu repetitionis dictarum Insularum, citra præjudicium Serenissimi eorum Regis atque Domini fieret, nec quidquam eidem prætensioni hoc ipso derogaretur sed eadam integra infracta patensque persisteret, donec melior occasio sive brevi, sive

diuturno post tempore hæc talia prætendendi atque postulandi præberetur.

Conventum quoque et promissum fuit, ut Nos supra memorati Extraordinarii Legati et Mediatores, in uberiorem veritatis certificationem, de his omnibus testimonia nostra exhiberemus. Quemadmodum quoque hoc ipsum jam nunc sub manibus nostris, quas huic Actui Sigillis nostris simul corroborato subscripsimus bona fide testamur. Bredæ die 31 Julii Anno 1667.

Georgius Flemingh. (L. S.) Christophorus Delphicus in Dhona (L. S.)

(Original paa Papir med to Segl i Geheimearchivet i Kjöbenhavn.)

TRÆLDOM I NORGE, ved A. Gjessing.

Den egentlige ubetingede Trældom er Voldtægt ifölge Magtens Ret og maa antages hos ethvert Folk at have haft sin væsentlige Kilde i fjendtlige Sammenstöd med andre, i Almindelighed vel race- eller ætforskjellige Stammer.

Ethvert andet Underordningsforhold af Menneske under Menneske er oprindelig grundet paa Overenskomst: saaledes den Fattiges Tjeneste under den Riges Værn, saaledes Skyldnerens Afgjörelse af sin Gjæld ved personligt Arbeide; det förste Forhold kan hæves ved simpel Opsigelse, det andet ophörer, saasnart Gjælden er oparbeidet. Vistnok kan ogsaa saadan Forpligtelsestilstand lettelig ved Hævd og Vold nærme sig og gaa over til det ubetingede Slaveri, hvorpaa et Exempel Caes. de bello Gall. VI c. 13: „In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: *nam plebes paene servorum habetur loco*, quae per se nihil audet et nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut *aere alieno* aut *magnitudine tributorum* aut *injuria*

potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quae dominis in servos", — men oprindelig var vel kun den hærtagne Fjende i enhver Henseende retlös ligeoverfor Seirherren og ubetinget hjemfalden dennes Godttykke som hans Eiendom — *res mancipii.* Trældommen hos Germanerne er visselig ligesaa gammel som deres Historie og maa fortrinsviis have udviklet sig fra den Tid, da deres Vandring mod Vesten gjennem fjendtlige og stammeforskjellige Folkeslag tog til. Efter Forholdenes Vexel har Institutionen antaget forskjellig Farve: vare Folkene under Fremrykning, fulgte Byttet Seirherrerne og Fangerne bleve tjenestegjörende i de videre dragende Familier; naar Toget derimod standsede ved en ny Bopæls Erhvervelse, blev det erobrede Lands undertvungne Befolkning vel i Regelen anvendt til Landets Dyrkning for de nye, mere efter Krigerfærd end efter fredelig Syssel stundende Eiere, og den nöd da som en naturlig Fölge saavel af Tjenestens Art som af sit större Antal og den deraf fölgende större Modstandsevne allerede bedre Vilkaar end de i Slag og Hærjetog fangne Haandtrælle. Det er denne Tilstand rimeligviis, Tacitus maaske for ensidigt skildrer som stedfindende blandt Germanerne i det tidligere af Kelter bebyggede Tydskland, Germ. c. 25: „Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur, suam quisque sedem, suos penates regit". (Forskjelligt var Forholdet med de romerske Latifundiers Trællebesætninger, der almindelig var overförte paa en fremmed Jordbund og indbragte i et Statssamfund af langt overlegen Cultur).

NORGES URBEFOLKNING.

Den norröne Green af Germanerne fandt ved sin Indflytning i de skandinaviske Lande disse kun tildeels saaledes optagne af en tidligere Befolkning: Kelter, kobberbrugende Folk, havde haft Danmark og den sydlige Deel af Sverige söndenfor Söerne inde; men allerede för den norröne Stamme

naaede disse Lande, har en Afdeling af Sydgermaner, Goter beboet omtrent de samme Egne her som tidligere Kelterne.

Kampen mellem disse tvende Folk af fjernt Slægtskab og grundforskjellig Cultur har visselig været ganske anderledes haardnakket, end den, der tidligere maa have fundet Sted mellem de indvandrende Kelter og Landenes Urbefolkning, de finniske Halvnomader med sine mere for Jagt og Fiskeri end for Kamp dannede Stenvaaben. De jordfundne Oldsager af Bronze, der nu almindelig betragtes som Levninger efter Kelterne, give os en Forestilling om disse som et med sjelden Smag og Kunstforstand begavet Folk, og om deres Krigerdygtighed tör vi ei heller nære ringe Tanker efter Beretningerne om deres Krige i Syden; Cæsar bemærker udtrykkeligt om deres förste Sammenstöd med Germanerne ved Rhinen, de bello Gall. VI. c. 24: „Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent". (SnH VI 401, 402, 460).

Sammenstödet her i Norden kan ikke have været mindre voldsomt, det skete paa et indskrænket Rum og under en saa talrig og voldsom Indströmning af Germaner, at Trykket forplantedes og föltes lige til Italien. Det er derfor höist rimeligt, baade at Krigen har faaet Præg af Udryddelseskrig, og at der ogsaa i disse Lande levnedes liden Plads til nogen varig, större Underbefolkning af Kelter, som maaske i Tydskland og endnu mere i Frankrig og England var Tilfældet; sandsynligviis har Mængden af Kelterne med sine svagere Vaaben snart fölt sig underlegne og fölgende sin nationale Vandrelyst veget til sine Brödre i de ovennævnte Lande. (SnH VI 402 Not. 3).

(I de walske trilogiske Traditioner nævnes udtrykkelig en Indvandring af Kimrier til Britannien over „det taagede Hav" i Nordsöen. Sh. Turner: The history of the Anglos I).

Den keltiske Stammes Fordrivelse fra det sydlige Skan-

dinavien antages at have fundet Sted omtrent ved det 3die Aarhundredes Begyndelse för Christus.

Til Norge ere Kelterne rimeligviis ikke trængte frem, idetmindste findes Levninger efter dem (et Par Gravsteder paa den sydvestlige Kyst) kun ganske enkeltviis og ere rimeligst at forklare af tilfældige Besög.

Finner. Over hele Nordeuropa findes Spor efter en, som det synes, meget ensartet Urbefolkning paa Civilisationens förste Trin, hvilken med al Sandsynlighed er at henföre til samme Folkeæt som det nordlige Norges, Sveriges og Ruslands finniske Nomadestammer; Levningerne efter denne Urbefolkning bestaa i Syden indtil Indsöbeltet over det sydlige Sverige af stenreiste jordoverdækkede dels Grave dels ogsaa, som det synes, Vaaninger af charakteristisk, typisk Grundtegning (Gangbygninger, et Hovedrum almindelig langstrakt firkantet, hvortil slutter sig en lavere ogsaa overdækket Gang — Halvkorsbygning) og af Stenredskaber (almindelig af Flint), der baade ved sin Form og ved Findestederne (Söer eller Törvemoser) lade slutte til et Folk, hvis Hovednæring har været Jagt og Fiskeri. Nordenfor det sydlige Sverige ophöre Stenbygningerne, medens endnu Stenredskaberne findes spredte over Norge og Sverige, lige til meget nordlige Breder, hvor endelig Sporene aflöses af Folkeætten selv, vore renskjöttende Finner, paa hvilke endnu i alt det væsentlige de Beretninger passe, der ere os overleverede fra romerske og græske Forfattere om deres Stammefædre.

De levnede Bygninger og Redskaber ere som sagt overalt meget ensartede, hvad dog i og for sig er af mindre Beviskraft for alle disse Stammers Nationalenhed, da begge Dele tilhöre Culturens förste Trin, hvor Formerne overalt, ligesom Sprogenes Onomatopoietika, optræde temmelig ensartede som betingede og fremgangne af samme Naturnödvendighed; et vigtigere Bevis for disse Stammers finniske Nationalitet er hentet fra Hjerneskallens Form.

Oplysende for hin Urbefolknings Culturforhold er, hvad Castrén i „Nordiska resor och forskningar" beretter om Forholdene mellem Finnerne i Enare, I 41, 42: „I Enare har den fiskrika sjön lockat Lapparne ifrån sitt ursprungliga, mödosama nomadlif til fiskarens bekvämare lefnadsart. — Fjälllap d. ä. den nomadiserande Lapp, som endast sysselsätter sig med rensskötsel; Skogslappar, som om sommaren sysselsätter sig med fiskafänge och om vinteren med renvård. Likväl hålla äfven Skogslapparne fiskafänget för sin hufvudsak och åsidosätta vården om sina renar; hvilka derföre enligt innevånarnes egen utsago äro i starkt aftagande. (Skogslapparnes renar draga sig icke såsom Fjälllappens til kusterna af Ishafvet utan äro vanda att både vinter och sommar uppehålla sig i skogsregionen.) Det är Skogslappans ovilkorliga öde att förr ellar sednare blifva fiskare". Vi finde her det samme Forhold gjentage sig hos Nutidens Finner, som vi maa slutte at have fundet Sted blandt de Finnestammer, der have i Fortiden beboet de af Naturen mere begunstigede Egne af Nordeuropa.

Kun er her i Norden nu og allerede da Ottar fortalte Kong Alfred om Nordlandsfinnerne, istedenfor det oprindelige fuldkommen vilde omstreifende Jægerliv indtraadt et noget höiere Culturtrin med Renavlen, hvilken vi mærkelig nok ingensteds finde omtalt af Sydens Forfattere, idetmindste ikke opfattet som ordnet Næringsvei, skjönt de netop hovedsagelig alene kjende de nordligstboende Finner, Stamfædrene for Nomadefolket i det nordlige Norge og Sverige.

Overalt altsaa, hvor Naturen har frembudt Anledning, have Finnerne efterhaanden forladt det omstreifende Jægerliv og fæstet Bo ved Söerne; derfor finde vi endnu Spor af Vaaninger og mere almindelig, fast Befolkning indtil Syd-Sveriges Söer, derfor stöde vi ei længere paa saadanne Levninger, saasnart vi indtræde i Egne, mindre begunstigede af Naturen. Vel er der, som det af det fölgende vil sees, Grund til at antage, at ogsaa paa enkelte Steder i Norge,

i det sydlige, i Oplandene og ellers, hvor fiskrige Söer indböd til Ophold og Forandring af Levevis, en varigere Befolkning af Finner har haft Sted; men som ovenfor viist er der et Mellemtrin i Finnens Culturstige, hvor han ligemeget drages af Fugl og af Fisk, hvor hans Bygning er mindre stationair og hvor det altsaa passer ret godt, at han kun i sine Redskaber lader Spor tilbage efter sig.

Saadanne Stenredskaber, Pile, Knive, Meisler, Spydodde, Öxer, Hamre m. m. ere (Urda I 262 Not. 34) fundne „næsten i ethvert af de större Districter i Norge", i Smaalenene, Akerhus, Hedemarken, Christians, Budskeruds, Laurvigs, Bratsbergs, Nedenæs, Stavanger, söndre Bergenhus, nordre Bergenhus, Romsdals, Trondhjems og Nordlandenes Amter.

De nærmere Omstændigheder ved de enkelte Fund ere mig imidlertid ei saaledes bekjendte, at jeg kan afgjöre, i hvilke Tilfælde vi have Levninger efter en paa Findestedet levende Urbefolkning for os eller en saa at sige directe Overlevering fra denne, og i hvilke andre vi maa antage de fundne Sager henbragte og overleverede ved Mellemled af anden Nationalitet, det være som Redskaber, for hvilke man fremdeles har fundet Anvendelse, som Amuletter eller som blotte Curiositeter. Som Fund af Betydning for Spörgsmaalet om Finnernes Ophold i Norge bör maaskee specielt nævnes (U. I 187): Grebstadfundet i Romsdalsamt af 18 forskjellige Stenredskaber, de fleste af Flint, i en Myr; (U. 191) Fund af 2 Öxer, en af Basalt, en anden af Granit, i hvilken endnu Skafthullet var ufuldfört, paa Oppedals Gaard i Hardanger, dog bemærkes derved, at de fandtes i Gravhöie, hvoraf de maa sluttes didbragte af Norske, hvis de ei tilfældig have fulgt med Jorden, der benyttedes til Gravhöiens Opförelse; (U I 242) Fund af en Steenöxe (af Porphyr? i Maridalsvandet); (U I 247 flg.) Fund af en d° under Gaarden Döhli i Nitteelven i Hakedalen.

Omstændigheder ved slige Fund, der lede til For-

modning om en virkelig finnisk Befolkning i Egnen, ere dels, at Findestedet er ved Vand eller tidligere Söbund, hvilke Steder ogsaa i det sydlige Skandinavien ere de, der frembyde de fleste Levninger fra Stenalderen; dels at Redskaberne paa Steder, hvor Flint ei forekommer, findes arbeidede af andre i Egnen forekommende Stenarter; dels endelig at Redskaberne, hvor de ægte charakteristiske finniske Gravbygninger ei længere forekomme, findes tilfældig efterladte, eller idetmindste ikke forsætlig nedlagte i Grave, der tilhöre en fremmed Nationalitet, i hvilket Fald Fundet synes at maatte frakjendes al egentlig Beviskraft angaaende Stedets tidligere Befolkning, bliver idetmindste mistænkeligere end de tilfældigt efterladte Levninger.

Om der har været nogen Stammeforskjellighed inden Norges finniske Befolkning, om her, hvad synes mig rimeligst, to Grene af Nordeuropas Urbefolkning have nærmet sige og mödt hinanden, en söndenfra over det sydlige Sverige, en anden nordenfra over det nuværende Finmarken, vil vel alletider blive vanskeligt at afgjöre.

Stenredskaber synes, som anfört, at være blevne fundne temmelig langt mod Nord, dog omtale skriftlige Kilder, saavidt jeg veed, aldrig Stenredskaber hos de nordligstboende Finner (Skridfinner), men kun Ben; imidlertid synes de romerske og græske Forfattere eiheller at have bemærket et andet for os charakteristisk Træk af deres Levemaade, Renavlen, som det vel vilde være for dristigt at antage for et förstsenere naaet Culturtrin, i alle Fald omtaler allerede Ottar den, som anfört, som en af disse Egnes Hovednæringsveie.

Hvorvidt Finnerne i Norge have været saa talrige, at der har kunnet fra deres Side finde nogen egentlig Modstand Sted mod de indflyttende Nordmænd, kan vanskeligt afgjöres til Vished.

Jötner og Dverge. Den ældre historiske Lære om Jötner og Dverge som Navne paa undertvungne Folk af fremmed, tschudisk og finnisk Nationalitet og Forklaringerne

af de disse Væsner vedrörende Myther som Minder efter fordums Folkesammenstöd er visselig grundfalsk. Jötner og Dverge ere paa det inderligste forenede med Asareligionen og, kan man gjerne sige, ligesaa nödvendige for denne som Aserne selv: vi finde dem i de tidligste Kilder for Nordmændenes Religion (Völuspá), og de ere bevisligt Fælleseiendom for alle Germaner (jötunn, angels. eoten, gmlsax. etan (?); þurs angels. þyrs, gmlt. turs, mht. turse — endogsaa Costumet: þurs þríhöfðaðr — drîhouptigen tursen. risi mht. rise (gmlsax. wrisilîc); álfr angels. älf (ylfe) gmlht. alp; dvergr angels. dveorg, gmlht. tuerc; jfr Grimm Mythol. vedk. Ord.) saa at, hvis heri skulde være Spor af ugermaniske Nationaliteter, maatte disse idetmindste söges, hvor den germaniske Stamme endnu ei havde delt sig, ikke inden Skandinaviens Grændser. Langt snarere er dog i disse mod Guder og Mennesker fjendtlige, spottende Magter, hvis de ei ere integrerende Dele af Gudelæren, at see en Levning af en for-asisk Religion, der ligeoverfor denne nye Lære er bleven Overtroens og Phantasiens Spillebold paa samme Vis, som Asalæren senere behandledes af de christne Folk. Mythernes personlige Figurer oplöse sig, saasnart Navnene gaa af Minde, i en forvirret Hob af Utysker[1].

Hin Fortolkning af Eddaverset i Harbarðsljóð, hvorefter Trællene som oprindelige „tröll" skulde efter Döden vende tilbage til sin egen Gud Thor (Urfolkets Gud [?] jfr dog den gsax. Abrenunciationsformel fra 8de Aarh. „thunder ende uuoden ende saxnote" —) kan vel ikke engang om man skriver træll for þræll sprogligt forsvares (Estrup: Om Trældom i Norden p. 4, Not. 1; Nilsson: Nordens Urinnvånare c. 4 p. 34, Not. 2; Petersen: Danmarks Sagnhistorie p. 64; Samme: Nordens Geographi p. 263). Det laa saa

[1] Aserne selv stamme fra Jötner, disse ere de ældste og viseste (Nornerne, Mimer), hele Asalæren maaske en Væxt af hin tidligere mere materialistiske Naturreligions Jordbund.

overmaade nær at overföre paa Norges finniske Urfolk, hvad Sagnet meldte om Dverge, at man meget snarere end af den aabenbart betydeligt senere Eventyrforblanding af Dverge og Finner at slutte til en historisk Identitet maa undre sig over, at Forblandingen ei er begyndt langt tidligere, over at ikke Urbefolkningen strax ligefrem er bleven kaldt „Dverge" istedenfor „Finner" af de indvandrende Nordmænd; en Omstændighed, der vel viser, at Dvergenes mythiske Betydning dengang endnu stod altfor levende for Bevidstheden til, at deres Navn kunde tillægges de som virkeligt Folk tydeligt optrædende Finner. (Heller ikke i America kaldtes Urfolket Dverge, men Skrælinger visselig netop af samme Grund, at det traadte Nordmændene imöde med altfor stor Haandgribelighed som virkelige Mennesker, som de derfor naturligst nævnte med et af selve Folkets charakteristiske Optræden fremkaldt Epitheton.) At dog paa den anden Side virkelig Finnerne vakte Ideeassociationer, der streifede ind paa Dvergemythens Mark, tör maaske sluttes af, at Navnet „Finn" ogsaa forekommer blandt Dvergenavnene i Völuspá, og at Finn rimeligvis ad denne Vei er senere dragen ind i det poetiske Sprog som Benævnelse for Dverge og Jötner i Almindelighed, f. Ex. finns hrosti ɔ: Digtet — fjalla finns ilja brú ɔ: Skjoldet, med Hensyn til Hrungner o. fl. lign. (SnE I 394, 573) Fenna smíði om Skudvaaben (SnE I 570) som og Gusis, Jólfs smíði ere derimod hentede fra de historiske Finners Dygtighed i Bueskydning.

Finnernes vilde Levemaade, deres mangelfulde Vaaben og Ligegyldighed for fast Bopæl, synes ei at have kunnet give dem andet Valg ligeoverfor Nordmændene end at trække sig uden Kamp tilbage til Fjældene, hvor de fremdeles i Ro kunde fortsætte sit vante Liv. At de kunne have dannet noget Grundlag for Trællestand som en overvunden Befolkning er derfor ikke rimeligt, skjöndt vistnok nu og da en enkelt Finn under Nordmændenes Fremrykken kan være bleven fangen og holdt tilbage som Træl, om ellers hans Na-

tionalcharakter og Stammens Culturtrin gjorde ham dertil nogenlunde skikket; hvad bedst vil kunne sluttes af den Charakteristik, de romerske og græske Forfattere give af dem, og som rimeligst har den germaniske Opfatning af Folkets Eiendommelighed til Kilde. Der vil deraf ogsaa kunne sluttes, om Finnerne kunde friste til nogen Trællejagt blandt sig, eller om den finniske Stamme inden Norge altid kun fremböd en tilfældig Mulighed til Trællemængdens Forögelse hos Nordmændene.

Ingen af Oldtidens Forfattere kjender Finner i Skandinavien för Nordmændenes Indvandring, de kjende dem kun gjennem germanisk Overleverelse og som en i det yderste Norden boende (af Germanerne allerede fortrængt) Nation.

Sydens Forfattere om Finnerne. Tacitus er den förste der nævner dem, Germ. c. 46: „Finnerne (Fenni) leve i den yderste Vildhedstilstand og smudsigste Fattigdom: de have ikke Vaaben, ikke Heste, ikke fast Hjem; Urter er deres Föde, Huder deres Dragt, Jorden deres Leie. Deres hele Haab staar til Pile, paa hvilke de af Mangel paa Jern sætte Odde af Ben. Det samme Jagtliv föder Mændene saavelsom Kvinderne, overalt nemlig fölge disse med og söge sin Deel af Bytte. Heller ikke for de spæde Börn er anden Tilflugt mod Uveir og vilde Dyr end at skjules under en Slags Fletning af Grene, hid vende de Unge tilbage, her er de Gamles Opholdssted; dog ansee de sit og andres Liv saaledes tilbragt i Frygt og Haab at være at foretrække for at stönne over Jorden og arbeide inden Huse. Trygge mod Mennesker, trygge mod Guder have de naaet, hvad er allervanskeligst, at de ei engang have noget at önske." Procopius, de bello Gothico II c. 15, skildrer paa lignende Maade Finnerne, som han udtrykkeligt hensætter paa den skandinaviske Halvö: „Af de i Thule boende Barbarer, förer kun et Folk, de saakaldte Skridfinner (Σκριθίφινοι) et fuldkommen vildt Liv (θηριώδη τινὰ βιοτήν); de hverken iföre sig nemlig Klæder eller gaa med Sko eller drikke Vin eller

have nogen Gröde af Jorden; thi hverken dyrke de selv Jorden eller virke Kvinderne noget for dem, men lægge alle, Mænd og Kvinder, altid alene Vind paa Jagt. Baade af Storvildt nemlig og af andre Dyr frembyde de overmaade store Skove og Bjergene, som udstrække sig paa denne Kant, dem en overordentlig Mængde. Kjödet af det fangne Vildt er deres Föde, Huderne bruge de til Klædning; men da de ei have noget at sy med, bruge de at binde Huderne til hinanden med Sener af Dyrene og saaledes fuldkommen tildække Kroppen. Ikke heller opammes deres nyfödte Börn paa samme Maade som andre Menneskers; Skridfinnernes Börn næres nemlig ikke ved Kvindernes Melk eller lægges til Moderens Bryst, men opfödes alene med Marven af de fangne Dyr. Saasnart Kvinden har födt, vikler hun strax Fosteret i en Hud og hænger det op i et Træ og söger saa, efter at have stukket det et Stykke Marv i Munden, igjen ud paa Jagten; i Fællesskab med Mændene drive de denne. — Saadan altsaa er Levemaaden blandt disse Barbarer, de övrige Thuliter derimod skille sig, jeg kan gjerne sige alle, kun lidet fra andre Mennesker". Jornandes endelig, de rebus Getic. c. 3, omtaler Skandinaviens finniske Befolkning i fölgende Udtryk: Efter at have dvælet ved Folket Adogit (Hálogi) i den nordligste Del af Skandia, hvor der aarlig ved Solhvervstider hersker en 40Dögns Dag og en ligesaa lang Nat, fortsætter han: „Der (i Skandia) er ogsaa andre Folk, tre Crefinniske (tres Crefennae — Tre s. Crefennae — Scretofennae), som ei leve af Korn, men af Kjödet af de vilde Dyr og Fugle, og hos hvem der blandt Kvæget (paludibus var: pecudibus) er saa stor Frugtbarhed, at ei alene Arten foröges; men ogsaa Folket har hvad det behöver og mere til. Der er ogsaa et andet Folk Suethans der som Thuringerne have fortrinlige Heste" — fra disse komme ogsaa de kostbare Saphirin-Skind til Romerne. (At den skandinaviske Handel paa Rusland fortrinsvis var Skindhandel, viser Bemærkningen i Landnámab. 3 c. 1. Þórð.

hreðu s. p. 8: Björn, er kallaðr var Skinnabjörn, þvíat hann var Hólmgarðsfari.) — „Dernæst fölger en Masse forskjellige Folkeslag: Theustes, Vagoth, Bergio, Hallin, Liothida" — alle i frugtbare Egne og derfor udsatte for andre Stammers fjendtlige Overfald — „Efter disse Athelnil, Finnaithæ, Fervir, Gautigoth, et raskt og krigsdygtigt Folkeslag. Dernæst Euagerne blandede med Othingis. Alle disse boe i udhulede Klipper ligesom i Casteller efter vilde Dyrs Vis. Efter disse fölge længere ude (Sunt ex his exteriores) Ostrogothæ, Raumaricae, Ragnaricii, Finni mitissimi, fredeligere end alle övrige Skandias Indbyggere: fremdeles ogsaa deres Lige Vinoviloth, Suethidi, Cogeni" o. s. v.

Hvad fornemmelig er at mærke i denne Jornandes's Beretning er, at han paa tre forskjellige Steder nævner finniske Stammer mellem Skandias Beboere og under tre forskjellige Navnformer: Crefennae, Finnaithae, Finni mitissimi. De förste, hvorledes end den rette Navnform maa have lydt, er efter deres Sæde i det nordlige Skandinavien og Beskrivelsen af deres Levevis tydeligt de samme nordligst boende Finner, som Tacitus og Procop omtaler (jfr Ottars Terfennas). Finnaithae maa baade ifölge sin Plads i Opregnelsen og sit Naboskab til Gautigoth (de skaanske Gauter) söges langt sydligere, og Navnet selv synes rimeligst at være forklaret som oprindeligt Stedsnavn og identisk med det smaalandske Finnveden (Finhidi, Bautil 1029. Finneiði, Knytl. s. c. 110. Finnia Saxo l. XIV. Finnið, VgL Addit. IV 10). Det synes som om Jornandes under Opregningen er kommen ned i det sydlige Sverige (Gautigoth) og derfra igjen föres mod Nord ind i det sydlige Norge og gjennem Raumarike og Ranrike til Finni mitissimi, hvorfra videre til Norges sydvestlige Kystfylker, Grannii, Aganziae, Ethelrugii. Det er ovenfor bleven antydet som rimeligt, at de norske Oplande med sine mange fiskrige Söer vel kunne have fristet de omstreifende Finnestammer til varigere Ophold; heller ikke savne disse Egne ganske, som vi have seet, Spor efter Finner

(Stenredskaber); fremdeles synes ogsaa Beowulfdigtet at henlægge et Finnaland i Nærheden af Raumernes Kyst (see Munch's Historie I, 1, p. 90, 92, 93), og det gamle Sagn om, „hvorledes Norge byggedes", sætter paa en betydningsfuld Maade Raumer og Finner sammen ved Protonymer: „Raumr konúngr átti samdrykkju um jól við Bergfinn, son þryms jötuns af Vermá ok gekk þá í rekkju Bergdísar systur hans (Bjergkvinden) ok eptir þat gat hon III sonu, Björn, Brand (Brandíngjaland, Brandey i Helgakv. Hb. Haddingjaskati Flatb. p. 24?) ok Álf, hann fóstraði Bergfinnr ok var kallaðr Finn-Álfr" Flat. b. p. 23 („sonum Snæfríðar [finnsku] gaf hann Hríngaríki, Haðaland, þótn ok þat er þar lá til" Flatb. p. 41). Det er saaledes ei usandsynligt, at i disse Egne en Tid efter Nordmændenes Indvandring en talrigere Finnebefolkning af noget höiere Cultur end de egentlige Skridfinner kan have holdt sig som en særskilt Stamme og være komne Jornandes for Öre som „Finni mitissimi" (jfr Castréns Skogslappar), og en Gjenklang af Finners Færd i disse Egne er maaske det gamle Eventyr om Svase Jötun eller Finne paa Oplandene (s. Har. hárf. c. 25, jfr Munch I 1, 93, 1-77, 1-340).

Af disse ældste Beretninger om Finnerne faa vi kun ringe Tanker om deres Anvendelighed til Tyendetjeneste, ligesom ogsaa allerede deres Hjem i de nære Fjælde vilde gjöre enhver Bevogtning af dem frugteslös, enhver Anvendelse af Tvang mod dem umulig, ei at tale om, at deres ældgamle Ry for Troldkyndighed omgav dem med et Værn af dunkel Rædsel.

Ottar. Vi have ogsaa et indenlandsk Vidne om Forholdene i det nordlige Norge rimeligvis för 870 (Munch I, 1 p. 611). Ottar, Haalogalændingen, fortalte nemlig Kong Alfred, at „han var en meget formuende Mand paa den Eiendom, der udgjör deres Rigdom, det er paa Vilddyr. Han eiede dengang, da han sögte Kongen, sexhundrede tamme, ukjöbte Dyr. De Dyr kaldte han Rener, deraf var

sex Lokkerener; de ere meget dyre blandt Finnerne, fordi de ved dem fange de vilde Rener. Han var blandt de förste Mænd i det Land, dog havde han ikke mere end 20 Stykker Kvæg, 20 Faar, 20 Svin og det lidet, som han plöiede, det plöiede han med Heste. Deres Indtægt bestod mest i den Afgift som Finnerne betalte dem: den Afgift udrededes i Dyreskind, Fjær, Hvalsben, Skibsreb, der vare virkede af dels Hvalhud, dels Sælskind. Enhver betalte efter sin Stilling, den mægtigste skulde betale 15 Maarskind, fem Renskind, et Björneskind, ti Pund Fjær, en Björneskinds eller Odderskinds Kjortel, to Skibsreb, hvert 60 Alen langt, et af Hvalhud, et andet af Sælskind." Her forundrer det os ei at höre tale om nogen Trællebesætning i Ottars Husholdning; men denne Taushed kan vel siges at bevise ligesaa lidet mod Benyttelse af Finner som Trælle som mod Benyttelse af Trælle i Almindelighed blandt Nordmændene. Finnen synes at maatte have været Nordmændene uundværlig, hvor en större Renavl skulde drives; men det indsees ogsaa lettelig, at en Finn som Nordmandens Renvogter snarere maatte indtage en betroet Mands Stilling, at der ved ham neppe kunde blive Tale om nogen Trællestandens ánauð, den han, hvad Öieblik det skulde være, letteligt kunde unddrage sig og dertil ogsaa forvolde Herren det största Formuestab. Omtrent ligesaa aaben stod Veien til Frihed for Finnen fra tvunget Arbeide paa Nordmandens Ager, det han allerede i og for sig efter Tacitus's Skildring ifölge sin nationale Tilböielighed ansaa for Trællearbeide (ingemere agris). Paa Söen derimod synes han at kunne have været Nordmanden nyttigere[1], da vi ifölge de Udredsler, vi finde at have været ham paalagte, maa antage, at han allerede paa egen Haand drev Hval og Sæljagt; men om han end

[1] „Þat segja menn sið manna norðr á Hálogalandi at leggja mikla stund á veiðar, bæði dýraveiði ok fiska ok hvala." Sn. I. Fr. c. 41, FmS X.

paa Skibet var i Nordmandens Vold, kunde heller ikke her Tvangen vare længere end Opholdet paa Söen og det maatte være i Nordmændenes egen Interesse ogsaa i dette Tilfælde ikke at lade Tjenesteforholdet overskride Overenskomstens Grændser. Med Magt kunde saaledes neppe nogensinde personligt Arbeide aftvinges Finnerne, den eneste Fordel, Nordmændene kunde vinde af dem var ved Hærjetog at tvinge dem til Skatteudredsel af deres Næringsdrift. Sluttelig maa til denne maaske altfor brede Undersögelse om Sandsynligheden af Finners Benyttelse til Trælletjeneste föies, at Historien neppe nogensteds opviser en Træl af finsk Herkomst, medens derimod oftere Exempler forekomme paa blandet norsk og finsk Herkomst inden Norges Hövdingeætter, og at Finnen færdes fri mellem Nordmændene: om Raud hin ramme paa Helgeland hedder endog, at der, uagtet han havde mange Huskarle, ogsaa undertiden fulgte ham en Mængde Finner — (þáttr Rauðs h. ramma, Flatb. I 393. O. Tr. s., Sn. c. 85; FmS II 175) „fylgði hánom fjöldi Finna, þegar hann þurfti nökkurs við." Ham fölge de dog mere som Troldkarle end som Huskarle; thi han var „stor Blotmand og meget troldkyndig".

Hærtagen Kvinde fra Bjarmeland nævnes vistnok (Ljufina dóttir Bjarma konúngs, Landn. II c. 19); men der var baade, som det synes, Culturen langt större end blandt de nomadiske Finner, og tillige var Flugt til Hjemmet afskaaren den Fangne ved den lange Afstand.

TRÆLDOMMEN HOS NORDMÆNDENE EFTER EDDA.

Idet vi lægge den ældre Edda til Grund for vor Fremstilling af Trældommen hos Nordmændene för Christendommens Indförelse, frembyder Edda selv som Udgangspunct Rigsmaals Skildring af de tre norske eller rettere fællesgermaniske Samfundsklasser: Træl, Karl, Jarl med Samfundslivets sidste, smukkeste, for Fremtiden mest forjættelsesrige Spire, Kongen.

Denne Tredeling er ældgammel i den germaniske Verden: allerede Tacitus (Germ. 25) nævner servi (liberti non multa supra servos sunt) ingenui og nobiles, i de angelsaxiske Love fremtræder den samme Række: þeov, ceorl, äðeling, ligesom ogsaa i de tydske Kilder, hvorom udförligt i Grimms Rechtsalterth. p. 226 ff. Allerede af denne Inddelingens tidlige Forekommen vil indsees, at man i Rigsmaal ei vel kan vente at finde nogen Oplysning om hine Klassers historiske Opkomst; den ligger bagenfor den germaniske Stammes Splittelse, og Rigsmaals Opgave bliver nærmest at skildre de forefundne allerede fra den fjerneste Fortid bestaaende Forhold. Vel er der forsögt at give Stænderne et mythisk Udspring, idet Rig — efter den prosaiske Indledning Asguden Heimdall, Verdens og Livskaar-skifteren (?) (Björn Hald.: dallr „vasculum distributorium, mensura liqvidorum", I. Aasen: dall masc. „et Slags Spand med Laag og med Hank paa Laaget", jfr Freyjas Navn Mardöll og den mythiske Dellíngr, Dagens Fader, Tidens Skifter) — vandrer om og avler de forskjellige Klassers Repræsentanter; men denne Forbindelse med Gudeverdnen er lös og som Forklaring af de forskjellige Livskaars Oprindelse mislykket, idet man allerede i de Huse, hvor Rig træder ind for at blive Fader til de senere Klassers Stammefædre, der allerede forefinder den samme Samfundsinddeling, hvis Oprindelse Digteren vil have tillagt Rig.

Digtets Indretning, at der skrides frem fra Træl til Karl, til Jarl, til Konge, synes nærmest at være fremkaldt ved en let i Tanke kommende Reflexion over disse Livskaars indbyrdes Rang og Rækkefölge fra den tvungne og usle Stilling til den friere og ædlere. At Urparrene derimod, i hvilke vi, som nævnt, allerede forefinde Klasserne, kaldes med Navnene: Oldefader -moder, Bedstefader -moder, Fader Moder, hvorved en bestemt Tidsfölge synes sögt antydet, tör maaske indeholde et virkeligt historisk Minde om, hvorledes Jarleklassen har trængt sig i Forgrunden under det

begydende Vikingeliv og endelig stillet Konger i Spidsen for de uddragende Skarer. Denne Tidsfölge er da maaske videre ved feilagtig Analogislutning lagt til Grund ved Stillingen af Trælle og Karleklassen. Rigsmaals Betydning for vor Undersögelse (ligesom væsentligt hele Eddas) ligger saaledes fornemmelig i de Oplysninger, vi derfra kunne hente om Trællenes ældste Kaar og Beskjæftigelser hos Nordmændene. (Om Rigsmaals sandsynlige rent norske Oprindelse see Munchs Historie I 1 p. 111.)

Rigsmaals Afsnit om Trællene lyder som fölger (Oversættelsen er tagen fra Munchs Historie I 1 p. 105 f.):

Midt paa Stien
monne han gaa,
kom til et Hus,
paa Klem stod Dören;
ind han gik,
Ild var paa Gulvet,
der sad ved Arnen
Ægtefolk tvende
Aae og Edda
alderstegne.
Rig kunde dem
Raad at sige,
midt paa Gulvet
monne han sætte sig,
og Husets Folk
paa hver hans Side.

Da tog Edda
en tykbaget Lev
tung og klumpet,
tæt af Saaer;
midt paa Fadet
monne hun bære den;
Sodd var i Bollen,
satte den paa Bordet,
Kalven var kogt,
kostelig Spise.

Op han stod,
til Sengs han gik,
Rig kunde dem
Raad at sige,
midt i Sengen
monne han lægge sig
og Husets Folk
paa hver hans Side.

Der var han trende
Dage og Nætter;
monne han derfra gaa
midt paa Stien,
led mest derefter
Maaneder ni.

Et Barn födte Edda,
öst det blev med Vand,

sortsmudsket af Hud,
det hed Træl.

Han tog til at voxe,
og vel at trives;
skrumpent var
Skindet paa hans Hænder,
Knoerne ogsaa
krympede sammen,
Fingrene digre,
fælt hans Ansigt.
Ryggen ludende,
lange hans Hæle.

Snart han begyndte
sin Styrke at pröve,
Bast at binde,
Byrder at gjöre
hjem han bar paa Ryggen
Ris den hele Dag.

Da kom til Gaarden
Gengilbeina,
Ar var paa Foden
Armen solbrændt,
Næsen nedböiet,
nævned' sig Ty.

Midt paa Gulvet
monne hun sætte sig,
hos hende sad
Husets Sön;
de snakked' og hvisked',
Seng de reded',
Træl og Ty
trætte af Dagværk.

Börn de avled',
elsked' og stelled',
Sönnerne hed':
„Hreimr ok Fjósnir
Klúr ok Kleggi
Kefsir, Fúlnir,
Drumbr, Digraldi.
Dröttr[1] ok Hösvir[1],
Lútr ok Leggjaldi".

Lasmer og Fjöskarl,
Grovmund og Klums,
Kefsir (?), Stygging,
Klods, Tyksak,
Fodtung og Graaskidden
Krumryg og Tyklæg.
De lagde Gaarde
gjödslede Agre,
gjætede Svin,
vogtede Gjeder,
grove Törv.

Döttrene vare
„Drumba ok Kumba,
Ökkvinkálfa
ok Arinnefja,
Ysja ok Ambátt
Eikintjasna,
Tötrughypja
ok Trönubeina".

[1] Begge Navne gives to Tjenere i Eventyret FmS III 186.

Klodse og Kumba (?)	Fillegjente
Tyklægge	og Traneben
og Sodnæse,	
Larme og Ambaatt (?)	Fra dem stamme
Eikintjasna (?)	Trælles Ætter."

I dette förste Hus, hvor vi med Rig træde ind, staar Dören lukket (hurð var á gætti) medens den i de övrige Klassers rigere Ættehuse aabner sig med större og större Gjæstfrihed for den kommende Vandrer — i Jarlens Fædrehus ligger Dören helt tilbage (var hurð hnigin) og vi træde uhindret ind paa det ströede Gulv til det kun let beskjæftigede Ægtepar, Fader og Moder. Her derimod finde vi Oldefader og Oldemoder graae af anstrengende Arbeide (hár af árni), Oldemoder med et gammelt, simpelt Hovedtöi (aldinfalda); de frembudte Retter er Arbeiderens simple Kost. Eddas Barn þræll synes os strax af fremmed Æt, han er sortsmudsket (hörfi svartr), medens Jarlen födes med det nationale, yndede blege Haar og de lyse Kinder, med hvasse Öine som paa Ormeungen. Til nogen bestemt Nationalitet for Trællen lader sig dog af dette Udtryk naturligvis ikke slutte, især da Digtets Forfattelsestid er os ukjendt: ved Indvandringen i Landet kunde maaske Finnerne (?) have givet Anledning til en saadan Betegnelse, under Vikingetogene mod Östen kunde den være tillagt de slaviske Trælle, under Togene mod Vesten vistnok med samme Ret de keltiske (vala mengi).

Beskrivelsen af Trællens saavelsom Trælkvindens Udseende lader os strax ane deres tunge Kaar og foragtede Stilling: Trælkvinden kommer langveisfra, den gangvante, med Ar paa Födderne og solbrændte Arme, hendes Hjem nævnes ikke, ogsaa hendes Udseende synes os fremmedt, hendes Næse er nedböiet.

Nogen særdeles Vægt paa disse Udtryk „hörfi svartan" og „niðrbjúgt nef" som Betegnelser af den fremmede Natio-

nalitet bör der dog ei lægges, da begge sammen med den övrige Skildring maaske ligesaa rimeligt kun er at fatte som Modsætning til alt, hvad Nordboen ansaa som skjönt og ædelt, som almindelige Betegnelser af den Hæslighed, der for Tilhöreren skal illustrere den foragtede Slaves lave Sjæl og usle Vilkaar. (Her bör maaske mindes om, hvad der blev kvædet om Sigvalde Jarl med fuldkommen Overensstemmelse i Udtrykket:

„niðrbjúgt er nef
á níðíngi þeim,
er Svein konúng
sveik ór landi
en Tryggva sun
á tálar dró." (Fagrsk. c. 76 p. 62.)

„En frá Sigvalda syni Strútharalds er þat sagt, at hann var nefljótr ok fölleitr" Flatb. I 167. Christ. Udg. og Knytl. saga c. 20: „Knútr (hinn ríki) var manna mestr vexti ok sterkr at afli, manna fríðastr, nema nef hans var þunt ok eigi lágt ok nökkut bjúgt"). Den samme Foragt lægges for Dagen i de opregnede Trællebörns Navne, hvilke vi ovenfor have vedföiet de almindelig antagne Forklaringer, hvor Betydningen lader sig med nogenlunde Vished bestemme; de ere næsten alle Skjældsord, hentede dels fra Tjenestens Art dels fra det hæslige Udseende som det tunge og smudsige Arbeide medförte. Et Par af disse Navne: fjósnir og dröttr finde vi i den yngre Edda, Skáldskapm. c. 65, mellem almindelige Skjældsord, dog kan maaske vel det förste i tidligere Tider være bleven agtet lige med „Træl" brugt mod frels Mand.

Det förste, Trællen tager sig til, er at pröve sin Styrke (magns um kosta), dertil er hans hele Liv bestemt, at være Arbeidsdyr og böie sin Ryg under tunge Byrder (önnúngar, verkmenn blandt Trællenavnene i den yngre Edda I 532, 562): selv binder han sit Reb af Bast, gjör Byrder, bærer Ris den hele Dag, derfor har han en krum Ryg (lotr hryggr) og heder Lútr (jfr ancus, anculus, ancilla); han lægger Gjærder, gjödsler Agren og graver Törv. Disse Beskjæftigel-

ser ere blevne saa charakteristiske for Trællen, at de dertil hörende Redskaber, Reb og Hakke eller Spade endog i Frostethingsloven forekomme i allittererende Formel som Betegnelse for Trælleliv i Almindelighed, hvor Talen er om Betingelserne for thybaaren Söns Borgerret: „ok tók hann hvárki til reips nè til reku". Videre vogter han Kvæget (fjósnir), vogter Svin og Geder. Trælkvindens Navn arinnefja viser hendes Beskjæftigelse ved Ilden og Skorstenen (jfr funa kynda Helgakv. Hb. II 37. Eldir Ægdr.)

Rigsmaal fremstiller os kun Bondens simple Arbeidstræl i sin Beskjæftigelse i Mark og Skov eller i de laveste Hussysler, vi finde ei nogen höiere Klasseinddeling, ingen Forvalter, bryti, Husholderske, deigja; ingen særegen Tjener for Husbonden og Husfruen, þjónn og sæta (skósveinn, eskimey); endnu mindre nogen alsnotr ambátt, salkonur eller skálkar þeir er skjöld bera (Herv. s. c. 13), Tyendeforhold, der mere höre hjemme i Hedendommens Riddertid saa at sige.

Videre bör maaske mærkes de Udtryk, hvormed Træl og Thys Ægteskab omtales: „ræddu ok rýndu, rekkju görðu", det synes, som om her endnu kun er simpelt Sambo, contubernium, medens derimod „Snör" giftes med Karl og ved Tillægget hánginlukla betegnes som den berettigede Husmoder, ligeledes „Erna" fries til og giftes med Jarl.

Trældom i Mytherne. Vi ville efter denne almindelige Skildring af Trællen efter det Indtryk, som Klassen overhovedet synes at have gjort paa de gamle Nordmænd selv, gaa over til Gjengivelsen af de övrige Træk fra dette Forhold, der i Edda ere os levnede.

Trælleinstitutionens Ælde viser sig vel allerede deraf, at den er bleven dragen ind endog i Mythekredsen af den udsmykkende Phantasi. (Ogsaa Jötnerne have efter Sagnet Trælle til at udföre de simplere Arbeider; Bragar. c. 58 (SnE I 218): „Óðinn fór heiman ok kom þar er þrælar níu slógu hey — Jötnen Bauges verkmenn"). Alt i Völuspá

str. 34 möder os et Navn, der rimelig er dannet af Træddebenævnelsen þýr: „Sat þar á haugi ok sló hörpu glaðr Egðir, gýgjar hirðir". Hvis gýgjar hirðir kan oversættes „Gygrens Fæhyrde", have vi her Navnet som virkeligt Trællenavn (jfr Skm. 11: Segðu þat, hirðir, er þú á haugi sitr ok varðar alla vega. Hervar. s. c. 17: þá hornúngr á haugi sat, er öðlíngr arfi skipti). Navnets Oprindelse af egg og þýr ɔ: „Eggens Tjener" gjöres sandsynlig ved det tilsvarende angls. Ecg-þeor (Beovulfs Fader) og Analogien med Hamðir, hvortil svarer det gmlht. Hami-deo ɔ: Brynjens Tjener (en anden herhen almindelig henfört Sammensætning: Ángantýr som svarende til gmlht. Angandeo bliver for den gammelnorske Forms Vedkommende tvivlsom ved Skrivemaaden med t for þ og Udtrykket „Friggjar ángantýr" om Odin Vsp. 53, der leder hen til Sammensætningen Ángan-týr ɔ: Yndlingsgud (eller Gudeyndling) som en idetmindste ved Siden gaaende Navnedannelse, ligesom foruden Hjálmþer hjálmtýr SnE I 646. (Hjálmþer ogs. SnE I 482, gmlht. hëlm-deo jfr Grimm Gr. II p. 532 „Örn heitir eggþir" SnE I 490. Skáldskm. c. 6. ibid. c. 75 p. 591: eggðir ɔ: vargr. Flatb. p. 25: Lofði var konúngr (á Reiðgotalandi), hans synir voru þeir Skekkill ok Skyli, faðir Egðis ok Hjalmþiers).

Forunderligt bliver det imidlertid, hvorledes Navnesammensætninger med þýr have kunnet behage, ja endog kun være taalte af de gamle frihedsstolte Germaner, hvis Ordet þýr oprindelig har betegnet den ufrie Tjener. (Angaaende de forskjellige Træddebenævnelsers Betydning og Etymologie henvises til Navnefortegnelsen ved Afhandlingens Slutning). Mere bestemt gjenfinde vi Trældommen i andre mythiske Eddadigte: I Indledningen til Œg. dr. finde vi: „þjónustumenn Freys Byggvir ok Beyla", ligesom ogsaa Œgis „Fimafengr ok Eldir" (SnE I 338 þrælar Œgis). Til Byggvir lyde Lokes Smædeord: „Ved Freys Öre maa du altid være og klynke ved Kvernen!" „Du kunde aldrig dele mellem Mændene Maden!" „I Gulvhalmen kunde du knapt nok findes, naar

Mændene kjæmpede!" Beyla Byggvers Kvinde nævner han deigja. Vi finde saaledes her förste Gang betegnet og overfört i Gudeverdnen de fra senere Forhold bekjendte tvende överste Tyendestillinger, Brytens og Deigjens, Husholderen eller Maduddeleren og Husholdersken, finde Træłlen ved det tunge Kvernarbeide og skjulende sig af Rædsel, naar Vaabnene drages. Byggvir betegner Ordneren, Indretteren (búa, bjó: parare, instruere, got. báuan) og Beyla er mulig dannet af samme Rod med Afledningsendelsen -ila. Fimafengr (af fimr og fá) den Behændige — Eldir: Kokken (jfr funa kynda Hkv. Hb. II 37 — Herkja Gkv. III) eller maaske snarere: den, der tænder op Ildene paa Gulvet i Ildhuset. I Hamarsheimt drager Loke med den som Freyja forklædte Thor paa Brudefærden som ambátt, opvartende Tjenestekvinde; str. 20: „mun ek með þèr ambátt vera" (jfr Fulla, eskimey Friggjar). I Harbarðsljóð fremtræder Harbarðr som Færgekarl for en anden Baadeier og nævnes af Thor „sveinn", selv kalder han sig fèhirðir. „Hverr er sá sveinn sveina, er stendr fyr sundit handan?" — „hverr á skipit, er þú heldr við landit?" — „Ásaþórs hugða ek aldregi mundu glepja féhirði farar" ib. 52. Odin er efterhaanden bleven Krigens Gud og Vikingelivets feirede guddommelige Repræsentant, og Mythologien nævner Thor som hans Sön, skjönt mange Træk i Gudelæren pege hen paa en oprindelig Sidestilling af Thor med Odin som dennes Broder i den gamle, ofte gjenopdukkende guddommelige Trehed — jeg vil kun minde om Vsp. 61: „þá kná Hœnir hlut við kjósa ok burir byggja brœðra tveggja vindheim víðan" (Vidar og Vale, Höd og Balder — Mode og Magne) og anföre de forskjellige Formler for den guddommelige Trehed, saaledes ordnede at Overgangene antydes (SnE I 46, Gylf. c. 6: Bures Sön Börs og Bölthorn Jötuns Datter Bestlas Sönner):

Óðinn — Vili — Vè (Ægdr. 26).

Óðinn — Hœnir — Lóðurr (Vsp. 18. jfr SnE 9 Gylf. „Börs synir").

Óðinn — Týr — þórr (Ugedagene).
Woden — Saxnote — þunaer (Abrenunciatio diaboli).
Óðinn — Freyr — þórr (i Upsal, Ad. Brem. IV 26. jfr SnE I 555: þar er Yggr ok þórr ok Yngvi-Freyr; Hœnir aflöses af Vaner).

Thor, Tordenguden, var Naturbetragtningens Skabning i Hjemmet i Östen, mod Östen drager Thor tilbage og kjæmper med de gamle Naturmagter. Odin derimod stormer frem i Spidsen for de kampdjærve Mænd, „þeim er í fólk vaða" og oftest ligger hans Vei mod Vest mod de nye lokkende Lande; Thor: „Ek var austr ok jötna barðak!" Odin: „Var ek í Vallandi ok vígum fylgðak!". Thor træder efterhaanden i Baggrunden, idetmindste for de vilde Krigeres Sind, han slutter sig til det patriarchalske Bondeliv i Hjemmet, bliver Bondeærlighedens guddommelige Forbillede og spottes som Jacques bonhomme af den vidfarne Kriger. Det er i denne Skikkelse Thor træder os imöde i Harbarðsljóð, og det er ifölge denne Opfatning, at Harbard spottende tilraaber ham (Hblj. 24): „Óðinn á jarla þá er í val falla, en þórr á þræla kyn". (Det forundrer os at höre om Helge magre paa Island, at han paakaldte Thor, hvor det gjaldt Vikingefærd eller andre Vanskeligheder. Landn. III c. 12 ff, FmS I c. 124. cfr kjola valdi Hymkv. 14) Ikke alene Böndernes Arbeidsstok, men ogsaa Bönderne selv som Hjemmefödninger betragtedes med Overmod af de bereiste Vikinger, selv af Olaf Tryggvesöns Mund höre vi foragtelig: „búandkarl ok þorpari!" — („þikki mèr ok þess ván at vèr hafim komit í meiri mannraun en berjast við búandkarla ok þorpara hèr í þrándheimi." Saaledes de danske Kvinder om Harald haarfagre: „at hann hafi staddr verit lítt í mannraunum, þó at hann hefði farit nokkut innanlands at herja á kotkarla" — gjentaget om Harald haardraade) og det er vel egentlig kun som Bondens Fölge, at Trællene her tildeles Thor, medens Krigerfölget, Jarlerne, efter Döden gjæste Odin — ja man

kunde endog fristes til at tage þræla kyn ligefrem som Skjældsord om de fredelige næringsdrivende Bönder selv.

En mere begunstiget Stilling end de simple Trælles indtager Freys „skósveinn" Skírnir, han er nærmest at sammenligne med Lovenes „þjónn", er sin Herres personlige Opvarter og nyder hans Fortrolighed og Kjærlighed, „fordi de have været sammen fra gamle Dage" (maaske givet Frey som Fostertjener fra Vuggen af — jfr „fóstrman mitt, þat er Buðli gaf barni sínu" Sigkv. III 67 — FmS I c. 102 Haakon Jarls Træl Kark); derfor kan han ogsaa betinge sig saa gode Gaver — giv mig den Hest og det Sværd — som vel de færreste Slaver fik være i Besiddelse af, Skf. 8. At han alligevel virkelig var en ufri Tjener, synes at kunne sluttes baade af Benævnelsen „skósveinn"[1] (Hervör, der var „heftet og hærtagen" har at „skreyta ok skúa binda" for sin Herskerinde, Gudrkv. I 9) og af hans Tiltale til Frey: „minn dróttinn", hvilket Ord idetmindste overalt i Lovene betegner „Trællens Herre"; skjönt vistnok Ordet oprindelig har betegnet og ofte i Sagaerne betegner de frie Krigeres Herre, Krigerfölgets (drótt) Förer. Thor kaldes ligeledes „dróttinn þjálfa ok Rösku" (Skáldskpm. c. 4. SnE I 252). Tilsvarende kvindeligt Tyende blandt Aserne er f. Ex. Fulla, „hon berr eski Friggjar ok gætir skóklæða hennar ok veit launráð með henni" Gylf. c. 35, SnE I 114. Gná, „hana sendir Frigg í ymsa heima at eyrindum sínum" Gylfg. c. 35, SnE I 116; ligesom ogsaa Skírnir „er nefndr sendimaðr Freys" Gylfg. c. 34, SnE I 108. Dog regnes hine kvindelige Tyende mellem Asynjerne.

För vi forlade de mythiske Trælle, bör maaske omtales Tiltaleformlen „Upp rístu!" da J. Grimm, Rechtsalt. 2. Ausg. p. 350, som det synes, vil heri finde en Talebrug alene anvendt mod ufrie Tjenere og stötter denne Mening til Steder

[1] Om sin Herkomst bekjender Skirner selv: „Jeg stammer ei fra Alfer eller Asers Sönner, ei heller fra vise Vaner". Skf. str. 18.

i Eddas mythiske Digte, f. Ex.: „upp rístu þakráðr, þræll minn hinn bezti!" Völkv. 37, „rístu nú, Skírnir, ok gakk at beiða!" „standit upp jötnar ok stráið bekki" Hamh. 22. At det dog er forhastet heri at see et Trællemærke, vil vel indlyse af fölgende Strophe af Eiríksm. (SnE I 242, Fagrsk. 28): „vekþa ek Einherja, bæða ek upp rísa bekki at strá, bjórker leyðra, valkyrjur vín bera, sem vísi komi" [1]. Disse Beskjæftigelser synes maaskee mindre passende for Einherjerne, og man kunde ville fortolke: Jeg vækkede Einherjerne — jeg böd staa op (nemlig Tjenerne); imidlertid kan jevnföres Gylfg. c. 36, SnE I 118): „Enn eru þær aðrar er þjóna skulu í Valhöll, bera drykkju ok gæta borðbúnaðar ok ölgagna: Hrist ok Mist" o. s. v. altsaa Valkyrjer, der dog neppe tænktes som ufrie Kvinder. Dette þjóna bruges ogsaa om Afdöde i Forhold til enkelte Guddomme f. Ex. Gefjon: „hon er mær ok henni þjóna þær er meyjar andast, Gylfg. c. 35, SnE I 114. Sammesteds siges c. 49, SnE I 176: Óðinn kallaði til berserki IV at gæta hestsins; men gæta hesta paalægger Helge Hunding i Valhal blandt andre Trællebeskjæftigelser (Hkv. Hb. II 37). Det er tydelig kun de lavere mythiske Tjenesteforhold, ved hvilke der i de Gamles Opfatning har heftet den Foragt, som den ufrie Stilling i Livet medförte, saal. tildels ved Byggvir og Beyla, ved Odins Bersærker, Hels „þræll Gánglati" og ambátt Gánglöt (Gylfg. c. 34, SnE I 106); de andre Tjenere derimod ere skjönne, raske, modige, selv Thjalfe og Röskva, af simpel Bondeæt og „skyldir þjónustumenn Þórs" — Skáldskpm. c. 4: „Reiðr stóð Rösku bróðir — skelfra Þórs né Þjálfa þróttarsteinn við ótta."

Trældom i Heltesagnene. Trællesysler. De samme grovere Træilearbeider, som Rigsmaal og enkelte af de mythiske Eddakvad have skildret os, gjenfinde vi i de heroiske

[1] cfr ibd. vedf. „Sigmundr ok Sinfjötli! rísit snarliga ok gángit í gegn grami."

Digte. Helge Sigmundson, Hundingsbane, træffer paa sin Færd mod Granmarssönnerne en af disse, „Gudmund", der er reden ud paa et Bjerg for at udspeide den fjendtlige Flaade. Sinfjötle, i Helges Fölge, tiltaler ham her som Træl (Helgkv. Hb. I 34): „Sig du i Aften, naar du Svinene mader og til Soddet trækker Tisperne eders, at Ylfinger ere östenfra komne" o. s. v. — en tilsigtet Fornærmelse mod den storættede „gudbaarne" Gudmund, en af de bittreste, der kunde tilföies den frie Mand (jfr Gul. l. c. 196: „þat er ok fullrèttisorð, ef maðr þrælar karlmann frjálsan" — cfr VgL. I Retl. b. 5), ligesaa svær som at skjælde ham for at have födt eller faret med Trolddom, Smædeord, som ogsaa senere i Samtalen falde — þú hefir opt sár sogin með svöl-um munni (jfr hrægífr Gkv II 29) — „Níu áttu við úlfa alna".

Sinfjötle vedbliver (Helgkv. Hb. str. 35): „Kan du Höddbrodd Helge træffe, som ofte har Örne mættet, medens du ved Kvernen kyssede Trælkvinder". Gudmund lader ham til Gjengjæld höre (ibid. 42): „Skjændig Svend syntes du at være, da du Gullnis Geder melkede, byttende med Bjergtroldets Datter, „töttrughypja" (det samme Skjældsord som vi i Rigsmaal fandt blandt Navnene paa Trællens Döt-tre). I samme Ordskifte hedder det (Helgkv. Hb. II 20): „För skulde du Gudmund Geder vogte og i Bjergskard bratte klyve, have i Haanden Hasselkjæppen; det var dig bedre end Sværdefærd".

Da Helge söges hos sin Fosterfader Hagal af Hundings Mænd, maa han söge Frelse ved at gaa til Kvernen i Træl-kvindedragt; da kvad Blind hin bölvise: „Hvast er Öiet hos Hagals Trælkvinde, ei er det Karls Æt (Bondeæt), som ved Kvernen staar; Stenene klövne, Kvernkassen svigter; nu har haard Skjæbne Hildingen rammet, da Fyrsten maa male Byg; sömmeligere var for saadan Haand Sværdets Hjalte end Svevets Greb". Hagal svarer: „Om Kvernkassen lar-mer, kan lidet undre, naar Kongedatter Kverngreb rörer;

hun höiere kneisede end Himlens Sky og turde kjæmpe som kjække Helte, för hende Helge hæftet gjorde; hun er Sigars Syster og Högnes; thi har hvasse Öine Ylfingers Trælkvinde".

Vi se, at det ei var noget uhört, om endog Kongedöttre, naar Krigslykken var gaaet dem og deres imod, af Seirherren sattes til den tunge Kvern, den der alt i den homeriske Alder ventede den krigsfangne Kvinde, den ved hvilken Frodes stærke Jötunmöer klage: „Sand æder Fodblade og Svidkulde oventil — Strids Stiller trække vi — trist er hos Frode". Selv ind blandt Helvedes, kvölheims, Pinsler drager den christelige Phantasi den tunge Tjeneste ved Kvernen, Sólarlj. 57: „sínum mönnum svípvísar konur mólu mold til matar. Dreyrga steina þær hinar dökkvu konur drógu daprliga". (Daprt er at Fróða! Grott. 15).

De vaabenfældede i Valhal. End ikke den faldne Fjende, synes det, ansaas i den ældste Tid ved Döden löst fra den Eiendomsret, som Seirherren med Sværdet havde vundet over ham; endnu i Valhal, naar Döden kaldte ogsaa hans Overvinder did, kunde denne paalægge ham det laveste Trællearbeide. Da Helge kom til Valhal, böd Odin ham at raade over alt med sig. Helge kvad (Hkv. Hb. II 37): „Du skal, Hunding, for hver Mand Fodbad ordne, Ilden tænde, Hunde binde, Heste vogte, Svin give Sod, för at sove du gaar". Stedet er vistnok ikke fuldt bevisende, da Odin synes i dette enkelte Tilfælde at give Helge en usædvanlig Myndighed fremfor de övrige Einherjer, heller ikke kan Sværdretten tænkes at have gjældt i saadan Udstrækning, hvor Kampen var mellem nærmere Stammebeslægtede — da gjæstede vistnok de Faldne Odin som frie afledne Helte (jfr Sangene om Hjalmar og Angantyr i Hervararsaga) — idetmindste efter senere Tiders Opfatning; men i og for sig er den Faldnes Trældom i Valhal dels kun en conseqvent Gjennemförelse af Hærtagningsprincipet, dels ogsaa fuldkommen overensstemmende med den (ogsaa mythiske) Skik, at en Del idetmindste af Trælletyendet dræbtes og

brændtes med sin döde Herre, for at denne ei skulde komme „i ussel Færd" til Valhal. Endelig bestyrkes ogsaa Antagelsen af at en saadan Opfatning af Sværdrettens vide Udstrækning virkelig har været gjældende hos de ældste Germaner, ved et Sted hos en fra de nordiske Kilder fuldkommen uafhængig Forfatter, Leo Diaconus, der i Anledning af de paa hans Tid forefaldne Begivenheder mellem Grækerne og de normanniske Russer omtrent 970 beretter om disse sidste under det fra ældre historiske Forhold laante Navn Tauroskyther[1], „at de aldrig, naar de ligge under, overgive sig til Fjenderne, men heller, naar de have tabt alt Haab om Redning, give sig selv Döden: De sige nemlig, at de som i Slagene falde for Fjender, efter Döden og Sjælenes Skilsmisse fra Legemerne i Hades tjene sine Overvindere". Senere synes den Skik at lade Trællen fölge sin döde Herre mere at have været opfattet som en Velgjerning mod Trællen, hvorved denne fik Andel i Valhallivets Goder; saaledes siger Skafnörtung i den eventyrlige Gautreks-Saga, da han med sin Kone og Træl gaa ud for Ætternisstapa og saaledes fare til Valhal: „má ek eigi þrælnum betr launa sinn trúleika, enn hann fari með mèr" — og ovenfor Datteren Snotra: „vill faðir minn eigi tæpiligar launa þrælnum þann góðvilja — enn nú njóti hann sælu með honum, þykist hann ok víst vita, at Óðinn mun eigi gánga í mót þrælnum, nema hann sè í hans föruneyti". Saaledes er vel ogsaa at forstaa Fortællingen, Landn. II c. 6, hvor Atle Valesöns Træl höilægges med Herren, som han ikke har villet overleve; denne finder dog snart det Fölge besværligt. (Sig. kv. Fb. III danner ligesom en Overgang mellem begge disse Anskuelser).

Vi vende tilbage til Edda: Da Sigurd Fafnersbane söger sin Morbroder Grípir, træffer han til Samtale udenfor Hallen en Mand, han nævntes Geitir. Navnet er dannet af

[1] Leo Diac. IX 7 p. 150 ed. Bonn. s. „Kunik" „Die Berufung der schw. Rodsen II p. 449.

Geit, Ged og betegner ligefrem Gedevogteren, et passende Navn for Trælle, blandt hvis Beskjæftigelser vi alt oftere have fundet geita, gæta (Rigsm. 12). (I det poetiske Sprog betegner Geitir Sökonge, vel ifölge en digterisk Opfatning af Skibet som en hoppende Ged — SnE I p. 546 jfr Munchs Mskr. 3 1 59.) At Geitir virkelig er Træl maa sluttes af Gripers Ord til ham, efterat han har budet Sigurd velkommen: „en þú, Geitir! tak við Grana sjálfum"; thi vel sadler den frie selv sin Hest (Oddrgr. 2) eller pynter deres Man (Hamh. 6, Atlkv. 37), men „hesta gæta", saa vi, var blandt Hundings Trælleforretninger i Valhal.

Trællefeighed. Da Sigurd havde givet Fafner Banesaar, og han paa dennes Spörgsmaal, hvem der vel havde egget ham til denne Gjerning, svarer: „Huen mig egged, Hænderne hjalp mig og mit det skarpe Sværd!", spotter Fafner ham: „Jeg ved, om du havde naaet at voxe ved dine Venners Bryst, vilde man seet dig kraftig kjæmpe; nu er du hæftet og hærtagen, altid, siger man, bæve de bundne!" hvortil atter Sigurd: „Det kaster du, Fafner, mig fore nu, at jeg fjernt end er fra mine Fædres Arv. Ei er jeg hæftet, skjönt jeg hærtaget var; du fandt, at jeg lös lever."

Vi höre her udtalt som Almeensætning: „æ kveða bandíngja bifast!", den samme Trællefeighed, som ovenfor Loke bebreidede Byggver, og som vi i Atlemaal ville finde et nyt Exempel paa, rigtignok under meget formildende Omstændigheder. Fafner forekaster Sigurd, at han som Krigsfange og saaledes Træl neppe kunde være saa modig, at han ganske af egen Drift turde indlade sig i den farlige Kamp. Sigurd erkjender i fölgende Vers, at han vel endnu ei har erhvervet sin Fædrenearv tilbage, ligesom ogsaa, at han virkelig (rimeligviis af Hundingssönnerne efter Faderens Fald) har været gjort til Krigsfange; men at han dog ei har været holdt tilbage i Trældom, at han vel har været hernuminn, men ei haptr. Den blotte Hærtagning medförer altsaa ikke med Nödvendighed Nedværdigelse til Træl, naar

ikke den Fangne fremdeles holdes í höptum. Begge Tillægsord bruges ogsaa forbundne i Gudrkv. I, hvor virkelig Trældom skildres: „þá varð ek hapta ok hernuma." En udförligere Skildring af den i de frihedsstolte Nordmænds Öine ligesaa charakteristiske som foragtelige Trællefeighed finde vi som nævnt i Atlesangene. Der tilbydes Gunnar at löse sit Liv ved at overgive Atle Niflungeskatten; men hans Svar er, at för skal Högnes blodige Hjerte ligge ham i Haanden. Der fortsættes (Atlakv. 22 ff.): „Skar de Hjalle (Atles Træl) Hjertet af Brystet, blodigt, og paa Bret lagde og bar det for Gunnar. Da kvad det Gunnar, Krigeres Förer: Her har jeg Hjertet af Hjalle den feige, uligt Hjertet til Högne den kjække; det stærkt bæver, hvor paa Bret det ligger, bæved dog dobbelt, da i Brystet det laa." Om Högne derimod: „Lo da Högne, da til Hjertet de skar Krigeren levende, klynke han mindst tænkte" o.s.v.[1] I Atlemaal (55 ff.) skildres samme Scene: „Beiter det meldte, han var Atles Bryte: lad os tage Hjalle og Högne frelse; halvt Værk vi virke, værd er han Döden, lever ei saa længe, at ei lad han maa nævnes. Ræd var Grydevogteren[2], sad i Ro ei længer, klynke han kunde, kröb i hvert Hjörne, mente sig usalig for deres Kamp, da alt ondt han skulde böde, og trist den Dag at dö fra sine Sviin og fra alt godt, som han forhen havde. Tog de Budles Kok og Kniven drog, Usseltræl (illþræll) skreg, för han Odden kjendte, mente sig have Tid til Marken at gjödsle og slæbe med det sletteste, om han slippe kun fik; mente Hjalle sig lettet, om kun Livet ham gaves. Högne det hörte og hen sig vendte at bede for Slaven, at slippe han maatte: „lettere er for mig denne Leg at fremme; hvi mon vi her ville höre paa det Skrig!"

Navnet Hjalli er her rimeligvis med Hensyn til Trællens

[1] jfr Ragnars: „lífs eru liðnar stundir, læjandi skal ek deyja!" jfr Grett. s. c. 85 om Gretters Broder Illuge og Thorbjörn glaum.

[2] hvergætir jfr Lovenes matgerðarmaðr.

feige Klynken dannet af hjallr for hjaldr = hreimr d. e. Larm, eller sigter til den Stöien, hvormed Trællen antoges sædvanlig at forrette sin Gjerning (jfr Hreimr, Ysja Rigsm.), medens Taushed prises hos den frie: „þagalt ok hugalt skyli þjóðans barn ok vígdjarft vera", Hávm. 14 o. fl. St.[1]

Trælle som Eiendom. I Edda findes neppe noget Spor til, at Træl kunde gjöre nogen sin Ret gjældende ligeoverfor Herren; indtager Træl en begunstiget Stilling, maa dette kun betragtes som en Fölge af Herrens tilfældige Godhed for ham; paa flere Steder derimod finde vi udtrykkelig Trælle nævnte mellem andet Gods, der gives som Bod, Vederlag eller Gave (Guðr. kv. II 25, 26): „Jeg giver dig, Gudrun! Guld at tage, fuldt af alt Gods for din dræbte Fader; röde Ringe, hunske Möer, som fylde Væven og fagret Guld virke, saa det dig Gammen tykkes"; o. s. v. Ligeledes byder Atle Gudrun Bod for hendes Brödre, Gunnar og Högne (Atlm. 66): „Med Trælle mon jeg tröste dig, med herlige Skatte, med snehvide Sölv, som du selv det önsker." Da Atle senere omtaler sit Giftermaal med Gudrun, siger han (ibid. 93): „Jeg gav Mund (Giftepenge) for den Skjönne, Skattes Mængde, treti Trælle, syv Thykvinder, stor Hæder var i saadant, dog var Sölvet end mere." I Atlakviða, hvor Atle gjennem sine Sendemænd frister Gjukungerne til at besöge sig, lader han sige (Atlkv. 4): „Skjolde kan I der vælge og skavne Askespær, gyldne Hjelme og Huners Mængde" o. s. v., hvor Húna mengi neppe betegner andet end hunske Trælle, Krigsfanger, rimeligvis af Gjukungernes huniske Rige (jfr str. 12 „ór garði Húna"). I Hervar. saga, hvor Hlöd fordrer Arv med sin Broder Angantyr, hedder det: „Hafa vil ek hálft allt, þat er Heiðrekr átti — þý ok af þræli ok þeirra barni.

De hærtagne Kvinder. De hærtagne Kvinder bleve

[1] Beiti som nomen prop. svarer til bryti, Maduddeleren, af beita = láta bíta.

ofte Seirherrernes Friller og det kom da an paa, om virkelig Kjærlighed gjorde sig gjældende her, hvorvidt de i denne Stilling skulde blive hævede over Trælletvang. Altid lagdes dog megen Vægt paa et lovligt Ægteskab, sluttet ved Overenskomst og Kjöb som det, der betingede Börnenes Arveret og borgerlige Stilling i det hele; varede imidlertid Samlivet Livet igjennem uforstyrret, synes Forholdet, uagtet oprindelig opstaaet ved Ran eller Tilfangetagelse, dog at have kunnet nærme sig det lovlige Ægteskab. (Paa lignende Maade hævede ogsaa i senere Tider et gjennem længere Tid uafbrudt Samliv den frie Frille til Ægtekvindes Ret (jfr Jydske Lov c. 23. Sver. Kr. c. 69.) De sædvanlige Udtryk til Betegnelse af den lovlige Ægteskabsforbindelse er: „biðja, gipta og fá, eiga"; medens Kvinderanet betegnes ved: „nema á burt, taka ok flytja, hafa burt, heim með sèr." Saaledes fortælles der i Helgakv. Hjs. at Kong Hjörvards Sendebud Atle dræbte Franmar Jarl, der vogtede Sigrlinn og Alof, og tog saa begge disse og „hafði þær braut með sèr. Herefter vare de visselig efter Tidens Opfatning at betragte som tagne „at herfángi" og ufrie; men Spaadommen i v. 7 lyder at Sigrlinn skal ónauðig jöfri fylgja — og siden hedder det i det prosaiske Mellemstykke, at Hjörvard: fèkk Sigrlinnar en Atli Álofar og Sigrlinns Sön med Hjörvard er Kvædets Helt Helge. Den strenge Ret er her glemt og Sigrlinn er neppe bleven tænkt som ufri Kvinde. I Hervar. s. c. 2 hedder det om Svafrlame: „Hann felldi Þjassa jötun í einvígi, föðurbana sinn, en tók dóttur hans — ok átti hana síðan". — Om Arngrim: tók hann herfáng mikit ok flutti brott með sèr Eyfuru konúngs dóttur", med hende havde han tolv Sönner, Angantyr og Brödre, der dog ikke vare mindre Mænd, end at Hjörvard, en af dem, turde beile til Upsalkongens Datter. Ran af Kvinder var imidlertid altid anseet for Voldsmands Daad — det var noget som det anstod Hrimgerd at rose sin Fader Hate Jötun for (Helgakv. Hj. 17): „margar brúðir hann lèt frá búi teknar", hvor dog

ogsaa maaske Jötnernes Forkjærlighed for Forbindelser med Menneskene spiller ind; men ovenfor i samme Digt lægges, som vi saa, Vægt paa at Sigrlinn utvungen fölger Fyrsten, og ogsaa Kvindens Sind opröres over saadan Voldsomhed mod den svagere; Skirnm. 24 svarer Gerd paa Skirners Trudsler: „Ánauð þola ek vil aldregi at mannskis munum!" Tilfangetagelse i Krig derimod kunde efter Tidens Begreber ei egentlig danne nogen uoverstigelig Hindring for senere Kjærlighed mellem begge Parter, selv ikke om Kvinden var vunden over hendes nærmeste Frænders Lig; thi netop ved at gaa som Seirherre ud af en farlig Kamp havde Manden vist sig som en Tidens chevalier sans peur et sans reproche, havde vist sig i Besiddelse af de Egenskaber, som agtedes höiest mellem Mænd og ikke mindre mellem Kvinder, Mod og Kraft. Kvinderne selv henreves jo ofte af den ungdommelige Tidsalders Krigermod, saa de drog bolde i Brynje Val at fælde, eller naar Skjæbnen nægtede dem det, dog höit svor, ei at ville giftes med Mand som kunde ræddes. (Om de normanniske Russer ved 970 beretter Kedren (II p. 406 ed. Bonn.) *„τοὺς δὲ πεσόντας τῶν βαρβάρων σκυλεύοντες οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον καὶ γυναῖκας ἐν τοῖς ἀνῃρημένοις κειμένας ἀνδρικῶς ἐσταλμένας καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν πρὸς Ῥωμαίους ἀγωνισαμένας"* — Kunik, Die Beruf. d. schw. Rods. II 451, jfr Hervör).

Om hver Kvinde kunde efter de herskende Begreber siges, hvad Helge kvæder om Sigrun, efter at de fleste af hendes Slægtninger ere faldne i Kampen om hende: „var þèr þat skapat, at þú at rógi ríkmenni vart — hildr hefir þú oss verit!" (jfr Hk. Hb. II 26: „Alin var rygr at rógi", SnE I 410). Sigrun græd over sin faldne Slægt, men deres Kjærlighedsforhold forstyrredes ikke, det varede efter Döden, da Sigrun söger Helge i Höien og han siger, at hun alene volder, at han er klam af Sorgens Dug, thi (Hkv. Hb. II 43) „græder du guldklædte, grumme Taarer, du solklare, sydlandske, för du sove gaar, falder hver blodig paa Fyr-

stens Bryst, sval og skarp, svulmende af Kummer!" en klassisk fyldig Betydning af de Elskendes Liv i hinanden, efter hvilken endnu et Echo synes at klinge igjen i danske og svenske Folkeviser:

„Hver en Gang du glædes
og i din Hu er glad,
da er min Grav forinden
omhængt med Rosens Blad.

Hver Gang du dig græmmer
og i din Hu er mod,
da er min Kiste forinden
som fuld med levret Blod."

Aage og Else. Nyerup XXIX v. 11 & 12.

För hvar och en tår, som du fäller på jord;
hvem bryter löfven af liljetråd?
min kista hon blifver så full utaf blod.
I fröjden eder alla dagar.

Men hvar gång på jorden du är i hjertat glad,
hvem bryter löfven af liljetråd?
min kista hon blifver så full af rosors blad.
I fröjden eder alla dagar.

Sorgens Magt. Liden Kerstin. Afzel. 6.

Mellem Sigrun og Helge bestod forresten Forholdet fra ældre Tid som frivilligt mellem dem, dog mod hendes Slægtningers Villie.

Den hærtagne Frilles Stilling blev altid precair; om Kong Heidrek læse vi saaledes i Hervar. s. c. 10, at han efter Seiren over Kong Humle i Hunaland, „tók þar dóttur hans ok hafði hana heim með sèr; en at öðru sumri sendi hann hana heim, ok var hón þá með barni. Dette Barn Hlöd træffe vi senere i Fortællingen, idet han fordrer halv Fædrenearv med sin ægtefödte Broder Angantyr; denne byder ham derimod (Herv. s. 14) kun Trediedelen, þriðj-

úngaskipti, og hedder det da: „det kan vel tages af Thykvindens Barn, af Barn med Thykvinde, skjönt baaren til Konge; dengang Hornung (den uægtefödte) paa Höien sad (? var Fæhyrde, Træl, jfr Vsp. 34 Skf. 11), da Ædlingen Arven skiftede." Hlöd vrededes meget, da han blev kaldet þýbarn og hornúngr, og saaledes ogsaa Kong Humle, at hans Dattersön skulde hedde „ambáttarsunr". Et lignende Forhold maa antages at have givet Anledning til at Erp i Hamdersmaal af Brödrene Sörle og Hamder kaldes Hornung (Hamdm. 12): „Kóðu harðan mjök hornúng vera", senere kaldes han „hinn sundrmœðri". (Efter Grág. 118 Arfaþ. er hornúngr Sön af fri Kvinde med Træl, som hun har givet Frihed for senere at ægte, han har ingen Arveret. De norske Loves hornung synes ikke at være af ufri Æt. jfr FmS I c. 130).

Trælkvindesysler. Vi have i det andet Kvæde om Helge Hundingsbane og i Grottesangen seet Trælkvinden ved hendes tungeste Arbeide, Kverndragningen, og det er ogsaa bleven vist, hvorledes Kjærligheden især i de ældre Tider, da Trællene mere erhvervedes paa Hærjetog og i Krig end ved Kjöb, vist ofte har kunnet vende hendes dybeste Fornedrelse til Lykke og stille hende i det væsentlige atter i de fries Kaar. Mellem disse tvende Yderpunkter af den ufrie Kvindes Skjæbne ligge de forskjellige Stillinger hun efter Omstændighederne kunde komme til at indtage ved den huslige Betjening. Af Rigsmaals „arinnefja" have vi sluttet til Trælkvindens Anvendelse i Kjökkenet, ved Arnen, ogsaa Navnet Herkja, Gudrkv. III, kan maaske være hentet fra Kjökkentjenesten (jfr herkir ignis SnE II 569 eller harkr ibd. 486, dog ere begge Udtryk som Ildbenævnelse kun brugelige i Digtersproget og anvendte om Ilden med Hensyn til dens Knittren, Spragen (hark n. strepitus), saa Herkja efter denne oprindelige Bemærkelse kan ogsaa forklares som foragtelig Trællebenævnelse, Stöie, Larme, analogt med Ysja i Rigsmaal.

I Œgisdrekka hörte vi Benævnelsen deigja, men det bruges foragtelig i et Mundhuggeri, saa vi maaske ikke af det enestaaende Udtryk tör slutte til den overordnede Stilling som Husholderske, der senere indtoges af Deigjen. Forresten finde vi Trælkvinderne omgivende, opvartende og virkende for de frie Kvinder: De gives det unge Möbarn i Tandgave, „fóstrman mitt" Sig. Fb. III 67 (jfr Hervar. s. 13. med.); de sidde om den unge höibaarne Mö til Selskab og Opvartning, Gudr. hvöt 15: „En um Svanhildi sátu þýjar" jfr salkonur Skv. Fb. III 45, 47. salþjóðir Völkv. 21 — de pynte og binde Skoene for Husets Frue ligesom Skosvenden for Herren, Guðrkv. I 9. „Skylda ek skreyta ok skúa binda hersis kván hverjan morgin" — (jfr Lovenes þjónn og seta Gul. L. c. 198) — de væve og virke fint kvindeligt Haandarbeide, f. Ex. de hunske Möer, som Atle tilbyder Gudrun blandt andet Gods som Faderbod: „þær er hlaða spjöldum ok göra gull fagrt, svá at þèr gaman þikkir" — de fölge sin Frue paa hendes Reiser, Oddr. gr. 31: „Bað ek ambáttir búnar verða"; Thor, da han drager som Brud til Thrym, ledsages af sin „alsnotra ambótt" Hamh. — Endelig finde vi dem alle samlede om sin Herskerinde, naar hendes sidste Færd forestaar, Sigkv. Fb. III 45 ff., nogle have allerede givet sig selv Döden for at fölge sin Eierinde til Valhal, at hun ei skal komme i „ussel Færd" og mangle den sömmelige Opvartning; andre mindre höisindede vælge heller at tage sin döende Herskerindes Gaver og sörge for en hæderlig Baalfærd; dog synes ogsaa disse efterlevende at have Haab om engang at træffe den döde i Valhal, men rimeligvis kun som besögende — mín at vitja — da de vel i Valhal maatte tjene den, som de sidst tjente her i Livet. Den samme Skik at lade idetmindste en Del af Trællebesætningen fölge den döde Herre eller Frue paa Baalet, omtaler ogsaa Ibn Fosslan hos de normanniske Russer, Frähn. p. 13: Wenn ein Oberhaupt von ihnen gestorben ist, so fragt seine Familie dessen Mädchen und Knaben: wer von

euch will mit ihm sterben? Dann antwortet einer von ihnen: ich. etc. (cfr Anm. ibd.), og hos den för nævnte Leo Diaconus læses om de samme: „*κατὰ τὸ πεδίον ἐξελθόντες τοὺς σφετέρους ἀνεψηλάφων νεκρούς οὓς καὶ συναλίσαντες πρὸ τοῦ περιβόλου καὶ πυρὰς θαμινὰς διανάψαντες, κατέκαυσαν, πλείστους τῶν αἰχμαλώτων, ἄνδρας καὶ γύναια, ἐπ' αὐτοῖς κατὰ τὸν πάτριον νόμον ἐπανασφάξαντες.*[1] I Ynglingasaga c. 8 hedder det: „sagði hann (Óðinn) at með þvílíkum auðæfum skyldi hverr koma til Valhallar sem hann hafði á bál." Stedet i Sigkv. Fb. III lyder:

v.45: Saa hun over alle
sine Eiendele
dræbte Trælle
og Tjenestekvinder.

Nu hid skulle gaa
de som Guld lyste
af mig faa,
og mindre end det.

De tiede alle
tænkte paa Raad
og de paa engang
alle svarede:

Flere end nok ere dræbte,
dö vi ei önske,
hvad sömmeligt er
skulle Salkvinder ordne.

v.49: Da hun svarede
jeg vil ei, at tvungen nogen
og meget bedet
for min Skyld
mister Livet.

Dog vil paa eders Ben
brænde færre
Skatte, naar I
efter komme
at söge mig.

Byg saa bredt
et Baal paa Vold
at under os alle
jævnrumt bliver
for alle dem
som döde med Sigurd.

Tjæld om den Borg
med Tjæld og Skjold,
vel farvet Vælsktöi
og Vælskes Mængde,
paa den anden Side brænd mig
den hunske Konge.

[1] Leo Diaconus IX 7 p. 150-151. Kunik, Die Berufung etc. II p. 447.

Paa den anden Side
af den hunske Konge
mine Trælle, som Skatte
jeg skjænkede, brænd
tvende ved Hovedet
og tvende Höge;
da er ordnet
alt tilfulde.

Ham skal da ei
i Hælene falde
Haldören rigt
med Ringe prydet,
naar min Færd
ham fölger herfra,
ei mon vor Færd
da ussel tykkes.

Thi ham fölge
fem Tjenestekvinder,
otte Tjenere,
ædle af Sind,
min Fostrekvinde
og Fædrenearv,
den som Budle
sit Barn gav.

Paa Herrernes hensynslöse Behandling af sine Trælle have vi seet et Exempel i Hjalles Skjæbne. Herborg, Hunalands Dronning, fortæller, Gudr. kv. I 9, hvorledes hun blev „heftet og hærtagen", og hvorledes da hendes Herres Frue „skræmte hende af Skinsyge og med haarde Hug hende drev — hverken fandt jeg Husbonde bedre, aldrig heller Husfrue værre"; et Exempel paa, hvorledes Trælkvinderne ofte som Friller traadte forstyrrende ind i Familielivet, noget som endelig ved Lov sögtes hæmmet, Gul. l. c. 25. Saaledes vækker ogsaa Herkja (Gudrkv. III) tidligere Atles Frille, Mistanke hos denne mod Gudrun, at hun har været ham utro — Herkja maa endelig ved Kjedeltag söge at undgaa Straf for falsk Anklage (ogsaa i den christne Tid synes Renselse ved Gudsdom [Jernbyrd] at være bleven tilstaaet Trælkvinder i enkelte Tilfælde — Eidsiv. Chr. c. 7: „fellr [eiðr] til slíks sem áðr [c. 3] var talt" — i Anledning af Barnefödsel i Dölgsmaal). Exempler paa samme Sædefordærvelse foranlediget ved Trællevæsnet frembyder Hervar. s. c. 6, hvor Hervör af en Træl, som hun gjör Fortræd, bebreides: þú, Hervör, vilt illt eitt göra, ok ills er at þèr ván — því at hinn versti þræll lagðist með dóttur (Bjart-

mars jarls). Hervör gaar for Jarlen og kvæder: föður hugðumk fræknan eiga, nú er sagðr fyrir mèr svínahirðir. I den prosaiske Fortælling finder Heidrek Konge[1]: „fagran mann í sæing hjá konu sinni — ok var þat þræll einn.

Oprindelse til Trældom. Edda kjender ingen anden Oprindelse til Trældom end Krigsfangenskab, dette er den förste Grund til Ufriheden, senere gaar Trællen fra Herre til Herre ved Arv, Gave, Udredsel, Salg (Grottas. 8): „Varattu, Fróði! fullspakr of þik, er þú man keyptir; kaustu at afli ok at álitum, en at ætterni ekki spurðir" — af Trællens tidligere Familieliv afhang naturligvis hans Charakter, der burde være Kjöberen af lige saa stor Vigtighed som Styrke og godt Udseende. Brynhild, Sig. kv. III 67, priser sine Trælle som eðlum góðir, i Hávamál nævnes blandt andre Ting, som ingen Mand maa fæste Lid til, ogsaa „selvraadig Træl" „sjálfráða þræli — trúi engi maðr!" Hávam. 86.

Trællenes Nationalitet. Om Trællenes Nationalitet giver Edda ingen sikker Oplysning: kun i Sigkv. III 63 (jfr Guðrkv. II 34 valnesk víf) nævnes udtrykkelig vala mengi, hvilket Udtryk, skjönt valr egentlig kun betegner en af fremmed ugermanisk Nationalitet i Almindelighed, dog her da det stilles sammen med „velfarvede vælske Töier" med största Rimelighed er at forklare som „franske" fra Valland, der kjendtes i Eddatiden som Ödlingen Kjaars (SnE I 522) Rige og Sæde for stor og forskjelligartet Kunstfærdighed. Om Kjaars Rige i Valland betegner en udover Frakkland gaaende Fremrykning af Germaner, tör jeg ikke afgjöre; i Almindelighed modstilles Valland, som gallisk befolket Del af Frankrig, Frakkland med germanisk Overbefolkning, ogsaa henföres den ovenomtalte vælske Kunstfærdighed i senere Tider bestemtere til Egnen Poitou (Peita SnE I 570. peitneskum hjálmi, Sighvat Skald, Fgsk. p. 76, 5). De oftere

[1] Herv. s. c. 10. (Andre Exempler af Sagaerne: Laxd. s. c. 23, FmS 3 p. 121, 142.)

omtalte hunske Trælle vare af den sydgermaniske Hunestamme, som Atle og Völsungerne herskede over, og vi se heraf, at Stammeslægtskab ei hindrede i at gjöre Krigens Ret gjældende til det yderste mod de overvundne.

Historiske Facta betegnende for Folkebevægelsen i og udfra de skandinaviske Lande i denne vor Histories Sagntid er, for ei at tale om Ermanariks vidtstrakte Rige, Britanniens Besættelse af Angler ved Midten af 5te Aarh., Erulernes Tilbagetog gjennem Danerne til Gauterne i Thule, hinsides Havet (Procop. bell. Goth. II 15) paa Keiser Anastasius's Tider ved 494, og endelig Danekongen Chochilaik's (Beovulfdigtets Hygelâc) Tog til Gallien 515: „His gestis Dani cum rege suo, nomine Chochilaico evectu navali per mare Gallias appetunt — oneratisque navibus tam de captivis quam de reliquis spoliis reverti ad patriam cupiunt." (Bouquet II p. 181) Chochilaik angrebes og fældedes af Theodebert, Sön af den austrasiske Konge Theoderik, Hærjningen traf Districtet om Nimwegen. Munch I 1 p. 51.

Hervararsaga. Iblandt disse Anförsler af den ældre Edda er allerede flere Gange Hervararsaga bleven inddragen; der er nemlig neppe gyldig Grund til ikke at medtage i Eddakredsen de til Grund for Hervararsaga liggende og i den anförte Oldkvad vedkommende Tyrfingesagnet, thi baade er Sagnet kjendt af Hyndluljods Forfatter (jfr v. 23) og Sangene selv af classisk fordringslös Simpelhed i fuldkommen förkristelig Tone. Der bör derfor maaske her endnu medtages et Sted af det poetiske Stykke, hvor Hlöd fordrer halv Arv med sin Broder. Denne byder ham: „fè ok fjöld meiðma sem framast tíðir; tólf hundrut gef ek þèr skálka, þeirra er skjöld bera. Paa det nævnte Tal tör man vel ei her lægge nogen særdeles Vægt, derimod er Udtrykket Tjener som Skjoldbærer mærkeligt. Ordet skálkr[1] lyder i

[1] Skálkr forekommer som Egennavn, og for Træl, i Herraud ok Boses s. c. 13. „Skalk" hos Saxo. Hallvard skalk: Halfd. sv. s. Sn. c. 2.

Gotisk skalks og oversætter *δοῦλος*, Slave i streng Forstand; Gmlt. scalc og Angls. scealc synes derimod at betegne en mildere Ufrihed og bruges i sammensatte Benævnelser for overordnede Tjenerstillinger, som: seniscalcus, mariscalcus (Grimm R-Alt. p. 302). En saadan mere betroet Stilling som Vaabendragere, armigeri, indtage vel ogsaa Hervararsagas skálkar þeir er skjöld bera; at der virkelig menes ufrie tör vel sluttes af Sammenstillingen med „fè ok fjöld meiðma'', de frie Undersaatter eller det tilbudte Rige i sin Helhed betegnes senere ved „þriðjúng Goðþjóðar". At Skaldestykket er jævnbyrdigt med de heroiske Eddadigte synes at maatte sluttes af Linierne 9, 10 - 13, 14, der næsten ordret gjenfindes i Atlakvida str. 5; dog kunde maaske den forskjellige Læsemaade i Membranen Arn. M. nr 2845, som her ender: Býð ek þèr, frændi, til heilla sátta mikit ríki ok œrit fè, tólf hundrut vápna, vække Mistanke om den ovenanförte Læsemaades Rigtighed og om Muligheden af at her kan være indblandede senere tydske Forestillinger (jfr Müllers Sagabibl. II p. 568 om Herv. s.), hvis ei sidste Læsemaade allerede ved sin mangelagtige metriske Form var mindre paalidelig. (Mulig gjengiver Varianten kun Meningen og kan da jævnföres Knytl. s. c. 92: „Ek (Magnus Nikolassön) vil gefa yðr (Knut lafvard) riddara XL með öllum búnaði sínum (en þat er sagt, at einn riddara kostar VIII merkr gulls sinn búnað)", hvor ogsaa Gaven synes egentlig at ligge i Vaabnene.) Er Stedet ægte og Talen virkelig om ufrie, er det förste Gang vi finde Trælle anvendte til Krigstjeneste — i de gamle norske Love deltage de kun i Landstorm ved pludseligt Fjendeindfald i Landet og som Kokke paa Krigsskibene, og i Haakon Adelstensfostres Landeværnsordning gjöres ogsaa „frelsi" til Betingelse for Vaabenförhed (Fagrsk. c. 32 p. 20). Eddas húskarlar Atlkv. 39. Atlm. 28 maa her holdes borte, SnE I 456: „Húskarlar konúnga váru mjök hirðmenn kallaðir í forneskju".

Sammesteds i Herv. s. tilföier Angantyr videre: „mey gef ek hverjum manni at þiggja; meyju spenni ek hverri men at hálsi."

Angaaende Træellenes forskjellige Nationalitet kan maaske være oplysende et Par Steder af samme Saga; de ere dog mindre vægtige, da de kun findes i den prosaiske Fortælling, og saavel Sagaen er lidet paalidelig i det Geographiske, som Begivenhederne vanskelig kunne chronologisk bestemmes. Herv. s. c. 10: (Heiðrekr) „tók enn af Finnlandi (rimelig det russiske Finland; jfr c. 11 init.: „jafnan fór hann í Austrveg") at herfángi konu þá er hèt Sifka"— c. 13 (Heiðrekr) „valdi til ferðar með sèr níu þræla, þá hafði hann tekit í vestrvíkíng", og Varianten fortsætter: „í Skotlandi, þeir váru ættstórir menn ok kunnu illa úfrelsi sínu". Vestrvíkíng af Nordmændene betragtedes som Hovedkilder for Trælletilförslen.

Vi forlade hermed den nordiske Sagnkreds uden at forsöge paa nogen nöiere Udskillen af de enkelte Dele som tilhörende respective af de tre norröne Nationaliteter, da de Træk, der her frembyde sig, af Træellestandens Kaar dels virkelig ere fælles, dels deres Særegenhed for ubetydelig til at retfærdiggjöre en saadan Undersögelse: at Trællen i Norge klyver bratte Bjergskard og vogter Geder, medens han i Danmark driver Saudeflokken foran sig, er noget der omtrent falder af sig selv og vel gjör liden væsentlig Forandring i hans Stilling — om de væsentligere Træk f. Ex. Baalbrændingen og Hervararsagas skálkar, hvor der kan opstaa Spörgsmaal, om vi have sydgermaniske eller fællesgermaniske Skikke for os, er der paa sine Steder bemærket hvad fremböd sig som Momenter til Bedömmelsen. Vi gaa altsaa over til Skildringen af Forholdene efter de levnede historiske Kilder, forsaavidt de angaa Norge, og vende os först til Betragtning af

TRÆLDOMMEN HOS NORDMÆNDENE EFTER DE HISTORISKE KILDER.

Trældommens Oprindelse. Det er tidligere sagt, at Næveretten er den unaturlige Trældoms eneste gyldige, oprindelige Sanction; af den fölgende Fremstilling vil sees, at Nordgermanerne gjorde denne den Stærkeres Ret gjældende i den videste Udstrækning, ei alene mod fremmed Folkeæt eller Sydgermaner, ei alene mod sine nordiske Stammebrödre, men endog i enkelte Fald ogsaa mod Lemmer af sin egen Stamme, at Hær- eller Haandtagning (hertaka, taka höndum, handtaka) og Hæftning statuerede Forholdet endog med Billigelse af den almindelige Opinion (Egilss. c. 34, 56, 57) uden Hensyn til Nationalitet og Folkeslægtskab.

At Sydgermanernes Opfatning var ganske den samme, tör vel allerede sluttes af de för citerede Eddasagn om de sydröne Stammers indbyrdes Feider, ligesom ogsaa af Tacitus's Beretning om den germaniske Spiller, der endelig vover sin personlige Frihed („victus voluntariam servitutem adit", Germ. c. 24), hvortil fremdeles Paralleler findes i tydske, angelsaxiske og nordiske Gjældslove (Gr. R-Alt. p. 327).

At der ikke var noget enkelt Folk eller nogen enkelt Nationalitet enten forefunden i Norge eller udenlands bekriget, der særdeles fortrinsviis forsynede Nordmændene med Trælle, kan vel allerede formodes deraf, at vi hos dem ei finde noget Folkenavn benyttet som Trællebenævnelse: ingen Slave, Vende, veahl (vala mengi er enestaaende), ingen af Folkenavne hentede Trælle — nomenpropriær i Lighed med Davus, Geta, Syrus, og Sagaerne give os ogsaa Exempler paa Trælleforsyning fra de forskjellige Kanter, skjönt den dog naturligvis væsentlig er foregaaet fra de Egne, hvorhen de historiske Forhold til de forskjellige Tider vendte det krigerske Folks Opmærksomhed og Kraft.

Bjarmelandsfærd. Endnu tidligere end den förnævnte Ottar fortalte om Nordmændenes virksomme Liv paa Haalogaland (870) og sin egen Reise mod Nord og Öst langs

Finnernes tyndtbefolkede Kyst indtil Dvina og Bjarmerne, om hvilke han bemærker, at de „havde bygget sit Land godt" — endnu tidligere kunne vi med temmelig Sikkerhed paavise Forbindelse mellem Nordmænd og Bjarmer, saa det vel ei maa tages aldeles bogstavelig, naar det hedder, at han reiste for at „undersöge, hvor langt Landet strakte sig mod Nord eller om noget Menneske boede nordenfor den öde Strækning", og at Bjarmerne byggede hinsides Dvina; „men did torde han og hans Mænd ikke komme"; strax efter siges ogsaa, at „Bjarmerne berettede mangt og meget" — „at det forekom ham, som Finnerne og Bjarmerne talte omtrent et og samme Sprog". Der fortælles i Landnáma (cfr Sturl. s. c. 1): „Kong Hjör hærjede paa Bjarmeland og tog der i Bytte (at herfángi) Ljufvina Bjarmekongens Datter, hun var efter paa Rogaland, da Kong Hjör foer i Hærfærd; da födte hun to Sönner, den ene hed Geirmund og den anden Haamund, de vare meget sortladne. Da födte hendes Ambaat en Sön, han hed Leif, Sön af Lodhat Træl. Leif var lys, derfor byttede Dronningen Svendene med Ambaatten og tilegnede sig Leif. Men da Kongen kom hjem, syntes han daarlig om Leif og sagde, at han var smaamandlig. Siden, da Kongen foer i Viking, indböd Dronningen Brage Skald og bad ham dömme om Drengene, da vare de treaarsgamle; hun lukkede dem inde i Stuen hos Brage, men skjulte sig selv i Pallen. Brage kvad dette:

„To ere inde
tror jeg begge vel,
Haamund og Geirmund
Hjör baarne;
men Leif den tredie
Lodhats Sön,
föd du ei ham, Kvinde!
faa mon være værre."

Han slog med sin Stok paa den Pall, som Dronningen var i. Da Kongen kom hjem, sagde hun ham dette og viste ham sine Sönner; men han mente, at han aldrig havde seet slige Helsskind, derfor bleve begge Brödre kaldte saa siden. Geirmund Heljarskinn blev Hærkonge og hærjede i Vestr-

viking, men havde Rige paa Rogaland." Da Harald haarfagre efter Hafrsfjordsslaget havde lagt alt Rogaland under sig, drog Geirmund til Island, var da „heldr gamall".

Denne Beretning maa, baade paa Grund af Geirmunds fremragende Stilling blandt Islands Landnamsmænd og formedelst den nöie Forbindelse, hvori den sættes med Brage gamle, ansees for fuldkommen paalidelig og med Brage være at henföre til Begyndelsen af 9de Aarh. (omtr. 820, Munch I 1 307).

Hærjetog til det fjerne Bjarmeland i saa fjerne Tider, lige fra Rogaland, Hjörs Rige, forbi den lidet indbydende Finnekyst, ville i hvert Fald vække Forundring, saalænge der antages, at Veien did skulde söges ved Opdagelsesreiser fra Sönden; heelt naturlige falde de derimod, naar de tænkes kun foretagne tilbage ad den samme Vei, som Indvandrernes Hovedmasse fra först af var dragen mod Syd. Forbindelsen bliver da ganske analog med den ældgamle mellem Sverige og Rusland.

Landnama kalder Hjör en Sön af Half, som raadede over Halfsrekkerne, Sön af Hjörleif den kvennsame og Hild den smækkre, Datter af Högne den rige i Njordö; i Halfssaga derimod siges, at Hjör, Kong Halfs Sön, var gift med Hagny, Datter af Kong Hake Haamundson, uden at Ljufvina nævnes. Professor Munch paa ovennævnte Sted söger herefter at bringe Rede i Tidsregningen ved at antage tvende Hjörver, mellem hvilke tvende Slægtled maa være udfaldne. Efter dette rykkes Hjörleif den kvennsame op til Tiden om 690-700, og om denne Hjörleif fortæller Halfssaga, at han ægtede Hild netop paa et Tog til Bjarmeland, hvorhen og tilbage til Hördeland Hild fulgte ham; hvis altsaa disse Combinationer ere rigtige, er Forbindelsen mellem begge Lande ældgammel, og den senere Hjörs Tog til Bjarmeland falder saameget naturligere efter hans Stammefaders Forbindelse med Njördöætten.

Halfssaga lader den ovennævnte Hjörleif efter Bjarme-

landsfærden seile til Konghelle, hvor der synes at være holdt Marked: Kong Reidar af Sjælland satte sine Boder nærmest hans, og Reidars Sön slutter Venskab med Hjörleif, der fölger Fader og Sön til Danmark og ægter Reidars Datter Ringja. Paa Tilbagereisen döer Ringja og sænkes efter den almindelige Skik i Söen i en Kiste; denne driver i Land hos Reidar, der nu troer Datteren dræbt af Hjörleif og drager med Sön og Fölge til Hjörleifs Gaard, som han sætter Mandring om. Hjörleif slaar sig gjennem Kredsen og seer fra den nærmeste Skov, hvorledes Gaarden plyndres og Fjenderne drage bort med stort Bytte, hvoriblandt ogsaa Hjörleifs tvende Hustruer Æsa og Hild. Vi finde altsaa Nordmændene samtidig i Forbindelse med de tilgrændsende sydostlige Lande og see et Exempel paa, hvorledes Feider förtes mellem Nordmænd og deres gotiske Naboer i Danmark med Gods- og Menneskeran. Om end Fortællingen ei kan kaldes sikker som historisk Factum, er den dog en ganske naturlig Skildring af det sandsynlige Forhold og finder sine fuldkomne Sidestykker i Familiefeider inden Landets egne Grændser i den ældste Tid.

Handelsforbindelse. Ligesom Hjörleif næsten umiddelbart fortsætter Reisen fra Bjarmeland sydover til Markedet i Konghelle, man skulde tro, for der at omsætte sit Bjarmebytte: saaledes finde vi ogsaa i Ottars Reiseberetning Landets tvende Yderpunkter forbundne, som det synes, ved temmelig almindelig Söfart, da han kan angive en gjennemsnitlig Tid for Reisen fra Haalogeland til Skiringssal ved Laurvigsfjorden (en Maaned, naar man om Natten söger Havn og hver Dag har gunstig Vind). Fra Skiringssal reiste Ottar lige til Hedeby paa fem Dage; at Mellemsteder som Konghelle og Halöre ikke omtales, men Reisen fortsættes uden Afbrydelse langs Jyllands Kyst, viser, at Skiringssal har selv været en Hovedmarkedsplads, i directe Forbindelse med de udenlandske Havne, og vel paa lignende Maade sögt fra dem som senere Tunsberg, hvorhen der, som det

hedder (Sn. Har. hárf. s. c. 38) „sögte mange Kjöbskibe baade deromkring fra Viken og nordenfra Landet og söndenfra Danmark og Saxland."[1] Slesvig eller Hedeby stod videre „i livlig Handelsforbindelse med Venden, Samland, Svithjod[2], Garderike og derfra endog over Land med Grækenland." (Vita Ansgarii c. 21 a. 851: „Sleaswic, ubi ex omni parte conventus fiebat negotiatorum." Sliesthorp nævnes allerede ved 804, SrD I 497). Den tilreisende foretagelseslystne Nordmand mödtes her med et beslægtet Folk, fandt rimelig fra Midten af 8de Aarh. en Tidlang Herskere her af den vestfoldske Kongeæt, som jævnlig laa i Strid med de tilgrændsende Tydskere; han havde saaledes her i egentlig Forstand Verden aaben for sig, kunde efter Lyst drive Handel eller fölge de paa Slaver, Friser, Franker hærjende Daner for med „frægð ok fè" at vende tilbage til sit Hjem.

Det sönderjydske Rige. Mægtigst optraadte det sönderjydske Nortmannia (Helmold Chron. Slav. l. I c. 7: Nortmannorum exercitus collectus fuit de fortissimis Danorum, Sueonum, Norvegorum, qui tunc forte sub uno principatu constituti primum omnium Slavos, qui prae manibus erant, miserunt sub tributum, deinde cetera finitima regna terra marique vexabant) under Godfrid (Gudröd), der först nævnes i Underhandlinger med Karl den store 804, efterat denne havde foretaget en storartet Overflytning af de af Godfrid

[1] Munch I 1 381. Ad. Brem. IV 1. Ulfstens Reiseberetn.

[2] I Sverige var Handelspladsen Birk et ikke uvigtigt Led i den nordiske Handelsforbindelse. Helmold, Chron. Slav. I c. 8 beskriver den i Anledning af Ansgars Reise: „Est autem Byrca oppidum Gothorum celeberrimum in medio Svediæ positum, quod tractus quidem Baltici maris alluit, reddens portum optabilem, quo omnes Danorum, Norveorum, itemque Slavorum ac Semborum naves aliique Scythiæ populi pro diversis commerciorum necessitatibus sollemniter convenire solent", tildels ordret efter Ad. Brem. I 50.

beskyttede Saxere nordenfor Elben ind i Frankrig og Tydskland (Eginh. vit. Carol. m. c. 7).

808 sætter Godfrid over til Abotriternes Land, indtager nogle Borge og gjör sig to Trediedele af Landet skatskyldig, dog ikke uden betydeligt Tab. · Paa Tilbageveien ödelægger han Havnen Reric, der betegnes som en betydelig Handelsplads og udentvivl har staaet i nær Forbindelse med Slesvig, hvorhen Godfrid ved samme Leilighed overförer Rerics Kjöbmænd (SrD I 499). Senere finde vi ham 810 paa et storartet Hærjetog mod Frisland: der berettes Keiseren i Aachen, at en Flaade paa 200 Skibe fra Nortmannia havde anlöbet Frisland, og at alle Öerne ved den frisiske Kyst vare hærjede. Eginh. c. XIV tilföier: „Frisland og Saxland agtede han næsten som sine egne Lande". Keiseren samler strax en Hær imod ham, men faaer paa Veien Underretning om, at Flaaden er dragen bort og Godfrid dræbt af en af sine egne Mænd (a quodam suo satellite). Godfrids Död fortælles noget forskjelligt i de forskjellige Kilder, dog ere alle enige i, at han faldt ved Forræderi; hvis Godfrid virkelig er den samme som Gudröd Veidekonge paa Vestfold, hörer saameget mere herhen vore egne Sagaers Beretning om dennes Död, der frembyder os det förste ved lidet senere Skaldevers bekræftede Exempel paa Hærtagning Fylke - imellem (Yngl. s. c. 53). „Da Alfhild (Gudröds förste Hustru) var död, sendte Kong Gudröd sine Mænd vester til Agder, til den Konge, som raadede derover, han hed Harald Granraude. De skulde beile til hans Datter Aase for Kongen; men Harald sagde nei, og Sendebudene kom tilbage og sagde Kongen, hvorledes det var gaaet dem. Noget efter sköd Kong Gudröd sine Skibe i Söen, drog siden med meget Folk ud til Agder, kom om Natten uventet til Kong Haralds Gaard og gjorde strax Angreb. Kong Harald faldt der med sin Sön Gyrd. Kong Gudröd tog meget Hærfang; han havde hjem med sig Aase, Kong Haralds Datter og gjorde Bryllup med hende. De fik en Sön ved Navn Halfdan (svarte).

Da Kongen senere drog paa Gjesteri og en Aften, da det var mörkt, gik meget drukken af Skibet, löb en Mand imod ham og stak et Spyd gjennem ham, hvilket blev hans Bane. Manden blev strax dræbt. Om Morgenen efter, da det var bleven lyst, kjendte man samme Mand og saae, at det var Dronning Aases Skosvend. Hun dulgte ei heller, at det var hendes Raad. Saa siger Thjodolf:

„ok launsigr	(Munch :)	„Snigmordersk
hinn lómgeði		den snedige
Ásu árr		Aases Karl
af jöfri bar."		sin Konge dræbte."

Gudröd gjör vistnok Bryllup til Aase, dog maatte, hvis ikke særegne Forholdsregler desuden bleve tagne, ogsaa om hende kunne siges som i det fuldkommen tilsvarende Tilfælde i Egilss. c. 33, 57, at hun var „hernumin, en tekin síðan frillutaki ok ekki at frænda ráði"; faar hun Barn i denne Forbindelse, er dette, efter den strenge Ret, thybaaret og maa formelig ledes til Arv efter sin Fader for at blive arveberettiget. Det kom imidlertid (som ovenfor antydet) ganske an paa Forholdene, om der i slige Tilfælde kunde blive Tale om nogen saadan streng Ret.

Til Værn mod Vikingerne saae Karl den store (811) sig nödt til at forskaffe sig en Flaade, lod bygge Skibe ved Floderne og satte Vagter ved alle Havne og Flodmundinger, som syntes tilgjængelige for Skibe; „thi Nordmændene ödelagde under idelige Overfald hele den franske og tydske Kyst." Ved disse Foranstaltninger led disse Egne i hans Dage ingen betydeligere Overlast, naar undtages, at i Frisland nogle Öer bleve hærjede af Nordmændene. Eginh. vit. Car. magn. SrD I 504.

Godfrieds Sönner finde vi 817 med en Flaade i Elben hærjende opad Stör til Borgen Essesfeld (Itzehoe), hvor ogsaa deres Landhær sammen med Abotriterne indtraf og beleirede Borgen, dog uden Held (SrD I 508).

Togene strække sig stedse videre: 820 löbe 13 Vikingeskibe ud fra Nortmannia (Normanni ex Norvegia delati [?] SrD I 516), forsöge först at hærje paa Flandern, vise sig i Seinemundingen, men maa atter trække sig tilbage; hærje endelig en By i Aquitanien og vende hjem med stort Bytte.

Alle de, der under disse Fjendtligheder paa den ene eller anden Side toges til Fange, havde hermed tabt Frihed og personlig Ret og gik som Vare ved Salg fra Haand til Haand. Vita Ansg. c. 14, SrD I 512 (jfr vit. Ansg. c. 7 & 30): Ansgar forbereder sit Omvendelsesværk ved at kjöbe Drenge af dansk eller slavisk Herkomst, ogsaa kjöbte han nogle tilbage fra Fangenskab, „quos ad servitium Dei educaret". Nogle af dem beholdt han hos sig, andre sendte han til Klostret Turholt (i Flandern) for at opdrages (jfr SrD I 524).

Folkebevægelser — Folkeslægtskab. Det her omhandlede sönderjydske Rige var en directe Udlöber af den store nordgermaniske Folkebevægelse, der under Sigurd Rings Ledelse i 8de Aarhundredes förste Halvdeel (715-730), styrtede Hleidrekongernes Magt og væsentlig forandrede Sydskandinaviens Befolkningsforhold. Sigurd Rings garderigske Fædreneæt, de hos Ludvig den fromme med Svear forvexlede russiske Gesandter (Ann. Bertiniani v. 839), de rimeligvis ikke længe efter i Ruslands Historie optrædende Varæger „fra den anden Side Havet", mod den fremrykkende Slavisme, lader os ane en livlig, paa Folkeslægtskab stöttet Forbindelse ogsaa mellem begge den indre Östersöes Kyster, Austrvegsfærdens urgamle Kilde. At ogsaa Norge har haft Del i denne Forbindelse med Östen, maa vi slutte baade af de gamle Sagns hyppige Henlæggelse af Scenen i Austrvég og af, at vi i Folkemödet paa Braavoldene finde Mænd lige fra det Throndhjemske og efter Slaget se Sigurd Ring og Ragnar Lodbrok optræde som Overkonger over Norges sydlige Kyst — navnlig Vestfoldriget — et Overherredömme,

hvorpaa endnu i Harald haarfagers Dage den svenske Konge Erik gjör Fordring (Sn. sag. Har. hárf).

AUSTRVEGSFÆRD. Austrvegsfærden ligger paa disse Tider for Norges Vedkommende i Sagnets Halvmörke, det maa derfor være nok at have antydet dens Kilde i Folkebevægelsen (jfr Flat. b. Ættartölur p. 24; Hálfdan gamli: hann var hermaðr mikill ok herjaði víða um Austrveg — Hervararsaga, Hyndluljóð — hann gekk at eiga Álfnýju, dóttur Eymundar kóngs ór Hólmgarði. Forbindelsen fortsættes som bekjendt senere saavel ved Viking mod Östen (Gange Rolf, Sn. s. Har. hárf. c. 24 og flere) som ved Leietjeneste i de garderigske Fyrsters Hird og Kjöbfærd — saaledes rig Anledning til at hente Trælle fra disse Kanter). Det er vel ogsaa betinget af denne höie Ælde af Norges Forbindelse med Östen, at det kan kvædes om Harald haarfagres Mænd med fuldkomment Præg af en gjennem lang Tid hævdet Digterterminologi (Fagrsk. 6 p.):

„fè eru þeir gæddir	„De med Gods er begavede
ok fögrum mækum	og gode Sværd,
málmi húnlenzkum	med hunlandsk Jern
ok mani austrænu."	og Östens Træl."

Jfr nedenfor sammesteds: vigra vestrænna ok valskra sverða; begge Steder maa betragtes som særdeles betegnende for Norges Forbindelse med Udlandet, og det förste for saameget historisk sikkrere som en saadan Forbindelse „man austrænt" neppe ellers forekommer, medens Udtrykkene om det huniske Malm og de vælske Vaaben gjerne kunde blot være Digterarv fra en lang fjernere Fortid — vi gjenkjende dem fra Eddasproget. Sagnet lader ogsaa Kong Harald selv sende sin betroede Mand Hauk Haabrok til Austrríki eller Holmgard for at kjöbe sig mærkelige og sjældenseede Kostbarheder derfra (Hauks þáttr hábrók. Flat. b. 577).

VESTRVÍKÍNG. ENGLAND. England naaede de nordiske Vikinger efter udtrykkeligt Vidnesbyrd af de engelske Anna-

ler (Monum. hist. Brit. p. 336, 337) förste Gang 787, da de landede paa Kysten af Wessex. 794 og de nærmeste Aar efter viste de sig saagodtsom paa alle Kanter af England[1] — „de kom til Lindisfarena Kirke, ödelagde alt paa det jammerligste, nedtraadte Helligdommen med sine besmittede Födder, omstyrtede Altrene, rövede alle Kirkens Skatte, dræbte nogle af Brödrene, förte andre med sig i Fangenskab, bespottede mange og slængte dem nögne hen og styrtede nogle ud i Havet." Angleren Alcuin hos Karl den store skriver 784 til Biskop Higbald i Lindisfarena om dette Overfald, og hedder det der[2]: „Naar Kong Karl kommer tilbage efter at have overvundet sine Fjender, ville vi med Guds Hjælp gaa til ham og ivrig söge at udrette, hvad vi formaa, dels med Hensyn til de af Hedningerne i Fangenskab bortslæbte Drenge, dels angaaende andre nödvedige Foranstaltninger." Vi have ovenfor seet, at det ogsaa var Drenge som Ansgar havde Anledning til at kjöbe. Det ligger i Sagens Natur, at den tilvoxende Alder var den af Vikingerne mest efterstræbte som den værdifuldeste, naar det gjaldt at vinde Trælleevner; Smaabörn og Gamle dræbtes i vild Mordlyst, Störsteparten af de vaabenföre Mænd faldt vel dels under Forsvaret, dels efter Kampen som Offere for Hævnen. (Vikingeskikken at kaste Börn paa Spydsodden omtaler Henrik af Huntingdon i prolog. ad part. V: „jam domos vestras combusserunt, jam res vestras asportarunt, jam pueros sursum jactatos lancearum acumine susceperunt, jam conjuges vestras quasdam vi oppresserunt, quasdam secum abduxerunt", jfr Fridthjof som Helthjof — Ölver Barnekarl Landn. V 4).

Vestrvíkíng — Irland. Samtidig med Angrebet paa England 794 blev ogsaa efter de irske Annalers Beretning[3]

[1] Simeon af Durh. Mon. h. Brit. I 668. ibd. 338.

[2] William af Malmb. de gestis pontif. Angl. Saviles Udg. 275.

[3] Ulsterske Annaler O. Connor IV p. 193. De fire Mestres Annaler, ibd. III p. 312.

Störsteparten af Irland med tilliggende Öer hærjede. Til denne Tid henföres ogsaa i en unavngiven Forfatters „vita S. Findani" denne Helgens for hans senere Liv afgjörende Sammenstöd med de nordiske Vikinger, der her nævnes Nordmanni.[1] Beretningen er særdeles oplysende for vort Emne, der fortælles der: „Der var en Mand ved Navn Findan, irsk af Æt (genere Scottus) fra Leinster. Denne Mands Söster havde de Hedninger, som kaldes Nordmænd (gentiles, qui Nordmanni vocantur), idet de hærjede de fleste Steder paa Öen Scottia, som ogsaa kaldes Hibernia, bortfört blandt andre Kvinder som Fange. Da böd hendes Fader sin Sön Findan, at han med en given Pengesum skulde löskjöbe Sösteren. Da Findan traf Nordmændene, blev ogsaa han strax greben og bunden. „Men da Nordmændene om Morgenen raadsloge og nogle, som vare fornuftigere og (som det synes) af Gud selv ansporede til Menneskelighed, mente, at Folk, som kom did for at löskjöbe andre, ei burde voldelig holdes tilbage, blev han paa denne Maade befriet." Senere bliver Findan af sine Uvenner i Irland ved et Gjestebud spillet i Hænderne paa norske Vikinger, der binde ham og före ham med sig. „Hans norske Herre solgte ham imidlertid, som hans Sædvane var, fordi han endnu ikke önskede at vende tilbage til sit Fædreneland, til en anden, og denne ham snart til en tredie og han til en fjerde, som længtende efter at see Fædrenelandet igjen, efterat have samlet sine Staldbrödre, förte ham tilligemed andre i Fangenskab med sig." — „En Flaade fra det samme Folk traf dem i Söen, og fra den gik en ombord i det Skib, hvor Findan var, og spurgte om Öens Beskaffenhed og hvorledes det der var gaaet dem. Ombord var imidlertid en, hvis Broder han, som spurgte herom, havde dræbt, og af ham blev han da strax kjendt og paa Öieblikket fældet." — Begge Skibe komme

[1] Goldast. Rer. Aleman. Script. I 203.

herover i Kamp, hvorunder Findan, skjönt bunden, söger at hjælpe sin Herre, de övrige Skibe lægge sig imellem og standse Striden. — Hans Herre imidlertid, som mindedes den Hengivenhed, hvormed han, skjönt bunden, vilde yde ham Hjælp, og önskede at gjengjælde saadan Troskab, löste ham strax af hans Baand og lovede, at han senere skulde være ham god. Efter disse Begivenheder kom de til nogle Öer nær Picternes Folk, som man kalder Orkader." Her gaae Vikingerne i Land og hvile og skjemte sig, medens de vente paa Vind, Findan gaaer ogsaa lös omkring og finder da Leilighed til at undvige og skjule sig i en Hule. Efterat Vikingerne ere dragne bort, maa han, da Öen er ubeboet, friste at svömme til den skotske Kyst, hvad ogsaa ved Guds underfulde Bistand lykkes ham. („The life of S. Findan written by a contemporary and published by Goldastus is an authentic monument of the ninth century", Pinkert: Enqviry etc. vol. I p. 319. Dette lille sammentrængte forunderlig righoldige Billede af Vikingelivet stemmer i alle sine Detailler saa overraskende med vore egne Sagaers Skildringer, at man maa undres over at finde det blandt fremmede Kilder; at det skriver sig fra et Öienvidne til Vikingernes Færd i hine Egne, kan derfor neppe betvivles. Navnet Fintain forekommer ogsaa tidligere i den irske Historie, Ann. Ulton. & IV Magistr. a 635. O. Connor. proleg. ad rer. Hib. script. II p. 89).

Vikingetogene ere behandlede saa udförlig i Munchs „Det norske Folks Historie", at det vilde være otiöst her at dvæle ved andre Puncter af Historien end dem, der nærmest angaa vort Emne; det maa derfor være nok, efterat have paavist det Tidspunct, da de norske Tog paa Irland begyndte, af de næsten for hvert Aar i de nærmest fölgende Decennier i de irske Annaler forekommende Beretninger om Plyndringer af de fremmede at frembente enkelte Steder, hvor Menneskeran udtrykkelig omtales, for at Sagen kan have sine authentiske Vidnesbyrd.

Aar 819 omtales saaledes en Plyndring, ved hvilken mange Kvinder rövedes (IV Mag. a. 819. Ann. Ulton. a. 820).

823 röves Abbeden i Klosteret paa Öen Skellig af Hedningerne, men dör strax efter (Ann. Ulton).

830 hærjedes Landskabet „Conall af Hedningerne, som gjorde Kong Mælbrigda og hans Broder Cannanna til Fange og förte dem med sig til Skibene" (jfr IV Mag. a. 829). Samme Aar blev en Söseir vunden af Hedningerne mod Armaghanerne, „hvor de fleste af disse bleve gjorte til Fanger."

835 „hærjedes Killdare af Hedninger fra Floden Boyne — brændte Kirken — gjorde flere til Fanger og dræbte mange, men förte Störsteparten bort som Fanger (Ann. Ulton. 835, p. 211, jfr IV Mag. a. 835).

839 hærjedes Egnen om Söen Each, og de Geistlige af alle Klasser dels dræbtes, dels förtes fangne bort (Ann. Ulton. IV Mag. a. 838).

844 fangedes den ardmachanske Abbed Forannan af Hedningerne i Cloon-Comarda tilligemed sine Reliqvier og sit Fölge og bortförtes som Fange.

Nordmændene vandt Aar for Aar mere Fodfæste i Landet. Vel vare de efter den mægtige Thorgisls Fald paa Veie til at blive drevne tilbage; men en Forstærkning paa 240 Skibe bragte atter deres Sag paa Fode, og efterat en dansk Flaade var dreven bort fra det irske Bytte, kunde Olaf hvide af den vestfoldske Kongeæt stifte et varigt norsk Rige i Dublin 852 og samtidig Sigtrygg og Ivar lignende i Waterford og Limerick.[1]

Vi have altsaa fundet Vikingerne dragende efter al Sandsynlighed lige fra Norges Kyst forbi Orknöerne (Vikingebölet) til Irland og de nærliggende Öer: de tage da Mænd og

[1] Ann. Ulton. a. 852. jfr Silv. Girald. ed Camden III c. 43, Landn. II 15 (Laxd. s. c. 1).

Kvinder, Læge og Lærde til Fange og före dem bundne til sine Skibe; der gives de Fangnes Landsmænd Anledning til Udlösning, og herved var vistnok de geistlige Stiftelsers Personale Vikingerne et ligesaa lönnende Bytte som deres rige Lösöre. (Som Exempel paa saadan fordeelagtig Forretning kan nævnes Kong Edvards Udlösning af Biskoppen af Llandaff fra Loirevikingerne i Severn med 40 Pund, Aar 918. Et lignende Tilfælde omtales i de franske Annaler ved 858, hvor den af Vikingerne i Seinen for Abbeden i S. Dionys-Klostret og hans Broder forlangte Lösesum er saa stor, at mange geistlige Stiftelsers Formue gaar med og endda frivillige Tilskud af Kongen og de geistlige og verdslige Store gjöres fornödne). Hvis Vikingerne ikke endnu ville vende hjem, söge de at sælge sine Fanger, i andet Fald tage de med sig dem, de have tilbage, enten de nu trænge selv til dem hjemme eller tænke at sælge dem der. De af disse Tog flydende, vistnok ikke ubetydelige aarlige Trælletilförsler til Norge, vare maaske störst, saalænge endnu Vikingerne ikke toge varigt Ophold i Vesten, og den egentlige Kjærne til Norges Trællestand er rimeligvis dannet i denne förste Periode af Vikingealderen, da Togene endnu ei havde Udflytning til Hensigt. Dog vise de irske Annaler os fremdeles gjennem en lang Aarrække Nordmændene i Irland i stadige Feider med Landets, i de fleste Fald ogsaa indbyrdes uenige Indbyggere; naar dertil kommer, at fra de faste Rigers Stiftelse der Nordmændene fra dem begyndte at vende sig ogsaa mod Skotland og England (Ann. Ulton.) — 870 kom saaledes Olaf og Ivar med 200 Skibe tilbage fra Albanien (Sydskotland) og förte med sig i Fangenskab stort Bytte af Mennesker, af Angler, Briter og Picter —, saa bliver det klart, at de stadig kunde trænge til al den Hjælp, de af omstreifende Vikinger kunde faa, og at de irske Riger maatte blive et Samlingssted for alle dem, der uden at have Udflytning til Hensigt droge hjemmefra for at faa

den Krigerindvielse, der saa væsentlig betingede deres Anseelse i Hjemmet.

I hvilken Maalestok end Hærjingen endnu dreves i selve Irland faa vi et Begreb om, naar vi (ei at tale om de ubetydeligere Menneskeran der nævnes i Ulst. Ann. v. 878 et 880) höre at Aar 896 (Ann. Ulton) „Ardmach plyndredes af de dublinske Fremmede, som förte 710 Mennesker bort i Fangenskab", et Tog, der dog samme Aar hævnedes ved et Nederlag, hvor 800 Nordmænd skulle være faldne tilligemed deres Anförere Olaf Ivarsson og en „Genu corvi" (filius „Genu ferrei"). Aar 902 indtages Dublin og Nordmændene fordrives, indtil de atter 914 sætte sig fast i Waterford og senere igjen i Dublin (917).

Olaf Godfredssön kommer 938 tilbage til Dublin efter at have kæmpet med Ædhelstan ved Brunanburg, og samme Aar hærjes Kilcullin enten af ham eller af Olaf (Sigtryggssön?) Sönnesön af Ivar og 1000 Fanger föres bort (IV Magist. ad a. 936). Hvis Olaf Sigtryggssön var Anföreren, skete Toget rimeligvis fra Skotland, hvor han var bleven gift med Kong Constantins Datter og ledede Foretagenderne mod den engelske Konge (Munch I 1 700 ff. & I 2 197). Det er da muligen den samme Olaf, der med Tilnavnet Kvaran optræder 945 (Ulst. Ann.) som Konge i Dublin, hvorfra han dog snart maa vige, rimeligvis for Godfred Sigtryggssön, der 950 (Ann. Ulton.) hævner et af Irerne tilföiet Nederlag, der berövede ham 8000 Mand, ved Udplyndring af en Mængde Klostre og Byen Kells, hvor tretusinde Mennesker eller flere bleve tagne til Fanger, tilligemed stort andet Bytte af Kvæg, Heste, Guld og Sölv.

Saadanne store Tal bör saameget mindre forundre, som vi finde dem ved Siden af saa stærke Nederlag blandt Nordmændene selv; begge Dele vise, at Vikingerne maa have nedsat sig i Irland i saa stor Mængde, at der, hvor omfattende end disse Menneskejagter, kan man gjerne sige, have været, neppe deraf har fulgt nogen saa særdeles overflödig

Trælletilförsel til Hjemlandene, især da vel ogsaa en stor Del gik fra ved Udlösning og Salg i Udlandet.[1]

VIKINGETOGENE MOD FRANKRIG OG ENGLAND. Vikingetogene mod Frankrig og England var rimeligvis af mindre Betydning som Kilde til Trællestandens Forögelse, ei alene for Norges Vedkommende, fordi Massen af de der beskjæftigede Vikinger efter al Sandsynlighed hovedsagelig udgik fra Danmark, men maaske for Nordens overhovedet, fordi Hærjingerne i disse Lande synes for en stor Del foretagne af fast sammensluttede Flaader, der allerede tidlig begyndte at tage Vinterophold i Udlandet. Naar vi derfor der see Hærtagningen indtage samme fremragende Plads i Plyndringen, som vi saae den have i Irland, (Exempler mangle ikke: Vikingerne i Schelde 836, paa Walchern 837, i Seinen 841, i la Canche 842, i Loire 843, i Spanien 847, i Seinen 858), maa man antage, at Fangerne her vistnok i Regelen senere indlöstes, og at Togene i det Hele taget fornemmelig vare anlagte paa Erhvervelse af rede Penge, hvad bestyrkes saavel af bestemte Vidnesbyrd om större Udlösninger, f. Ex. Aar 841 (SrD I 423 VII Kal. Jun. redemptum est Fontinellense Coenobium libris VI. V Kal. Jun. venerunt Monachi de S. Dionysio, redemeruntque captivos sexaginta sex); som af den her oftere forekommende Brandskatning, hvorved Districter frigjorde sig fra videre Plyndring, og den store Rigdom Flaaderne vise sig i Besiddelse af, f. Ex. naar Vikingerne paa Öen Oissel i Seinen overbyde Kong Karl den skaldede med 1000 Pund og saaledes ved Udredsel af 6000 Pund i Guld og Sölv underkjöbe den anden af Kongen mod dem leiede Vikingeflaade, Aar 861 (MGh I 454-456).

Dog synes Togene fra Sönderjylland mod den frisiske

[1] Ved Geirmunds og Hámunds Heljarsk. Deling af en Sommers Bytte efter Vestrviking nævnes alene 20 Pd. Sölv og 2 Pd. Guld til hver, men ingen Trælle. Sturl. s. c. 2.

Kyst og tildels videre mod Frankrig fremdeles for Danmarks Vedkommende at have været vigtige for Trælletilförslen. Saaledes omtales ved 846 (MGh II 302) at Vikingehövdingen Ragnar kom hjem efterat have plyndret St. Germain og Byen Paris (845) og roste sig af sine Bedrifter for Kong Erik i Sönderjylland, men da pludselig döde under frygtelige Smerter. Kong Erik blev herover saa forfærdet, at han lod straffe de Vikinger, der ikke rammedes af samme Gudsdom som deres Anförer, og samle og sende hjem alle christne Fanger i sit Rige. Man maa heraf slutte Trælletilförslen skeet fra de samme Kanter, hvor Ragnar havde övet sit Hærværk. Rimeligvis menes ogsaa Danmark og fortrinlig det sönderjydske Rige, naar det ved Normannernes og Danernes Hærjing af Dorestad (856) hedder (SrD I 547): „mulieres cum parvulis captivos ad exteras partes et provincias abduxerunt".

Endnu mindre Betydning for Trælletilförslen fik vel Vikingetogene til England og Frankrig i den anden Halvdel af 9de Aarhundrede, da der afgjort lagdes an paa Erhvervelse af Land og Nedsættelse. Der aabnede sig da en saa vid Mark for den nordiske Foretagelsesaand, at vistnok de fleste af de nytilkommende Vikinger, af hvad Nation de maatte være, bleve varig beskjæftigede, hvor de kom, med at befæste og udvide de nyvundne Besiddelser mod den nære store Overmagt. Anderledes vare rimeligvis Forholdene i Irland, hvor det, som det synes, kun gjaldt at forsvare mindre Besiddelser mod en i sig meget splittet national Befolkning, hvor altsaa de aarlig vexlende Hjælpeskarer fra Moderlandet kunde være tilstrækkelige til Fjendernes Svækkelse for den nærmest efterfölgende Tid. Ogsaa synes de irsk-norske Herskere selv efterhaanden at være blevne trukne ind i de engelske Begivenheder gjennem sine Forbindelser i Skotland, medens de irske Sager forelöbigt sattes til Side, ligesom vi ganske analogt hermed see Gange-Rolf, skjönt ankommen til Orknöerne og saaledes efter norsk Skik

staaende ligesom paa Tærskelen til Irland, dog vende sig derfra til Gudrum-Ædhelstan i Northumberland og videre til Frankrig — Tegn, der noksom vise, hvorledes Vikingefærden i England og Frankrig nu holdt paa at voxe op til formelige Folkekampe.[1]

For Norges Vedkommende maa heller ikke sluttes til Trælletilförslen paa disse Tider efter Vikingernes Mængde, da rimeligvis Störsteparten af disse nu vare Fredlöse i Fædrelandet som Fölge af Harald haarfagres Erobring, og de saaledes, om de til sin Bosætning erhvervede sig Trælle i Udlandet, ei förte disse længere til Norge, men til sit nye Hjem, hvor dette nu var — paa Island, Irland, de skotske Öer, Færöerne eller andetsteds. Det er derfor egentlig kun i Landnamsmændenes Spor at vi kunne udtrykkelig paavise Vestervikingen over Orknöerne til Skotland og Irland som Kilde til Nordens Trællestand i dette Tidsrum, jeg veed ikke engang et Exempel at anföre paa Anvendelse af irske Trælle i Norge i Fylkekongedömmets Tid.

Trælletilförsel til Island fra Vesten. Paa Island imidlertid skete aabenbart Trælleforsyningen væsentlig fra denne Kant: Aar 873, Aaret för Ingolf og Leif flyttede ud til Island, „foer Leif i Vesterviking, han hærjede vide om Irland og fik stort Bytte, der tog han ti (tolv) Trælle", den förste af dem förer fremdeles det irske Navn „Dufthak" (Dubhthach) (Landnam. I 5, FmS I c. 116). Trællene ere her aabenhart tagne som nödvendigt Tyende til den forestaaende Udflytning og Besætning paa Island; men Tallet kan maaske ei tages som Norm for en almindelig Gaardsbesætning, da Leif vel desforuden havde sit gamle Tyende med fra Norge, kun hans Odel var bleven forbrudt. (Lndn. V c. 12): „Vedorm, Sön af Vemund den gamle, var en mægtig Herse (paa Oplandene, han flygtede for Kong Harald

[1] Dudo af S. Qventin, Duchène p. 69 ff. Hist. Norveg. fol. 4. Munch I 1 666.

öst til Jæmteland og ryddede der Land). Holmfast hed hans Sön og Grim hans Söstersön, de vare i Vesterviking og dræbte der i Sudröerne Asbjörn Skerjablesa (Harald haarfagres Jarl der, jfr L. IV 2) og tog der i Bytte Aaluf, hans Kone, og Arneid, hans Datter, hun tilfaldt Holmfast, der overgav hende til sin Fader og lod hende være Ambaatt. Grim ægtede Aaluf." Her rammede Hærtagningen og den deraf flydende Trældom altsaa atter Norske, dog ophæves den for Aalufs Vedkommende strax ved det lovlige Ægteskab med Grim, og Arneid blev senere kjöbt af Ketil Thrym, Sön af Thore Thidrande i Verdalen, to Trediedele dyrere end hun vurderedes af Vedorm, og fulgte ham senere som hans Hustru til Island.

„Hallstein (Sön af Thorolf Mostrarskegg, kom til Island 880) havde herjet paa Skotland og tog der de Trælle, som han havde med ud" (Lndn. II 23).

„Ketil (Gufa, Sön af Örlyg) kom ud sent i Landnamstiden, han havde været i Vesterviking og haft med fra Irland irske Trælle" (sex nævnes ved Navn).

Den mægtige sognske Herse Ketil Flatnefs Datter Aude, almindelig kaldet „den grundrige", havde været gift med Olaf hvite i Dublin og i dette Ægteskab haft Sönnen Thorstein röde. Thorstein hærjede i Forening med Sigurd Jarl af Orknöerne paa Skotland. „Der faldt den skotske Jarl Meldun for Sigurd, der tog hans Sön Erp tilligemed dennes Moder Mirgjol, Datter af Irekongen Gljomal i Bytte og gjorde dem til Trælle (Flatb. 221, Lndn. II 16: „tók þau at herfángi ok þjáði"). Mirgjol blev Ambaatt hos Jarlens Hustru og tjente hende troligt. Aude kjöbte hende senere og lovede hende Frihed, hvis hun tjente Thorsteins Kone Thurid ligesaa vel som Jarlefruen. Mirgjol og Erp, hendes Sön, foer til Island med Aude, Erp var da Audes Frigivne.

Lndn. II 11. Islænderen Helge, Sönnesön af Björn Ketilssön fra Sogn, hærjede paa Skotland og fik der i Bytte Nidbjörg, Datter af Kong Bjolan og Kaðlin, Datter af Gange-

Rolf, han ægtede hende, og vare deres Sönner Usvif og Einar Skaalaglam.

Orknöerne, Mellemled for Trælletilförslen fra Skotland og Irland. Fra Orknöerne vedblev man med Hærjinger og Fjendtligheder mod Skotland og Irland, og Öerne vare saaledes uden Tvivl en lang Tid Mellemled for Trælleforsyningen fra Skotland og Irland. Om Thorfinn Hausakljuf, Sön af Torf-Einar, der styrede Öerne under Gunhildssönnerne fortæller saaledes Orkn. s. (p. 40): Thorfinn lagde Landet under sig lige syd til Fife — fore da Jarlsmændene om Thorp og Bö og brændte paa alle Kanter, saa at ei stod Kot efter, dræbte de Mænd, som de fandt; men Kvinder og gammelt Folk trak sig hen i Marker og Skove med Klynk og Jammer, de drev og meget Folk foran sig og hærtoge det."

Hærtagning inden Norge. Hjemme i Norge vare Forholdene naturligvis under Haralds Erobring höist urolige, og det var vist ingen Sjældenhed, at Hærtagning i sin Strenghed blev gjort gjældende Landsmænd imellem. Saaledes höre vi at endnu rimeligvis efter den egentlige Landnamstid ved Midten af 10de Aarh. (Flatb. p. 255) en Geitir havde ud med sig fra Norge en Træl, Freystein, der var bleven tagen af Sokke, Viking, da denne indebrændte hans Fader paa Vors. Skjönt Geites Sön Thorkel vidste, at Freystein var „af god Æt og fra gjæve Mænd oppe i Slægten", beholdt han ham dog som Træl en Tid lang; dog bidrog dette som en Bevæggrund mellem flere til hans Frigivelse og senere venskabelige Behandling. (Sokke, Viking, omtales Flatb. p. 299 som en kjær Ven af Gunhildssönnerne, da de raadede over Norge). Kong Harald selv betragtedes jo af Folket som den störste Voldsmand, det gjaldt at værge Gods og Frihed mod ham (fè ok frelsi) og ikke gaa frivillig i Ufrihed og gjöres hans Trælle (gánga með sjálfvilja í ánauð ok gjörast þrælar Haralds, Egilss. c. 3, jfr Grett. 3). Som et Udtryk for denne Opinion og rimelig ogsaa som et Spor

efter Haralds virkelig vilkaarlige Færd, maa vel opfattes, at Thora Mostrstöng, med hvem Harald i sin Alderdom havde Sönnen Haakon, skjönt af Hördekaares mægtige Æt, dog blev kaldet Kongens Trælkvinde, konúngs ambótt (Fagrsk. c. 21. Flatb. p. 45. Sn. H. hárf. s. 40. Ol. helg. s. c. 4 p. 6). Alle Beretninger ere enige i, at hun almindelig er bleven kaldet saa; men alle ere ogsaa öiensynlig i lige stor Forlegenhed med at forklare sig denne fornedrende Benævnelse anvendt paa en Kvinde af en af Landets störste Ætter. Sagen forklares ved, at „mange vare da Kongen tjenestepligtige (lýðskyldir), som vare vel ætbaarne, baade Mænd og Kvinder" — og dette er vistnok det rette. Netop det undersaatlige Forhold, hvori Landsfolket var kommet til Harald, betegnes paa mange Steder (ligesom overhovedet enhver strengere Kongestyrelse), der indskrænkede den enkeltes Frihed i nogen fölelig Grad) med Ord, hentede fra Trælleforholdet (Ol. helg. s. c. 8: Haraldr hafði allan lýð í landi áþjáð). Naar hertil kom i vort Tilfælde en mindre retsgyldig Forbindelse mellem Kongen og Thora og sluttet maaske heller ikke ganske med hendes gode Villie, da Harald da var meget gammel, saa havde man, og især da Gunhildssönnernes Parti, hvem Haakon fra sin Födsel maa have været en Torn i Öinene, efter den gjængse hadske Opfatning af Haralds Enevoldsfærd fuldkommen Anledning til at betegne Thoras Forhold til Kongen som en Trælkvindes (jfr ovenf. p. 62 om Hlöd). Senere ved sit Giftermaal med Danekongen Eriks Datter Ragnhild sendte Harald ogsaa uden videre fra sig sine forrige baade Ægtehustruer og Friller (Flatb. p. 576): „Hafnaði hann Hólmrygjum ok Hörða meyjum". Thoras store Ætforbindelse gjör det lidet sandsynligt at Ambaatt-Navnet skulde skrive sig fra nogen hende for Forbrydelse overgaaet Dom: „at gánga í konúngs garð ok týna frelsi sínu" (jfr Fagrsk. c. 17 p. 10), hvortil, som senere skal vises, kunde gives forskjellig Anledning. Heller ikke synes Tilnavnet at turde forklares ved,

at Ordet ambátt da endnu ei havde antaget den faste Betydning af Trælkvinde, som det har i det senere Sprog: vel er det saa, at Ordet i Edda paa de fleste Steder synes brugt om de höibaarne Kvinders mere begunstigede Tjenestekvinder og saaledes nærmer sig Betydningen Opvarter, διάκονος, som Ordet andbahts har i Gothisk, medens „þý" og „man" almindelig betegner den lavere staaende Trælkvinde; men Rigsmaal (13), der ikke kjender Trællen uden som den lave, foragtede, har allerede ambátt, som Navn paa en af þræls og þýs Döttre, og i Grottesangen (2) bruges Ordet om Fenja og Menja ved Kvernen.

Thora Mostrstöngs Tilnavn ambátt er, saafremt hun er tagen af Kongen med Frilletag, ei givet med mindre Medhold af Tidens herskende Anskuelse, end Berg-Anund (934) (Egilss. c. 57, jfr c. 32, 33, 34, 35) paa Gulething kalder Thora Hladhaand ambátt, forsaavidt som hun var „hærtagen og siden tagen i Frilletag og ei efter Frænderaad", en Beskyldning, som Brodersönnen Arinbjörn gjör magteslös ved lovlig Vidneförsel, at Thoras Datter Ásgerd, om hvis Arveret der strides, var formelig ledet til Arv efter sin Fader Björn, altsaa erkjendende Hærtagningen som efter Loven virkende Trældom.

Et fuldkomment Sidestykke læse vi ogsaa i Ol. helg. s. (c. 72 p. 77): Olaf Sveakonge, Eriks Sön, havde först en Frille, som hed Edla, Datter af Jarlen i Vendland; hun havde været hærtagen og blev derfor kaldet Kongens Trælkvinde, konúngs ambátt. Hvormeget imidlertid i saadanne Tilfælde den strenge Ret kunde oversees, viser, at saavel Thoras Sön Haakon som Edlas Anund Jacob, kunde tage Kongedömmet efter sine Fædre, og at Olaf den hellige kunde lade sig nöie med at faa Edlas Datter Astrid til Ægte istedenfor Olafs ægtefödte Datter Ingegerd. Ogsaa Magnus den godes Moder, Alfhild (Ol. helg. s. c. 111, p. 122), „blev kaldet Kongens Ambaatt, hun var dog kommen af god Æt." (Sammenlign Sag. af Sig. Jorsf. Eyst. ok Olafi c. 23,

FmS VII: þá tók hann (Sigurðr) Borghildi (dóttur Ólafs í Dali) frillutaki ok hafði hana brott með sèr; þeirra son var Magnús (blindi)). „þeir hafa konúnga nöfn borit margir, er ambáttar synir hafa verit." (Sv. s. 108; Flatb. II p. 650.)

KONGERNES KRIGSTOG. Harald haarfagre gjorde som bekjendt et Vesterhavstog mod Vikingerne; men dette var naturligvis kun rettet mod dem som Rigets Fjender, ei gjort for at standse Vikingefærden i Almindelighed: meget mere var Haralds eget Tog ikke andet end et Vikingetog. Ogsaa om hans Sön Erik siges, at han endnu i Faderens Levetid „hærjede syd ved Halland og Skaane og vide om Danmark, foer over hele Kurland og Estland og hærjede mange andre Lande i Austrveg. Han hærjede vide om Svithjod og Gautland; han foer nord til Finmarken og helt til Bjarmeland med Hærfærd." Fagrsk. 28 p. 17, jfr om Erikssönnerne s. Ol. helg. c. 1, p. 5. (Temmelig detaillerede Skildringer af slige Hærjetog frembyder Egilss. c. 46 [Tog mod Kurland] c. 72 [Tog mod Frisland], hvilke dog ogsaa lade slutte, at Trælle ingenlunde var det Bytte, der mest sögtes i saadan Færd). Vi finde saaledes Norge fremdeles i sine gamle Forbindelser med Norden, Syden, Östen, Vesten; og at de skandinaviske Folk ei sparede hinandens Frihed for Slægtskabs Skyld, derom vidner ei alene Sagnhistorien (Yngl. s. c. 21: Dag Sviakonge herjede paa Reiðgotland — „Kong Dag vendte Hæren til Skibene, da det kvældede og havde „dræbt meget Folk og haandtaget meget." ibid. c. 31: „Frode foer med sin Hær til Svithjod, gjorde der Landgang og hærjede, dræbte meget Folk og noget hærtog han." jfr Yngl. s. c. 32, Kong Adils i Saxland), men ogsaa, som vi ville se, meget sildigere Tiders sikkre Overleveringer.

Aar 952 drog Haakon den gode fra Viken mod Erikssönnerne og de Danske, og det fortælles da, at han ogsaa „hærjede vide om Sjælland og plyndrede meget Folk og dræbte noget, og noget hærtog han, og tog stor Skat af nogle." (Sag. Hák. góð. c. 8. jfr Flatb. p. 53).

Ledingsindretning. Imidlertid tör maaske formodes, at fra Haakons Tid Trælleforsyningen saavel ved privat Viking som ved offentlig Hærfærd i ikke ubetydelig Grad er aftagen som Fölge af hans „Ledingsindretning", der i Kystfylkerne traadte istedenfor en af Harald haarfagre paalagt Personskat (nefgildisskattr, Fagrsk. 32 p. 20), I Smaakongetiden var Sommervikingen efter alt at dömme, skjönt neppe nogen offentlig Forpligtelse (jfr Kveldulfs Svar til Kong Audbjörn i Firdafylke paa hans Opfordring til at drage mod Harald: þat mun konúngi skylt þykkja, at ek fara með honum, ef hann skal verja land sitt ok sè herjat í Firðafylki, en hitt ætla ek mèr allúskylt, at fara norðr á Mæri ok berjast þar ok verja land þeirra. Egilss. c. 3); dog overordentlig populær og noget, hvori gjerne hele den vaabenföre Ungdom tog Del, og som Udtryk for denne almindelige Opinion er den offentlige Bön til Guderne om Seir ved det for hele Folket fælles Seirsblot ved Sommerens Begyndelse at opfatte. I ethvert Fylke traadte da rimeligvis de mest foretagelseslystne af det unge Mandskab sammen under Kongesönners eller andre mægtige Mænds Anförsel, og de styrede da strax lös paa den Egn, hvor det störste Bytte efter de sidste Erfaringer var at vente. Ved Sommerens Ende kom rimeligvis Störstedelen af de uddragne Afdelinger tilbage, hvorved altsaa en aarlig Tilförsel var istandbragt. De af Haakon indförte Ledingsforpligtelser til det samlede Riges Konge maatte i mange Fald gjöre Vikingen umulig for den enkelte, og heller ikke kunde Ledingen som Hærfærd ganske opveie den tidligere private Sommerviking, da den selv om den i Kongedömmets tidligere Tider ofte, maaske aarlig, blev udbuden, dog maatte falde mere bekostelig og blive kortvarigere, naar hele Landets Sömagt skulde förste samles til samme Sted, og ogsaa var mindre populær, da den blev betragtet som en trykkende Udredsel til Kongedömmet. Ledingsfærden indskrænkede sig da ogsaa almindelig for Norges Vedkommende til

de nærmestliggende Lande, Danmark og Sverige, hvor Almuen overalt havde bedre for at være forberedt, og Byttet saaledes ogsaa af denne Grund, uden at tale om Landenes forholdsvise Fattigdom, maatte blive mindre end i de vestlige Lande.

Dog drives endnu længe Vikingen i stor Udstrækning af Landets Konger og Stormænd.

Harald Graafeld var, hedder det, jævnlig ude til Skibs med sin Hær til forskjellige Lande (Danmark, Irland, Skotland, Hjaltland, Gautland, Bjarmeland, Fagrsk. 36 p. 31).

Haakon Jarl, medens han endnu tildels holdt sig i Throndhjem mod Erikssönnerne, foer om Sommeren i Austrveg at hærje. Fagrsk. lader ham hærje om Sviavælde, paa Gauter, Vender, Kurer, alt öst om Ösel og have Fredland om Vinteren i Danmark (Ol. helg. s. c. 11).

Om Erik Jarl berettes der (Fagrsk. 83 p. 68), at han för Jomsvikingeslaget stredes öst i Gautland og hærjede der vide og dræbte meget, og noget haandtog han og förte til Skibene, og blev det löst ud med meget Gods.. Efter Jomsvikingeslaget hærjede han rundt i Östersöen og endelig „gjorde han Landgang paa Skaane, tog der meget Gods og Folk" (Fagrsk. 83 p. 69). Dog synes ei altid at være lagt saa meget an paa Fanger; thi strax efter fortsættes der: „dernæst tog han fire Skibe for Ystad af nogle Kjöbmænd, nogle löb overbord, men nogle bleve hærtagne og bundne, sad saaledes, medens Jarlen og hans Mænd skiftede deres Gods" — hvilket sidste Tillæg synes at antyde et kun midlertidigt Fangenskab. Imidlertid maa mærkes, at Erik mulig dengang endnu var landflygtig fra Norge, saa Fangerne altsaa da snarere maatte være ham til Byrde, hvis de ikke strax kunde omsættes (Munch I 2, 410).

Christendommens Indförelse i Norden. De förste Christnes Trælleudlösninger. Vi ere ved Tiden for den endelige Indförelse af Christendommen i Norge, og det forundrer os, at vi uagtet vore ældste Love indeholde Paabud

om aarlig Frigivelse af en Træl paa hvert Fylkesthing og Lagthing, dog finde Hærtagningen dreven af Kongerne gjennem et langt Tidsrum, ikke utydelig med Trælleerhverv til Maal. Mindre paafaldende er det at vi finde Træl kjöbt af Thangbrand Præst efter denne Mands haarde Charakter. Mulig bör ogsaa her tages Hensyn til hans Skole i den tydske Kirke, der maaske ei har saaledes stræbt til Trældommens Ophævelse, som man af enkelte Træk tör slutte at den engelske Kirke har gjort. (Jfr Biskop Wilfridhs Frigivelse af 250 Livegne paa det ham af Kong Ethelwalch skjænkede Selsö (Aar 681. Beda H. eccl. IV c. 13. Ed. by I. A. Giles vol. III p. 62): „Et quoniam illi (Wilfr.) rex cum praefata loci possessione, omnes, quae ibi erant, facultates cum agris et hominibus donavit, omnes fide Christi institutos unda baptismatis abluit, inter quos, servos et ancillas ducentos quinquaginta, quos omnes non solum baptizando a servitute daemonica salvavit, sed etiam libertatem donando humanae jugo servitutis absolvit").

Naar det derimod hedder om Ansgar, at han kjöbte Trælle, er det dermed ikke sagt, at han löskjöbte og frigav dem: der er her vistnok ingen Vægt at lægge paa Udtrykket „ad servitium Dei educaret"; thi den ydmyge Christne betegnede gjerne sig selv som Guds Træl (jfr Pavernes „servus servorum Dei", Marcus X 43, 44 „þjónn allra guðs þjóna", ligesom det ogsaa i Kongespeilet [p. 54] anbefales Kongen at han i sin Bön skal vise: „at svá þykkisk hann þar vera kominn fyrir knè guðs sem þræll eða þjónn, þó at guð hafi hann skipaðan ríkan manna á millum" — eller som det hedder i selve Bönnen „þræll þinn getinn með syndum af þjóni þínum, son ambáttar þinnar". Mere tiltalende lægges [FmS I c. 141] Olaf Tryggvesön det Löfte til Folket i Munden: „þá skal ek gera yðr riddara ens œðsta konúngs — gerir hann sína þræla brœðr síns sœta sonar" o. s. v.); men baade er det klart af Fortællingen (Vita Ansg. c. 30) om Enkens Sön, som han havde kjöbt i Sve-

rige og fört med sig hjem, at han förstfrigav ham rört af Medlidenhed ved at se Moderen i Taarer ved det uventede Gjensyn: „ipse quoque episcopus compunctus non minus flere coepit statimque ipsum viduae filium libertate donatum matri reddidit, domumque gaudentes ire permisit" — og tillige maa vi være berettigede til at slutte, at heller ikke de övrige Drenge, som han kjöbte for at opdrage dem til Guds Tjeneste, bleve dermed ogsaa satte i Frihed, naar vi læse (Vita Ansg. 30), at senere, da Turholt af Carl den skaldede blev overdraget til Reginhard, denne förte de samme Drenge bort i sin Tjeneste („quorum quosdam, Reginarius, quando Cella ipsi data est, inde abstulit, et ad suum servitium misit" — nedenfor i Ansgars Mund: „asserens, quod eos ad Dei omnipotentis servitium nutrire disposuerit, non ut Reginario servirent"), hvad han neppe kunde have gjort, hvis de ei fremdeles, skjönt Klosterets Scholarer, vare blevne betragtede som Ufrie. Af de pavelige Decreter se vi at Budet om, at Trælle ei maatte optages i geistlig Stand, forinden de vare ordentligen löste fra sine verdslige Baand, ikke alene udstededes af den specielle juridiske Grund: „ut a castris dominicis, quibus nomen ejus adscribitur, nullis necessitatis vinculis abstrahatur" (Corpus jur. canon. ed. Bœhmeri p. 167), men gjaldt i sin Almindelighed: „vilis persona manens sacerdotii dignitate fungi non potest" (ibd. cll. Capitul. lib. I c. 82 et ibd. lib. V 210); thi ogsaa Kirkens egne Trælle maatte för Indvielsen formelig frigives. Forbudets hyppige Gjentagelse viser imidlertid, at man selv ikke altid regnede det saa nöie med, om den ordinerede var forpligtet nogen udenfor Kirken, og endnu oftere blev vel Forbudet forsömt, naar Kirken selv var Magthaveren, og saaledes Collision ei kunde opstaa. At Ansgar ikke godt kunde give de Trælle fri, som han kjöbte, synes ogsaa at være en nödvendig Fölge af, at han alene kjöbte dem i den bestemte Hensigt at anvende dem til sit Missionsværk, hvad han ikke kunde lade være afhængigt af deres egen Villie.

At de hamburgske Geistlige löskjöbte Krigsfangne fra deres eget Folk og fromme Christne, som de traf blandt Hedningerne, beviser endnu ikke, at Kirken stræbte til Ophævelse af Trældom (Vita Remberti c. 18 f. Vita Ansgarii c. 32).

Bestemt tör jeg imidlertid ikke afgjöre, hvorvidt der har hersket afvigende Anskuelser om Trældommens Tilbörlighed i begge Kirker, den engelske og den tydske; men ogsaa uden saadan Indulgens fra Kirkens Side, der i disse for Christendommens milde Aand endnu saa lidet forberedte Tider var snarere nödvendig end blot undskyldelig, havde vel Thangbrand, ligesaameget Hærmand som Præst, i dette Stykke gjort hvad ham lystede. Fra Norge tog han sig endog senere fore at fare i Viking, rigtignok mod „hedenske Mænd", da hans Gods ved ödsel Husholdning var sluppet op.

Om Thangbrand fortælles altsaa (Flatb. p. 151, jfr p. 115, Kristn. s. c. 5, FmS I c. 81), hvorledes han fulgte Albert af Bremen til Kanterbury paa et Besög til Biskop Hugbert, og kjöbte der en ung, fager Mö, irsk af Æt, som han havde med sig hjem. Der vilde en Tydsker tage hende fra ham; men Thangbrand vilde ei give Slip paa hende. De kæmpe sammen og Thangbrand maa efter at have fældet Tydskeren fare af Danmark til Olaf i Norge.

Der er rigtignok endeel Urede i Fortællingen. Flatöbogen f. Ex. lader Thangbrand faa et Skjold af Hugbert, med dette reiser han hjem til Saxland, træffer der Olaf, der giver ham en Sum Penge for Skjoldet, men senere hedder det, at Thangbrand med den Sum kjöbte Pigen og da reiste hjem til Bremen. Kristnisaga derimod lader Thangbrand træffe Olaf i Vendland; foruden andre Vanskeligheder, hvorom Munch I 2, p. 290. Sagen faar staa ved sit Værd, mod Thangbrands Charakter strider den idetmindste ikke.

Om Olaf Haraldsön höre vi, at han 12 Aar gammel fik Skibe af sin Stiffader og med dem drog i Viking Aar (1007-8).

„Han hærjede da ogsaa paa russisk Finland; men Folk römmede Bygden for ham med alt sit, og skjönt han gik langt op paa Landet, fik de kun lidet Gods og ingen Folk" (Ól. helg. s. c. 22 p. 18).

Fra Erik Jarls Englandstog mod Knud den mægtige (Aar 1015) berettes der os et Exempel paa Hærtagning, der interesserer os saameget mere, som vi tro i den omhandlede Fangne at gjenkjende Magnus den godes Moder Alfhild. William af Malmesburg (de pontif. angl.) fortæller, at Danerne, da de paa Ædhelreds Tid vilde angribe England, ogsaa fik Nordmændene i Fölge med sig. En norsk Jarl fik da paa et Plyndringstog som Del af sit Bytte en Pige Elfildis, af höi Byrd og smukt Udvortes. Jarlen forsköd for hendes Skyld sin Hustru, men döde snart efter. Senere blev Elfildis, da Landets Konge hörte Rygtet om hendes Skjönhed, dennes Frille og födte ham en Sön, denne (puerulus ille vocabulo magnus) döde dog $1\frac{1}{2}$ Aar gammel, og Moderen drog for at undgaa Dronningens Skinsyge og Hævn til England, hvor hun döde. Prof. Munch, N. F. H. I 2, p. 664 ff. har paavist, at Williams Elfildis neppe er nogen anden end vore Sagaers Alfhild, Kong Olafs Ambaatt, dog af god Æt (Ól. helg. s. c. 119, jfr Magn. góð. s. c. 8: Astrid kaldte Alfhild sin Ambaat, saaledes som hun för havde været det, da Astrid var Dronning over Norge. Mindre Ol. helg. s. c. 48: „hon var þváttkona Ástríðar en varla var hon gæfulaus". Hvad William fortæller om Dronningens Skinsyge er overensstemmende med vore Sagaers Beretning om Forholdet mellem Astrid og Alfhild); men mener at hun vel ikke er tilfalden Jarlen i Bytte, men en ringere Mand, siden senere Harald haardraade ei synes videre om at have hendes Sön Thore, Magnus's Halvbroder, overfor sig ved Bordet og drillende kalder hans Fader Hvinngest (tyvagtig Gjæst, Har. harðr. s. h. 23 [30]). Den Magnus tillagte korte Levetid kan maaske forklares af Magnus's Flugt med Faderen til Rusland, skjönt han vistnok

allerede ved Reisen did var $4^1/_2$ Aar gammel, William optegner imidlertid Begivenheden mere som et Sagn uden at forsöge at sætte det i Forbindelse med Historien; heller ikke sige vore Sagaer udtrykkeligt, at Alfhild blev i Danmark til sin Död, jfr Har. harðr. s. c. 39. FmS VI.

Sven Jarl hærjer fremdeles i Austrveg, efterat han er fordreven fra Norge af Olaf (1010, Ol. helg. s. c. 42). Ligeledes foer Eyvind Urarhorn af Öster-Agder, der med sin velbemandede tyvesædede Snekke ydede Olaf Hjælp i Nesjeslaget, hver Sommer i Hærfærd, stundum vester over Havet, stundum i Austrveg eller syd til Frisland (Ol. helg. s. c. 48 p. 49). Olaf selv foer de samme Veie og endnu længere mod Syd lige til Poitou, fra hvilket Tog ei alene vore Sagaer, men ogsaa fremmede Forfattere melde om enkelte Tilfangetagelser og senere Udlösninger, hvad dog mere falder ind under Vikingetogenes almindelige Charakteristik (Ól. helg. s. mindre c. 12 og 13. Ól. helg. s. c. 86 p. 71). Vigtigere for vort Emne er Olafs Saga's (mindre) c. 53. Kong Olaf, hedder det der, drog med 9 Skibe til Stevne med Kong Knut i Limfjorden; men da Knut ei indfandt sig og det blev aabenbart at han pönsede paa Svig mod Olaf og tænkte at söge til Mödet med en stor Hær, besluttede Olaf at gjöre Landgang og hærje. „Da sagde Kong Olaf til sine Mænd, at de skulde tage femtenaars gamle Folk eller ældre og före til Skibene. De faa meget Gods og meget hærtaget Folk". Da de laa seilfærdige, vare endnu nogle Telte efter paa Landet. „De hærtagne vare i Teltene, og var der megen Klynk og Skrig. Egil, Sön af Sidu-Hall siger da til Tove (Valgautsson fra Vestergötland): dette er sörgelig og kjedsommelig Lyd, jeg vil strax löse Folket. Tove beder ham lade det være, at han ei skal paadrage sig Kongens Vrede. Egil mener, at han ei bryder sig om det, staar op og löser Folkene og lader dem löbe bort. Kongen, hedder det, blev meget vred, saasnart han hörte, at Fangerne vare borte". Den mindre Olafssaga feiler vistnok i

at lade Begivenheden foregaa ved et Fredsmöde istedenfor med Snorres Olafssaga at henföre den til Olafs store Hærtog mod Danmark 1027; men forresten stemmer den i det væsentlige med den historiske Saga: „Da Olaf kom til Sjælland, begyndte han at hærje, blev da Landsfolket dels plyndret, dels dræbt, noget blev hærtaget og bundet og bragt saaledes til Skibene" (Ól. helg. s. c. 135 p. 159). Da senere Flaaden laa ved den svenske Kyst, havde Egil og Tove en Nat at holde Vagt paa Kongens Skib. De hörte da megen Graad og Klynken derfra, hvor det hærtagne Folk sad i Baand. Det blev bundet om Natten oppe paa Landet. Tove sagde, at det syntes ham ondt at höre deres Jammer og bad Egil, at de skulde fare at löse dem og lade dem löbe bort — og blev det Værk meget ilde lidt af Flaademændene. Kongen var ogsaa saa vred, at det saa ilde ud for dem" (Ól. helg. s. c. 147 p. 168). At Olaf byder sine Mænd at fange femtenaarige og derover, er, tror jeg, her at lægge Vægt paa, jeg mener det nemlig dermed gjort idetmindste höist sandsynligt, at her er Tale om virkelige Trælleevner, ikke blot Fanger til senere Udlösning; thi Lovene satte netop 15 og 40 (eller 30) Aar som de Aldersgrændser, inden hvilke Trælle ansaaes for at være af fuldt Værd og derfor gangbart Betalingsmiddel, jfr Gul. l. c. 223 et 266 1 f. (Odelslösning), Fr. l. VIII 3 og NgL II 509. Dette bestyrkes ogsaa ved, at vi efter Snorres Beretning finde Fangerne löste paa den svenske Kyst, altsaa förte bort fra deres Hjemstavn, hvor naturligvis Udlösningen vilde have indbragt mest. Tillige fortjener den mindre Olafssagas Text saameget mere Tiltro, som det jo nærmest laa i denne Sagas Interesse at holde saadanne mod Christendommens Aand stridende Træk borte fra sin Helt. Et Forsög herpaa ligger, tror jeg, temmelig klart for Dagen i den udförlige Skildring af denne Begivenhed, som findes i FmS V 322 ff., hvor alt er lagt an paa indbringende Udlösning (de Fangne ere der Börn mellem 1 og 12 Aars Alder, Folks Slægt-

ninge og höitagtede Mænd — „var því þetta gört, at þeir ætluðu, at þeir mundu leysa þá út með fè, er áttu), og Olaf selv drives ene og alene af det store Fjendskab mellem ham og Knud til at holde Folkene fangne mod sit Hjertes Stemme.

Hærtagningens Charakter under de christne Konger. Vi se saaledes fremdeles Hærtagningens strenge Ret övet mod de nærbeslægtede Danske, og det endog under Ledelse og Billigelse af Christendommens ivrige Forkynder, fra hvis Tid netop efter al Sandsynlighed hint ovennævnte Lovbud om aarlig offentlig Trællefrigivelse skriver sig. Det fulgte imidlertid vel temmelig nödvendig af de kongelige Indtægters Ubetydelighed i Forhold til det kosthare Hofhold, ligesom ogsaa af Ledingsvæsnets mindre heldige Ordning, hvorved det i de fleste Tilfælde kom til at bero paa Ledingsmændenes eget Godttykke, enten de vilde blive længere ude eller ikke, at Kongen maatte finde sig i at lade Hærtagningen beholde sin gamle Plads i Krigsförelsen som vigtig Erstatning for de hafte Udgifter og væsentligt Bidrag til at gjöre den endelige Byttedeling (hlutskipti) lokkende for Ledingsmændene. Hovedhensigten med Hærtagningen var vel heller ikke, især i disse senere Tider, saameget at vinde Trælleevner som for de Fangne at kunne udpresse Löse-penge; Trældom ventede vel i Regelen kun den Fangne, forsaavidt Udlösning ikke kom i Stand.

Östgötal. Gipt. b. 14 (cfr Gotl. l. 1 28 § 6) lader formode, at det var Sædvane, at de Krigsfangne först bödes Slægt og Venner til Udlösning: „Nu kan hær til lanz læggja ok hærja alt þæt bondin a ok sua kunu hans, nu kuma buþ hem ok biþja atær lösa kunu hans (jfr Gul. l. 51). Nu kan bondin hærjaþær varþa ok husfrun sitær kvar, nu koma hænne buþ ok biþja bondan atær lösa". At imidlertid inden Landets egne Grændser större Orden oprettedes, saa ei længere nu saa hyppig de vistnok fra Hedenskabet bestaaende Love mod indenlandskes Salg i Ufrihed (selja frjálsan mann

at mansali) trodsedes, vide vi af Sagaens Lovord om Olaf (Ól. helg. s. c. 177 p. 189): „han satte Lov og Landsret, og det gjorde han for Retfærdighedens Skyld, at han straffede dem, som vrangt vilde. Det havde været meget Skik i Norge, at Lendermænds og mægtige Bönders Sönner foer paa Hærskibe og avlede sig saaledes Gods, at de hærjede baade udenlands og indenlands; men siden Olaf tog Kongedom, da frelste han saaledes sit Land, at han standsede alt Ran der i Landet".

At man derimod endnu i meget senere Tider ikke fandt det mindste urimeligt i at de nordiske Folk mod hinanden indbyrdes gjorde Hærtagningens Ret gjældende til Trældom, derom vidner den legendariske Fortælling i Ol. d. hell. s. c. 267 (mindre c. 106) om den danske Greve, der havde en norsk Ambaatt, ættet af Thröndelagen[1]. Med endnu större Sikkerhed tör vi vel slutte dette for Tiden nærmest för Olaf den hellige af en Slags legendarisk Fortælling, der lægges Einar Thambeskjælver i Munden i Anledning af, at Islænderen Halldor Snorresön har dræbt en af Einars Frænder og senere givet Einar Selvdömme i Sagen (Flatb. 509). Der siges, at Einar i den Anledning stævnede talrigt Thing og da stod op og fortalte, hvorledes han med de efterlevende af Ormen langes Mandskab efter Svolderslaget af Kong Sven var bleven flyttet til Jylland, hvor de bleve förte op og fjætrede; men den, som vogtede dem, vilde sælge dem i Trældom og böd dem voldelig Medfart og Lemmetab, dersom de ikke vilde lade sig gjöre til Trælle. — Der kom da en Mand med Maske for Ansigtet og kjöbte de tre, Björn, Kolbein og Einar, og gav dem Frihed; de troede i ham at gjenkjende Olaf Tryggvesön. Einar spörger, hvorledes han skal lönne ham for Livet og Friheden, hvortil Manden svarer: „Paa den Maade skal du lönne mig, at du, om nogen Mand gjör Dig saa meget imod, at du for hver Pris vil

[1] dog muligt at her kun menes Ambaatt af norsk Trælleæt.

have hans Liv, og du har Magt over ham, da skal du ikke mindre give ham Frelse, end jeg nu giver dig". Fortællingen er vel en af de flere, som i senere Tider kom i Omlöb om Olaf Tryggvesön; men den viser i alle Fald Opinionen om Hærtagningens retslige Fölger (Flatb. 520 siges udtrykkelig, at Einar og de övrige, som Erik Jarl havde givet Grid efter Kampen, foer nord til Norge med Jarlen).

Under Magnus og Harald finde vi fremdeles de skandinaviske Folk som för værgende Gods og Frihed mod hinanden, hvad Sven Ulfssöns ihærdige Bestræbelser for at vinde Danmarks Throne gav mangfoldig Anledning til.

Saaledes hedder det, da Sven og Harald i Forening angreb Danmark (1046): „de foer vide om Sjælland og Fyen, hærjede og brændte og toge meget Folk. Valgard siger (Fagrsk. c. 167 p. 114):

Dvöldum daprt of skilda	láss hèlt líki drósar
drifu þeir er eptir lifðu	leið fyr yðr til skeiðar
ferð en fengin urðu	bíta fíkula fjötrar
fögr sprund Danir undan;	fljóð mart hörund bjartra.

Harald haardraades Sagas Beretning lyder: „foer vide om Sjælland, hærje der vidt og brænde Gaarde og tage meget Folk — de fik meget Bytte og drev en Mængde Kvinder og andet hærtaget Folk bundet til Skibene, som Valgard siger" (Saga Har. harðr. c. 19, FmS VI c. 17).

Da Magnus i sit sidste Aar (1047) tilligemed Harald drog mod Sven, gjorde de Landgang og dræbte mange og gjorde andre til Fange og dreve dem i Baand, det var tidlig paa Dagen, da de kom til sine Skibe med 12 Fangne. — De gik strax op for anden Gang og Kongen paalagde strengelig, at man ei skulde löse Fangerne. Kongens Moder Alfhild var da med ham — hun spurgte en af Fangerne (Thorkel Geysa), om han vilde modtage Livet — siden lod hun alle tolv löse og lod dem fare, hvor de vilde. Magnus, siges der, blev herover heftig vred og skjændte i bittre Ud-

tryk paa Moderen; men en anden Gang hændte det, at begge Konger atter havde gaaet paa Land med meget Folk for at hærje; de toge da meget Gods af de Mænd, der havde gaaet under Sven, og dreve ogsaa den Gang mange Mænd foran sig til Skibene og satte i Fjætrer; det var da kommen Kongen i Hu, at Moderen vel kunde trænge til en Stötte udenfor Norge, om han selv skulde falde fra, han bad hende derfor nu selv, at hun i manges Overvær skulde bede ham om Fred for den gjæveste af Fangerne. Den saaledes frigivne var Thorgils Birnuson, en af de mægtigste Mænd i Danmark; saavel han som Thorkel Geysa lovede Alfhild sin Hjælp, om hun maatte komme til at trænge til den. FmS VI, Har. harðr. c. 32, 33.

Aaret efter Magnus's Död, 1048 (Fagrsk. 183 p. 121. Saga Har. harðr. c. 32), udskrev Harald halv Almenning af Norge og foer syd til Jylland og hærjede der om Sommeren og brændte viden om. Thorkel Geysa havde givet Sven Kongenavn paa Viborg-Thing Aaret forud, derfor brændte Harald hans Gaard: „da bleve ogsaa hans Döttre bundne og förte til Skibene. Thorkel maatte löse dem ud med meget Gods (auð varð út at greiða allskjótt faðir Dóttu). Aaret efter drager Harald atter til Danmark med 60 Skibe (Fagrsk. 185 p. 124-125. Sn. Har. harðr. s. c. 35. FmS VI, Har. harðr. s. c. 51, 52): De foer helt syd til Hedeby, der toge de mangeslags Danekongens Kostbarheder og ranede alt Gods, men hærtoge Folket og mange mægtige Mænds Koner, som havde flyet did at söge sig Skjul. „Det var os nu, siger Harald siden til de Danske, saameget lettere at bestemme deres Kaar efter vor Villie, som de værgede hverken sit Gods eller sine Koner, saaledes som man nu her kan se mange af dem hærtagne og sorgfulde". Da Sven senere ved samme Leilighed forfölger Harald fra Læssö, egger han sine Mænd med, at mange af dem havde der at söge efter sine ædle Husfruer og Döttre; Harald imidlertid, som ser, at Daneflaaden fremdeles haler ind paa dem, uagtet

han har forsögt at sinke dem ved at kaste meget af det rövede Gods overbord og lade det drive for dem, lader endelig de löse Skandseklædninger binde til tomme Fade og kaste i Söen, paa disse Flaader lader han da sætte de Danskes Koner og andet hærtaget Folk. Harald slap paa denne Maade bort, medens Danerne fiskede sine Folk af Söen. (Thorleif:)

„Fengr varð þrænda þengils allr í eli sollnu
þeir lèttu skip fleiri Jótlands hafi fljóta".

Det er, saavidt jeg har haft Anledning til at undersöge Kongesagaerne, den sidste Gang, der er Tale om Hærtagning med Trælleerhvervelse til Hensigt, hvilken vel her idetmindste, hvor vi finde de Fangne paa Veien allerede til Norge, maa ansees for utvivlsomt tilstede.

Vikingefærdens Undergang. Vikingelivet dreves vel endnu en rum Tid af enkelte; men vi stöde dog nu jævnlig paa Spor til baade, at Kongemagten saavel i Danmark som i Norge alvorligere end hidtil sögte at standse denne Uskik, og ogsaa at det af Folket selv begyndte at betragtes som Uskik. Allerede ved Udrustningen til Harald haardraades Englandstog höre vi mindre selvtillidsfulde Ord fra Folketungen, end vi ere vante til fra tidligere Dage. „Englands Rige er folkerigt — en Mand af Thingmanna-Lidet i England udretter mere end to norske", hedder det nu, hvad allerede tilstrækkelig viser, at Krigerfærd ei længer var saaledes hver Mands Sag som tidligere. Hæren, der endelig drog ud, viste sig imidlertid fuldværdig sine Fædre; men da tabte ogsaa Landet maaske Störsteparten af sine mest energiske Kræfter, og ved Slutningen af Olafs Regjering var en ny Slægt opvoxet, der kun kjendte Krigerfærd af sine Fædres Mund og var opdragen under en Regjering, hvis förste og sidste Maal var Fred og Orden. Der var Fred mellem Danmark og Norge, Olaf havde ægtet Ingerid, Kong Svens Datter og Söster til Kong Knud, og der var kjært

Venskab mellem begge Svogre (Knytl. s. c. 39). Om Kong Knud hedder det, at ogsaa han paa sin Side drev ivrigt paa Opretholdelse af Orden i og om sit Rige (Knytl. s. c. 29): han værgede kraftig Landet og drev alle Hedninger (Vender og Kurer) fra det og fra Söen, saa ingen torde ligge ude for Danmark. Hans idelige Advarsler mod Egil Ragnarssön vidne ligeledes om, hvorledes han opfattede Vikingevæsnet: Egil var jævnlig i Hærfærd om Sommeren og avlede sig meget Gods, det syntes Knud ilde om og bad ham formindske sin talrige Flok og sagde, at han havde forbudt Hærfærd indenlands; (Knytl. s. c. 34, 38, 39) „du tager dig da en daarlig Beslutning, sagde han til ham, naar du gjör dig til Viking, det er hedenske Mænds Skik." Knud tilskrives ogsaa directe Bestræbelser til Trællevæsnets Ophævelse og Forbedring af de frigivnes Stilling, hvilke dog maa have været saagodtsom uden Fölger, da Trældommen endnu gjennem lange Tider stod ved Magt i Danmark (Ælnoth, de vita S. Kn. c. 14. Suhm, Danm.'s Hist. IV 667. Allen, Haandb. i Fædrls. Hist. p. 96). Med Hensyn til Vikingefærden kan tillige mærkes, at i Spidsen for Steiga-Thores Oprörsflok i Norge (1095) stilledes en dansk Mand, Sven, Sön af Harald flettir, om hvilken Sagaen siger, at han var „den största Viking og kraftigste Hærmand" FmS VII 4.

Under Magnus Barfod oppustedes vistnok atter Folkets Krigermod, men dog kun til Krigsfærd i Statens Navn, under Kongens egen Ledelse, medens der udtrykkelig siges at Magnus „fredede vel for sit Land, ödelagde alle Vikinger og Udeliggermænd" (Saga Magn. Barf. c. 8).

Forsaavidt endnu Viking enkeltvis blev dreven, lagdes fornemmelig an paa at vinde Formue, og Fanger, naar de toges, bleve vistnok i Regelen kun tagne for senere at kunne for dem tiltvinge sig höie Lösepenge. Endog Kong Sigurds Jerusalemsfærd frembyder os Exempel herpaa, hvad der tager sig underlig nok ud ved Siden af Togets hellige Charakter: under Opholdet nemlig i Galicien i Spanien fik Nordmændene

ikke den tilstrækkelige Forsyning fra Landet, og Kongen tog da ganske efter gammel Vikingeskik det Raad at storme den derværende Hertugs Borg, „han fik da der, hedder det, meget Gods, noget ved Ran og noget ved de Mænds Udlösning, han forhen havde taget med Vold (Saga Sig. Jorsf. c. 242).

Om Harald Gille fortælles (ibd. c. 256), at han sloges under Hvedn med nogle Vikinger, Kysterne vare altsaa endnu ikke rene, dog ligger vel her nærmest at tænke paa vendiske Sörövere, der snart efter under Rettibur hærjede Konghelle og förte meget Folk til Vendland i Trældom (Sag. af Magn. bl. ok Har. gill. c. 11).

Ogsaa paa Orknöerne, og der naturligvis mere end andre Steder, trivedes Vikingen endnu en lang Tid efter at den egentlige Vikingeperiode var forbi: Paal Jarls Hirdmand Svein brjóstreip (bortfört til Skotland i Fangenskab 1136. Orkn. s. p. 178) var jævnlig i Viking om Sommeren.

Under Rögnvald Jarls Korstog (1153-55) forekommer atter et lignende Gjengangertræk fra Vikingetiden, som det vi saa i Sigurds Jorsalsfærd (Orkn. s. p. 300, 304, 308): de træffe et stort Skib i Middelhavet og beslutte at angribe det, Erling skakke mener, at der, hvis det viste sig at Skibets Besætning var christne Kjöbmænd, da var Anledning til at slutte Fred med dem igjen; men hvis de, som han formodede, var Hedninger, da vilde vist den almægtige Gud unde dem den Miskund at vinde Seir over dem. Af Hærfanget, som de maatte faa, skulde de give de Fattige Del med. De toge da der til Fange Anföreren og faa Mænd med ham, lægge senere til ved den afrikanske Kyst og forsöge der at sælge sine Fanger; men da ingen vil kjöbe dem, lade de dem uden videre fri.

Erlend Jarl (död 1156) og Svein Asleifssön hærjede östenfor Skotland, de foer syd til Berwick. Knud den rige hed en Mand, han var Kjöbmand og jævnlig i Berwick; Svein og Erlend tog et stort og godt Skib, som Knud eiede, og var paa det meget Gods og ogsaa hans Kone. Om hun

hermed blev hærtagen og holdt tilbage kan ikke afgjöres. Svein synes ellers mest at have faret efter mere gangbart Gods, end vel Trælle da var; der fortælles senere, at han tog et engelsk Kjöbmandsskib og rante der hver Penge, som var paa Skibet, kun beholdt Englænderne sine Gangklæder og noget Proviant og foer siden bort med sit Skib (Orkn. s. p. 342, 398).

Svein Asleifssön havde forresten sin faste Vaar- og Höstviking og endte sit Liv paa en saadan Tour for Dublin 1171.

I vore Kongesagaer forekommer endnu et Par Steder Omtale af Mænd med det charakteriserende Tillæg, at de vare Vikinger og Ransmænd: saaledes, da Haakon Sigurdssön ordner Forsvaret af Konghelle mod Gregorius (1158), lader han en Thorljot Skorpeskalle være Hövding over Kjöbmandsskibene for Bryggere, „han var Viking og Ransmand" (FmS VII, s. Hák. Herdibr. c. 2). Videre, da Haakon med sin Flok var kommen tilbage til Viken fra Danmark 1160 og holdt til i Grændsebygderne mod Sverige, angreb Gregorius dem (ibd. c. 14); fra Kampen undkom blandt andre en Asbjörn, han var „den störste Viking", han blev senere dræbt af en Bonde, der siger, at han ofte har gaaet ræd for ham, noget der dog rimeligvis kunde siges om de fleste i Haakons Fölge.

Vi hörte om Kong Knud i Danmark, at han kraftig værgede sit Land mod Sröverne, han kom dog som bekjendt ikke tilrette med de Danske og maatte efter Knytlingasaga endog döie Bebreidelser for at han selv ikke var stort bedre end en Viking. Mellem de oprörske Vendelboer stod Thord Dorri op og sagde: „ham kan man med Rette kalde snarere en Viking end en Konge, har han nu ladet somme Hövdinger dræbe, og gjort dem til Ubodesmænd, saa at Frænderne ei skulle have nogen Opreisning derfor; men somme har han lagt i Ufrihed og Trældom (í þián ok þrælkan), aldrig maa denne Ufrihed og Trældom gaa af dette Land,

medens han er i Live" (Knytl. s. c. 46). Udtrykkene ere betegnende for hvorledes fremdeles i Opinionen Begreberne Viking og Trældom paa det nöieste vare forbundne (jfr Fagrsk. 130 p. 97 [s. Magn. góð. c. 22] „nú er [þrándheimr] gert at herlandi, váru fyrst várir frændr ríkastir menn í Noregi, en nú erum vèr þrælar konúngs").

Om Erik Svenssön, medens han endnu var Jarl paa Sjælland, hedder det: han var i Hærfærd i Austrveg og hærjede paa Hedningerne, men lod alle christne Mænd fare i Fred. Som Konge ödelagde han Vikinger og slette Mænd, lod dræbe Tyve og Ransmænd (Knytl. s. c. 70, 73).

Fra gammel Tid havde Danerne jævnlig ligget i Strid med de hedenske Beboere af Östersöens Sydkyst (jfr Knytl. s. c. 86), og saa var det fremdeles. Kong Valdemar tillægges den Yttring paa hans Tog til Norge, at det var mere efter hans Sind ikke at hærje paa christent Land, at der laa tilstrækkelig meget fore i Austrveg at hærje og vinde sit Gods fra. Hermed er i alle Fald den Opinion udtalt, der visselig alt gjennem lang Tid havde arbeidet sig frem, at hvis der skulde foretages Krigstog, maatte dette ske mod Hedningerne, hvor Færden som en Art Korstog fik den nödvendige Berettigelse. Her skete da ogsaa fremdeles Hærtagning vel væsentlig under Kirkens skyggende Kaabe; thi om Hedningerne end kom i Danskens Vold, saa frelstes de dog derved fra Djævlens. Knytlingasaga har saaledes fra Valdemars Östertog en Række af Beretninger om, at de Danske toge Folk og Gods og förte til sine Skibe. Valdemar, hedder det, kæmpede altid mod Hedningerne, medens han levede, og vilde styrke Guds Kirke (Knytl. s. c. 121, 123, 124, 127). Ogsaa Saxo fortæller om Hærtagning paa disse Tog, og i Udtryk, som maaske lade slutte til, at den endte med Udlösning; noget udtrykkeligt Vidnesbyrd om, at de Fangne bleve gjorte til Trælle, ved jeg vel ikke at paavise, men der er neppe heller noget, der forbyder, at formode idetmindste dette, da vi baade vide, at Absalon

selv havde Ufrie i sin Tjeneste, og der tillige fra Valdemars Dage er Exempler paa Gjældstrældom i Danmark (Absalons Testamente, SrD V 425 f., Suhms Danm. Hist. VII 656, Kofod Anchers jurid. Skrift. II 239).

Efter de Oplysninger, som Sagaerne saaledes have givet os, maa vi slutte, at Hærtagning med Udlöbet af Harald haardraades Regjeringstid har ophört at være Kilde til Forögelse af Norges Trællestand. At enkeltvis endnu fremdeles Trælle paa denne Maade kunne være komne til Landet, kan vel ikke absolut benægtes; men at det dog kun kan have været undtagelsesvis, er klart af de Hindringer, som vi have seet efterhaanden fra det Offentliges Side saavel i Danmark som i Norge lagdes i Veien for Vikingefærden, hvorved denne, forsaavidt den fremdeles blev dreven, nödvendig herefter maatte drives efter haandterligere, kostbarere og mere afhændeligt Bytte, end Trælle nu var, da Landene saavel havde sin faste indenlandske Trællestand som ogsaa en ved de hyppige Frigivelser ikke ubetydelig Stok af frie, jordlöse Leiefolk, og Christendommen allerede i længere Tid havde paavirket Folkemeningen til Trældommens endelige Ophævelse. Handel med Hærtagne betragtedes vistnok nu mere og mere af den almindelige Mening som henhörende under det af Loven forbudte, „at sælge frels Mand i Trællesalg" — om end den solgte var udenlandsk, og som noget, der kun kunde undskyldes, forsaavidt han var hedensk og paa denne Maade idetmindste kunde vindes for Kirken.

Efter altsaa, som jeg troer, at have fört denne Del af Trældommens Ophav mod sin historiske Afslutning, vende vi os til den med Hærtagningen mest beslægtede Aarsag til Trældom: Frels Mands Trællesalg — „selja frjálsan mann mansali".

Frels Mands Trællesalg. Gulathingsloven c. 71 byder: „Ingen Mand skal sælge frels Mand i Trællesalg, men hvis han bliver derfor kjendt og overbevist, da skal han böde 40 Mark (d. e. útlegðarsök, Fagrsk. c. 17 p. 10)

og saa den, der kjöber, om han ved, at han er frels". (Uplandsl. Kjöpm. b 3 samme Straf, hvor ogsaa forbydes Salg af ufrels under Tab af Værdien for Sælgeren, den solgte bliver fri — Uplandslagens Redaction er fra 1295). Senere i samme Kapitel fölger en Tilföielse fra den christne Tid: „hvis Mand sælger frels Mand i hedensk Land, da skal han böde 40 Mark, og skaffe ham tilbage, ellers böde ham hans Frænder tilbage med Mandeböder. Mandeböderne til den solgtes Slægt er her ingen Forögelse i Straffen, Fornærmelsen ved Salget bödes til den solgte eller dennes Æt, Fredbrudet bödes til Kongen. Sammenligning med tydske Love (f. Ex. Lex Bajuv. tit. 15 c. 5, L. Alam. tit. 46, 47, 48) viser ogsaa at Sagen er saaledes at forstaa, at Tilbageskaffelsen af den solgte altid forudsættes mulig, saalænge ikke Salget er skeet udenfor Grændserne; men at fuld Mandebod (wergeld) skal udredes til Ætten, hvis han i sidste Fald ikke kan skaffes tilbage. I den hedenske Lov har saaledes rimeligvis for „á heiðit land" været brugt et Udtryk svarende til de tydske Loves „extra terminos", „marcham", „foris provincia" (utan laga várra?). Om Salg af frie jfr Lex Wisig. V c. 11, 12 (Vita Ansg. c. 32). Frostethingsloven, skjönt kun Indholdsfortegnelsen til 5te Del viser os at tilsvarende Bestemmelser ogsaa vare indtagne i den, omhandler dog et analogt Tilfælde, der viser at Bod baade til Frænderne og Kongedömmet skulde udredes, V 15: „Hvis Mand binder frels Mand uden Nödvendighed, böde han 15 Mark til Kongen og Fuldrettesbod til den som blev bunden". Færeyingasaga giver et Exempel paa saadant Trællesalg, der rimeligt er blevet paadömt efter Frostethingsloven, da Haakon Jarl fældede Dommen.

(Flatöb. p. 130, FmS II c. 181). Samme Aar som Haakon Jarl tog Riget efter Harald Graafeld, forefaldt paa Færöerne de tvende Brödre Breste's og Beine's, Haakons Hirdmænds Drab; deres unge Sönner Thore og Sigmund vare tilstede ved Kampen og Thraand af Göta, der havde

staaet hos, raadede til ogsaa at dræbe dem; det blev dog forhindret og Thraand tog dem med sig hjem i Göta. Den samme Sommer kom et Skib fra Norge til Færöerne, Styresmanden hed Rafn, ætted af Viken, og eiede Gaard i Tönsberg. Da Kjöbmændene vare seilfærdige, kommer Thraand derhen en Morgen og förer Rafn til Enetale og siger, at han har to Trælleevner at sælge ham. Rafn siger, at han ikke vil kjöbe dem useede. Thraand förer da frem to Svende, snaudklippede og i hvide Kjortler (sveina tvá kollótta í hvítum kuflum), de vare smukke af Udvortes, men hovne i Ansigtet af Graad. Rafn sagde, da han saa Svendene: „Er det ikke saa Thraand, at disse Svende ere Sönnerne efter Breste og Beine, som I dræbte for kort siden?" „Jeg tænker at det vist saa er", sagde Thraand. „Ikke komme de i min Vold," sagde da Rafn, paa den Maade, at jeg giver Penge for dem. Thraand böd ham da 2 Mark Sölv, for at han skulde flytte dem bort med sig, saa de aldrig senere kom til Færöerne.

Rafn syntes at Sölvet var fagert; og det blev til det, at han tog imod Svendene. Han kom til Tönsberg, og vare da Drengene hos ham og bleve godt behandlede. Om Vaaren giver han dem lös med de Ord: „Jeg tænker det bedst, at I fare for mig, hvorhen I ville, og det Sölv, som Thraand gav mig med eder, det tænker jeg bedst anvendt, naar I have det til at begynde noget med" (Flatb. p. 147. FmS II c. 186). Senere kommer denne Sag under Haakon Jarls Afgjörelse, og hans Dom er da: „Her dömmer jeg tvende Mandeböder for hver af Brödrene, den tredie for Livsefterstræbelse mod eder, da Thraand vilde, at I skulde dræbes, dengang da han lod eders Fædre dræbe, den fjerde Mandebod skal komme til, fordi Thraand solgte Eder i Trællesalg". De betragtedes altsaa, skjönt Thraand selv havde maattet betale for, at Rafn skulde tage mod dem, som virkelig trællesolgte, hvad ogsaa senere lægges Olaf Tryggveson i Munden, da han sammenligner sin Livsskjæbne

med Sigmunds: „og blev du siden solgt i Træljesalg eller snarere blev der givet Penge til, at du skulde blive gjort til Træl (þíaðr ok þrælkaðr)", Flatb. p. 364 — en anden Sag er det, at de senere, som det synes, ei bleve formelig frigivne, hvad vel ikke var nödvendigt, da hin þían og þrælkan aldrig var bleven bragt i Udövelse mod dem, tvertimod bleve de „vel holdne".

Ogsaa et andet Exempel paa, at fri Mand voldelig gjöres til Træl, frembyder Sagaen fra den hedenske Tid (Flatb. p. 288, FmS I c. 145): „En Mand hed Lodin, han boede i Ærvik paa Stadlandet, han var rig, men ikke synderlig storsindet, hans Kone hed Gyda, hun var væn og meget stolt, de havde to Sönner, Ulf og Ragnvald. Lodin var Ven af Thorolf Skjaalg (Erlings Fader paa Sole), Thorolf var ofte i Gjæstebud hos Lodin og opholdt sig der længe; jævnlig talte han meget med Lodins Kone, og det Ord gik, at han kun ilde lönnede Lodin god Modtagelse og Vennegaver. Det hændte engang, da Thorolf var i Ærvik, at det Hus brændte, i hvilket Lodin laa, han döde der, og mange havde Mistanke til Thorolf om det Værk. Thorolf böd sig til at styre Gydas Sager, hun samtykte deri, og han havde hende hjem med sig, men tilegnede sig Land og Lösöre. Lodins Sönner vilde han tvinge under Trældom (þía undir þrældóm). Ragnvald lod sig saaledes træltvinge (þíast) men Ulf ikke, derfor blev han solgt i Træljesalg (seldr mansali) for Penge langt af Landet. Ragnvald voxede der op, og Thorolf havde ham i Trælletal (hafði hann í þrælatölu). Ragnvald brændte senere Thorolf inde og drog tilbage til Ærvik og drev de Smaafolk bort, som Thorolf havde sat over Eiendommene, og tog ved Boet. Hans Frænder bleve glade ved, at han havde taget sit Gods og sin Fædrenearv der; Ragnvald sagde da, at Thorolf havde gjort ham frels og givet ham hans Eiendomme tilbage for lang og tro Tjeneste, og tyktes Mænd det Udsagn troligt."

Vi se saavel af Egils Sagas Beretning c. 57, at Björn

Brynjulfssöns Datter med Thora Hladhaand, Aasgerd, maatte efter Loven ledes til Arv efter sin Fader, som af Ragnvald Lodinssöns Foregivende, at han var bleven gjort frels af Thorolf, at skjönt frels Mands tvungne Hensættelse i Trællekaar var et Lovbrud og dömtes efter Loven, Salget eller i det Hele taget Trælbindingen dog nedsatte den frie i Trællestand, hvorfra han kun kunde löses igjen ved Frigivelse efter Loven eller rimeligvis ogsaa ved lovlig Reclamation og Dom over Voldsmanden, saadan som de omtalte Ragnvalds Frænder sandsynligvis ei have været mægtige nok til at bringe i Anvendelse mod den rige Thorolf Skjaalg. Dog var det vistnok en nödvendig Betingelse for, at en saadan lovstridig Trælbinden skulde kunne medföre Fortabelse af den fries Ret, at han var i Gjerningen bleven gjort til Træl, þíaðr, þrælkaðr, for en længere Tid. Dertil hörte rimeligvis, skjönt det intet Sted udtrykkelig siges, saavidt vides, foruden maaske særegne Ceremonier: Afklipning af det lange Haar, Iförelse i de almindelige graahvide Trælleklæder, offentlig Henregnelse i Trælletal og endelig Anvendelse til Trællearbeide. (Lignende Opfattelse af Trællebrug som medförende Nedsættelse i Trællestand raader i den tydske Lovgivning). I Overensstemmelse hermed er det ogsaa, at Gul. l. c. 57 f. og 104, bestemmer, at frels Mands Barn med Trælkvinde, þýborinn sunr, hvis Faderen vedkjender sig det og bærer det til Kirke, för det er 3 Aar gammelt, og giver det dermed Frelse, da er Jævnrettesmand med sin Fader. Fr. l. X 47 noget strengere: Dersom Frelse er givet ham ikke ældre end 3 Aar, og tog han hverken til Reb eller Spade, da skal han tage en Tredjedel mindre Ret (Erstatningsberettigelse efter den norske Standsinddeling) end sin Fader og ei staa i Forpligtelse (Clientel) til nogen. Hvis derimod den frie Fader ikke vedkjender sig sit Barn med Trælkvinde, föder dennes Eier det op som sin Træl, der af Faderen, hvis han vil vedkjende sig ham, efter at han er bleven voxen, maa kjöbes efter Taxt.

At man imidlertid efter Omstændighederne saa gjennem Fingre med den strenge Retsgradation fra Træl gjennem Lösing og Lösingssön i Tilfælde af, at fri Mand gjordes til Træl, viser ved vort Exempel den Omstændighed, at vi finde Ragnvald med sit Skib af Haakon Jarl tildelt Pladsen ved dennes Side i Slaget i Hjörungavaag, en Plads, som det vel ikke var forundt en almindelig Lösing at indtage (Fagrsk. 60 p. 48).

Endnu fra Magnus den godes Dage (1042) fortæller Sagaen om et attenteret Salg af frels Mand til Træl (Magn. g. s. c. 48, FmS VI). En Islænder, Rafn, Söstersön af Sighvat Skald, blev, efterat være gjort fredlös paa Island for Drab, flyttet til Throndhjem af et norskt Skib; den ene af Skibseierne, Einar af Naumdal leiede ham der ind hos Ketil Rip, der da havde Kongens Syssel i Byen. Ketil havde en Datter, Helga, med hvem Rafn gjerne talte, medens han forresten var meget indesluttet. Faderen syntes ikke om dette fortrolige Forhold og begyndte at lægge Rafn for Had. Der vare komne Kjöbmænd til Byen vestenfra over Havet og de vare netop seilfærdige; en Dag kom Ketil til dem og sagde, at han havde en Træl at sælge dem. De sagde, at det kom dem tilpas. Han tilföiede: „Ikke skal jeg bedrage eder i denne Handel, han er baade lögnagtig og ondskabsfuld, og I faa i Förstningen tage ham haardt". Ketil gik derpaa hjem i sin Gaard og spurgte Rafn, om han for Fornöielse vilde fölge med ombord; men strax de kom ned sammen til Skibet, og Kjöbmændene saa Rafn, löb de mod ham og greb fat i ham. Rafn værgede sig og spurgte, hvad den Leg skulde betyde, og kastede dem fra sig. De mente da, at den Træl var vel kaad. Rafn sagde: „Hænger det saaledes sammen! det Trælleværk er mest efter mit Sind, at slaaes" — hvorpaa han tog den ene af dem og værgede sig med, til han ikke vidste mere af sig. Ketil tog da Veien til Byen; men Rafn löb op efter ham og gav ham Banesaar. Da Kjöbmændene saa det, gjorde de sig seilfærdige saa hurtig som

muligt; thi de vare bange for at Drabet skulde blive tillagt dem. Forsaavidt de nemlig havde kjöbt Rafn, og han, som de antog, var Træl, maatte de mindst vente sig en hel Del Uleilighed i Anledning af Drabet som de, der efter Loven vare pligtige at svare Ord og Ed for sin Træl og for, hvad maatte forbrydes af ham i Ord eller Værk (Fr. l. X 40, cfr V 31, NgL II 506, Gul. l. c. 163).

Naar det i Gulethingsloven c. 71 hedder i Anledning af den, der har givet sig i Trældom for Gjæld: „Nu vil han (den tilgodehavende) have Penge af sin Skyldner, da er det vel, om han selv söger at skaffe dem tilveie; men hvis han ei vil selv sysle derfor, da skal han byde ham til Frænderne, da er vel, om de ville kjöbe ham, ellers skal han sælge ham hvor han vil indenlands, og ikke sælge ham for större Sum, end den han skyldte" — saa er dette neppe at fortolke som om Creditor havde Ret til at sælge sin Skyldner som Træl, hvad han kun turde gjöre, naar han greb ham i Flugt; men kun i Lighed med Salg af uvisse Fordringer, saaledes at den skyldbundne ved Salg for Gjælden eller en mindre Sum overdroges som Skyldner til en ny Creditor, der troede at kunne bedre inddrive sin Fordring hos ham eller vilde frie ham for den midlertidige Trællestand. Derfor maatte Skyldneren ikke sælges for mere end Gjælden belöb sig til, for at ikke den nye Creditor skulde fristes til ulovlig at udvide sin Myndighed over ham til maaske virkelig Trældom, hvorved altsaa Overdragelsen vilde stærkt nærme sig til at sælge frels Mand i Trællesalg, hvad i umiddelbar Sammenhæng med ovenstaaende forbydes.

Kjöb. Den i Vikingetiden næstefter Hærtagningen vigtigste Kilde til Trællestandens Forögelse var Kjöb; senere, eftersom Vikingefærden efterhaanden skiftede Charakter og gik over fra de tidligere udelukkende paa Bytte og deriblandt ikke mindst Trælle anlagte Sommertog til de udenlands overvintrende, fastere sammensluttede Vikingeflaaders Plyndringer og Brandskatninger, til Udvandringstogene, endelig

til de seneste Sörövertog efter Bytte af rede Penge eller de mest omsætlige Varer — senere fortrængte Kjöb mere og mere Hærtagningen og blev endelig den eneste Kilde for Tilförsel fra Udlandet.

Saadanne Kjöb kunde ske dels tilfældig overalt, hvor Nordmænd maatte færdes, dels naturligvis fornemmelig ved de större Kjöbstævner, hvorhen, som Sagaerne vise, Trælle ofte förtes i större Mængde, dels i fjernere Egne, dels paa forskjellige Steder i de nordlige Farvande, f. Ex. Skíríngssal, senere Túnsberg (Saga Ol. helg. c. 48. Har. hárf. s. c. 38): „Der (i Viken) var baade Vinter og Sommer fuldt af Kjöbmænd, baade danske og saxiske. Vikverjerne laa og meget i Kjöbfærd til England og Saxland og Flandern og Danmark, nogle vare i Viking og havde Vintersæde i christne Lande" — (i Olaf Haraldssöns Dage —), Götaelven (Brennöerne), Halöre (Flatb. p. 123: saa er sagt, at did kom den störste Mængde Mennesker sammen i Nordlandene, medens Markedet varede — i Harald Gormssöns Dage —) Slesvig. (Forhen er omtalt, hvorledes Ketil Thrym kjöbte Arneid af Vedorm i Jamtland).

I Laxdölesaga haves et Exempel paa en af de Anledninger, hvor saaledes Trællekjöb stod aabent for alle Nordens Folk, hvorfor Fortællingen indtages, skjönt den nærmest vedrörer Island. Da Haakon Adelstensfostre regjerede i Norge, drog Höskuld (Sön af Ketil Flatnefs Datter Aude) fra Island til Norge for at hente Tömmer til Husebygning, han vilde træffe Kongen; men denne var faren til Kongemöde ved Brennöerne. Da der der tillige skulde være Kjöbstævne, havde Höskuld saameget mere Grund til at fare efter — „did kom", hedder det, „Folk næsten fra alle Lande, hvorfra vi have Tiende". En Dag, da Höskuld der gaaer ud med nogle Venner, ser han et prægtigt Telt afsides fra de andre Boder, han gaar derind og træffer en Mand i Silkeklæder med en russisk Hat paa Hovedet. Manden nævner sig Gille den gerdske, og Höskuld erindrede, at han

havde hört ham omtalt som en af de rigeste Kjöbmænd paa den Tid. Han spurgte ham, om han havde Trælkvinder at sælge. Gille mener, at han netop spörger efter noget, han tror ham ikke i Besiddelse af, löfter derpaa et Forhæng op og viser ham tolv Piger der indenfor. Höskuld valgte den yderste, hun var meget daarlig klædt, men smuk af Udvortes. Gille forlangte 3 Mark Sölv for hende. Höskuld sagde, at det var dyrt, da det var det tredobbelte af den almindelige Pris. Gille svarede, at han virkelig holdt hende tre Gange saa dyr som nogen af de övrige: hver af dem skulde han faa for 1 Mark Sölv. — En Lyde, sagde Gille, vil jeg dog underrette dig om, förend du kjöber hende, for at du ikke skal sige, at jeg har bedraget dig, den nemlig, at jeg aldrig har kunnet faa hende til at mæle et Ord, saa jeg maa tro, hun er stum. Höskuld takkede ham for hans Redelighed, men kjöbte ikke desto mindre Pigen og havde hende med sig hjem. Hun blev hans Frille og ved ham Moder til den rige Olaf Paa i Hjardarholt. Det viste sig senere, at hun ikke var stum, var irsk af Födsel, Datter af Irekongen Myrkjartan, fra hvem hun 15 Aar gammel var bleven rövet (Laxd. s. c. 12, 13).

Vi höre saavel her som tidligere ved Islænderen Rafns Salg, at Sælgeren underretter Kjöberen om sine Varers Lyder. Lovene sögte ogsaa efter Evne at opretholde Redelighed i denne som i anden Handel (Gul. c. 57, Fr. l. V c. 41).

Olaf Tryggvesön og Moderen Aastrid bleve som bekjendt paa Overfarten til Rusland rövede af estlandske Sörövere (Flatb. p. 79, jfr p. 241, p. 364, Sn. Ol. Tr. s. c. 5, Odd. Ol. Tr. s. c. 6 p. 9, FmS 1 c. 46).[1] Disse dræbte nogle af Skibsmandskabet og skiftede andre imellem sig til

[1] Ágrip, jfr om Norske og Danske bortförte af Venderne i Trældom, Legendehist. Mindre Ol. helg. s. c. 113, 114, 119, 124. (Sn. Ol. helg. s. c. 275, S. af Sig. Jorsf. c. 38). Adam Brem. de situ Daniæ ed. Mader p. 224.

Trældom; der skiltes Olaf fra sin Moder. En Mand ved Navn Klerkon tog ved Olaf og hans Fosterfader Thorolf og dennes Sön Thorgils. Thorolf syntes Klerkon for gammel og ikke skikket til Tjeneste, derfor dræbte han ham, men havde Drengene med sig til Estland. Der solgte han dem til en Mand Klerk og tog for dem en god Buk. En tredie Mand, Reas, kjöbte Drengene noget senere for en Kappe. Reas nödede og træltvang Thorgils til Arbeide som sine andre Trælle (þiáði ok þrælkaði þorgils til vinnu sem aðra þræla sína); men Olaf behandledes vel (var vel haldinn). Olafs Morbroder, Sigurd Erikssön, kjöbte der senere Thorgils for 1 Mark Guld, men Olaf for 11 (Odds Ol. Tr. s. p. 77: q) Mark, dog endda kun under det Vilkaar, at Sigurd ved sin Ære lovede, aldrig siden at sælge ham for Værd og give ham fuld Frelse og lade ham fare ledig, hvor han vilde, eller være hos ham vel holden (Flatb. p.207). Lodin hed en Mand fra Viken, han var ofte i Kjöbfærd (i Austrveg) og stundum i Hærfærd, han holdt til Estland og var i Kjöbstævne om Sommeren, og medens Markedet stod, da bleve bragte didhen mange Slags Varer. Did kom ogsaa mange Trælle, der vare til Salgs (mansmenn falir). Der saa Lodin en Kvinde, der havde været solgt i Trællesalg, og da han saa nöiere paa hende, skjönnede han, at det var Aastrid Eriksdatter, som Kong Tryggve havde haft til Ægte: hun var dog ulig sig saaledes, som han för havde seet hende; thi nu var hun bleg og mager og ilde klædt (Sn. Ol. Tr. S. c. 58). Lodin kjöbte hende da paa den Betingelse, at hun skulde ægte ham, hvad ogsaa senere skete (at frænda ráði).

Forhen er omtalt Thangbrands Kjöb af den irske Pige i England.

I den ovenfor (p. 103) berörte legendariske Fortælling om Einar Thambeskjælver fortælles om hans og hans Kameraters Salg (Flatb. p. 509, FmS III p. 158 ff.): Kong Svend flyttede os til Jylland, og blev vi der förte op og satte paa

en Træstamme og fjætrede; men den, der vogtede os, vilde sælge os i Trældom, han lovede os Vold og Lemmetab, om vi ei vilde lade os gjöre til Trælle (þíast), og i den Skov sad vi tre Nætter. Vor Vogter lod stævne Möde, og did kom da en stor Mængde Folk. Til det Möde kom ogsaa en Mand, klædt som Munk, i blaa Kutte (kufl) og havde Maske for Ansigtet. Han gik hen til os Kammerater (Kolbjörn Stallare, Björn — af Studla? —, Einar) og sagde til vor Vogter: „Vil du sælge mig ham, den gamle Træl?" Han svarede: „Hvad skal du med en ældgammel og lad Træl?" „Han maa da være billigst af alle Trællene". „Han skal vist være billigst." „Vurder ham da." Vogteren vurderte ham til 12 Örer. „Dyr tykkes mig da Trællen, eftersom jeg ser, at han er meget gammel og lidt arbeidsför, er ogsaa ikke usandsynligt, at han kun lever en kort Stund; jeg skal give dig for ham 1 Mark Sölv, om du vil sælge ham derfor." Siden spörger Manden om Einar, Vogteren siger: „Kjöb ham for 3 Mark, om du saa synes." „Dyr er han da forvist; men jeg tykkes at se, at hans Frænder og Venner gjærne maatte ville kjöbe ham for den Pris, om han var i sit eget Land" (jfr ovenf. om Udlösning). Manden kommer, efterat have gaaet Torvet rundt og budt paa forskjellige Ting uden at kjöbe, tilbage og siger, at han vil kjöbe alle tre Trælle. Vogteren svarer: „Du har da stor Trang til Trælle, naar du ene kjöber tre"; Manden mener, at han dog ikke för har haft færre Huskarle. Kolbjörn blev vurderet for 2 Mark. „Dyre ere Trællene", siger Kuttemanden, „og ved jeg neppe, hvorledes det gaar med mine Penge, om de strække til til Betalingen". (Trællen Glaam paa Island, paa Erik og Sven Jarls Tid, var „ættet af Svithjod", men om han var kjöbt eller hærtagen siges ikke. Grett. s. 32).

Trællesalg foregik undertiden paa Grund af indtræffende Omstændigheder i större Maalestok i Udlandet, hvad ikke kunde være uden Indflydelse paa Trælletilförslen til de

Lande, hvormed hint mest stod i Handelsforbindelse. Saaledes læse vi i de ulsterske Annaler ved Aar 964, at dengang „en stor Hungersnöd indtraf i Irland, saa at Fader solgte Sön og Datter i Trældom for Levnetsmidler", og ingen var da nærmere til at kjöbe end Nordmændene, som jævnlig færdedes i hine Farvande, og netop de til- og fra-reisende, ei de i Landet bosiddende, der vare trykkede af samme Nöd.

Præsten Wulfstan skildrer i en Tale fra 1012 den lovlöse Tilstand blandt Englænderne för Sven Tveskægs Ankomst til Landet (Hickes Thesaurus III p. 99 ff., SrD II p. 465 ff.); det hedder der blandt andet: De fattige og trængende forföres paa det haardeste og besnæres grusomt, sendes langt af Landet til Salgs og overgives i fremmed Vold, og ofte blive hos dette Folk for et ubetydeligt Tyveri Börn fra Vuggen paa det grusomste mod Lovens Bud trælbundne. Frihedens Ret er rövet, Trældommens Ret er trukket strammere til, og Barmhjertighedens Ret er beskaaret. — Videre: En Mængde Christne sælges her af Landet. — Det vide vi forvist, at saa stor Elendighed er indbrudt, at Faderen sælger sin Sön, Sönnen sin Moder, Broderen sin Broder til Fjenderne for Penge.[1] Trællen flygter fra sin Herre og forener sig med Vikinger og Hedninger. Trællen lægger endog ofte Baand paa sin forrige Herre og förer ham i ynkelig Trældom.

William af Malmesbury (Saviles Udg. p. 81. Rer. gest.

[1] Grág. 140 Ómagab.: „Maðr skal hvarki selja af landi á brot föður sinn nè móður ok eigi konu sína ok eigi börn sín, nè sitt kyn ekki, nema lestir þeir sè at þeim at þau sè verði at verri, ef þau væri mans menn fyrir ókostum sínum. Eigi skal löstu virða við þau áðr þau eru xvi vetra, en ef maðr selr þá varðar fjörbaugsgarð." Östgöt. l. Ærfþ. l. 25: „Nu aflar bonde barn viþ huskun sina: þa ma egh bondin barn sit i sældi lata ok egh annöþ-ught hava ok egh broþir sin bruþur ok egh systir sina systur."

reg. Angl.) beskylder endog en Söster af Knud den mægtige (William lader hende være Godwines förste Hustru, efter hvis Död han ægter de senere bekjendte Godwinesönners Moder, hvem han dog ikke kjender som Ulf Jarls Söster Gyda „aliam duxit, cujus genus non reperi") for at have formelig drevet en Trællehandel fra England paa Danmark: „ictu fulminis exanimata saevitiae poenas solvit, quod dicebatur agmina mancipiorum in Anglia coempta Danamarchiam solere mittere, puellas praesertim, quas decus et aetas pretiosiores facerent, ut earum deformi commercio cumulos opum aggeraret" (De Willielmo I l. III, Savile p. 102). Om Tilstanden i England för William Erobreren skriver den samme Forfatter: Folkets Masse ladt uden Stötte var et Rov for de mægtige, der dels ved at röve deres Midler, dels ved at slæbe deres Personer til langtbortliggende Lande hobede Dynger af Skatte sammen. — „Illud erat a natura abhorrens, quod multi ancillas suas ex se gravidas, ubi libidinem satisfecissent, aut ad publicum prostibulum, aut ad aeternum obsequium venditabant."

Trællenes Værd. Trællenes Værd har naturlig været noget forskjelligt til de forskjellige Tider, men rimeligvis temmelig lige for de forskjellige Markeder, da Færdselen mellem Landene var saa særdeles livlig. Af de ovenanförte Steder om Melkorkas og Einars Salg som og af Egils Saga c. 84: „Steinar (Sön af Önund Sjone) foer i den förste Del af Vinteren ud paa Snæfellsstrand og opholdt sig der en Stund, han saa der en Træl, som hed Thraand, han var som störst og stærkest. Steinar böd paa den Træl og böd en höi Pris; men den, som eiede Trællen, vurderede ham for 3 Mark Sölv og satte ham dobbelt saa dyr som en Middeltræl (meðalþræll), og blev det Kjöb sluttet mellem dem" — af disse Steder maa sluttes at Prisen har varieret mellem 1 og 3 Mark Sölv. En almindelig Trælkvinde solgtes vel sædvanlig for en Mark; men Prisen kunde ogsaa her stige til tre Mark. En Middeltræl kostede tolv Örer,

en gammel Træl gik for en Mark, en ung, velvoxen og stærk kom op i tre Mark, (Einar var ved Svolderslagets Tid 18 Aar). Olafs og Thorgils Salg i Vendland, ligesom Ingöld Fagerkinds (Svarfdœla s. c. 26 og 28) er aabenbart aldeles udenfor al Regel.

Skjönt Graagaasen, som vi kjende den, lader dræbt Træl bödes hans Herre efter Taxt (Gr. III Vígsl.), siges dog udtrykkelig i Eyrb. s. c. 43, at i tidligere Tider Trælsgjæld var fast ansat til 12 Örer Sölv, altsaa Middelværdet, hvilken samme Trælsgjæld vi ogsaa finde bödet i Eyrb. s. c. 31 og Njálss. c. 36, 37 sml. 38. Hermed stemmer ogsaa, at efter Fagrsk. 17 p. 10 lösagtig Kvinde kan löses af Kongens Gaard med 3 Mark, sex Alnes Örer. Denne samme Udlösningssum er imidlertid i den senere norske Lovgivning rimeligvis bleven foröget efter det höieste Værd for Træl til 3 Mark Sölv (Eids. Kr. 45 er endnu Tremarksboden sex Alnes Öres), og i det hele Tremarksboden bleven udredet efter denne Myntfod, tolv Alnes Öre, i de flere Tilfælde, hvor 3 Mark klarligen, som mig synes, ere indsatte enten istedenfor ældre Bestemmelser om, at den strafskyldige skulde tabe sin Frihed (Fr. l. IX 16 jfr Gul. l. c. 198) eller som Æqvivalent for Trælletjenesten, Fr. l. IX 10 ff., hvor der sættes Bod af 3 Mark sölvvurderede, medens Gul. l. c. 66 for Lösing sætter Trældom og for Lösingssön Udredelse af „verðaurar"; ibd. X 36. Gul. l. c. 296.

I Vigaglums Saga c. 4 siger Bersærken Aasgaut til Islænderen Eyolf, der er gaaet paa Holm mod ham: „lögin mun ek þèr upp segja um hólmgöngu: sex (var. v) merkr skal mik leysa af hólmi, ef ek verð sárr". Eyolf svarer: „óskylt ætla ek vera at halda lögum við þik, er þú dœmir sjálfr, hvers þú ert verðr, fyri því at á váru landi mundi slíkt þykja þrælsgjöld, er þú gerir um sjálfan þik". Den almindelige Holmlösning var, saavidt jeg ved, 3 Mark, og forsaavidt her 6 Mark jævnes med Trælsgjæld, maa Mynt-

foden antages enten sex Alnes Öre efter det höieste Trælleværd eller den ogsaa forekommende tre Alnes Öre efter Middelværd (Kormaks s. c. 22, 23, Svarfd. s. c. 9, Vemund. s. ok Vígaskútu c. 1).

Gul. l. c. 51 bestemmer om Udlösning af hærtagen Fæstekvinde: „Nu vorder Mands Fæstekone hærtagen, da er han skyldig at fare efter hende og lægge 3 Mark til at löse hende ud; men Arvingen hvad der skal öges" (jfr c. 201). Hvilken Værdi disse 3 Mark her have, tör jeg ikke afgjöre.

I Lighed med de norske Love tage ogsaa de svenske og tildels de danske 3 Mark Sölv som Normalværdi for Træl, især er oplysende Östg. l. Drapb. 16 § 2: „nu dræpær fræls man annöþughan. böte þrea markær slika sum han skal lösa mæþ. þæt æru siax markær pænninga. ælla þrea markær vaþmala. tolf alna til öris . . . . ælla fiughur nytia nöt. þæn uxa sum þrea vare havær draghit. þa ko sum þrea kalva havær burit." Den samme Sum sættes som „lagha lösn" for trælbunden Frænde, ibd. Ærfþab. 17. (Vestg. l. Arfþ. b. (I) 22 (II) 31, lader Frændelösning ske for 2 Örer Guld eller 2 Mark veiede, jfr Gotl. l. I 28 § 6).

Straf (saka-þrælar. Björn H.). En tredie Aarsag til Trældom er Straf, hvilken altsaa ligger indenfor Samfundets Lovgrændse.

I Fagrskinna (17 p. 10 & 11) fortælles i Anledning af Harald haarfagres Sammentræf med Ragna: „Da gjorde og Harald ny Lov om Kvinders Ret, at den Mand, som tager Kvinde med Vold, ham skal det vorde til Utlegdssag, og skal han kjöbe sig med 40 Mark, 6 Alnes Öre, tilbage i Fred; men den Kvinde, som lader sig beligge (leggst á laun), hun skal gaa i Kongens Gaard og tabe sin Frihed, til hun er löst derfra med 3 Mark, sex Alnes Öre. Derfor sætter jeg disse Love, at hver Kvinde, naar hun vil være god, hun vil jeg skal have Selvraadighed over sig at holde sin Kydskhed for hver Mand; men den Kvinde, som vil være slet, hun böde for sin Ukydskhed efter det, som jeg

nu har meldt." Man tör her neppe indskrænke Betydningen af Ordene „leggst á laun" til alene det specielle Tilfælde som Gul. l. 198 omhandler: „Ættborin kona leggst med þræli". Haralds Lovbuds nöie Forbindelse saavel med, hvad var forefaldet mellem ham og Ragna, som med tilföiede Forbud mod Voldtægt og den derhen hörende nöiere Udvikling: „halda kvennsku sinni fyrir hverjum manni" gjör, at Stedet læst i Sammenhæng neppe kan fortolkes anderledes end som et Forbud mod usædelig Forbindelse i Almindelighed, af hvilket muligen Lovens Bestemmelse mod at leggjast með þræli er en formildet Levning. Rimeligvis er altsaa forskjelligt herfra hvad Loven fastsætter om Leiermaal mellem fri Kvinde og Træl. Gul. l. c. 198: „Ætbaaren Kvinde ligger med Træl, da skal hun gaa i Kongens Gaard og löse sig derfra med 3 Mark" — videre: „hvis Lösinge ligger med Træl, da skal hun gaa i sin Patrons Gaard". Fr. l. II 1: „Hvis Kvinde ikke vil sige, hvem der er Fader til hendes Barn, da stævne Kongens Aarmand hende Thing og sige, at Træl eie Barn med hende, hvis hun ei nævner Faderen. Ætbaaren Kvinde gjöres skyldig 3 Mark til Kongen for den Sag; men Barn skal fölge Moder (bliver altsaa frit). B. Kr. II 14 derimod lader Barnet, som det synes, blive ufrit: „Hvis hun ikke siger til (hvem der er Fader) inden en Maaned (efter Födselen), da hedde Træl Fader til det Barn, hun har ligget sig skyldig i Kongens Gaard til 3 Mark (því barni þarf eigi frjálsi?), det kan rig eller fattig Mand eie (þat má eiga ágætr maðr eða ofskyldr). Fr. l. IX 16: „Hvis Mands Lösinge forligger sig, da skal hun böde sin Patron 3 Mark, og udrede den, som vil, de Penge; men hvis hun senere vil unddrage sig derfor (vill brigða sik síðan), da skal hun fare som Trælkvinde til Patronen. Hvis ætbaaren Mand tager Mands Lösinge, da er hun brödig sin Patron 3 Mark; men deres Börn ere udenfor Thyrmslerne (Clientelet). Efter Bj. r. 127 kan ætbaaren Kvinde for samme Sag sælges i Gjældstrældom, hvis hun ikke kan ud-

rede de 3 Mark til Kongen, og saaledes vel ogsaa Lösinge: „Hvis ætbaaren Kvinde forligger sig og bliver skyldig til Kongen, da skal Gjaldkeren byde hende til Frænder og Venner, at de löse hende fri; men hvis de ikke ville löse hende, da skal Gjaldkeren sælge hende til den Skyld indenlands; men ikke udenlands. Hvis Mands Lösinge forligger sig eller „frjálsgefa", da er hun skyldig til sin Patron 3 Mark, ligesaavel den fjerde som den förste (af de fire Led i Thrymslerne fra den egentlig frigivne); men den, som laa med hende, er skyldig 6 Örer til ham. Paa det har Kongen ingen Ret". At Tremarksboden er en senere Formildelse af en oprindelig Straf af absolut Trældom synes rimelig, og at Udtrykket „fyrirliggr sèr" er at forstaa om ethvert Leiermaal udenfor Ægteskab, og saaledes det Harald tillagte Lovbud virkelig har haft den Udstrækning, som jeg ovenfor har villet tillægge det, fremgaar, synes mig, saavel af sidste Citats Slutning, som ogsaa af Bjark.r's foregaaende c. 126: „tre Gange skal der bödes Ret (til Kvindens Frænder), hvis Kvinde forligger sig, og ikke oftere, og tre Gange er hun brödig for Kongen, men ikke oftere. Hore er hun siden".

Fri Kvinde kunde imidlertid, som vi se, efter Lovene som de nu foreligge, aldrig ved Leiermaal forbryde sig til mere end Gjældstrældom for tre Mark. (Efter Grág. Festaþ. 158 um legorðssakir, er det den lovlige Sagsöger, der har at lægge Skyld paa Kvinde for Leiermaal, hvis hun ikke kan böde).

Fr. l. III 14 og efter den, Sverres Kristenret c. 68, bestemmer om Nonner: „Hvis Kvinde vil lade sig vie til Nonne, da skal Biskoppen ei vie hende, förend han har Arvingernes Samtykke dertil; men hvis hun misfarer med sig siden, da skal hun gaa i Biskops Gaard, og den der forförer hende være utlæg, og Biskoppen have hans Gods." Hvor strenge Germanernes Begreber vare med Hensyn til Kvindens Kydskhed, alt fra gammel Tid, tör vel sluttes af Tac. Germ. c. 19, skjönt vistnok den nære Sammenligning

med de romerske Forholde har givet Fremstillingen dens Farve: „publicatae enim pudicitiae nulla venia — nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi seculum vocatur". Den af Tac. skildrede Straf for Ægteskabsbrud gjenfindes hos de hedenske Saxer og rammer der ogsaa den ugifte Pige, hvis hun i lignende Maade forseer sig (Wilda, Strafr. der Germ. I p. 811). Efter Lex Wisig. l. III til III 2, 3 skal Ægtekvinde eller fæstet Pige i Tilfælde af Hor, med sin Medskyldige gaa i sin Mands eller Fæstemands Trældom. Sammesteds til III 1: Hvis fri Mand röver og faar sin Villie med fri Kvinde, skal han med alt sit overgives den krænkede, pidskes offentlig og tabe sin Frihed til Kvindens Forældre eller hende selv (L. Wisig. III II 2, 3). Samme Lov straffer Leiermaal mellem fri Kvinde og egen Træl med offentlig Pidskning, Baal og Brand for begge Parter, flygter imidlertid Kvinden til Alteret, bliver hun Kirkens Træl, sker Forbrydelsen med fremmed Træl, pidskes begge og efter tre Gange gjentaget Leiermaal og Straf skal Kvinden overgives i sine Forældres Magt, skikke disse hende fra sig, bliver hun Trællens Eiers Trælkvinde. Vi se saaledes, at en saadan offentlig Overholdelse af almindelig Sædelighed ingenlunde strider mod den germaniske Lovgivnings Aand, om end de forskjellige Straffebestemmelser bære Præg efter særegne Culturforhold. Hvorledes det hos Nordmændene blev forholdt med ukydsk Kvinde för Kongedömmet, tilhörer en videre gaaende Lovsammenligning; sidstnævnte Sted af lex Wisig. indeholder imidlertid et Fingerpeg, der kan sammenholdes med den svenske Uplandslovs Bestemmelse om Mö, der indgaar ægteskabelig Forbindelse uden sin Faders eller Moders Samtykke (Upl. l. Ærfþ. b. I § 2): „þa wæri miskunnæ konæ faþurs ok moþor", hvad der dog kun, som det synes, har Hensyn til Arveretten.[1]

[1] Vestgl. Arfþ. b. (I) c. 17, (II) c. 22 kaldes Bryte for anden Mands Bo: „miskunnær maþær bonþæ".

Saxo nævner mellem Kong Frodes Love kun fri Kvindes Omgang med Træl som virkende Frihedstab for hende: „si libera consensisset in servum, ejus conditionem aequaret libertatisque beneficio spoliata, servilis fortunae statum indueret" (Saxo ed. Klotz. p. 127 jfr Grimm R. A. p. 326).

En anden Straffebestemmelse, der kunde paaföre fri Mand Trældom, og som i vore gamle Love, som de ere blevne os bevarede, ikke længere forekommer, har Sagaen overleveret os: Kongen kunde fordre, at den, der dræbte en af hans Tjenestemænd, skulde indtræde i den dræbtes tidligere Stilling (Ól. helg. s. c. 104).

For Kongsgaarden Augvaldsnes paa Karmöen raadede Kongens Aarmand Thorer Sel, han havde under Udförelsen af sin Aarmenning bittert krænket Aasbjörn Sigurdssön, Brodersön af Thorer Hund i Bjarkö; Aasbjörn kommer senere til Karmöen og gaar op til Kongsgaarden, hvor han fra Dören hörer, hvorledes Thorer staaende for Kong Olafs Bord fortæller om deres sidste Möde, og at Aasbjörn da havde grædt. Aasbjörn trækker sit Sværd, löber ind i Stuen og hugger til Thorer. Hugget kom paa Halsen og Hovedet faldt paa Bordet for Kongen og Kroppen paa hans Födder. Borddugene bleve i et Blod baade oppe og nede. Aasbjörn skal derfor henrettes; men Erling Skjalgssön kommer til fra Sole og faar et Forlig i Stand. Kongen fremsætter da Forligsvilkaarene og siger: „Det skal være Ophav til vort Forlig, Aasbjörn, at du skal gaa under den Landslov: at den Mand, som dræber Kongens Tjenestemand, han skal tage under den samme Tjeneste, om Kongen vil. Nu vil jeg, at du tager op denne Aarmenning, som Selthorer har haft". Aasbjörn gaar ind herpaa, men beder sig Lov förste at fare nord og ordne sit Bo. Da Aasbjörn kom hjem, spurgte hans Frænde Thorer nöie efter om hans Færd; Aasbjörn siger, hvorledes det var gaaet ham. Thorer siger da: „Du maa da tykkes at have skaffet dig af Hænderne hin Vanære, da du blev plyndret i Höst?" „Saa er", siger Aas-

björn, „eller hvorledes tykkes dig, Frænde?” „Det skal jeg snart sige”, svarer Thorer, „at hin den förste Færd, da du foer syd i Landet, var vanærende i höieste Maade, og stod dog den noget til Bod; men denne Fart er baade din Vanære og Frænders Skam, hvis det skal fremmes, at du gjöres Kongens Træl og Jævning med den værste Mand, Selthorer”. Der blev da intet af Aasbjörns Reise sydover igjen.

Det er en oftere gjenkommende Bitterhed i Sagaerne mod Kongens Sysselmænd at kalde dem Kongens Trælle, som ogsaa Aasbjörn tidligere selv nævner Thorer for Erling Skjalgssön, og den har i de fleste Fald neppe mere at betyde end de allerede för omtalte hyppige Udtryk hentede fra Trællevæsnet, som den selvraadige Nordmands Uvillie over Kongestyrelsen lagde ham i Munden om denne. Aarmanden var i tidligere Tider neppe mere end Kongens Gaardsfoged og saaledes vel ofte kun en mere betroet Træl eller Lösing (jfr Gul. l. 198, hvor Drab af Kongens Trælletyende skal bödes efter Aarmands Ret — og Fr. l. IV 57, hvor de private Aarmænds Ret aftager fra den kongeliges, eftersom deres Herrers falder, hvad viser at Aarmændene oprindelig stode udenfor de fries Retssystem); men det er mindre rimeligt, at Trælle endnu i Olafs Dage anvendtes i disse nu langt vigtigere Poster. I Almindelighed var vistnok nu Aarmændene fribaarne, om de end kunde være af ringe Byrd; dog siger Erling Skjalgssön udtrykkelig om Thorer, at han var „þrælborinn í allar ættir” Ól. helg. s. c. 103. Det er imidlertid her af mindre Vigtighed, om Thorer virkelig var Træl, det af Kongen anförte Lovbud viser dog, at de Tilfælde kunde indtræffe, i hvilke fri Mand i Kraft af samme Lov kunde nedsættes til Træl. At Lovbudet virkelig har været gjældende bestyrkes af Magnus Barfods Saga, hvor Kongen tilgiver en Islænder Gisle Illugesön, der har dræbt en af Kongens Hirdmænd, med de Ord: „Raad selv for dit Hoved, men gaa ind til Bordet i Gjafalds (den dræbtes) Rum og tag der Mad og Drikke og hold den Tjeneste, som

han har haft för." Dog bödes der Gjafalds Drab videre med 16 Mark Guld (jfr ogsaa Njals s. c. 154 om Floses Forlig med Sigurd Orknöjarl angaaende dennes Hirdmands, Helge Njaalssöns Drab: „hafði jarl á því ríkra manna hátt, at Flosi gekk í þá þjónustu sem Helgi Njálsson hafði haft." Fremdeles FmS II c. 208 om Sigurd, der har dræbt Olaf Tryggvesöns's Hirdmand: „takit hann í yðra þjónustu í stað hins vegna").

I Lovene gjenfinde vi, som nævnt, ikke længere nogen saadan Bestemmelse; efter dem bödes en Aarmands Drab med 15 Mark (sex Alnes Öre), forudsat han ikke dræbes for Kongens Bord, i hvilket Fald Drabsmanden bliver utlæg (altsaa skyldig 40 Mark), og saaledes bödedes rimelig ogsaa (de övrige) Kongens Trælle, idetmindste de bedre, ifölge Gul. c. 198. Haakon Haakonssöns Indledning til Frostethingsloven c. 24 (jfr IV 59) retter Bestemmelsen om Aarmands Ret til Ret efter Byrd i Overensstemmelse med, at Aarmenningen efterhaanden var kommen i bedre Hænder.

En tredie Straffebestemmelse, efter hvilken fribaaren kunde forbryde for Livstid sin Frihed, findes i Forbindelse med Gjældsloven (Gul. l. c. 71). Efter denne kunde Skyldner give sig i midlertidig Trældom hos sin Creditor for hos ham under de almindelige Trællevilkaar at oparbeide sin Gjæld, han er i denne Stilling kun retlös i sin Creditors Hus, og kun, indtil han har udredet sin Skyld, han kan heller ikke sælges i Trællesalg; men „hvis han gribes paa Flugt, da er han Træl, hvis den griber ham, der har tilgode af ham" (jfr nedenfor Lovene).

Den islandske Graagaas (Ránsþ. 229) sætter Trældom som Straf for Tyveri af to Örers Værd eller mere: „þar er kostr at stefna um stuld þann til þrældóms, ef hann hefir þjóflaunum leynt. svá sem þræll væri faðir hans en ambátt móðir ok fèlli hann ánauðigr á jörð. telja sèr fè hans allt. Ef kviðr berr hann sannan at því, þá á at dœma hann þræl fastan á fótum ok hinum fè hans. Sá skal ok hafa ómaga

þrælsins ef eru, er hann sœkir til þrældóms. Sá á kost at leggja lögskuld á ómaga þrælsins. honum skal frelsi gefa, ef hann þikir þess verðr vera ok skal hann í frjálsgjafa ætt at framfærslu ok at arftöku.[1] Nogen tilsvarende Bestemmelse i de norske Love kjendes ikke; men at en saadan tidligere ogsaa her har været gjældende gjöres sandsynligt ved Paralleler i beslægtede Lovgivninger. Efter skaanske Lov (VI 9 jfr VII 15, cfr Valdem. sjæll. L. III 13) bliver Tyv Træl i Kongens Gaard, indtil han löses derfra eller gives Frelse; dog maa han ikke sælges i anden Mands Vold. Bliver han frels og dræbes siden, bödes han tilbage med fulde Böder; men dræbes han „í kunungs hæfthum ok i annöthogum dome", da bödes han efter Kongens Villie, og Frænderne mæle ikke efter ham. Östgötalagen (Vaþm. 35) sætter tre Marks Bod for Kvindes Tyveri förste og anden Gang: „stjal hon þriþia tima ælla optarin. þa aghe han (hænna gipta madher) vald at lösa hana æn han vill ællær ægh: vill egh han lösæ hana þa a þæn vald sum stulin varþ antviggja giva hænne lif ællæ böta ena mark kununge ok andra hæraþe ok vari hans ambat ælla at þriþia kuste hana stenka i hæl. þæssin laghin gaf kunung magnus (ladulas)? — Saaledes ogsaa sammesteds 37 om ugift Kvinde, der ei har Værge indenlands, hvor tilföies: „vari hans ambat þær til at han fa þrea markær firi hana". Denne Trældom var altsaa da idetmindste bleven kun midlertidig eller Gjældstrældom for Boden. Ogsaa i de angelsaxiske Love sættes oftere Trældom hos Kongen som Straf for Tyveri. Der synes oprindelig at have været Valg mellem Dödsstraf, Trældom eller Udlösning for Wergild[2] (Withr. L. 26), enten kan den skyldige da

[1] Noget Exempel paa Anvendelse af denne Graagaasens Bestemmelse ved jeg ikke at anföre, dog hedder det i Vemund. s. ok Vígaskútu c. 5 om en Tyv: „ok þótti hann vera þrælsefni".

[2] jfr Skaanske L. VII 15 om Mand stjæler mindre end halv Mark: þa mughu þe (þíngmæn) dömæ af hanum huþ ællær annær

forblive i Kongens Trældom for sin Wergild eller i dens, der udlöser ham, om dette tillades (jfr Edm. L. 1 & 2); endog den skyldiges hele Familie, Börn under 10 Aar undtagne, kunde saaledes komme i Trældom som Medvidere (Ines L. 7 §§ 1, 2). Se ovhd. om Frihedsfortabelse som Straf Reinh. Schmids: „Die Gesetze der Angls. II Aufl." Glossar: „Strafen". Oprindelig har maaske den frie Mand forbrudt, idetmindste ved alle större Lovbrud, sin Person til den krænkede, han er bleven uhellig for denne, og det har været i dennes Valg at dræbe ham eller gjöre ham til Træl (efter Omstændighederne livsvarigt eller for Skyld) eller tage Bod.

I den oftere för nævnte Retshandel mellem Egil og Berganund (Egils s. c. 57) om Arven efter Björn Brynjulfssön siger Berganund paa Gulething: „Vil jeg fordre det af Dommerne, at de dömme Arven Gunhild (Berganunds Kone) til Haande, men dömme Aasgerd (Björn og Thora Hladhaands Datter) Kongens Ambaatt; thi hun blev saaledes avlet at hendes Fader og Moder vare i Kongens Utlegd", Arinbjörn svarer dertil: „Det er eder selv bekjendt, Konge, at du gjorde Björn ilend, og den hele Sag var da afgjort, som forhen havde hindret Forlig". Arinbjörn vil vistnok hermed godtgjöre, at Björn var tagen i Forlig, för Aasgerd blev födt — erkjender altsaa, at Berganunds Tilkald er formelt lovligt og maa gjendrives ved, at der paavises, at Aasgerds Födsel faldt efter Forliget; begge Dele indtraf samme Sommer, men Sagaen selv (c. 35) angiver ikke Tidsfölgen. Sagen tör man neppe opfatte saaledes, som om der skulde have været et Lovbud, hvorefter Börn, födte i Forældrenes útlegd, kom i Kongens Trældom, hvad Berganunds Ord kunde synes at antyde; men man maa forstaa Stedet

slikæn lim, sum þe viliæ, ællær at han varþæ þræl i kunungs garþe, fore þy at þingmæn ægho vald at göræ af hanum hvat þe viliæ. cfr Valdem. sjæll. L. 3, 13 (Thorsens Udg. p. 62).

efter det hin Retstvist foranledigende Factum: Thora var hærtagen, derpaa stötter Berganund sin Paastand, at Thora var Trælkvinde, som saadan var hun ved Utlægdsdommen med Björns övrige Lösöre falden i Kongens Eie, og Börn af hendes Forbindelse med den utlæge Björn maatte da ved given Leilighed efter Regelen: „Barn skal Moder fölge" (Fr. l. II c. 1) kunne fordres af Kongen som hans Trælle. Aasgerd er altsaa ved Björns útlegd efter Berganunds Paastand bleven Kongens Ambaatt, medens hun ellers kun havde været Björns thybaarne Datter.

Hvis Thora imidlertid ikke betragtes som villielös Trælkvinde, var hun vistnok ogsaa selv utlæg, som den der foer i Fölge med Kongens Utlægdsmænd; men det indsees ikke, hvorledes Kongen kunde fordre i sin Trældom Börn, födte medens Forældrene staa udenfor Statssamfundet — uden det skulde være, fordi Stralledommen herved krænkedes. Vi finde vistnok, at Börn, der avledes af utlæg Mand selv med hans Ægtekone, betragtedes saavel efter den islandske Lovgivning (Grág. 118 Arfaþ. vargdropi) som efter den svenske (Upl. l. Ærfþ. b. 21: rishofþe, jfr Anmærkn. til Vestg. l. 2) som staaende udenfor Ætten, idet de frakjendes Arveret, men derfra er dog endnu langt til Trældom.

Naar det i Fr. l. V c. 13 om Forsörgelsen af utlæge Mænds Börn hedder: „eigi skulu ættbornir menn í konúngs garð gánga. ætla skal þeim fè ok atvinnu af útlægum eyri til þess er hit elzta er fulltíða", saa er det vel ikke ugrundet heri at see Spor efter en eller anden ældre strengere Bestemmelse, i hvilken Retning nu denne maa have gaaet, f. Ex. Gjældstrældom for Fostringsomkostningerne eller maaske endnu strengere virkelig Trældom, som om Börnene paa en Maade vare medskyldige, jfr hvad ovenfor er anfört fra de angls. Love om Tyveri; men i ethvert Fald bliver da her kun Tale om Börn, födte förend Utlægdsdommen overgik en af Forældrene eller begge.

Ligesom Lösinge, som vi saa, ved Leiermaal kunde

forbryde sin Frihed igjen til Patronen, saaledes kunde ogsaa Lösing tabe den ved ikke at opfylde sine Forpligtelser mod Patronen (Gul. l. 66): „da skal han fare tilbage i det samme Sæde, hvor han var för, og löse sig derfra med Verdörer, sit Gods har han ogsaa forbrudt". Dog kunde han maaske da fordre sin Frigivelse mod Udredelse af sit Værd, medens den tidligere afhang af hans Herres Villie. Frostethingsloven idetmindste (IX 10) byder om Lösings Straf, for det Tilfælde, at han mod Sögsmaal fra Patronen ei kan vidne sig fri fra Forpligtelsesforhold til ham: „da har han forbrudt alt sit Gods til Patronen og lægge tre Mark sölvvurderede paa ham, uden han arbeider dem af sig", hvorefter altsaa Lösing undgaaer Trældom, hvis han, uagtet hans Gods er forbrudt, alligevel kan opdrive tre Mark desuden til Patronen. „Paa samme Maade", fortsættes der, „forholdes med Mænd, efter hvem der haves Arvehaab" — nemlig vel forsaavidt de ville bryde Overenskomst eller Forpligtelse i denne Retning — (vánarmenn, et Udtryk, hvorom nærmere under Behandling af Lovene siden). Gul. l. 66 Lösing Sön forbryder i samme Sag til Patronen „slige Værdörer, som hans Fader udredede", hvad vel kun er Bod, ikke Fortabelse af Friheden. Ogsaa synes Lösing efter Gulethingsloven at have forbrudt sin Frihed ved at fare uden Patronens Raad af Fylket og nægte at vende tilbage igjen (ibd. c. 67); da skal Herren före Vidner paa ham, at han er hans Lösing og „færi hann aptr hvárt sem hann vill lausan eða bundinn ok setja hann í sess hinn sama þar sem hann var fyrr", cfr Udtr. i foreg. cap.

Om Tiggere var bestemt (Fr. l. X 39 Bj. 163): „Alle Mænd, som gaa Huse imellem og ikke ere Thyrmslemænd og ere friske og ville ikke arbeide, de ere brödige tre Mark, saa Karl som Kone; men Aarmanden eller anden Mand tage den Mand med Vidner og have til Thing. Hans Frænder löse ham da med tre Mark, eller hin nytte sig ham til sin Fordel, som havde ham did, paa hvad Maade han vil". Den saaledes fastholdte Tigger kan imidlertid vel heller ikke

holdes af sin Paagriber længere end til han kan löse sig ud med tre Mark, altsaa ogsaa en Art Gjældstrældom. Jfr om Tiggerkvindes Barn Fr. I. II 2, Jons Kr. c. 5. Lignende Gjældstrældom er det vel Eids. Kr. 45 sætter for Kvinde, hvis hun farer med hedensk Overtro og ikke kan udrede den ilagte Bod af tre Mark 6 Alnes Öre: da tage hver, der vil, hende og gjöre sig nyttig. Vil ingen nytte hende, da fare hun utlæg o. s. v.

Ogsaa de af Patronen optagne Gravgangsmænd (Gul. 63) synes hin at have haft Ret til at gjöre til idetmindste Gjældstrælle for Fostringsomkostningerne; thi der skal udredes Leding for dem „ef maðr leggr skuld á þá" (Gul. 198).

Trællenes Kaar. Hermed er nævnt, tror jeg, hvad i större og mindre Mon har bidraget til Dannelsen af Norges Trællestand; vi vende os nu til Betragtning af Trællenes Kaar og ville först kaste et Blik over hvad Sagaerne derom have overleveret os. Som rimeligt er, gives der i de norske Kongers Sagaer, der væsentlig skildre Statens historiske Udvikling og Familiernes Liv kun forsaavidt det mere iöinefaldende har grebet ind i hin, kun liden Anledning til at dvæle ved denne indre Side af Familielivet. De vigtigste Oplysninger derfor, som her ere at hente, ere paa den ene Side de, vi allerede have benyttet til Belysning af Trældommens sandsynlige Aarsager, fordi disse have staaet i Forbindelse dels med Folkets Krigs- og Handelsfærd, dels med dets Lovværk, og paa den anden Side den i Landets senere Historie leilighedsvise blotte Omtale af Trældommen som endnu bestaaende, der ikke er uvigtig for Bestemmelsen af Tiden for Trællevæsnets Ophör. Om Trællenes Kaar inden Familierne give derimod Sagaerne, idetmindste for Norges Vedkommende, os kun höist ufuldstændige Oplysninger, lidet mere end vi allerede fra Edda kjende eller vi paa Forhaand kunne slutte os til. Den væsentlige Kilde til Belysning af denne Side af Æmnet blive Love, der, som jeg tror, med mest Udbytte behandles i et særskilt Afsnit uden Afbrydelse.

Den Hærtagne. Den krigsfangne blev strax hæftet (haptr), lagt i Baand eller Böiler (ráku i bönd, ráku menn fyrir sèr til skipa ok settu í fjötra — Har. harðr. 32, 33, jfr Valgards Vers Fagrsk. 167 jfr p. 108). Laa Flaaden fremdeles ude og ved Land, blev Fangerne om Natten, som det synes, for at faa bedre Rum paa Skibene bundne oppe paa Landet (Ól. helg. s. c. 147); naar man kom hjem, förte enten hver det ham tilfaldne Bytte („ef hánum hlotnuðust herteknir menn" FmS I c. 130) til sin Gaard, eller der blev stævnet Handelsmöde og Fangerne förte paa Land og der fjætrede frembudte for Kjöberne (Flatb. p. 509). Saa længe var den hærtagne kun Fange (bandíngi Har. harðr. s. c. 32, jfr Fafnism. 7) og hans Menneskeværd endnu uantastet, han kunde endnu löskjöbes eller frigives, og Tilfangetagelsen havde da ingen Fölger for hans borgerlige Stilling (Flatb. p. 197 om Jomsvikingerne, jfr de romerske Skikke ved Krigsfangers Tilbagevenden, Gjenindsættelse i den forrige Stand jure postliminii. Skaanske Lov fastsætter endog udtrykkelig [VI 8]: „Kumbær frælsboren man i annöthan dom mæth thy at han warthær hærtaken ok sithan saldær ok warthær han dræpin, tha ægho frændær ok næste nanitha at takæ fulla manbötær fore han, ok give thæn han atte sva mikit af thæm botum sum kostathæ thæn drepnæ, tha han köpte han". En Bestemmelse, som vel staar i nærmeste Forbindelse med Frænders Udlösningsret. Hermed er parallelt, hvad Gul. l. fastsætter om Bod for Krænkelser mod skyldbunden Mand, Gul. l. 71 & 198. Ogsaa efter Upl. l. Ærfþ. b. 16 synes Trældom i Udlandet ikke at have haft Fölger for den Hjemkomnes Borgerret).

Træltvingen. Þrælkan. Den krigsfangne var endnu i det höieste kun þrælsefni. Træl blev han först ved at medfares og nyttes som saadan, þíast ok þrælkast, hvad rimeligvis med Hensyn til Herren betegnedes med „at drottna yfir einum", de gjöre sig til Herre (drottinn) over en (jfr Sag. om Krókaref c. 11). Til denne egentlige Træl-

tvingen (þrælkan) hörte da vel for det förste, at Angjældende snaudklippedes og iförtes den for Trælle, som det synes, charakteristeske graahvide Kjortel eller Kutte (kyrtill, kufl) af grovt ufarvet Töi (lítt vandaðr). Morkinskinna har bevaret et mærkeligt Sagn om Harald haardraade (c. 92, FmS VI): der fortælles, at paa Oplandene boede en Mand, der hed Ulf, han kaldtes den rige og eiede ogsaa ikke mindre end 14 eller 15 Gaarde. Hans Kone opfordrede ham til at byde Harald til Gjæstebud, som andre mægtige Mænd gjorde, og saaledes skete, skjönt Ulf frygtede meget af Haralds bekjendte Voldsombed og Havesyge. I Gjæstebudet vil Harald selv, som han siger, bidrage til Underholdningen og fortæller et Eventyr, hvorledes Sigurd Rise, Harald haarfagres Sön havde en Træl ved Navn Almstein, hvis Æt dog ingen kjendte; men han var stor og stærk og dygtig. Efter Kongens Död fik Almstein det Hverv at inddrive de kongelige Indtægter (ármaðr) for Sigurds Sön Halfdan; men Kongen fik kun lidet af sit, Almstein derimod drev Handel og skaffede sig Tilhængere. Til Slutningen forsöger Almstein at indebrænde Halfdan, der dog undkommer med sin Fosterbroder, Sön af Sigurd Rises Jarl Halfdan, til Haakon Jarl i Sverige; men Almstein tog Riget og Kongenavnet efter Halfdan. Senere kommer denne tilbage og overrumpler Almstein og sætter Ild paa hans Gaard. Almstein beder om Naade og faar Livet, dog tillægger Halfdan den Betingelse: „Du skal vende tilbage til din Natur (til þinnar náttúru), hedde Træl og saa være, medens du lever, og saa al din Æt". Halfdan gav ham da med Trællenavnet en hvid, simpel Kjortel (kyrtil hvítan og lítt vandaðan). Harald mente, at Ulf nok nedstammede fra hin Almstein, og vedblev: Her har jeg den hvide Kjortel, min Farfader Halfdan gav din Farfader Almstein, tag du nu den og dermed dit Ættenavn, saa du fra denne Dag kaldes Træl. Det blev dömt paa det Thing (som Halfdan i hin Anledning havde sammenkaldt), at din Farfader tog Kjortelen, og did kom

Mödrene til hans Börn til Thinget, og tog alle hans Börn det Slags Klædning, og skulde saaledes alt deres Afkom gjöre. Harald kvad da:

„Kennir þú kyrtil þenna?
kú áttu skjöldúngi gjalda,
ok alvaxinn uxa
áttu skjöldúngi gjalda,
svín ok aligás eina
áttu skjöldúngi gjalda,
börn ok allt þaztu árnar
áttu skjöldúngi gjalda".

Det blev dog omsider saa, at Kongen gav efter for de Tilstedeværendes Bönner og ikke nödede Ulf under Trældom; men af sin Eiendom beholdt han kun en af Gaardene igjen. Noget nærmere om en saadan tilpligtet Levering in natura af Kongens Trælle (vel som Gaardsfogder eller Aarmænd) ved jeg ikke at anföre. De af Grimm, Rechtsalt. p. 362 opregnede Afgifter af Fæ, der paalaa forskjellige Klasser af de tydske Ufrie, give hertil ingen ret oplysende Parallel, dog finde vi der baade Heste, Oxer, Köer, Svin, Gjæs opförte.

Man kunde maaske föle sig fristet til at söge en Forbindelse mellem Haralds Vers og det Mundheld, som Knytl. s. c. 57 tillægger de danske Bönder i Kampen mod Knud den hellige: „nú launa ek þèr kú, Knútr konúngr, nú launa ek þèr uxa, nú launa ek þèr hest!" at dette Böndernes Raab skulde antyde, at de mente sig tidligere behandlede som Trælle af Knud; men det er vel rimeligere, at her sigtes til Ledingsudredsel eller Skat til Kongen, hvilken vi i Uplandslagens Kun. b. 10 finde endnu speciellere opfört i Naturafgifter.

I den hvide Kjortel eller Kutte fremstiller ogsaa Thraand af Göta sine tvende Trælleevner, Brestes og Beines Sönner, for Rafn fra Norge og dertil snaudklippede: þrándr leiðir þar fram sveina tvá kollótta í hvítum kuflum (Flatb. p. 130), i Herrauðs ok Bósa s. c. 8 gaar Finneguden Jomala's Træl „í grám kufli", da Gisle Surssön vil fare ukjendt af sine Forfölgere, giver han sin blaa Kaabe til sin Træl Thord huglause og iförer sig selv dennes kufl (Sag. af Gisl. S. c. 20).

Dog maa dette ikke forstaaes saaledes, at ikke ogsaa frie benyttede saadan Dragt. I Eyrbyggja s. c. 37 finde vi Trællene iförte Skindstakke.

Det klippede Trællehoved gav Anledning til Talemaaden „strjúka frjálst höfuð" (Fl. b. II p. 65, Sn. Ol. helg. s. c. 57, Flatb. p. 77, Sn. Ol. Tr. s. c. 4, Orkn. s. p. 372 ved Aar 1156, Sv. s. Fl. b. II p. 687, Aar 1200, Sag. af Háv. Isfird.). Ogsaa synes den symbolske Betegnelse af Undertvingelsen ved at lægge Armen over den fremtidige Træls Hals, som Grimm omtaler, Rechtsalt. p. 147, hvoraf Udtrykket fríhals, frjáls er opkommet, endnu langt ned i Tiden at have været anvendt hos Nordmændene; jeg tror nemlig at dertil sigtes med Thorbjörn Klerks Ord (Orkn. s. p. 390, Aar 1164): þá er hann færði þik mest undir olboga ok lèt þik engu ráða heldr enn svein sinn. Hermed synes ogsaa Talemaaden „liggja á hálsi einum" (f. Ex. mindre Ol. helg. s. c. 49) at staa i Forbindelse, jfr Saxos:

„Regum colla potentium
victrici toties perdomui manu,
fastus eorum turgidos
exsuperans potiore dextra" (Saxo ed. Klotz. p. 6)

og Eyv. skáldasp. Fgrsk. 48 p. 41:

„Þeim er alt austr
til Eyða býs
brúðr valtýs
und bœgi liggr"

ɔ: „gerði Víkina sèr at herlandi",

hvis ikke den anden Version af Udtrykket „standa á hálsi einum" (f. Ex. Helg. kv. Hb. 28) skulde lede Tanken rettere hen paa andre Skikke ogsaa ved det förste Udtryk, jfr den manske Krönike (ed. Munch p. 6), hvor der fortælles at Magnus Barfod sendte sine Sko (calceamenta) til Ire-

kongen Muirkertach: „praecipiens ei, ut ea super humeros suos in die natali Domini per medium domus suae portaret in conspectu nunciorum ejus, quatinus intelligeret se subjectum esse Magno regi" (jfr Munchs Hist. II p. 546).

Som Udtryk for Vold i Almindelighed, som det synes, forekommer i Vestgöt. l. I Orbot. m. 10: „maþær standær á halsi ok a höfþi ok hæriær mann. þæt er niþingsværk".

Til den videre þrælkan hörte da ogsaa, som vi se af Fortællingen om Almstein (Flatb. p. 289), at man gav vedkommende Trællenavn eller aabenbart for alle regnede ham i Trælletallet (hafa í þrælatölu) og den dermed forbundne Benyttelse til det sædvanlige Trællearbeide (þrælahagr Landn. II 23, hafa verknað af einum, leggja verk fyrir einn Eg. s. c. 84). Hermed er Bandingjen bleven nödbunden Mand (ánauðugr maðr, í ánauð) og har de frie Mænds Foragt, idet han nu antages at have Træls Natur.

Trællens Charakter. Trællen er altid styg, slem at komme til Rette med, trolös og dog ræd, ganske som Edda allerede har skildret os ham. Om den för nævnte Freystein den fagre paa Island, der var bleven hærtagen i Norge, bemærkes som en Sjældenhed (Flatb. p. 250): „han var hverken styg eller vanskelig at komme til Rette med, som andre Trælle, snarere var han gjæv og god at omgaaes og næsten smukkere end hver anden (jfr Svarfd. s. c. 14: „Skíði bar þrælsnafn; eigi bar hann þat nafn af því, at hann hafði til þess ætt eðr eðli, hann var manna mestr ok fríðastr"). Da Egil Aaskelssön, Steigathorers Medskyldige, lededes til Galgen af Magnus Barfods Trælle, mælte han: „Ikke mon I derfor hænge mig, at jo ikke hver af eder var mere passende dertil end jeg", hvad Skjalden kalder et sandt Ord til de trolöse Fyrstens Trælle, „siklings þræla einarðar latta", og Ordsproget löd: „Illt er at eiga þræl at einkavin!" (Grett. s. c. 84, Njáls s. c. 49, Sag. af Þórð. hr. p. 44, Kngs. skuggs. p. 97). Herhen höre videre Udtryk som: „illiligt ok úrœstiligt ambáttarbarn" (Flatb. p. 74), „þræls

auga" (Fgrsk. 21), „verstr þræll" (Herv. s. 12), „ljótir þrælar" (Landn. I 7). Gisle Surssön havde en Træl, som blev nævnt Thord den modlöse, hinn huglausi. Thord var ræd for Lig, líkblauðr, og turde ikke nærme sig Vesteins Lig, da dennes Söster Aude bad ham gaa hen og tage Spydet af Saaret (Gisl. Surs. s. 13, Flatb. p. 332, FmS II c. 173). Hos Vigaglum var voxet op en Mand som hed Ögmund, han var Sön af Rafn, som Glum havde givet Frelse, Ögmunds Moder var skyld til Glum. Da han undviger at hævne en Fornærmelse, der er bleven ham tilföiet i Norge, lader först Vigfus, Glums Sön ham höre, at han nok slægter mere paa Trælsætten end paa Thveraa-ætten, og senere Glum selv: „ofte rækker eder den ufrelse Ætten ikke frem til Drengskab — ikke vil jeg længere have dig hos mig". Vovede Træl at hævne sig, antog man, at det gjordes mere i Öieblikkets Hidsighed end af sandt Mod og med Overlæg; derfor hed det: „þræll einn þegar hefnist en argr aldri" (Grett. s. 15). Jfr Skarphedins Spotteord: „miklu eru þrælar atgerðarmeiri enn fyrr hafa verit; þeir fluguz þá á, ok þótti þat ekki saka; en nú vilja þeir vegaz!" (Njáls s. 37), saaledes ogsaa i Svarfd. s. c. 13, hvor en Ambaatt ser paa at to Mænd brydes længe, uden at det kommer til nogen Afgjörelse „ok kallar þetta ambáttafáng, er hvárgi fèll, ok bað þá kyssast ok hætta síðan". I Eyrb. s. c. 18 fortælles om to Trælle, at de i panisk Rædsel löbe ud for et Bjerg og drukne, og sammesteds c. 37 om Arnkell, Sön af Thorolf Bægifot, at han, da han angribes af Snorre Gode, medens han med sine Trælle ere ude at hente Hö, sender en af dem hjem for at hente Hjælp. Trællen blev imidlertid saa ræd, at han gik næsten fra Viddet og löb op i Fjældet og ud i en Fos og omkom. Den anden Træl löb hjem; men da han kom til Laden, traf han der en tredie af Arnkels Trælle beskæftiget med at bære Höet ind, ham gav han sig da til at hjælpe og gik efter fuldendt Arbeide ind. Först da Arnkels Mænd spörge

efter denne, „da var det som Trællen vaagnede af Sövne og svarer: Det er sandt, han slaaes nok inde ved Orlygsstad med Snorre Gode."

De Fries Foragt for Trællene. Ragnvald Mörejarl siger til sin Sön Einar (S. Har. hárf. c. 27, Flatb. p. 223, Landn. IV 8, FmS I c. 96): „Jeg har lidet Haab om, at der vil være dine Frænder nogen Hæder i dig; thi al din Moderæt er trælbaaren". Jfr om Ingegerd og Aastrid (Ol. helg. s. c. 78): „þat er úlíkast rautt gull ok leir, en meira skilr konúng ok þræl", ibd. om Olafs to Sönner (Flatb. p. 199). Det synes den frie Mand en Skam, at en Træl lægger Haand paa ham, derfor beder en af Jomsvikingerne Thorkel Leira, at han vil tilstaa ham, at ikke Trælle lede ham til Hugs, men en, som ei er værre Mand end Thorkel selv. Endnu skarpere er dette udtalt i Fortællingen om Haakon norskes Færd til Haakon gamle i Sverige for at fordre Aastrid og Olaf udleverede til Gunhild (Flatb. p. 76): Haakon gamle havde en Træl (akrkarl) som hed Burste, han var stor og stærk og uomgjængelig og heftig og ilsindet, dog var han tryg og tro mod sin Herre (lánardrottinn) og meget stridig mod alle hans Uvenner. Da han hörte, hvorledes Ordene faldt mellem begge Navner, og fandt, at Sagen mishagede Haakon gamle, löb han haardt og heftigt frem med en stor og meget tilsölet Möggreb, svingede den höit mod Haakon den norske og mælte til ham i stor Vrede: hvo er du, saa djærv og indbildsk, saa uopdragen og fræk, som ingen var för, der her kom, at du tör bruge Magt mod vor Hövding; nu skal du vælge af to Vilkaar, at enten drager du strax bort med dine Mænd, ellers skal jeg slaa dig saa stort et Slag med denne skidne Greb, at du af det Slag faaer bodlös Skam, saa at du derfor stryger aldrig frelst Hoved saalænge som du lever"(?), siden var Trællen saa opsat paa deres Skade, at de ikke slap ubankede fra ham (Odd, Ol. Tr. s. c. 4, FmS X p. 223, idd. I c. 45). De övrige Versioner af samme Fortælling lade Haakon selv

erkjende, at han al sin Tid vil have denne Skam, hvis han faar Vanære af ham, hvis den værste Træl volder ham Beskæmmelse. (Alene det at faa Slag af svag Kvinde holdtes for stor Skam, saaledes Gisle Surssöns Kone, idet hun driver Pengepungen i Næsen paa Eyjolf: „haf nú þetta, þar með bæði skömm ok klæki; skaltu þat nú muna, vesall maðr, alla þína hrakæfi, at kona hefir þik barðan", Gísl. S. s. 32.)

(Ingolf udbryder over Hjörleifs Lig: Ussel Skjæbne for god Dreng, hvem hæslige Trælle skulde vorde til Bane! (Landn. I 7), jfr ogsaa Fostbr. s. 3: „Eigi þigg ek gisting at þrælum!"; Njáls saga 16: Hallgerds Fostre Thjostolf til hendes Mand Glum, der har opfordret ham til at fölge hans Huskarle at lede Sauder: „ek vil eigi gánga í spor þrælum þínum, ok far þú sjálfr ok man ek þá fara með þèr".) Hvorvidt Ringeagten for Trællestanden kunde gaa, viser Laxd. s. c. 23, hvor Egil Skallagrimssöns Datter Thorgerd bebreider sin Fader Mangel paa Kjærlighed til hende, der han vil gifte hende med en Ambaattesön. Denne Ambaattesön er den bekjendte Olaf Paa, Sön af Höskuld med hans förnævnte Frille Melkorka, Datter af Irekongen Myrkjartan. Imidlertid fremgaar ogsaa af Egils Svar, at man vidste at tage ogsaa Hensyn til Trælles Ætforbindelser: „han er mere höibaaren i Moders Æt end i Faders, og allerede efter denne vilde os være fuldbudet".

Af denne Foragt for den hele Trælleslægt fulgte da naturlig, at det regnedes blandt de bittreste Fornærmelser at jævne fri Mand med Træl (ovf. p. 54). Et Par mere fremragende Exempler (Sag. af Sig. Eyst. ok Ing. c. 11): Efter Slaget ved Holmen graa gik, hedder det, Thjostolf Alesön hen, hvor den fangne Sigurd Slembedjakn sad, og strög den guldsmykkede Silkehue af hans Hoved og sagde: „Hvi var du saa djærv, du Trællesön, at du torde kalde dig Sön af Magnus Konge, Barfod?" Den samme Bitterhed ligger i de Ord, Magnus den gode lægger sin Halvbroder

Thore paa Tungen, da Harald har kaldet hans Fader Tyv (Hvinngest); Magnus lader Thore svare:

„En þótt hèti
Hvinngestr faðir minn,
þá gerði hann aldri
garð um hestreðr
sem Sigurðr sýr;
sá var faðir þinn".

cfr ovf. p. 42, Grett. saga 32 om Thorhall, og Ol. helg. s. hvor Olaf sadler Bukken istedenfor Hesten til sin Stiffader. (Ogsaa Magnus den godes saga c. 22, FmS VI: djarfr gerist þrælsjafnínginn nú! — Eyrb. s. 30 Trælsnavn brugt mod en Lösing).

Menneskeoffring, mannblót. I Forbindelse med denne Foragt for Trællene kunde deres Anvendelse til Menneskeoffring (mannblót) synes at staa (f. Ex. naar Olaf Tryggvesön taler om þræla eðr illmenni som de sædvanlige Offere), og det har vistnok ogsaa været Sagens Gang, at i Religionens Forfaldstid Odin i Regelen har maattet lade sig nöie med de Mennesker til Offere, som hans Dyrkere ikke længere kunde have videre Nytte af, eller som de endog gjerne vilde være af med (FmS II c. 228: „Heiðíngjar velja til ena verstu menn at gefa guðum sínum ok fórnfœra þá með herfiligum dauða ok þeim makligum fyr illgerðir sínar"); men oprindelig har rimeligvis Trælleoffringen kun været en videre Udvikling af det ældgamle Seirsblot af Krigsfanger til Odin, som allerede Procop omtaler hos Skandinaverne (de bello Goth. II 15): „Thuliternes bedste Offer er den Mand, som de först gjöre hærtagen, ham offre de nemlig til Ares; thi denne agte de for den höieste Gud. De give altsaa den hærtagne til Guden, idet de ikke offre ham alene, men ogsaa hænge ham op fra en Galge (ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες) eller henkaste ham paa Torne eller dræbe ham paa andre smertefulde Maader".[1] (Jfr ogsaa ovf. p. 65 „Leo"). Det er det samme

[1] cfr Tacit. annal. I 61 om Varus's Nederlag: „Lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant."

Seirsblot, Torfeinar paa Orknöerne lod foretage, da han „lod riste Blodörn paa Halfdan haaleggs Ryg med Sværdet og skære Ribbenene fra Ryggen og der drage Lungerne ud og gav ham til Odin sig til Seir" (Flatb. p. 223. Sn. Har. hárf. s. c. 31). Naar Folket i sit Hjem mente at maatte foretage Menneskeoffring, laa det nærmest ved denne Leilighed at skaffe sig af med Forbrydere, der, staaende udenfor Loven, betragtedes som Samfundets Fjender, vi have saaledes ogsaa flere Exempler paa, at Sviarne vilde gribe mistænkelige Fremmede eller Forbrydere og „hafa til blóts" (Sn. Ol. helg. s. c. 131, Flatb. p. 343, FmS II c. 175); men Regelen maatte blive, at man tog Offrene af Landets Trælle og da rimeligviis, da man ikke, som det synes, havde servi publici, ved Sammenskud af den tilhörende Hofalmue.

Menneskeoffringerne ere gamle i den germaniske Verden; allerede Tacitus omtaler dem paa bestemte Dage foretagne til Merkur-Odin- (Germ. c. 9), i capitul. reg. Franc. findes en Retterbod for Saxerne, der bestemmer: „si quis hominem diabolo sacrificaverit et in hostiam, more paganorum, daemonibus obtulerit, morte moriatur". Adam af Bremen, hist. eccles. 1, 5, synes med Anvendelse paa Saxerne, efter Einhard, at gjentage Tacit. Germ. 9. Thietmar, l. 1 ann. 934 (MGh V p. 739, jfr Munch I, 1 p. 178 not. 1), omtaler Menneskeoffringer i Hleidre, dog i en mistænkelig stor Maalestok. Schol. til Adam. Brem. IV c. 27 omtale lignende Hovedblot i Upsala (rigtignok kun hvert 9de Aar, men saa offredes ogsaa 9 Mennesker i Löbet af Höitiden). Angaaende Sviarne kan ogsaa henvises til Yngl. s. c. 29 om Kong Aan og sammesteds om Domalde — videre Tillæg til Gutalag (Schildeners Udg. p. 108), „Om Gothlands första Upfinnelse etc.: „Firi þann tima ok lengi eptir siþan troþu menn a hult ok a hauga wi ok stafgarþa ok a haiþin guþ blotaþu þair synum ok dydrum sinum ok fileþi miþ mati ok mundgati, þet gjerþu þair eptir wantro sinni. Land alt hafþi sir hoystu blotan miþ fulki, ellar hafþi huer þriþiungr sir:

En smeri þing hafþu mindri blotan meþ fileþi mati ok mungati sum haita suþnautar, þi et þair suþu allir saman."

En saadan gjennemgaaende Nationalskik kan kun sent være bleven afskaffet, og vi have Grund til at slutte, at den hos Nordmændene ikke har været ganske aflagt för henimod Christendommens Indförelse. Om Forholdene i denne Henseende paa Island efter Bebyggelsen vide vi, at paa Thorsnesthinget stod en Sten, kaldet Thorssten, over hvilken de bröde de Mænd, som de blotede, og derved var den Domring, hvor de dömte Mænd til Blot, (Landn. II c. 12, Eyrbyggja s. c. 10, jfr Flatb. p. 343, Ól. helg. s. c. 131; — om Thorgrim paa Saurbö, Kjalnes. s. c. 2, om Thorolf Heljarskinn Landn. III c. 3, ed. Magnæan. p. 191 not. f). Fra Norge er bekjendt Haakon Jarls Offring af sin egen Sön i Jomsvikingeslaget, og der siges da udtrykkelig (Flatb. p. 191): han overgav ham til sin Træl Skopte og gav han ham Bane paa den Maade, som Haakon var vant til at bruge og som han anviste ham. Olaf Tryggvesön siger i sin Tale til Bönderne paa Frostething (Flatb. p. 318 [Odd. c. 23], FmS II c. 165): Nu dersom jeg skal begynde paa Blot med eder og forsone mig med Guderne, da vil jeg lade gjöre det största, som Mænd bruge, at blote Mennesker (hit mesta þat er mönnum er títt at blóta mönnum), og skal man ei dertil vælge Trælle eller Forbrydere (þræla eðr illmenni), men snarere de gjæveste Mænd og rigeste Bönder, skal man blote disse Mænd til Aar og Fred. Kristnisaga (c. 11, Flatb. p. 444, FmS II c. 228) beretter at Hedningerne paa Island i Anledning af Gissurs og Hjaltes Lovforslag om Christendomshold sloge sig sammen om at skaffe to Mænd af hver Fjerding at offre til Guderne, hvorimod de Christne paa sin Side fik ligesaa mange Mænd til at hellige Christendommen sit Liv. Om vi end ikke herefter tör paastaa, at Menneskeoffring har været i Brug hos Nordmændene lige til Olaf Tryggvesöns Dage, saa see vi dog, at den da endnu var i Mænds Minde, og det er vel heller ikke usand-

synligt, at Lovgivningen endnu bevarede Bestemmelser angaaende dens Iværksættelse. Naar vi nu se denne blodige Skik paa Island netop fremtræde i stor Maalestok ved det sidste fortvivlede Forsög paa at stötte den synkende Asetro, og vi derhos maa antage, at forsaavidt Menneskeoffer skulde bringes til fastsatte Tider (saaledes som Thitmar og Adams Scholiast berette fra Hleidre og Upsala), at det da ei altid kunde bringes istand ved at en Forbryder paa Thinge blev dömt til Blots, men Regelen maatte være, at det paalaa Thingmændene at skaffe en Træl dertil: saa er det maaske ikke grebet ganske af Luften, om man formoder, at muligen det senere Bud om Trællefrigivelser paa Thingene kan være blevet indfört i Lovgivningen istedenfor ældre Bestemmelser angaaende hine Menneskeoffringer. Ligesom för den hedenske Fylkes- eller idetmindste Lagthingsalmue har skudt sammen til en Træl til Blot (jfr ovenanf. Sted af Gutalagh), saaledes har maaske den christne paa sin Side (först muligen blot paa Lagthingene) skudt sammen til en Træls Löskjöbelse og da, kan hænde, netop, analogt med Islændernes Beslutning, med den Betingelse, at han skulde hellige sit Liv til Kirkens Tjeneste, om end kun i de lavere Tjenerstillinger, hvad under de Tiders Mangel paa kirkeligt Personale vilde have ydet de förste Forkyndere en höilig tiltrængt Hjælp. Noget bestemt Vidnesbyrd for en saadan Forbindelse mellem den gamle Menneskeoffring og den christelige Lovgivnings Bud om Trællefrigivelse ved jeg imidlertid ikke at anföre; den kunde maaske finde nogen Stötte i den gjennemförte Missionsskik at bibeholde de gamle hedenske Skikke som Form for en bedre Sag, ligesom det ogsaa, forsaavidt hine Frigivelsesbud skulle tillægges Olaf den hellige, synes mindre troligt, at Christendommens Forkynder uden Stötte i ældre Vedtægter skulde have turdet paalægge den unge Kirke, der allerede havde Kamp haard nok at stride mod hedensk Tro alene, ogsaa Byrden med at kæmpe for almindelige Menneskerettigheder, dem endnu ikke vor Tid i dette Stykke

har magtet at hævde, skjönt opfordret dertil af mangefold mere oprörende Grusomhed end den gamle norske Trældom.

Trællesysler. Vi vende os til Betragtning af Trællenes Arbeide paa Gaardene i og udenfor Huset og minde först om Rigsmaals str. 9 og 12:

„Nam hann meir at þat
magns um kosta,
bast at binda
byrðar görva,
bar hann heim at þat
hrís gerstan dag."

„lögðu garða,
akra töddu,
unnu at svínum,
geita gættu
grófu torf."

Mængden af de mandlige Trælle anvendtes naturligvis i Skov og Markarbeide, Borgarth. Kr. lader Trælle, der gribes i Arbeide paa Helligdage „skynde sig af Eng og Ager" (I c. 14, jfr Har. harðr. s. c. 21 om Thraands „verkmenn at akrverki"?). Trællen Burste hos Haakon den gamle i Sverige fandt vi med sin Möggreb i Haanden, han kaldes akrkarl. Thoras Trælle grove Haakon Jarl hans sidste Skjul under Svinestien ved Gaarden (FmS X p. 269, jfr Flatb. p. 234, FmS I c. 103). Vi have allerede för nævnt Lovens charakteristiske Formel: „ok tók hann hvárki til reips nè til reku" (Fr. l. X 47); med lignende Hentydning kalder den islandske Graagaas (112 Vigsl. i. f.) den frigivne, saalænge han endnu ikke er ledet i Lov med de frie Mænd, „grefleysíngr" d. e. frigiven fra Greben eller Spaden. (Selv den frigivne kunde vel heller ikke altid strax kaste sine gamle Redskaber, henvist, som han var, væsentlig til sine egne Hænders Gjerning: En Lösing, Björn paa Island, vækker ved sin Driftighed Misundelse hos sin forrige Herres Sön, der endelig lægger Spydet gjennem ham; men Björn, hedder der, slog ham med Greben til Bane. Landn. II 26.) Fra Island höre vi ofte om sauða- eller smalamenn (Flatb. p. 450, Landn. III 4, Eyrb. s. c. 43): Steinar paa Aanabrekka paa Island sætter sin nykjöbte Træl Thraand

til at vogte sine Nöd, dog har han derved tiltænkt ham et andet tungere Arbeide (Egils. s. c. 84); Sighvat Skalds Syster Gudrun (Moder til den förnævnte Islænder Rafn) klager for sin Mand over, at Naboen Thorgrim skikker sine Trælle med Budskabet at bede op Engene for dem. Enestaaende Anvendelse af Trælle er, at Hjörleif paa Island, da han kun havde en Oxe, lod Trællene drage Ploven,[1] et Arbeide som nok ogsaa syntes disse tungt og uvant, for da Hjörleif og de övrige gaa til Huset, medens Trællene skulle plöie, lægge de Baneraad mod dem — de dræbe Gaardens frie Mandfolk og flygte saa med Godset og Kvinderne til de efter dem kaldte Vestmannaöer syd for Island (Landn. I 6, FmS I c. 116).

Vi finde ogsaa omtalte „bakstrsveinar" (Flatb. p. 300): I Begyndelsen af Haakon Adelstensfostres Regjering bleve to Mænd, Thorvald skiljande og Ingjald indebrændte paa Haalogaland, ved Branden hos Ingjald var Thorvalds Sön Ottar der, ham tilligemed sin egen Sön Aavalde fik Ingjald skudt ud af en Löndör, og de foer som Tiggere, til de traf en Sildeskude nord for Vaagen, de spurgte, om de behövede Tjenestefolk (þjónustusveinar). Styrmanden svarede: Til Pas komme for os Bagersvende og kom I kun ud paa Skibet. Da de kom til Sogn, forlode de Skibet og Styrmanden gav dem den Lov, at de havde tjent vel. Vi se at her ikke er Tale om Trælle, men om frie Tjenere, og Fortællingen vilde have Interesse som et Vidnesbyrd om, at allerede temmelig tidlig i Norge löse, frie, men fattige Folk vare begyndte at indtræde i Trællenes Sted endog i de lavere Tjenersysler, hvis man kun turde stole paa, at ikke senere Tiders Overleverere havde givet Costumet efter daværende Forhold, hvad naturlig let kunde ske. At Ottars Sön var den senere bekjendte Hallfred Vandrædaskald gjör det dog sandsynligt, at Fortællingen kan være overleveret med mere end sædvanlig

[1] jfr Hertug Henrik af Brunsvigs Fangenskab hos de Vantro, i den dansk-tydske Folkevise, Grundtvig Nr 114.

Nöiagtighed i Enkelthederne. Da Bakstrsvendene benyttedes ombord, maa de vel have været Skibskokke, matgerðarmenn, der til Ledingsskibene vare at levere af Skibredets Trælle-eiere. Senere finde vi de samme, Ottar og Aavalde, paa Orknöerne udgivende sig for saadanne „matgerðarmenn" — idet de ligge Sokke Viking efter Livet til Fædrehævn (Flatb. p. 301). At det at give sig ud for Træl ikke var noget, hvortil ikke fri Mand i Nödsfald kunde bekvemme sig, tör sluttes saavel af Helgakv. Hb. II 2 og af Fortællingen om Gunnar helming, der for Freys Kone i Sverige udgav sig for en udenlandsk Lösing (Flatb. p. 337). Imidlertid blev maaske Kokketjenesten ombord, trods den Foragt, hvormed den omtales i Lovene, neppe anseet for udelukkende Trællegjerning, da det synes som om Kokke i den tidligere Tid ikke have været blandt det faste Skibsmandskab, idetmindste paa Kjöbskibene, Eyrbygg. s. c. 39: „Þat var þá kaupmanna siðr, at hafa eigi matsveina, enn sjálfir mötunautar hlutuðu með sèr, hverir búðarvörð skyldu halda dag frá degi". I Olaf Tryggvesöns Husholdning findes matgerðarmann ok steikari (Flatb. p. 376), der har Overopsynet med Kongefölgets Beværtning — búa veitslu — (Odd c. 32 höfuðsteikari — brytja á diska, jfr bryti Atlam. 57, brytjun Grág. 78), steikara ok þann mann er drykkinn varðveitti (Sn. Ol. Tr. c. 71), jfr byrlarar (Flatb. p. 406, i privat Hus, hos Thorolf skjaalg paa Jæderen ibd. p. 290), hos Olaf den helliges Aarmand Thorer Sel „steikarar" mindre Ol. helg. s. c. 48 jfr ibd. c. 83. Hos Haakon Jarl finde vi þjónustumenn opvartende ved Bordet (Flatb. p. 211). Sagaerne give imidlertid ingen Oplysninger om, hvorvidt disse Tjenere vare frie eller ikke.

Vi finde undertiden Trællebesætningen saa stor, at Husebygning dreves alene med den (Flatb. p. 289): Det er för fortalt, hvorledes Thorolf skjaalg uretfærdig havde gjort Ragnvald Lodinssön til Træl. Han satte ham, da han var bleven voxen, til at have Opsigt med de övrige Arbei-

dere og til at raade for Boet hjemme, medens han selv foer i Hærfærd om Sommeren, og sagde da engang til ham: „Jeg vil lade mig gjöre en stor Drikkeskaale, — skal du være Bestyrer af det Arbeide med de andre Trælle." Ragnvald lader imidlertid Trællene, da Skaalen er færdig, före Ved i stor Masse hjem og lægge den rundt Huset jævnhöit med Væggen — „Der bliver jævnlig om Vinteren, siger han til Thorolf, der ved Hjemkomsten undrer sig over Vedstablingen, klaget over Mangel paa Brænde, thi der trænges til meget, og paa den anden Side vilde jeg ikke, at Solen skulde sprække op Tömmervæggen, ny og lidet tjærebræd som den er." Om Vinteren imidlertid ved et Gjæstebud, som Thorolf holdt, passede Ragnvald, at Drikken blev baaren flittig om, Mundskjænkene (byrlararnir) vare ogsaa i Raad med ham, og da Folket om Aftenen laa döddrukent, stak Ragnvald Ild i Vedstablerne; han slog og, hedder det, Ild i Trællehuset (þrælahúsit, cfr Fr. l. IV 10 verkhús-bryti) og brændte det Folk, som der var inde.

Om Grim Ingjaldssön fra Hallingdal, der tog Land paa Island, fortælles (Landn. II c. 5), at han der om Vinteren roede paa Fiske med sine Trælle; derimod ved jeg intet bestemt Exempel paa, at de större Fiskerier paa Norges Kyst ere blevne drevne ved Trælle; der nævnes almindelig kun „Huskarle" (Har. hárf. s. c. 18: „Eyvindr skipaði róðrarferju húskörlum sínum ok landsbúum ok rèri þannog til sem síldin var rekin") og hvor Erling Skjaalgssöns Husholdning omtales, nævnes udtrykkelig Sildefisket blandt de Virksomheder, han först anviste sine frigivne Trælle (Sn. Ol. helg. s. c. 31): „en leysíngjum sínum vísaði hann sumum í síldfiski en sumum til annara fèfánga". Paa Island finde vi Trælle fölgende Herren, naar han gaar ud (Eyrb. s. c. 32); sammesteds c. 35 lader Snorre Gode sine Trælle hugge og kjöre hjem Tömmer (samme Beskjæftigelse Vemund s. ok Vígask. c. 5 og 9); den förnævnte Hallstein, Sön af Thorolf Mostrarskegg, sendte de Trælle, han havde taget i Skotland,

til Saltvirke (saltgerð, Landn. II 23). Islænderen Vigfus farer til Kulbrænding (kolgerð) og med ham hans tre Trælle (Eyrb. s. c. 26); disse kaldes senere Huskarle, med hvilket Navn vistnok ofte, især i de islandske Familiesagaer, Trælle nævnes. Lösingen Ulfar fører sine Trælle til Höarbeide og tager selv i med (Eyrb. s. c. 30 og 37, ogsaa her kaldes Trællene tillige med det mere omfattende Navn verkmenn), om Arnkell se ovf. p. 142. Trællene vare oppe tidlig Dags til Arbeide, den aarle Morgen betegnedes ved at Trællene fore til sin Gjerning ligesom ved Hanens Gal, det gamle Bjarkemaal begyndte:

„Dagr er upp kominn, mál er vílmögum
dynja hana fjaðrar, at vinna erfiði."

Den ovennævnte Arnkell paa Island lod sine Trælle arbeide alle Dage mellem Solens Op- og Nedgang; men förte dem ogsaa undertiden ud om Natten at före Hö hjem i Maaneskinnet (Eyrb. s. c. 37), „thi Trællene arbeidede andet hjemme om Dagen". Naar Trællene saaledes var ude i et eller andet Arbeide, sad Herren eller vel ogsaa en anden Opsynsmand undertiden hos og saa til dem: „Um várit sat Ljótr at þrælum sínum á hæð einni" (Landn. II 28).

Skosvend have vi allerede i Edda seet som Herrens betroede Tjener og snarere Ven end Tyende, og det er aabenbart, at denne Tjenerpost tidlig blev i mange Tilfælde besat med Frie, enten lavere staaende Venner og Skytslinge eller unge Slægtninge, der i denne Pagestilling gjennemgik ligesom en Opdragelse til Omgang med Hövdinger.

Skosvend have, som det synes, alle noget formuende Frie haft, og han er rimeligvis den samme Tjener, som Lovene nævne þjónn og stille sammen med seta som tilsvarende kvindeligt Tyende. Gulethingsloven 198 nævner disse tvende Tjenesteposter kun i Forbindelse med Lendermandsklassen; men Frostethingsloven xi 21 henfører dem til Haulden, hvorefter rimeligvis Gul's cap. maa udstrækkes

noget videre end den strenge Ordfölge egentlig tillader. Efter Sagaerne finde vi ogsaa Skosvende ikke alene hos Konger og Lendermænd, men ogsaa hos de rigere Bönder og hos höierestaaende Frie i Almindelighed; saaledes har Stein, Sön af Skapte Lovsigemand paa Island, Skosvend (Sn. Ol. helg. s. c. 128), ligeledes Sighvat Skald (ibd. c. 68 c. 76, Sighvat kalder sig selv Hauld O. H. c. 136 str. 2), Kalf Arnesön (ibd. c. 259), Ulf Röde, Olaf Tryggvesöns Mærkesmand (Flatb. p. 458, FmS II c. 235), (jfr ogsaa de sveinar, som vi træffe hos Hauk Haabrok og Björn Blaaside i Rusland, Flatb. I p. 577). At Skosvenden oprindelig var Træl, viser Haakon Jarls Kark, der var givet ham i Tandgave (FmS I c. 102, jfr Bues Skosvend Aaslak holmsskalle); men Einar Thambeskælvers Skosvend Kale var noget i Slægt med Einar (Flatb. p. 507). Dog, endnu hos Harald Gille, medens han opholdt sig i Sigurd Jorsalefarers Hird, nævner Sagaen en Skosvend, der af Hirdmændene bliver jævnet med Træl, hvad tydelig nok viser, at denne Tjenerpost, ligesom Aarmandens, först efterhaanden blev besat med frie. Harald Gille, fortælles der (Sag. af Sig. Jorsalf. Eyst. og Ing. c. 36), var engang i Leg paa Land og bad da sin Skosvend fare ud paa Skibet og gjöre sin Köie istand og vente sig der. Svenden gjorde, som det var ham befalet; men da det varede længe, för Harald kom, lagde han sig op i hans Rum. Svein Hrimhildssön (af Soleætten) sagde da: Stor Skam er det for dygtige Mænd at fare derfor hjemmefra fra sine Gaarde for her at trække Knaper op jævnhöit med sig. Svenden sagde, at Harald havde vist ham did. Svein svarede: „Liden nok Ære synes os i, at Harald ligger her, om han ikke trækker hidop Trælle eller Tiggere!" hvorpaa han greb en Pidsk og slog Svenden i Hovedet, saa Blodet flöd ned over ham. Svenden löb strax op paa Land og sagde Harald, hvorledes det var gaaet ham. (Ogsaa i FmS VII c. 49, hvor Sagen efter Hrokkin- og Morkinskinna fortælles noget anderledes, yttres den samme Foragt. Sn. Ol. helg. s. c. 66).

Ogsaa den blinde Kong Hrörek banker sin Skosvend eller Knape saa denne endelig löber fra ham, og Olaf maa sætte en Slægtning af Hrörek til at fölge og vogte ham. I Ol. helg. s. c. 67 omtales Fölge af Knaper og Tjenestemænd, som droge med Olafs Hird og oftere i Sagaerne finde vi Skosvende hos Kongerne. Fra den ældre Tid er ogsaa et Par Exempler paa, at Dronninger havde Skosvende i sin Tjeneste, vel da som Sendemænd, saaledes en hos Gudröd Veidekonges Dronning Aasa (Yngls. c. 53) og hos Gunhild en ved Navn Kisprig (Flatb. p. 61, Hák. góð. s. c. 31) og en anden Ögmund (Njáls s. c. 3); at den förste af Thjodolf nævnes „Ásu árr" tyder rimeligvis ogsaa paa den ovennævnte mere begunstigede Stilling, disse Tjenere som oftest indtoge. — Rimreglerne skulde vel snarere have forbudt end fremkaldt Brugen af dette Ord: „Ásu árr af jöfri bar". —

Trælkvindesysler. Om Trælkvindernes Beskjæftigelser ved jeg kun lidt at sige. Vi have i den mythiske Tid fundet dem ved Haandkværnen, efter Sveriges Vestgötalag I Gipt. b. 6 § 3 (II Giptb. 11) skal Barnefader indestaa for Trælkvinde efter Barselsengen: „til þæs ær hun gitær kuærn draghit ok ko molkæt" — efter Gul. l. c. 57 varer Ansvaret, til hun kan bære to Bötter Vand fra Bröndcn. De omtales anvendte ved Bagning (Sn. Ol. helg. s. c. 268), Magnus den godes Moder Alfhild siges at have været Dronning Aastrids Tvættekone (mindre Ol. helg. s. c. 46); de passede vel ogsaa Familiens Börn: Thorgerd Braak, Skallagrims Ambaatt havde fostret Egil, Sönnen, i hans Barndom (Eg. s. c. 40 cfr ogsaa Hörðs s. c. 7), ligesom oftere Trælle og Lösinger nævnes som Fostrer for Herrens eller Værgens Börn. Endelig nævnes de som omgivende og opvartende de frie Kvinder, Dronning Aastrid, Olaf Tryggvesöns Moder, beholder tilbage hos sig paa Offrestad to Tjenestekvinder (þjónustukonur) cfr om Mirgjol ovenf. p. 89. Da Erik af Jyllands Datter, Ragnhilds Omgivelser havde spottet Harald haarfagre i Anledning af hans Frieri, kvad Thjodolf:

„Annat skulu þær eiga dísir dramblátar
ambáttir Ragnhildar at drykkjumálum!"

hvor dog maaske snarere Udtrykket „amb. Ragnh." er at forstaa som Haansord mod Ragnhilds frie Veninder. Forresten var Husfruens til Herrens þjónn svarende kvindelige Tyende den saakaldte seta (Valdemars sæll. L. 3, 12 forklarer sæthis ambuth: „the thær hværkin ey mall ok ey bakær ok ey gör andræ theskins gærninge") indtagende vel den samme Stilling, som den mythiske eskimey (Fulla gætir skóklæða Friggjar), som den fangne Gudrun hos sin Husfrue (jfr Gudr. kv. I „skreyta ok skúa binda"), den samme som Höskulds Frille Melkorke indtog hos hans Ægtekvinde Jorunn. Höskuld, hedder det (Laxdöl. s. c. 13), satte Melkorka til at opvarte sin Hustru, denne havde imidlertid ikke synderligt tilovers for sin Medbeilerske, og det hændte en Aften, da Melkorka, idet hun som sædvanlig klædte Jorunn af, lagde hendes Fodtöi paa Gulvet, at Jorunn tog Sokkerne og slog hende om Örerne med dem. Melkorka gjengjældte Fornærmelsen med et Slag i Ansigtet, saa Blodet sprang frem, og Höskuld maatte efter det lade Melkorka flytte til en anden Gaard. I Kormaks s. tiltales Steingerd af sin Ambaatt med „systir".

Trælle gives Tillidshverv. Oftere gav man ogsaa sine Trælle Tillidshverv. Landnamsmanden Ingolf sendte Vifil og Karle ud at lede efter sine Öndvegissuler (Landn. I c. 6 i f. FmS I c. 116); andre sende Trælle ud for at tage Land i Besiddelse ibd. III 6: „Hroskell hed en Mand, som tog den hele Svartaadal — han havde en Træl, som hed Hrörek, ham sendte han op efter Mælefellsdal i Landeleden — han kom til den Klöft, som nu hedder Hröreksgil, der satte han ned en trebraaddet, nyafbarket Stav, som de kaldte Landeviser" (landkönnuðr — staf þríbryddan, som Skaalholtudgaven har, minder om Landslovens tre Vidnestene, lyrittar, ved Grændsestenen). Landn. III 7: Erik i Goddalene

sendte sin Træl Raunguðr syd paa Fjeldet i Landeleden, han foer forbi Blandas Kilder, indtil han traf paa Menneskespor, der læssede han en Varde — Erik gav ham Frelse for hans Færd. At en Landnamsfærd lönnedes saa godt, har rimeligvis sin Grund i, at, som det synes, kun saameget Land kunde tages i Besiddelse, som paa en Dag kunde omfares eller begrændses, saa det meget kom an paa den farendes Iver. (Om Kvinders Landnam hedder det: „En þat var mælt, at kona skyldi eigi víðara nema land enn leiða mætti kvígu tvevetra várlángan dag sólsetra ímillum", Landn. IV c. 10 — smsteds. V 1, hedder det „enn á þat sætti Haraldr konúngr þá [menn er síðar kvámu út] enn hárfagri, at engi skyldi víðara nema, enn hann mætti eldi yfirfara á degi með skipverjum sínum" o. s. v.). Haralds Forlig bestemmer en omstændeligere Omfaren for at hindre for stort Landnam, men Tidsgrændsen, en Dag, gjaldt vistnok fra tidligere Tid.

Vi se oftere de dygtigere Trælle satte til Styrere over de andre — setja yfir aðra menn at stjórna til vinnu — som den förnævnte Ragnvald hos Thorolf skjaalg (Loðhattr hèt þræll sá er þar var fyrirstjórnari annarra þræla. Sturl. s. c. 1). Saadanne betroede Trælle have rimelig i ældre Tider de kongelige Aarmænd været, som siges at raade for — ráða fyrir — eller passe — varðveita — Kongernes Gaarde jfr Sn. Ol. helg. s. c. 96 om Thoralde, ibd. c. 128 om Thorgeir i Orkedal, ibd. c. 103: „ármennirnir er bú varðveita ok veizlur skulu gera ímóti mèr ok liði mínu" — ibd. 101 og 114 om Thorer Sel; men efterhaanden kom Aarmenningerne i bedre Hænder (f. Ex. Sn. Ol. helg. s. c. 155: „Björn [hinn gautski] var vin ok kenníngi Ástríðar drottníngar ok nökkut skyldr at frændsemi ok hafði hún fengit honum ármenníng ok sýslu á ofanverðri Heiðmörk"). Under Aarmanden eller Overbestyreren af Gaardsdriften stod vel Bryten (bryti) som Husholder i indskrænket Forstand, Maduddeler, Skaffer, (cfr brytja á diska ovf. p. 151, „at brytja

mat fyrir örn eðr úlf" Sv. s. 78 Flatb. II 2 p. 613, cfr Sturl. s. 3 þ. 13 cap: Þórarinn briti (at Hólum). Tjenesten, brytjun, nævnes i Grág. 78 mellem frie Leietjenester „brytjun fyrir x menn", samme Stilling synes den norske Bryte at have indtaget efter Gul. l. 255, hvor han næstefter Husmoderen gjöres ansvarlig for Tyveri af Madvarer, videre nævnes han sammesteds c. 198 mellem de bedste Trælle, og Fr. l. IV 10 hos den kongelige Aarmand som verkhúsbryti, altsaa vel som Arbeidsbestyrer. I Danmark og Sverige synes Bryten at have svaret til den norske Aarmand (konúngs bryti Skaanske L. 9, 5 — bryti vexlende med kunungs umbuzman ibd. 7, 21 — ogsaa Sagaerne give den kongelige Ombudsmand i Danmark denne Titel, Sn. Ol. Tr. s. c. 30, FmS I c. 83: þat var í lögum haft á Íslandi at yrkja skyldi um Dana konúng níðvísu fyrir nef hvert, er var á landinu. Enn sú var sök til, at skip þat er íslenzkir menn höfðu átt, braut í Danmörk; en Danir tóku fè allt ok köll-uðu vágrek, ok rèð fyrir því konúngs bryti, er Birgir hèt). Bryten var her ofte, som Lovene paa flere Steder vise, fri Tjener, dog staar endnu som Levning af ældre Forhold, i jydske Lov I 31: „bryti ok thræl ok thær flætförth ær, the mughæ ængi manz wæriæ wæræ, forthy at the æræ æi theræ eghæn wæriæ" (cfr ibd. 2 33, hvorefter Bryten selv har Sögsmaalet for Hærvirke mod sig og sin Familie, ikke Husbonden — og 2 67, hvorefter samme Mand paa en Gang kan være Bryte for anden og være Husbonde for egen Gaard — Vestgötal. II þiuv. b. 36: Haver man brytiæ ællær reþosven, stjælæ þer ok bæræ i bondens hus, þa swari sjælfuer, ok bonden havi værn firi sik).[1]

Det til Bryten svarende kvindelige Tyende var Deigjen (deigja) Gul. 198, der ligeledes i danske og svenske Love

[1] Udförlig er den danske og svenske Brydes Stilling bleven fremstillet af N. M. Petersen i Afhandlingen „Bonde, Bryde og Adel". AnO 1847.

nævnes sammen med Bryten: Eriks sjæll. L. 3 19 bryti ok deyæ, Vestgötal. Arfþ. b. I 16 § 2, II ibd. 21: „Taker maþer bo at bakarf. orkær eig bryti firi at haldæ ok deiæ."

Det er rimeligvis denne samme Deigje, der ogsaa kaldes „matselja", dog har jeg kun fundet denne sidste som Frændkone af Husbonden, saaledes Njáls s. c. 39 hos Njaal og Ljósvetn. s. c. 13. (I Njaals saga c. 130 forekommer ogsaa en Bryte hos Njaal, om han er fri eller ei siges imidlertid ei). I Sunnivas Mund lægges: „bera önn ok áhyggju sem ein ambátt", FmS I c. 106; lignende Udtryk om Thorolf skjaalgs betroede Træl Ragnvald, FmS I c. 145.

Ynglingasaga c. 30 fortæller om Kong Aans Træl, Tunne, at han endog var naaet frem til at være Kongens Raadgiver og Fehirde, og neppe mindre betroet Stilling lader Harald haardraade Almstein indtage hos Sigurd Rise.

I Lighed med hvad för er fortalt om Ragnvald Lodinssön her i Norge, finde vi ogsaa paa Island hele Gaarde betroede Trælle til Drift (Landn. II 20): Geirmund Heljarskinn syntes at have for lidet Land, da han havde stort og talrigt Hushold, saa at han havde om sig 80 Frie; han tog da mere Land og gjorde fire Bo, et styrede hans Aarmand, for de tre andre satte han Trælle, et af disse, i Bardvik, styrede hans Træl Atle og havde 12 Trælle under sig.[1] Da Vebjörn Sygnakappe med Brödre havde lidt Skibbrud ved Nordvestpynten af Island ikke langt fra Bordvik, tog Atle mod dem alle for Vinteren, han bad dem ikke betale for Opholdet, sagde, at det ikke skortede Geirmund paa Mad. Da Atle senere traf Geirmund, spurgte denne, hvorledes han kunde være saa djærv at tage slige Mænd paa hans Kost. Atle sagde, at det maatte være i Erindring, saalænge Island var bygget, hvor storsindet den Mand maatte være, at end hans Træl turde gjöre sligt uden hans Til-

[1] annat í Kjaransvík, þar var fyrir Kjaran þræll Geirmundar, ok hafði 12 þræla undir sèr. Sturl. s. c. 2.

ladelse. Geirmund svarede: „for denne din Dristighed skal du modtage Frelse og dette Bo, som du har styret, og blev Atle siden en gjæv Mand (mikilmenni).

Konúngsþrælar. Kongerne have rimelig fra gammel Tid af haft et stort Trællehold og Kongstrælle ere ogsaa de, der senest forekomme i Historien; men det er sandsynligt, at det meste af Opvartningen for Kongen og hans Omgivelser snart gik over i Fries Hænder, saa kun de lavere Forretninger bleve udförte ved Trælle. Udtrykket konúngsþræll forekommer i Grett. s. c. 3 og 6 paa Harald haarfagres Tid. Haakon Jarl sender sine Trælle til Orm paa Bunes i Stören i det Erinde at före sig Orms Kone (Flatb. p. 234, Sn. Ol. Tr. s. c. 53, FmS I c. 102). Da Olaf Haraldssön efter sin förste Vikingsfærd kommer hjem til Sigurd Syr og Aasta, löbe Kongens þjónustusveinar foran og melde hans Komme (Sn. Ol. helg. s. c. 33), sammesteds c. 43, hvor der tales om Olafs Hofhold siges udtrykkelig: han havde og mange Trælle.

Af Kongespeilet vide vi, at man for at faa Foretræde for Kongen maatte henvende sig til Dörvagten (c. 30), disse Dörvogtere finde vi i Olaf Tryggvesöns Tid skældte for onde Trælle (Flatb. p. 391): Finn, Sön af Sveinn ved Throndhjem, drog fra Danmark til Nidaros for at træffe Kongen, han gik strax til det Herberge, hvor Kongen drak. Finn var fattig klædt, han bad sig Tilladelse til at gaa ind at tale med Kongen. De sagde, at det var ingen Skik, at ukjendte Mænd gjorde Kongen Bryderi, naar han sad over Bordet, „ikke lade vi dig komme ind og ingen Tigger saa ussel og taabelig som du". „Jeg tænker og det sandest mælt", sagde Finn, „at jeg ikke behöver at bede eder onde Trælle om nogen Tilladelse", tog han da en Dörvogter med hver Haand og slængte fra Dören og gik ind.

Kongstrælle anvendte til Böddeltjeneste. Forresten finde vi de saakaldte Kongstrælle oftest anvendte til Böddeltjeneste. Sagnet lader Harald Gormssön sende sine

Trælle og Gjæster mod Gunhild, disse gribe hende og sænke hende i en dyb Myr. Olaf den hellige lægges i Munden, da den för omtalte Aasbjörn efter Drabet paa Thorer Sel sad i Jern og ventede sin Henrettelse, „at det var paa Tide, at Træliene fore med Drabsmanden og dræbte ham" (Sn. Ol. helg. s. c. 107). Egil Aaskelssön ledes til Galgen og hænges af Kong Magnus's Trælle (Fagrsk. c. 227). Magnus Blinde gives ved sin Tilfangetagelse i Bergen 1135 i Hænderne paa Kongens Trælle, der lemlæste ham (Sag. af Magn. bl. et H. gilla c. 8, cfr Flatb. II p. 387 ed. Chr. Legenden om Guthorm Graabaks Sönner, Morbrödre til Kong Sigurd Haraldssön). Da Haakon Paalssön 1115 havde fanget Magnus Erlendssön paa Egilsö, böd han först sin Mærkesmand Haakon Ufeig at dræbe ham; men da denne nægtede det i den störste Vrede, saa nödede han Lifulf, sin Steger, til at bane Jarlen — Lifulf græd; men Magnus tröstede ham og sagde, at han ei skulde ræddes, thi han gjorde det nödtvungen, og den, der tvang ham, handlede mere ilde (Orkn. s. p. 130, Magn. helg. s. c. 25).

I Slaget paa Re, 1163, træffer Erling Skakke Kongens Trælle paa Valpladsen i Færd med at flette Klæderne af Sigurd Jarl, skjönt endnu Livet var i ham. Erling tog da op Sigurds Sværd, der laa hos ham i Skeden, og slog dem med det og bad dem pakke sig (Fagrsk. c. 265, Sag. af Magn. Erls. c. 14).

Den sidste Gang, vi höre tale om Kongstræl, og saavidt jeg ved, sidste Gang Trælle nævnes i Sagaerne, er i Anledning af Slagsmaalet i Bergen 1181 mellem Kong Magnus's Hirdmænd og Gjæster. Gjæsterne ville bryde ind i Kongens Herberge og Magnus er i Færd med at gaa ud mod dem, da hans Træl, Baard Skjöld, löb foran ham ud i Forstuen og blev dræbt (FmS VIII p. 166, Sag. Sver. kong [Flatb. II p. 593]).

Den ovenomtalte Böddeltjeneste har dog ikke udelukkende været udfört af Trælle (Flatb. p. 197); efter Joms-

vikingeslaget er det Thorkel Leira, fra Viken, der paatager sig at hugge de fangne, medens Haakon Jarls Trælle Skopte og Kark „og de andre Trælle" (maaske de forskjellige Skibes matgerðarmenn) kun bevogtede dem og ledede dem frem til Hugs; efter Lovene besörger enten Kongens Aarmand Afstraffelsen udfört, f. Ex. Fr. l. XIV 12: (þióf) „haldi ármaðr til þíngs ok af þíngi í fjöru, en ármaðr fái mann til at drepa hann" — eller Aarmanden og Herredsmændene i Fællesskab, Borgarth. Kr. I 14 om Træls Afstraffelse for Helligdagsbrud: „þá skal biskups ármaðr fá mann til, en allir hèraðsmenn annan, ok láta hýða þann mann; sá skal hýðíng valda, er heimskastr er á þíngi".

Trælle udföre Drab. Derimod finde vi ofte Privatmand bruge sin Træl til at udföre Mord eller Drab, som han enten selv kviede sig ved, eller ved hvilket han maaske tillige vilde tilföie den efterstræbte og hans Æt en vis Krænkelse. Allerede forhen have vi seet, hvorledes Gudröd Veidekonge faldt for Dronning Aasas Skosvend (Yngls. c. 53). Haakon Jarl lod, som bekjendt, sin Træl Skopte udföre Offringen af sin Sön Erling til Thorgerd Hölgabrud (Flatb. p. 191). I Legenden om Richard Præst er en Træl behjælpelig ved hans Lemlæstelse (Sn. Ol. helg. s. c. 278, Sag af Sig. Eyst. ok Inga c. 25). Steinar Önundssön paa Island kjöbte Trællen Thraand væsentlig i den Hensigt, at han skulde ligge Thorstein Egilssön efter Livet og giver ham dertil en stor Öxe i Hænde (Egils s. c. 84). Da Thorvald Kodranssön med Biskop Fredrik havde forladt Island (988) efter frugteslöst at have arbeidet for Christendommens Indförelse, traf de i den norske Havn, de lagde ind i, sammen med Hedin fra Eyjafjorden, der især havde været dem fjendsk paa Island. En Dag gik Hedin i Land og i Skoven at hugge sig Huseved, Thorvald blev det vaer og kaldte med sig sin Træl. De foer i Skoven did, hvor Hedin var, og lod Thorvald Trællen dræbe Hedin (Flatb. p. 271, Kristnis. c. 4). Erik röde var Sön af Thorvald af Jæderen, der for Drabssag

var dragen til Island og der havde taget Land. Erik ryddede i Haukadal (i Dalesysle). Hans Trælle, hedder det, fældede Fjeldskred over Naboen Valthjofs Gaard — dog bliver det ikke udtrykkelig sagt, at de gjorde det efter deres Herres Raad; men det kan maaske sluttes af, at Erik, da de derfor dræbes af Valthjofs Frænde, Eyjulf saur, hævner dem ved at dræbe Eyjulf (Landn. II 14). Hvis han ikke havde idetmindste billiget deres Færd, havde han vel ladet sig nöie med almindelig Trælsgjæld. En Kaare Kylanssön paa Island var uenig med en Karle Konalssön, Rolf af Geitlands (i Borgefjordssysle) Lösing, om en Oxe, og det viste sig, at Karle eiede den. Siden æggede Kaare sin Træl til at dræbe Karle. Trællen lod, som han var forstyrret, og löb syd over Hraunet, Karle sad paa Treskelen, Trællen hug ham der Banehug. Siden dræbte Kaare Trællen (Landn. II 1). Aasgrim, Sön af Ulf gylder, var Herse i Thelemarken i Harald haarfagres Dage, Kongen sendte sin Frænde Thororm af Thromö paa Agder for at hente Skat af ham. Förste Gang vægrede Aasgrim sig og sagde, at han aldrig för havde redet nogen Skat; da Thororm kom anden Gang, sammenkaldte Aasgrim Thing og spurgte Bönderne, om de vilde rede Kongen den Skat, som var fordret, de bade da ham svare for sig, at de ikke vilde. Thinget var ved en Skov, og da man mindst tænkte paa sligt, löb Thororms Træl frem mod Aasgrim og fældede ham. Bönderne dræbte strax Trællen. (Aasgrims Sönner Thorstein Tjaldstöding og Thorgeir droge senere til Island, og fra Thorgeirs Datter Helga regnedes Sæmund Frodes Æt), Landn. V 6. Den som Olaf den helliges Hirdmand bekjendte Thormod Kolbrunarskald havde, medens han endnu var paa Island, sin Gang meget til en Pige, Thordis; dennes Moder, Grima, syntes kun lidet om Thormods hyppige Besög og satte derfor sin Træl Kolbak for ham. Kolbak saarede Thormod farlig og blev derfor paa Thinge gjort fredlös. Grima siger da til ham: „Siden jeg volder din Fredlöshed,

vil jeg lönne dig dermed, at du ikke længere skal være Træl", hun giver ham dertil store Gaver og skaffer ham ud med et Skib til Norge. Kolbak gav sig da i Fölge med Vikinger og viste sig som kraftig Mand i alle Mandepröver (Fostbr. s. 9).

Islænderen Vigfus i Draapuhlid ægger sin Træl Svart til at dræbe Snorre Gode: „Stor Synd er det, og saa maa det synes dig, Svart, at du skal være trælbunden Mand, saa stærk og mandig som du er at se til". „Vist synes mig deri stort Men; men ikke raader jeg derfor selv". „Hvad vil du gjöre, at jeg skal give dig Frelse?" „Ikke kan jeg kjöbe det med Gods, thi jeg eier intet; men de Ting, som jeg magter skal jeg ikke undlade". Vigfus lover ham da Frihed og god Understöttelse, hvis han efter hans Anvisning vil vove Forsöget mod Snorre (Eyrbyggja s. c. 26).

Eyrbyggjas. c. 31 fortælles ligeledes, at Thorolf Bögifot i Julen trakterede sine Trælle dygtig og, da de vare blevne drukne, æggede dem til at fare hen til Nabogaarden og brænde dennes Eier, Lösingen Ulfar, inde og lovede at give dem derfor Frelse. De gribes der paa frisk Gjerning af Ulfars Beskytter, Thorolfs Sön Arnkell, der lader dem före bort fra Gaarden og hænge. Hvor ugilde end Trællene i dette Tilfælde kunde synes at være, bliver dog med den sædvanlige islandske Voldsomhed i Rettergangssager Arnkell af Snorre Gode nödt til at böde Trællene med den almindelige Trælsgjæld, 12 Örer, under Paaskud af, at Trællene kun havde været uhellige paa selve Gjerningsstedet. I Eyrbyggjasaga c. 43 læse vi fremdeles, at Bonden Thorbrand havde en Træl, Egil stærke, der syntes sin Skjæbne ilde, trælbunden som han var, og ofte bad Thorbrand og hans Sönner at give ham Frelse, og böd sig til derfor at udföre hvad han maatte magte. Denne Træl love Thorbrandssönnerne Frihed, hvis han vil fare at fælde en af Breidvikingerne, Familiens Fjender. Egil bliver imidlertid under Forsöget greben af disse og sat i Fjætrer (hvad maaske ikke

alene var til Bevogtning, men ogsaa en Art Pinsel til at fremtvinge Bekjendelse — jfr Östgl. Vaþam. 29: „varþær man stukkaþær sva at hans fötær rutna af honum", cfr „sitja í fjötrum ok pínu" FmS II p. 12). Egil bekjender alt om Aftenen og dræbes den fölgende Morgen; dog besluttes, at der skal bydes Böder for ham: „Det var Lov i den Tid, hvis man dræbte Træl for en anden, at hin skulde före hjem Trælsgjæld, og begynde sin Færd för den tredie Sol efter Træliens Drab: det skulde være tolv Örer Sölv, og hvis Trælsgjælden var lovlig bragt, da var der ikke Sögsmaal for Træliens Drab". Her gaar en af Drabsmændenes Fölge hen til Thorbrandssönnernes Dör og fæster der op en Pung, hvori tolv Örer, og nævner sig Vidner, at Trælsgjælden var lovlig bragt.

Trælle bære Börn ud. Som saaledes Trælle ofte sattes til at udföre Drab, saaledes lod man dem ogsaa udföre den for frie lidet hæderlige Udbæren af Börn.

Hin nysnævnte Aasgrim Herses Kone Thorkatle, fortælles der paa ovenanförte Sted, födte et Drengebarn, Aasgrim bad bære det ud; Trællen, som skulde grave det Grav, hvæssede allerede Grebet, Drengen blev lagt paa Gulvet, da löd det, som om Drengen kvad dette:

„Látit mik til móður,	þarf eigi járn at eggja
mèr er kalt á gólfi,	nè jarðarmen skerða,
hvar man sveinninn sœmri	lèttit ljótu verki,
enn at síns föðurs örmum?	lifa man ek enn með mönnum."

Siden blev Drengen öst med Vand og kaldet Thorstein (Tjaldstöding). Thorkel Geitissön i Krossavik (ved Vaapnafjorden) havde en stum Söster, Orny, en Nordmand, Ivar Ljome opholdt sig en Vinter i Krossavik og forförte da Pigen. Da det udpaa Sommeren blev sagt Thorkel, at Sösteren havde födt et Drengebarn, blev han heftig vred og sagde, at man skulde bære det ud, „men det var paa den Tid Lov, at man kunde bære fattige Folks Börn ud, om

man vilde, og syntes sligt dog ikke vel gjort". Thorkel lod kalde Freystein Træl (den för nævnte Freystein fagre fra Norge) og böd ham rydde Drengen af Veien; men han bad sig fri, indtil Thorkel lagde sin Vrede ved. Freystein gik da, skjönt nödig, til Orny og tog Drengen op og gik ud med ham til Skoven. Han viklede Gutten i en Dug og lagde et Stykke Flesk i Munden paa ham, gjorde saa Skjul under Trærödder og lagde Barnet der og stellede vel om det. Drengen blev senere optagen og kaldet Thorstein (den siden i Olaf Tryggvesöns Hird bekjendte Thorstein Oxefod, Flatb. p. 252, FmS III p. 107 ff.). Sammenl. Fortællingen om den danske Knud fundne, FmS I c. 61 ff.

Trællenes Kaar. Herrens Værgemaal. Trællene stode oprindelig fuldkommen retlöse overfor deres Herrer og bleve kun som disses Eiendom Gjenstand for Lovgivningen. Herefter har vistnok Erling Skjalgssön abstract taget Ret, naar han siger, at Trællene „ikke ere i Lov eller Landsret med andre Mænd" (Sn. Ol. helg. s. c. 104); men naar han i Praxis vil anvende denne Sætning derhen, at hans Trælle af den dem tilstaaede Egenformue skulde have Adgang til at sælge Aasbjörn fra Haalogaland Korn mod Kongens udtrykkelige Forbud, er dette naturligvis kun, hvad ogsaa Kongens Aarmand Thorer Sel kalder det, et Kneb (prettr), og det et kun altfor naivt, da Herren efter Loven havde at indestaae i et og alt for sine Trælle (halda orði ok verki firi þeim) idetmindste inden Grændsen af deres Værd, saa Kornet aldrig paa den Maade kunde blive Aasbjörn solgt med tilbörlig Hjemmel, hvad han netop fremhæver som sit Önske, medens han forresten lidet agter paa med hvem han handler (jfr Gul. l. 56 „þræll má engu kaupi ráða nema knífi sínum einum"). Ikke bedre for Erlings Vedkommende bliver Sagen efter Fremstillingen i den mindre Olafssaga c. 50, hvor Erling siger: „Nú á ek vald á þeim mönnum, er verit hafa ánauðgir mèr ok á konúngr á því enga sök", hvorefter det altsaa er Erlings Frigivne, der

sælge; thi ogsaa om disse bestemmer Gulethingslovens c. 56, at de ei tör raade over Kjöb af mere end Ertogs Værd, saalænge de ikke have gjort sit Frelsesöl (hvorom senere), saalænge altsaa som Herren har „vald" over dem. Der kan maaske være forskjellige Meninger om, hvorvidt det Minimum af personlig Ret, som vi i Afsnittet om Lovene ville finde Trællen i Besiddelse til et ringe Værn mod Krænkelser, er först blevet ham tilstaaet ved den christelige Lovgivning eller allerede tidligere; men altid vedblev han at være magteslös til at foretage nogen retsgyldig Handling. Han kunde ikke raade for noget udenfor Herrens Værgemaal, derfor nævnes denne Side af Trællens Kaar paa samme Maade som „ikke at kunne stryge frelst Hoved" til Betegnelse af ethvert trykkende Tvangsforhold, som f. Ex. Thorbjörn Klerk paa Orknöerne siger til sin Fostersön Harald Jarl efter Drabet paa Ragnvald (Orkn. s. p. 390): „Jeg venter og, Frænde, at du maa mindes, at den Tvist har været, da du ei skulde have gjort saa stor Forskjel paa Ragnvald Jarl og mig, at du havde ladet mig dræbe, om jeg end havde udfört dette Værk, dengang da han förte dig mest under Albuen og lod dig for intet raade mere end sin Svend" — „lèt þik engu ráða heldr enn svein sinn".

Da Trællene som saaledes staaende udenfor Statssamfundets Interesse maatte agtes for kun lidet paalidelige Hjælpere ved dettes Forsvar, vare de udelukkede fra Krigstjenesten.

Mangel af Vaabenret. Frelse finde vi derfor som Betingelse for Vaabenret allerede i Haakon Adelstensfostres Ordning af Landeværnet mod udenlandsk Hær, hvor det hedder, „at hver Karlmand, som var vaabenför og frels, skulde eie Skjold og Spyd og Huggevaaben" („hverr karlmaðr, sá er vígr var ok frjáls", Fagrsk. c. 32). Det er kun ganske enkeltvis at vi finde Trælle med Vaaben i Hænde, og da ere de i Regelen vel kun givne dem af deres Herrer til Udförelse af eller Medhjælp ved Drab; saaledes

fortælles i Beretningen om Slaget paa Stord (Flatb. p. 61, s. Hák. g. c. 31), „at Gunhilds Skosvend ved Navn Kisprig (Ágrip: mastsveinn einn) löb frem imellem de Stridende og raabte: Giver Rum for Kongens Bane! og sköd da Spyd mod Kongen" (jfr de tidligere anförte Exempler paa Drab udförte ved Trælle).

Paa Island finde vi dem undertiden i Fölge med de frie Mænd og kæmpende sammen med dem.

Landn. II c. 7 fortælles, at da Einar Sigmundssön, Sönnesön af en Landnamsmand, foer efter Lon-Einar, der havde været henne selv syvende at stævne hans Moder Hildegunn for Troldskab, „faldt fire Mænd for Lon-Einar, men to („hans Trælle" tilföier en Var.) flygtede fra ham. Einar Sigmundssöns Træl, Hreidar, havde imidlertid lagt Mærke til, hvor skyndsomt Einar foer hjemmefra, og löb efter ham, „da saa han Lon-Einars Trælle flygte, han rendte efter dem og dræbte dem begge i Trællevigen". Derfor gav Einar ham Frelse og saa meget Land, som han fik gjærdet om i tre Dage. Her gaa altsaa begge Einar'ers Trælle idetmindste for dette Tilfælde med Vaaben. Ligeledes beder i Kjalnes. s. c. 8 Örn Östmand, da han vil lægge sig for Kolvid, sin Svend at tage deres Vaaben (vápn þeirra) og gaa ud og vente ham, senere finde vi Svenden i Kampen förende Skjold og Sværd; men han viser sig rigtignok lidet kampövet, da Kolvid slaaer ham ned med sin Klubbe, saa begge Dele fare fra ham. I Ljósvetn. s. c. 24 beder en Træl om Tilladelse til at fare med til en Kamp og faaer den. Ogsaa ved den Kamp, om hvilken fortælles i Grettis s. c. 43, mellem Atle Aasmundssön og Thorerssönnerne vare rimeligvis Trælle mellem de kæmpende paa begge Sider „engi frami er í því, at vit drepum verkmenn hvárir fyrir öðrum". Fulgte saaledes Trælle begge Parter, kæmpede vel almindelig Trælle mod Trælle, frie mod frie — jfr Vemund. s. ok Vígask. c. 13. Naar i Gisle Surss. s. c. 1 fortælles om en Træl, at han eiede et Sværd, vidner dette mere om Eiendomsret (skjönt

ogsaa denne precair) end Vaabenret for TræEllen, han kunde vel være i Besiddelse af et Sværd som en Kostbarhed, men maatte neppe bære det.

Jomsvikingasaga, der dog i det hele har et romantisk Tilsnit, har en Fortælling, der sætter mig i samme Forlegenhed som Hervararsagas „skálkar þeir er skjöld bera" (Flatb. p. 183). Ved Arveöllet efter Strutharald siger dennes Datter Tofa til Bue: „Der er to Mænd, som jeg vil give dig til denne Færd (mod Haakon Jarl); thi du har til hver Tid været mig god, og hedder den ene Haavard höggvande og den anden Aaslak Holmskalle; men derfor giver jeg dig disse Mænd, fordi jeg har dig godt at lönne". Bue modtager nu Mændene og bad hende have Tak derfor, og giver han strax Aslak til sin Frænde Vagn, men Haavard farer med Bue. Begge kaldes, Fagrsk. p. 45 c. 56, „skósveinar Búa" — Haavard senere i Jomsvikingasaga „fylgðarmaðr Búa" (Flatb. p. 196) og ved den dobbelte Bortgivning maa man slutte, at de have været ufrie; men dog finde vi dem begge efter Fagrsk. i Arveöllet gjörende Löfter med de övrige Hövdinger og efter alle Beretninger blandt de mest fremragende Kæmper i Slaget. (Sammenlignes kan Eyrbyggjas. c. 25 om de tvende svenske Bersærker, som Haakon Jarl gav Islænderen Vermund som et Slags Drabanter — veita hánum fylgð ok spórgöngu, eptir — eller spórgöngumenn; men disse sige dog, at Vermund ikke har Ret til at „sælge eller bortgive dem som trælbundne Mænd" — ánauðga menn).

Ellers maa Trællen hjælpe sig med sine Arbeidsredskaber baade til Angreb og til Forsvar: vi have seet Burste löbe frem svingende sin akrkvísl, Lösingen Björn værge sig med sin Greb; Ynglingasaga fortæller Kong Dags Fald saaledes, at „da löb frem af Skoven en Værktræl ud paa Aabakken og sköd en Hötyv i deres Flok, og kom Skuddet i Kongens Hoved — Thjodolfs: „sleynguþref Sleipnis verðar". Om den tydske Bonde hed det: „und ob er viantscaft trage,

so were er sich mit der gabeln", Grimm Rechtsalt. p. 341 (Finnb. Ramm. s. c. 32).

Træl bærer Vaaben i Landstorm. Kun i höieste Nöd, hvor en almindelig Folkereisning tiltrænges, naar Hærpilen farer over Landet, drager ogsaa Trællen væbnet ud med de frie; „thi da skal", som Loven siger, „fare baade Thegn og Træl" (Gul. l. c. 312). Olaf Tryggvesön lod 996 i Begyndelsen af Vinteren fare Bud over hele Throndhjem og stevnede 8 Fylkers Thing paa Frosten; men Bönderne forandrede Thingbudet til Hærpil og stevnede sammen Thegn og Træl over hele Throndhjem, og da Kongen kom til Thinget, da var der kommen Bondeskaren fuldvæbnet (þá var þar kominn bóndamúgrinn með alvæpni, Sn. Ol. Tr. s. c. 72, Flatb. p. 314).

Da Olaf den hellige paa sin Reise for at christne Landet (1023, Sn. Ol. helg. s. c. 109) var fra Vors kommen over i Valdres, holdt han Thing ved Vangsmjösen. Da dette rygtedes, lod Bönderne fare Hærpil og stevne sammen Thegn og Træl, med den Hær foer de mod Kongen og da var vide alödt i Bygden (Sn. Ol. helg. s. c. 213). — Da det rygtedes i Throndhjem, at Olaf var kommen til Sverige fra Garderike og havde til Hensigt at fare östenfra over Kjölen til Verdalen, „da stevnede Lendermændene med sin Hær ind i Throndhjem og samlede da sammen hele Almuen, Thegn og Træl", og hedder det om den Hær, at den var meget ujævn; thi vel var der mange Lendermænd og mægtige Bönder, men desuden ogsaa hele Massen af Inderster og Arbeidsmænd (þorparar ok verkmenn), blandt hvilke sidste da visselig ogsaa var Trælle (jfr SnE I 562).

Naar Trællene efter saadant Udbud komme sammen til Thinge, hændte det ogsaa, at de i Sager, der vedrörte dem, ogsaa torde lægge sit Ord i med (naturligvis uden retslig Kraft): saaledes da Haakon Adelstensfostre kom til Throndhjem med Christendomsbud, og der var fuldt af Folk paa Frostethinget, talede han selv og begyndte saa (Flatb.

p. 55): „Det er min Bön til eder, mægtige Mænd og umægtige, sæle og usle, Thegne og Træle og den hele Almue, unge Mænd og gamle og Kvinder, at I lade eder christne". Men da Kongen havde frembaaret denne Sag, lod Bönderne ilde derom, at han vilde formindske Arbeidet (ved Fæste og Fastehold), og sagde, at ved det maatte ikke Landet bygges; men Arbeidsfolket (vinnumenn, Sag. Hák. góða c. 17: verkalýðr ok þrælar) indvendte at de ei kunde arbeide, hvis de skulde savne Mad. (Udtrykket „þegn ok þræll" Sverr. s. Flatb. p. 555, 557, 561, 681, 690).

Hensynslös Behandling af Trælle. Inden de enkelte Husholdninger var vistnok Træliene prisgivne for megen Vilkaarlighed og Voldsomhed, især inden Christendommens Aand havde kunnet gjennemtrænge Folkets Bevidsthed og give det forandrede Begreber om Menneskenes indbyrdes Forhold; ja endogsaa da naaede Lovgivningen meget ufuldstændig frem til at beskytte endog blot Træliens Liv mod Herrens Vilkaarlighed (jfr Gul. l. c. 182, Fr. l. V c. 20). Heller ikke mangle Sagaerne Exempler paa den hensynslöseste Behandling af Trælle.

Da Aastrid og Olaf söges hos Thorstein af Vide, og han viser de sögende om i Skoven, finder han Anledning til at smutte ubemærket bort og löber hjem paa Gaarden og tager der en Trælkvindes Barn, som han bærer hen i Skoven, for at Haakon og hans Mænd skulle finde det og tro at det er Olaf (Flatb. p. 74, Odd. c. 6). Vel frelser han Barnet senere ved at gjöre Haakon opmærksom paa dets Udseende, at det mere saa ud til at være et usselt og daarligt Trællebarn en et ædelt Kongebarn; men at Haakon vilde lade Barnet fare af den Grund var dog höist tvivlsomt. Jævnför ogsaa Ljufinas egenmægtige Barnebytte med sin Ambaatt, ovf. Landn. II c. 19. (Ved disse og flere lignende Fortællinger kommer det naturligvis mindre an paa Sagens historiske Tilforladelighed; at saadanne Træk fortælles med Fordring paa at troes, viser tilstrækkelig, hvor-

ledes disse Forhold af de Gamle selv opfattedes). Vi have tidligere seet, hvorledes Kaare uden videre dræber den Træl, han selv har brugt til at udföre Drab (Landn. II 1).

Om Ketilbjörn, en Landnamsmand fra Naumdalen, fortælles (Landn. V c. 12), at han var saa rig, at han böd sine Sönner slaa en Tverbjælke af Sölv i det Hov, som de reiste. Da de ikke vilde det, kjörte han Sölvet op paa Fjeldet med to Oxer, og hans Træl Hake og Trælkvinde Bot, disse to skjulte da Skatten, saa den ikke senere blev funden. Siden dræbte han Hake i Hakeskard og Bot i Boteskard. Ganske paa samme Maade dræber Egil Skallagrimssön to Trælle, der have hjulpet ham med at skjule de Kister med Sölv, som han havde faaet af Kong Adelsten (Egils s. c. 89).

Her kan ogsaa nævnes Gisle Surssöns Trolöshed mod sin Træl Thord huglause (Gisle Surss. s. c. 20): Da Gisle forfulgt af sine Fjender kjörte til Skoven med sit Gods, sagde han til Thord: „Du har ofte været mig lydig, og altid gjort mig til Villie, jeg skylder at lönne dig godt derfor". Gisle gik som oftest i en blaa velsmykket Kaabe, han kastede nu Kaaben af sig og sagde: „Denne Kaabe giver jeg dig, og vil jeg, at du strax nytter den og tager den paa dig, og sæt dig saa i Slæden; men jeg skal lede Ögene og være i din Kufl". Saa gjöre de — Thord var stor af Væxt og bar höit i Slæden og brystede sig og syntes han var fiffig klædt. Han blev da ogsaa snart lagt Mærke til og forfulgt og dræbt, medens Gisle undslipper til Skoven ved Hjælp af denne Svig, som han neppe havde tilladt sig mod nogen fri Mand, hvormeget end hans Liv havde været efterstræbt. I Njaals Saga (c. 48) byder Gunnars Hustru Hallgerd Trællen Melkolf (Malcolm, irsk) at fare i en anden Gaard og stjæle: Trællen siger: „slem har jeg været; men aldrig har jeg været Tyv". Hallgerd skjælder ham da baade Tyv og Morder: „og skal du ikke torde andet end

fare, ellers skal jeg lade dig dræbe". Han tyktes vide, at hun maatte saa gjöre, hvis han ikke foer.

Trælle forsöge at flygte. Det kan herefter ikke undre os, at vi oftere höre, især fra Island, om, at Trælle ved Flugt söge at unddrage sig et saadant Voldsherredömme, hvor farligt end slige Forsög altid maatte blive i et fremmed Land, hvor Friheden i de fleste Tilfælde kun kunde bevares ved en fredlös Skovgang (Östgötal. Eþsör. 15 anvender netop af denne Grund ikke Fredlöshedsstraf mod Trælle), og hvor Lovene netop vel med særligt Hensyn til det farlige for den almindelige Sikkerhed ved slige Römninger havde paabudt de haardeste Straffe mod Trælle, der grebes i Flugt (á flugstigi). Vi have allerede nævnt, hvorledes Hjörleifs Trælle befriede sig fra den tunge Plöining ved at dræbe Hjörleif og de övrige frie Mænd, hvorpaa de med Gods og Kvinder satte sig fast paa Vestmannaöerne (Landn. I c. 6 og 7). Der bleve de senere alle dræbte af Hjörleifs Ven Ingolf. Da denne Ingolfs Trælle og Karle havde fundet hans Öndvegissuler, flyttede han derhen fra Ingolfshöfde og satte Bo i Reykjavik; da sagde Karle: „Til en Ulykke foer vi gode Herreder forbi, naar vi skulle bygge dette Udnes!" Han flygtede da bort og en Trælkvinde med ham. Han blev senere greben af Ingolf (Landn. I 8).

Ketil Gufa, Örlygssön, havde været i Vesterviking og haft med sig fra Irland irske Trælle: Thormod, Floke, Kóre, Svart og to Skorrer, han kom til Island sent i Landnamstiden; det andet Aar, han var der, löb Skorre den ældre og Floke fra ham med to Koner og meget Gods. De bleve senere dræbte (Landn. II 24, cfr Landn. I 19). De övrige fire löb senere fra ham og kom om Natten til Lambestad, hvor Thord, Sön af Thorgeir Lambe boede; de bare der Ild til Husene og brændte Thord inde med alt hans Husfolk, de bröde derpaa Buret op og toge meget Gods, dreve saa Heste hjem og droge til Alftanes. Thords Sön Lambe kom hjem fra Thing strax efter og foer efter dem og dræbte

dem alle (Landn. II 4, Egils s. c. 80). Fortællingen giver et Exempel paa, hvor farlige slige Römningsmænd vare. Endnu farligere var Trællen Tunne i Sverige (Yngl. s. c. 30), han havde været Kong Aan den gamles Raadgiver og Fehirde; men da Egil blev Konge, sattes Tunne af denne blandt de övrige Trælle. Tunne harmedes herover og löb bort og med ham mange andre Trælle, senere drev meget Pak til ham og han blev endelig saa mægtig, at Egil maatte flygte af Riget og söge Understöttelse i Danmark — „ok lofsæll ór landi fló Týs áttúngr Tunna ríki!" (Thjodolf). Lignende er Harald haardraades Historie om Almstein.

Mulighed af Trælleoprör. Saadanne Fölger af Trællenes Misfornöielse med sin Stilling som i de sidst nævnte Exempler kan naturligvis kun have været mulige i den ældste, lovlöseste Tid og har heller ikke i hin Smaakongeperiode haft saa meget at betyde, selv om der handles om Konger og Riger. Egentlige Trælleoprör kunde vel aldrig finde Sted, da hverken Trællene vare saa samlede, at de kunde faa noget stort Begreb om sin Magt eller engang, om de vilde, kunde komme til at handle i Enhed, eller deres Antal i Forhold til de fries var saa stort, at det kunde blive farligt. Ganske anderledes var Forholdene i den romerske Verden.

Human Behandling af Trælle. Heller ikke var vistnok Trællenes Kaar i Almindelighed saa haarde, at de kunde egge til nogen samlet Modstand, derom vidne ei alene de Exempler, Sagaerne ofte give os paa meget betroede og af Herrerne humant behandlede Trælle, og af hvilke vi allerede, hvor Talen var om Trællenes Arbeider, have anfört flere, men ogsaa Frigivelsernes Hyppighed og de frigivnes og deres Ætlingers ofte mærkværdig hurtige fuldkomne Indforlivelse i de fries Samfund. De Exempler, jeg kan anföre paa en saadan Herrernes humane Behandling af deres ufrie Tyende eller Tjenestepligtige ere vistnok for störste Delen hentede fra Landnamet paa Island, hvor Forholdene ikke længere

vare normale, hvor de overflyttede vel ofte toge meget mere Land end de selv kunde have Opsyn med ved Opdyrkningen, i hvilket Fald man, som det synes, helst satte Trælle til at drive de enkelte Gaarde, medens man nödig splittede sit Fölge af frie — idetmindste se vi Geirmund Heljarskinn, skjönt han havde 80 Frelsinger hos sig og netop af den Grund fandt sig foranlediget til at tage nyt Land, hele Slettuhrep i Isafjordssysle fra Ritagnupe til Horn og videre nedover til Bardvik, dog kun satte en fri (?), en Aarmand, over den ene af de fire Gaarde, han der lagde, og som efter Navnet, Aðalvík, at dömme, rimeligvis var Hovedgaarden, hvor Geirmund oftest selv opholdt sig, men Trælle over de tre andre og foer selv mellem Gaardene med sit Fölge af 80 Mænd — hvor fremdeles i Landnamets urolige og voldsomme Tid af samme Grund, som man gjerne samlede sin hele Styrke af frie paa et Sted, ogsaa gjerne forögede denne ved frigivne og saaledes styrkede sin Magt i det nydannede Borgersamfund. Men uagtet saaledes Forholdene her vare noget forskjellige fra de i Moderlandet — hvad vistnok ogsaa havde varige Fölger for de islandske Trælles Kaar i de senere Tider — vare dog de Mænd, hvorom her handles, enten selv netop dragne ud fra Norge, eller stammede i nærmeste Led fra Landnamsmænd, saa deres Behandling af det ufrie Tyende vel alligevel i det væsentlige udgik fra den samme Opfatning, som var gjældende i Moderlandet; om end, som sagt, de urolige Forhold i den unge Stat maatte knytte Husfolkene fortroligere sammen, gjöre det nödvendigt at betro sine Tjenere mere og derfor ogsaa ikke vække deres Uvillie ved uskaansom Behandling, endelig væsentlig bidrage til en hyppigere Frigivelse og de frigivnes hurtigere Fremrykken til fuld Borgerret.

Den oftere för omtalte Ragnvald (Flatb. p. 289), der uretfærdig var bleven gjort til Træl af Thorolf Skjaalg, havde det dog forsaavidt godt hos ham, som vi have seet, at han nöd sin Herres Tillid i fuldt Maal, saa han sattes over de

andre Trælle og havde Bestyrelsen af saagodtsom den hele Husholdning, og ogsaa havde han Thorolf at takke for et efter Omstændighederne godt Giftermaal. En Gang sagde han til Thorolf: „Jeg skulde være tilfreds hos dig, hvis du faar mig en Kone, som jeg kan synes om". Han svarede: „Det har jeg intet imod; thi der er netop en Kone som hedder Sigrid, som jeg skal lade til: hun er Datter af en liden Bonde, som bor her kort ifra; er dig det Giftermaal fuldgodt, og vil jeg have dit Venskab derimod". Ragnvald mente, at han ikke havde tjent ham utro. Han fik da Sigrid, og deres Sön Gunnar tog Thorolf til sig og elskede, som var han hans egen Sön. Vi have her tillige det vel sjeldnere Tilfælde, at Træl ægter fri Kvinde, man maa slutte, at de smaa Bönder i den mægtige Thorolfs Nærhed ikke vare stort mere selvraadne for ham end hans Trælle (jfr Flatb. p. 288: „hann var ríkr maðr ok fjölmennr, hann var mikill újafnaðarmaðr").

Trællenes Ægteskaber. Vi se ogsaa, at Herren i et og alt raader for sin Træls ægteskabelige Forbindelse, der almindelig vel sluttedes indenfor Familiens egen Trællebesætning, Træl med Trælkvinde (som Lodhat med Ljufinas Ambaatt, Landn. II 19); hvis derimod Tyender fra forskjellige Husholdninger skulde forenes, udfordredes naturligvis begge Herrers Samtykke, og de gifte forbleve da vel i sine særskilte Tjenerstillinger efter den almindelige Regel saaledes, som vi allerede tidlig finde den bestemt ved pavelige Decreter (Ed. Bœhm. I p. 941): „Quod Deus conjunxit, homo non separet, unde nobis visum est, ut conjugia servorum non dirimentur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno conjugio permanentes dominis serviant suis" (en Bestemmelse som vel endog nærmest gjælder Slavers Ægteskab mod Herrernes Vidende eller Villie, cfr ibd. II p. 657). I den ældste, hedenske Tid have vel Trællenes ægteskabelige Forbindelser baade med Hensyn til Form og Varighed været meget afhængige af Herrens Villie; dog

synes de efter Lovene idetmindste i den christne Tid ikke at have været blotte Contubernier, men sluttede med Iagttagelse af den almindelige Form for det borgerlige Ægteskab, at Kvinden kjöbtes med Mund, og da for Trællens Vedkommende enten med den for frie mindste lovlig gyldige, Öreigemund (12 Örer, Graag.: 1 Mark) eller, hvad Sammenligning med svenske Love gjör sandsynligt, med en for ufrie særlig fastsat mindre. Fostbrödre s. 6 nævner paa Grönland en Værktræl Lodin og siger om ham; „Honum fylgði at lagi kona sú er Sigríðr hét" — hvilket Udtryk vel betegner Frilleforbindelse; men deraf fölger ikke, at de trælbundnes Samliv almindelig var en saadan. At dog Forbindelsen i dette Tilfælde betragtedes som Ægteskab, tör maaske sluttes af, at det antydes, at Lodin kan have Skam af, at Sigrid farer for meget efter Thormod Kolbrunarskald.

Om Erling Skjalgssöns Husholdning fortælles (Sn., Ol. helg. s. c. 31, Flatb. p. 538, mindre Ol. helg. s. c. 49, FmS III c. 261), at „han havde jævnlig hjemme 30 Trælle og desforuden andet ufrit Folk. Han bestemte sine Trælle Dagsarbeide, men gav dem Stunder siden og Lov til hvem, som vilde, at arbeide i Mörkningen eller om Nætterne. Han gav dem Agerland at saa sig Korn paa og före sig Gröden til Vinding. Han lagde Værd og Udlösningspenge paa hver af dem. Mange löste sig til Frelse det förste Halvaar eller andet; men alle de som nogen Trivsel var over löste sig paa tre Aar. Med de Penge kjöbte Erling sig andet Trællefolk: men sine Lösinger viste han nogle i Sildefiske og andre til anden Næring. Nogle ryddede Udmarker og gjorde sig Gaarde, allesammen hjalp han til nogen Fremkomst."

Vi have i Trællenes Handel med Aasbjörn et Exempel paa, hvorledes de gjorde sig sin Kornhöst nyttig ved Salg efter Herrens Tilvisning. Man lægge Mærke til, hvorledes den vedtægtsmæssige Udlösning hos Erling Skjalgssön, saa human som den ogsaa er, dog ogsaa paa det nöieste stemmer med og befordrer Herrens Fordel: thi denne vinder ved

Trællenes Fritidsarbeide for at kunne kjöbe sig fri netop det Plus, der erstatter Slidet i Gaardsdriften, han faar stadig nye Arbeidskræfter og skaffer sig ved betimelig Lösning vel ogsaa fri fra en Del trykkende Fattigforsörgelse mod ældede Trælle.

Ved at lægge Værd paa til egen Udlösning, istedenfor at sælge Trællen til andre, kunde han selv bestemme den Erstatning, han syntes passende — sædvanlig vel den oprindelige Kjöbesum. Efter tre Aar, om man vil tage denne Tid for den almindelig nödvendige til Udlösning, kunde han altsaa kjöbe et nyt Trælleemne af den Værdi, som den lösladte Træl oprindelig havde, og dertil vandt han en fölgepligtig Lösing paa sin Jord.

Haakon Jarls Træl Kark var given Haakon allerede i Tandgave, som födt samme Nat som Jarlen, og fulgte ham altid senere som hans Skosvend og betroede Tjener (Flatb. p. 234, cfr p. 137, Ol. Tr. s. c. 55, FmS I c. 102).

Forhen er nævnt Ögmund hos Vigaglum, han var Sön af Rafn. Denne Rafn var, hedder det, en rig Mand og boede vest i Skagafjorden, han havde været Glums Træl og hans Moder Aastrids, og havde Glum givet ham Frelse. Ögmunds Moder var i Slægt med Vigaglum. Den förnævnte Freystein fagre foer engang med Odnys tiaarsgamle Sön Thorstein paa Fjældet med de övrige Husfolk for at söge Fæet; da det lider mod Natten, lægger Thorstein sig ned paa en Haug for at sove og siger, at Freystein skal vaage over ham, men ikke vække ham, hvad ogsaa Freystein gjör, skjönt Thorstein lader meget ilde i Sövne. Da Thorstein vaagnede, havde han drömt, og han siger til Freystein: „Du har nu vaaget vel, du har gjort mig to Tjenester, som vel er Lön værd, förste Gang du foer med mig og nu; skal jeg nu lönne dig dermed, at jeg skal skaffe dig Frelse af min Frænde Thorkel, og her er 12 Mark Sölv, som jeg vil give dig. Freystein fik hurtig Frelse ved Thorsteins Ord, og gjorde Thorkel det vel og hjælpsomt; thi han var Frey-

stein god, da han vidste, at han stammede fra god Æt og gjæve Mænd frem i Slægten. Freystein ægtede senere Odny Thorsteins Moder og blev en formaaende Mand (Flatb. p. 253-255).

Vigdis, Sönnedatter af Olaf Feilan, gav en Træl, Aasgaut, som hendes Mand Thord Godde havde haft med sig ud, Frelse og Gods, fordi han havde hjulpet en fredlös Slægtning af hende. Aasgaut beskrives som en stor, anselig Mand; skjönt han var Træl kaldet, saa kunde dog faa jævne med ham, om de end frelse hed, og vel forstod han at tjene sin Herre. Han foer til Danmark og bosatte sig der og syntes en kjæk Mand (Laxd. s. c. 15, 16).

Ingolf gav sin Træl Vifil, der havde fundet hans Öndvegissulur, Frelse og Land, han boede paa Vifilsstad og var en dygtig Mand (Landn. I 8).

I Landnama nævnes en Lösing som selvstændig Landnamsmand: „Thorgils Knappe, Kolle Hroaldssöns Lösing, tog Knappadal" (Landn. II 4, cfr nedf. p. 181 Landn. III 8).

Egil Skallagrimssön gav sine tre Lösinge Gris, Grim og Sigmund Land (Landn. II 3-4).

Hrut Herjolfssön fra Norge, sammödre Broder med Höskuld, gav paa Island sin Træl, Hrolf, Frelse og dermed nogen Formue og Bosted (Laxd. s. c. 25).

Trælles Hengivenhed mod deres Herrer. Harald haarfagres Hirdmand Vales Sön Atle og dennes Sön Aasmund toge Land paa Island (Landn. II 6). Aasmund blev höilagt og sat i Skib, og med ham hans Træl, som banede sig selv og ikke vilde leve efter Aasmund; han blev lagt i den ene Stavn af Skibet. Lidt senere drömte Aasmunds Kone Thora, at Aasmund sagde, at der var ham Men af Trællen. Denne Vise blev hört i hans Haug:

Einn byggi ek stöð steina
stafnrúms at áls hrafni,
Erat ofþegn á þiljum?
þröng bý ek á mar rönga;
rúm er böðvitrum betra,
brimdýri kná ek stýra,
lifa man þat með lofðum
lengr, enn illt ofgengi.

Derefter blev Haugen undersögt og Trællen taget ud af Skibet. Fortællingen viser, hvorledes Agtelse for Trællens Troskab endog kunde forlede de efterlevende til at vise ham en Ære, der senere foruroligede deres religiöse Fölelse. Et lignende Exempel paa en indtil Döden opoffrende Hengivenhed hos Trælle for sin Herre, frembyder Vigaglums Saga (c. 23), hvor der fortælles at engang, da Glum i en Kamp paa Island, idet han rykkede under for Overmagt, snublede, kastede to af hans Trælle sig over ham og toge af Spydstikkene for ham. Graagaasen, Vígsl. III, paaskjönnes udtrykkeligt af Loven saadan Opoffrelse: „Ef þræll hleypr undir vápn manna fyrir drottinn sinn ok varðar skóggáng þá víg hans, ef hann fær bana af".

Vi have hört, hvorledes Einar Sigmundssön lönnede sin Træl Hjælpen mod Lon-Einar med Frihed og Gaard (Landn II 7).

Da Thorfinn i Alptafjord tog Land efter Ulfar Kappe fra Helgeland, satte han sine Lösinger Ulfar og Örlyg der (Landn. II 13).

Da Aud den grundrige kom til Island, gav hun förs og fremmest sine Skibsfæller og Lösinger Land (Flatb. p. 265, Landn. II 17). Vifil hed en af Auds Lösinger, han spurgte Aud, hvorfor hun ikke gav ham noget Bosted, ligesom de andre Mænd; hun sagde, at det gjorde intet, han maatte, hvor han var, synes en gjæv Mand. Ham gav hun Vifilsdal. Fremdeles gav hun sin skotske Lösing Hunde og Sökkolf og Erp, Meldun Jarls Sön Land (Laxd. s. c. 6). Hendes Ord om Erp var: „Det var langt fra, at jeg ved en saa storættet Mand vilde, at han skulde bære Trælsnavn". En Datter af Erp, Halldis, blev gift med Alf, Sön af Thorstein Rödes Datter Thorhild (Landn. II 18).

Aan Raudfeld, Grim Lodinkinns Sön, gav sin Lösing Dufan Land. Han havde ligeledes en Lösing ved Navn Hjallkar, hvis Sön, Björn, var Træl hos Aans Sön Bjartmar,

men fik Frelse af denne og lagde sig Gods op, se hans videre Skjæbne ovf. p. 149 (Landn. II 26).

Ovenfor er fortalt om Geirmund Heljarskinns Træl Atle i Bardvik, hvorledes han modtog Gaarden og Frelse, fordi han værdig havde repræsenteret Geirmunds Storsind (ibd. II 20, ovf. p. 159-160).

Vi finde Lösinger deltage i de fuldfries Stridigheder og Kampe (ibd. III c. 5 Till.). En af den rige Egding Öxnathores Lösinger, Thore Dufunef, seiler endog alene over til Island som Landnamsmand (ibd. III 8, cfr p. 179, Landn. II 4).

Atle Jarl hin mjoves Sönnesön Ölve havde to Lösinger, der begge vare bosatte paa Island (ibd. V 8).

Össur den hvide fra Sogn havde ligeledes en bosat Lösing Bödvar. Jfr ogsaa Hörds s. c. 26 om Trællen Bolle, som styrede hele Gaarden, saasnart Herren, Orm, ikke var hjemme, og hvem Orm for bevist Tjeneste mod Holmverjerne gav Frelse og alt, han trængte for at sætte Bo. Han boede siden paa Bollested og blev en rig Mand (ibd. V 10).

Steinraud, Sön af Melpatrek, anselig Mand paa Island, var Thorgrim Bylds Lösing, han havde Thorgrims Datter i Ægte. Efter Laxd. s. (c. 38) faar endog en Ambaatt Frelse skjönt skyldig i Tyvshæleri og Omgang med en Fredlös, fordi hun forraader denne (ibd. V 13).

Vi faa af disse Exempler et Begreb om, hvorledes den för omtalte Foragt for Trællen, der giver sig tilkjende i de mange Haansord, hentede fra hans fortrykte Stilling, og undertiden hos enkelte ondskabsfulde Særlinge fremkaldte raa Voldsomhed — idethele gjorde Trællens Stilling utryg — hvorledes denne Foragt i Grunden dog blev mere theoretisk; medens derimod de factiske Forhold, den overalt hos Nordmændene stærkt fremtrædende Stræben efter at vise Liberalitet og Storsind endog til de yderste Grændser, Taknemlighed for udviste Tjenester (Gisle beder Trællen Svart og Ambaatten Bothild Frelse af deres Eier Ingjald, fordi de

have hjulpet ham til at undfly sine Fjender, Gisle Surss. s. c. 27), at Trællen virkelig var af god Æt og mange andre tilstödende Omstændigheder ofte næsten ganske lod Trællestanden blive glemt og den frigivne rykket op, for Exempel ved Giftermaal med Slægtning, endog Datter af Patronen, i den nærmeste Forbindelse med de frie. Imod at hin theoretiske Foragt for Trældommen skulde have foranlediget nogen gjennemgaaende hensynslös Behandling af Trællene, tale ogsaa de Exempler, Sagaerne give os paa, at Trællene ved de hyppige Indebrændinger gaves Udgangslov sammen med det övrige Folk, som Indebrændingen ikke gjaldt: Da Harald haarfagre indebrænder Thorolf Kveldulfssön paa Sandnes, lod han byde „Kvinder og Börn og gamle, Trælle og ufrit Folk at gaa ud" (Egils s. c. 22). Ligeledes lod Ragnvald Orknöjarl ved den 1045 forsögte Indebrænding af Thorfinn paa Orknöerne „alle Kvinder og ufrelse Mænd" gaa ud, men sagde om Thorfinns Hirdmænd, at de neppe vilde være ham bedre levende end döde (Orkn. s. p. 72). Om Trællenes Samliv med Familien kan ogsaa eftersees Volsaþáttr i Flatb.

Notitser angaaende Trællenes Antal. Angaaende Trællenes Antal vil det vel altid blive vanskeligt at sige noget bestemt, da Historien neppe frembyder noget blot nogenlunde sikkert Udgangspunct eller almengyldigt Materiale for Beregningen. Hvad man muligen kunde finde, maatte vel være et Forholdstal mellem Mandkjönnet af frie og Trælle ved at sammenligne de leilighedsvis med Tal angivne Trællebesætninger paa Gaardene og det med Eieren værende Fölge af frie; men de Tal, jeg for Öieblikket kan angive, ere saa uoverensstemmende og fra saa forskjellige Tider og Steder, at de kun oplyse lidet. Dog kunne de, om de end ikke vise det sædvanlige Forhold, idetmindste antyde en Forholdsgrændse, der kun sjældnere blev overskreden, og fortjene maaske derfor at anföres.

I Vikingefærdens Blomstringstid var rimeligvis Trællenes

Tal störst, da var Erhvervelsen lettest, ligesom det vel ogsaa da var vanskeligst at faa frie Leiefolk, da der var saameget lettere og hæderligere Erhverv udenlands.

Hjörleif tog paa sit Vesterhavstog 10 (var. 12) Trælle, som han havde ud til Island, disse kom idetmindste factisk til udelukkende at danne Hjörleifs Trællebesætning der, da han paa sit Skib ved Overflytningen alene havde sit Hærfang, og han og Ingolf landede paa forskjellige Kanter af Landet; men rimeligvis vare de allerede förte fra Irland i dette Antal som det störste man ved en endogsaa udstrakt Gaardsdrift kunde komme til at behöve. Dette bestyrkes af, hvad der siges om den Gaard, som Geirmunds Træl, Atle, styrede i Bardvik, at han havde 12 Trælle under sig (ligesom ogsaa Trællen Kjáran i Kjáransvik, Sturl. s. c. 2), hvilket vel nævnes udtrykkelig netop fordi Antallet var særdeles overflödigt (dog maaske ogsaa for nærmere at angive Værdet af Geirmunds Gods). Geirmund drog mellem sine Gaarde med et Fölge af 80 Frelsinger, altsaa med ham selv og Aarmanden[1] (?) i Adalvik 82 frie Mænd. Rigtignok synes Forholdet mellem Fölget og Gaardsarbeiderne at have været endnu ufordelagtigere for de förste paa Færöerne, hvor Össur, faa Aar efter Harald Graafelds Fald, drager mellem sine tre Gaarde med 20 Mænd, medens hjemme var jævnlig hos ham 30 Mænd med Arbeidsmændene (altsaa disse 10, dog nævnes her kun verkmenn, ei udtrykkelig þrælar); men paa Færöerne maatte vel nödvendig det frie Fölge være mindre, om end Arbeidsstyrken paa de större Gaarde var omtrent den samme som paa Island (Flatb. p. 144).

En Gaardsbesætning af 10 eller 12 Trælle har dog været ualmindelig stor, da den saaledes særlig fremhæves.

[1] Aarmanden er muligen ogsaa ufri, idetmindste taler Fr. I. IV 57 om private Aarmænds Drotner og bestemmer deres Ret efter Herrens i Forhold fra den kongelige Aarmand, cfr ovf.

Med Ingemund nævnes 5 Trælle ved hans Udflytning til Island (Landn. III 2), med Ketil Gufa 6 (Landn. II 24), ogsaa Thorolf Bögifot synes at have haft 6 Trælle paa sin Gaard (Eyrbyggja s. c. 31).

Erling Skjalgssön paa Sole havde et Fölge af 90 frie og hjemme 30 Trælle; men der tilföies „ok umfram annat man" dels vel Kvinder dels ufrit Tyende paa andre Steder, dog sad Erling, som det hedder, jævnlig med Fölge saa talrigt som Konger og allerede derved gjordes et usædvanlig stort Trællehold nödvendigt (Sn. Ol. helg. s. c. 31, Flatb. p. 538).

Efter Grettes Saga c. 19 tör maaske sluttes, at den norske Jarl Thorfinn, under Erik Jarl, havde hjemme paa Gaarden 8 Trælle mod et Fölge af 80 frie; vel kaldes disse 8 húskarlar, men der siges dog udtrykkelig, at Thorfinn var dragen hjemmefra „með alla heimamenn þá sem frjálsir eru".

Ingjald, en Slægtning af Gisle Surssön, boede som Leilænding paa den lille Hergilsö i Bredefjorden med sin Kone og Sön og havde en Træl og en Ambaatt (Gisle Surss. c. 25, cfr. Volsaþáttr Flatb).

Hvad man tör slutte, er maaske at selv midt i Vikingetiden neppe i nogen privat Husholdning den mandlige Træl-besætning oversteg 10 eller 12. Den bestemteste Opgave og den, der maaske nærmest angiver det almindelige Forhold, indeholdes vel i en Straffebestemmelse i Frostethingsloven IV 44, efter hvilken skulde udredes til den skadelidte „XII kúa bú ok II rossa ok III mansmanna", en Bestemmelse som rimeligvis bestod fra den hedenske Tid, da neppe den christelige Lovgivning kan have paabudt, at Mennesker gaves i Betaling, om den end en Tidlang maatte taale det.

(I Ljósvetninga saga c. 1 forekommer en Bonde, Ölver, der havde 18 Trælle? Herv. s. c. 13 Kong Heidreks 9 Trælle tagne i Vestrviking).

De förste Christendomsforkynderes Udlösninger af Trælle. För vi forlade Sagaerne er at fremhæve et Par Vidnesbyrd fra dem om, hvorledes de tvende förste Christendomsforkyndere i Norge og paa Island, Olaf Tryggvesöns Hirdpræst Sigurd og Thorvald Kodranssön, lode sig det være magtpaaliggende at löskjöbe hærtagne Mænd. Om Sigurd fortælles, at han under sit Ophold i Sverige efter Olafs Fald skiftede sin sidste Formuesrest, en Guldring, han havde faaet af Kongen, i tre Dele og „gav den ud til Udlösning af mange hærtagne christne Mænd"; thi, sagde han, han vilde gjerne vinde for Gud nogle Mænds Sjæle med den Ring, heller end gjöre sig Sjæleskade ved at gjemme den (Flatb. p. 515, FmS III p. 170). Thorvald Kodranssön foer ud, hedder det, fra Island og först i Hærfærd; men sin Lod af Byttet lagde han til Udlösning af hærtagne Mænd, alt det, som han ikke trængte til for at holde sig selv med. At imidlertid den Löskjöben kun dreves for at hindre, at christne Sjæle skulde fortabes i Hedningevold, ikke fremgik af Misbilligelse af Trællevæsnet i Almindelighed, viser for Sigurds Vedkommende det udtrykkelige Tillæg „christne Mænd" og for Thorvalds, at vi have fundet ham selv i Besiddelse af en Træl, den han endog, forledet af sin heftige Charakter, satte til at dræbe en af sine Fjender fra Island (Kristnis. c. 1). Den endnu hedenske Thorvalds Retsindighed (rèttlæti) fremhæves dog endnu stærkere end i Kr. s. i FmS I c. 130, hvilket Sted ei her bör lades ude af Betragtning, om end den hele Fremstilling har et vist vagt Præg. Klart er det dog at saadanne Bestræbelser fra allerede de förste Geistliges Side maatte idetmindste lægge Hindringer i Veien for Trælletilförslen fra christne Lande, om end ikke fra hedenske, ved hvilken Udsigten til at vinde nye Sjæle for Gud, skjönt ad en Vei stik modsat den, ad hvilken de sögte at frelse for Gud de christne hærtagnes, maaske lod dem glemme det inderlig umoralske i Midlet.

Kirken fremhævede imidlertid ogsaa allerede tidlig Christi

Forlösningsværk som gjældende alle Mennesker i lige Maal og som et Exempel til Efterfölgelse for de frie ligeoverfor deres borgerlig trælbundne Brödre til Tak for den fælles guddommelige Naade, og aabnede saaledes efterhaanden Samfundets Öine for Trældommens Uforenelighed med den almindelige Menneskerets Fordringer — Bestræbelser fra Kirkens Side, som vi ville faa Anledning til nærmere at paapege under Behandlingen af Lovene, til hvilken vi hernæst ville vende vor Opmærksomhed.

DE GAMLE NORSKE LOVE VEDRÖRENDE TRÆLDOMMEN.

Trælle som Eiendom. Den gamle norske christne Lovgivning, i sine Grundtræk idetmindste stammende fra Olaf den helliges Lovværk, stiller endnu Trællene mellem Dyr og Mennesker, de ere fuldkommen i Herrens Vold som eiede Ting, udgjöre en Del af hans Formue i Lösöre og kunne, kun med en ringe Indskrænkning, som hans övrige Gods efter deres Værd som Vare benyttes som Æquivalent for rede Penge i de almindelige Udredsler. I Gul. l. c. 223, hvor opregnes det Gods, som kan udredes i Mandegjæld og Bod, (í gjöld ok í bauga) begyndes Opregningen med Ko, der værdsættes til halvtredie Öre og sluttes med „alle de Svende som ere opfödte hjemme, hver som ikke er yngre end 15 Aar, uden Modparten vil tage derimod; Trælkvinder skal man ikke udrede i Mandegjæld". At Trællene skulde være hjemmefostrede, er sat til Sikkerhed for Varens Værd ligesom Aldersgrændsen og i Lighed med de Bestemmelser, der tilföies ved de övrige opregnede Betalingsmidler. Forbudet mod Udredsel af Trælkvinder er rimelig en christen Tilföielse af Sædelighedshensyn i samme Retning som Forbudet mod at have sin Ambaatt til Frille ved Siden af sin Ægtekone (c. 25). I Frostethingsloven savnes vistnok en saadan almindelig Henförelse af Trælle mellem det i Betaling gangbare Gods, men IV 44 frembyder dog et specielt Exempel paa en saadan Udredsel: Hvis Mand stikker Öinene

ud paa anden, da blive tre Mænd utlæge ved det Værk, en, den som stak, og to, de som holdt. Men hvis de böde derfor, da skulle de alle udrede ham et Bo paa 12 Köer, 2 Heste og 3 Trælle (mansmenn). Hvis det Bo ödes for ham, da fare de til og gjöre andet lignende og saa den tredie Gang, hvis de foregaaende falde; men da være det ham dermed.

Hvor Talen er om Odelslösning, hedder det (Gul. l. 266): „Det Gods (hvormed Odlen efter Vurdering af gode Mænd skal löses) skal være halvt i Guld og Sölv, men halvt i indenlandsk Træltyende (mani hèrrœnu) ikke ældre end 40 eller yngre en 15 Aar"; og c. 274 udtrykkelig sammenstillende Træl med Bofe, naar Odelsmanden skal löse Jord fra kvindelig Slægtning: „da skal han byde en Sum, Femtedelen mindre, end Jorden er vurderet til, eller Værdet er; den skal han rede halvt i Guld og Sölv, men halvt i Træltyende og Bofe" (hálft í mani ok búfè). Den samme Sammenstilling af Træl og Bofe gjenfindes i Straffelovgivningen, is. Frl. V 18: „En þat skal vera hálfgillt fè er fè spillir fè horns ok hófs ok þræls". At lignende Bestemmelser gjaldt om Odelslösningen i Frostethingsloven fremgik allerede af den först bekjendte fordærvede Text VIII 3: „En ef óðalsjörð er í skipti þeirra, þá skulu þeir brœðr leysa til sín með slíku fè sem allra manna er mælt ámeðal. með gulli ok með brendu silfri. — en þat skal eigi vera ellra en xxx vetra ok eigi yngra en xv vetra" — og i et senere fundet Fragment læses: „brœðr ley (sa . . . . .) silfri. ok mani herlæ(nnsku . . . ve)ra ellra etc. (NgL II p. 509). Kun er her Aldersgrændsen (15-30 Aar) noget strengere.

Parallelt hermed kan efter Östgötal. Gipt. b. 16 Trælle gives i Mund eller Giftepenge: „Nu ær þæt annöþugt hjon ær til omynd gjorþ æru" o. s. v., jfr Gipt b. 18: „gull ok silvær ok jorþ ok annöþugh hjon ok dyrshorn ok bulstra. þæt kallas gærsima."

Trællens Menneskeret erkjendes. Straffelovgivningen. I den oprindelige hedenske Lovgivning altsaa har, som vi maa slutte, Træl i ingen Henseende været stillet over Husdyret uden maaske i Forbindelse med Straffelovgivningen, da det vel allerede tidlig maa paa dette Felt være blevet klart for Folket, at en fuldkommen consequent gjennemfört Nægtelse af Trællens Menneskeret, hvorefter Herren ene og alene efter Loven havde at svare for ham som for sine övrige Husdyr, var uholdbar, forsaavidt dog Trællen havde en Egenvillie, der, som det snart maatte vise sig, paa ingen anden Maade kunde sikkrere afvendes fra forstyrrende Indgreb i den borgerlige Orden end ved at gjöres til Gjenstand for Optugtelse (jfr Wilda: Strafrecht der Germanen p. 653). Ved Indrömmelsen altsaa af, at Trællen kunde gjöre sig skyldig til Straf, var han vistnok allerede af den hedenske Lovgivning stiltiende stillet et Trin höiere end det övrige Bofe — kvikt fè. —

Christenretten. Alle Börn skulle fostres. Men den udtrykkelige Udtalelse af Trællens Deltagelse i den almindelige Menneskeret er neppe skeet för ved de christne Loves Paabud om at alle Börn, der födtes i Landet, skulde fostres og döbes. G. l. c. 21 lyder saaledes: „at man skal fostre hvert Barn i vort Land, der bliver födt" uden det er i allerhöieste Grad vanskabt. Ligesaa Fr. l. II 1: „Det er christen Ret, at man skal fostre hvert Barn, som bliver födt, christne og före til Kirke, hvis der er menneskeligt Hoved paa det. Fader eier hvert Barn, den skal være Fader til Barnet, hvem Moderen tilkjender det, hvis han ei förer sig fri ved förste Dom, som han stævnes til, hvad enten det er frels Kvindes Barn eller Trælkvindes" (id. Sverr. Chr. 29). For Omsorgen for den nyfödtes Liv svarede de ufrie Forældre paa sin Maade ligesaa personlig som de frie for sine Börns Fostring og Daab. Gulethingslovens ældre Bestemmelse herom er os opbevaret i et Brudstykke af Loven (NgL I 112 Brudst. Ca.): „Hvis Mand bærer ud sit Barn

hedensk og spilder det, da skal han böde Biskoppen tre Mark; men hvis Mænds udenlandske Træltyende spilder sit Barn hedensk, da skal Herren böde Biskoppen sex Örer og pidske hans Hud af ham og have gjort det inden fem Dage efter at han er funden skyldig, eller kjöbe hans Hud med tre Örer hos Biskoppen. Men hvis Biskoppen eller hans Befuldmægtigede giver Mand Skyld for at have spildt sit Barn hedensk, og han nægter det, da skal han derpaa aflægge Lyrittered (Tremændsed, cfr G. l. 135: „Lyritar eiðr fellr til slíks sem hann er festr firi"). I den fuldstændige Redaction af af G. l., der er bleven os overleveret, finde vi Straffen for Udbæren af Börn skærpet til Fredlöshed. Cap. 22, der har til Overskrift: „Her har Kong Magnus (Erlingssön) gjort til Ubodesag, hvad Olaf havde gjort til Tremarkssag", lyder: „Hvis Mand bærer ud sit Barn hedensk eller christent og spilder det, og bliver han derfor kjendt skyldig, da har han forbrudt Gods og Fred og kalde vi det det store Mord (morðit mikla). Hvis Mænds Træltyende spilder sit Barn hedensk eller christent, da skal Herren have pidsket Tyendet inden fem Dage eller overgivet det til Kongens Mænd og have Anledning til at sælge det udenlands, om han vil, og i ethvert Fald ikke have Samkvem med det; men hvis han har, da böde han Biskoppen tre Mark. Hvis Biskop eller hans Befuldmægtigede giver Mand Skyld for at have spildt sit Barn hedensk eller christent, og han nægter det, da skal han fralægge sig det Mord som andet" (ved Tylftered c. 132). Fri Mand forbryder, som vi se, Gods og Fred, og den dertil svarende Straf for Træliens Vedkommende er Salg udenlands, hvorved ogsaa for ham den ved Optagelsen under Christenrettens Beskyttelse erhvervede Fred tabes — han er dömt efter Straffelovgivningens Princip: „hvo, der ikke under andre Lov, skal heller ikke selv Lov nyde" (Fr. l. I 6). Ellers er Salg af Træl ud af Landet udtrykkelig forbudt, rimeligvis först ved Christenretten, at ikke hans Sjælefrelse ved saadan Salg skulde sættes i Fare. Fr. l.

xi 20: „Ingen skal sælge Træl eller Ambaatt bort af Landet; men hvis man sælger, da böde man Kongen tre Mark, hvis han ikke er Udaademand og Mænd vide det", cfr G. l. 71. Vi se her Træliens oprindelige Værdi, tre Mark, opstillet næsten som en Slags Thegngilde for ham (cfr ogsaa Hák. b. 41 om Salg af frels Mand af Landet, hvorfor dog kun bödes tolv Mark til Kongen, hvis Manden kan skaffes tilbage).

Gulethingslovens förste mindre strenge Straffebestemmelse var ogsaa den gjældende i Frostethingsloven, eftersom den foreligger os: Fr. l. II 2: „Hvis Mand slaar ud sit Barn, da gaa han til Skrifte og böde for Gud, men Biskoppen tre Mark. Hvis Barn bliver udbaaret efter Bondens Raad, böde han Biskoppen tre Mark; men hvis han nægter, da skal han ene sværge, at det ei blev slaaet ud efter hans Raad, og böde sex Örer, om nogen bar ud, som han havde at holde Ord og Ed for. Hvis Træl efter eget Raad slaar sit Barn ud, bödes der sex Örer til Biskoppen, eller lade han sin Hud; men Biskoppens Aarmand skaffe en Mand til at pidske ham, hvis ikke Herren vil löse hans Hud med 6 Örer". Straffen for Træliens Vedkommende synes her endog mindre end efter Gulethingsloven, her sex Örer eller Hudstrygning, medens hist sex Örer og Hudstrygning eller ni Örer. (Mest overensstemmende med de övrige Straffebestemmelser om Træl i Forhold til fri Mand vilde være 6 og 6 Örer — den halve Bod for den frie). Sv. Chr. 33: „Ethvert Barn af Trælkvinde, som Fader ikke vedkjender sig, for det skal Herren sörge, indtil Faderen vedkjender sig det, men ikke lade det dö mellem sine Hænder. Hvis han lader det dö, böde Herren tre Mark" (cfr Fr. l. II 6 ell. Sv. Chr. 33). Tillægget i Gulethingsloven (barn sitt heiðit) eða cristit er vel intet andet end en Tilsætning for större Tydeligheds og Sikkerheds Skyld, og röber, synes mig, en Redaction fra en senere Tid, da Utburden forlængst var ophört og Skikkene derved forglemte; thi allerede i Hedendommen gjaldt, som det synes,

den Regel, at Utburden skulde foregaa för Barnet blev öst med Vand (Sag. af Hörði ok Hólmverj. c. 7: „þat var þá morð haldit at bera út börn, þá þau váru vatni ausin") og saameget mere maatte i den christne Tid Barnet blive udbaaret för Daaben og Mordet altid blive „heiðit morð" (FmS II c. 219, cfr. Grimm R. A. p. 457). Heraf fölger da ogsaa, at det er egentlig Forpligtelsen til uden Undtagelse at fostre alle Börn, mere end Daabsforpligtelsen, der först væsentlig har forbedret Træliens Stilling, idet Trællebarnet derved gaves Ret til at leve. Det synes efter Brudstykket Ca c. 22 af G. l. og Fr. l. II c. 2 (cfr de forskjellige Nægtelseseder og Borg. Kr. I 17: „Nú er ein sókn biskups á öllum málum. ekki er þar lögfè á") at maatte sluttes at Utburd oprindelig kun har været Gjenstand for Paatale fra Kirkens Side, at Kongens Ret först er bleven gjort gjældende, da Straffen skærpedes til Utlegd, hvormed fulgte Godsoptagelse og det halve Thegngilde (cfr Eids. Kr. I og II c. 3 — for dræbt Barn af frie Forældre; dog fik Barnet selv efter G. l. ikke Ret för ved 8 Aars Alderen). At Utburd oprindelig ikke har været bödet til det offentlige bestyrkes ogsaa af at fremdeles Herren ved Drab af Træl kun bliver skyldig for Gud.

I Gothlandslagen haves den mærkelige Overgangsbestemmelse: at Herren (drottin) böder sex Örer Penninge for Ambaatt, der har spildt sit Barn; men til Erstatning lægger 6 Aars Trældom paa hende, efter at hendes Trælletid er udlöben („oc leggi a bac henni siax vintir sen mali ier inter"). Got. l. I 2 § 3.

Om Barns Fostring handler fremdeles Bjarkö R. I 3, Borg Kr. 3. Eidsivathings Christenret c. 7 bestemmer udtrykkelig om Trælkvinde: „Hvis Ambaatt föder dödt Barn og ei viser det for Vidner, da kan Biskops Aarmand give hende Skyld for hedensk Mord; da skal hun aflægge Ed med 2 Kvinder, at hun ikke myrdede sit Barn; men hvis den Ed falder, saa falder den hende til Utlegd, cfr c. 3.

Hvad det angaar, at der ved alle mindre Forseelser gives Herren Valget mellem Trællens Afstraffelse og Udredsel af Bod, er deri vel ei at se en Forbeholdelse fra Herrernes Side af deres Ret til selv at raade for deres Tyendes Afstraffelse, altsaa af en Del af deres Eiendomsret; men snarere kun en Anvendelse ogsaa for Trællens Vedkommende af den almindelige Regel i Straffelovgivningen, at ved mindre Overtrædelser den personlige Afstraffelse kan afvendes ved Bod; men denne kan naturligvis for Trællen kun udredes ved Herren som hans lovlige Værge.

Trællens Indordning under Christenretten ved Daabspaabudet. Ligesom allerede ved Vedtagelsen af Forbudet mod Udbæren af Börn, Trællens Stilling ikke lidet sikkredes, idet Herrerne derved af sin Eiendomsret over Trællene opgav den tidligere uindskrænkede Raadighed over deres Liv, saa de ikke længere nu kunde dræbe fuldkommen sageslös Træl uden at forfalde idetmindste til kirkelig Revselse, om de end kunde frigjöre sig fra al Tiltale efter den borgerlige Lov; saaledes maatte ogsaa Daabspaabudet hæve Trællen i den almindelige Mening först og fremmest naturligvis ved, at ogsaa han agtedes værdig den guddommelige Naade; men desuden ogsaa indirecte derved, at ved Siden af, at hans Strafbarhed vistnok allerede practisk var indrömmet af den hedenske Lov, nu hans personlige Ansvarlighed endnu stærkere blev fremhævet ved det forpligtende Forhold, hvori han ved Daaben traadte til Kirken. Denne maatte nemlig fordre Overholdelse af Christenretten ligesaavel af Trællen som af den frie, som en nödvendig Betingelse for, at han skulde kunne forblive i de Christnes Samfund, skjönt Straffen for de ufries Vedkommende med Indrömmelse til de bestaaende Forhold sattes efter en anden og lavere Maalestok ved de mindre Overtrædelser.

Helgebrud. I Overensstemmelse hermed fortsætter Christenretten fremdeles, givende Herren Valget mellem at

straffe Trællen eller böde for ham (G. l. 16): „Bliver nogen funden skyldig i at arbeide paa Söndage, da skal han böde derfor 6 Örer og gaae til Skrifte og böde til Christus; men hvis Mænds Træltyende, udenlandske, arbeide uden Herrens Raad, da skal man pidske Huden af dem eller böde 3 Örer til Biskoppen". Videre (G. l. 18): „Hvis Mænd arbeide paa de Dage, foran hvilke der ikke er Nonhelligt eller Faste, da skal man böde derfor 3 Örer til Biskoppen; men dersom Mænds Træltyende arbeider uden Herrens Raad, da skal man böde derfor $1^1/_2$ Öre".

Frostethingsloven byder i lignende Tilfælde (II 28): „Hvis Mand bliver funden paa Arbeide en af de Dage, hvor Nonhelge gaar forud, da böde han 6 Örer, og saaledes trælbunden Mand, om han arbeider efter Bondens Raad; men hvis han arbeider efter eget Raad, böde hans Herre 3 Örer, eller Trællen lade sin Hud. — Hvis Mand arbeider paa andre Helligdage, da böde han 3 Örer".

Om Arbeide paa Helligdage handler fremdeles Borgarthings Christenret udförlig c. 14: „Hvis Mand gribes paa Helligdage, da böde han efter Dagens Hellighed. Hvis frels Mand gribes paa Arbeide med trælbundne Mænd, böde han Skylden (rimeligvis for begge Parter); men de löbe löse derfra. Men hvis trælbundet Tyende bliver grebet alene paa Arbeide og Biskops Aarmand kommer til dem og spörger: „Hvi arbeide I paa Helligdag?" og de svare: „Heller vilde vi standse, vor Herre volder, at vi arbeide", da skal han tage Vidner paa deres Svar, og Bonden har da at böde Skyld for sit Tyende. Men dersom Tyendet svarer saaledes: „Vi volde selv, at vi arbeide paa Helligdag, vi ville skynde os af Ager og Eng; saa tage han det Tyende og före det hjem til Eierens Hus og fordre Borgen for det. Han stævne Bonden Thing efter tre Dögn, före to Mænds Vidne om, hvorledes Mandens Tyendes Svar löd; han har at dömme ham Skyld paa for 3 Örer, hvis det arbeidede paa 3 Örers Dag, men 6 Örer, naar det arbeidede paa 6 Örers Dag.

Hvis Bonden vil böde Skyld for sit Tyende, da er det löst efter Loven, det hedder Hudlösning (húðar lausn); men hvis Bonden ei vil betale Skylden, da skal Biskops Aarmand faa en Mand til og alle Herredsfolk en anden og lade pidske den Mand — den skal udföre Pidskningen, som er den taabeligste paa Thinge. Men hvis han faar Bane af Pidskningen, da skulle alle Herredsmænd böde ham med Værd, Bonden (selv) tabe saameget i Værdien, som han har Tyendetal til."

Ligeledes Eidsivathings Christenret om Söndagshold: „Hvis Bonde er paa Arbeide med sit Tyende (i Söndagshelgen), da er han skyldig 6 Örer til Biskoppen og andre 6 Örer for sit Tyende. Nu er hans Tyende grebet alene paa Arbeide, da skal Bonden löse dem fri med 6 Örer til Biskoppen eller byde deres Hud frem for Biskoppens Aarmand."

I Sverres Christenret endelig hedder det c. 41: „Er nogen kjendt skyldig i, at han arbeider paa Söndag, da skal han böde derfor til Biskoppen 6 Örer og gaa til Skrifte og böde for Gud. Men hvis Mænds Træltyende, udenlandskt, arbeider uden Herrens Raad, da skal han pidske Huden af dem alle eller böde 3 Örer til Biskoppen." C. 43: „Hvis Mænd arbeide paa de Dage (da Nonhelg ei gaar forud), da skulle de derfor böde Biskoppen 3 Örer; men hvis Mænds Træltyende arbeider uden Herrens Raad, da skal han böde derfor $1^1/_2$ Öre.

Grág. 9. Laugardagah: „Hvis Mænd arbeide paa Ökt (efter Kl. $3^1/_2$) om Lördag, da blive de skyldige til Tremarksbod og skal man förat söge Bonden, hvis han har været paa Arbeide. Hvis Husfolk (griðmenn) og skyldbundne Mænd (skuldarmenn) eller Trælle, da bör man först söge de fribaarne. De blive saglöse, hvis der vidnes, at Grunden, hvorfor de have arbeidet, har været enten, at de ikke kunde se Solen, eller at de havde arbeidet saa lidet, at de ikke torde gaa hjem for Bondens Voldsomhed; da falder Bonden i Tremarksbod.

Gotl. l. 6 § 5: „Verþr þræl eþa ambatn manz um helgan dagh a verki takin þa bytir drotin firi þaim þria oyra (frels Mand 6 Örer). En þaun yrkin þria vintr sen mali ir intir (var: eptir leygu malit ier int). Det synes altsaa, som om et Aar lagdes til Tjenestetiden for hver Öres Bod.

Fastebrud. Om Brud paa Fasteordningen var bestemt G. l. 20: „Hvis Mands Træltyende æder Kjöd paa Fredage eller forbudte Tider, da skal man pidske Huden af det eller böde derfor 3 Örer til Biskoppen (ligesaa den frie for förste Fastebrud). Hvis Mand æder Hestekjöd i Langefasten (Sv. 77 tilföier: eða eigi), da har han forbrudt hver Penning af sit Gods og fare han af vor Konges Land; men hvis Biskops Aarmand siger ham det paa, da skal han derfor fæste Lyritered (Sv. 77: tylftar eið), og hvis den Ed falder, da falder den ham til Utlegd. Hvis Mænds Træltyende æder Hestekjöd i Langefasten uden Herrens Raad, da skal denne sælge ham af vor Konges Land til sin Vinding og ei have Samkvem med ham. Hvis han har, da skal han derfor böde 40 Mark; hvis Biskops Aarmand siger ham det paa, da skal han derfor aflægge Lyritered." Dette Capitel siges at være paabudt saavel af Olaf som af Magnus, jfr Sv. c. 77.

For Frostethingets Lagdömme siges de samme Straffebestemmelser at gjælde om Fastebrud som om Helgebrud (cfr ovf.) og saaledes ogsaa Sverres Christenret c. 46.

Borgarthings Christenret c. 5: „Spisning af forbudte Ting (sveita ok sviða) straffes med Bondens Bod for hans Kone, Börn og ufrie Tyende".

Eidsivathings Christenret har en for vort Emne mærkelig Bestemmelse om Langfastebrud, c. 28: „Hvis Mand æder (Kjöd) i Langefasten, han kan ei kaldes uvidende om Dagene, han er utlæg, og alt hans Gods, det som i hans Eie er. Hvis Mands Tjener (þjónn) æder Kjöd i Langefasten, da er han utlæg og skal det være i Herrens (skapdrottins) Magt som har (ham), om han vil löse ham fri med halvt

Thegngilde til Kongen og saaledes kjöbe ham Landsvist, eller det andet, at han farer bort af Landet". Dette er det eneste Sted, saavidt vides, i de gamle norske Love, hvor der gives Adgang til atter at skaffe utlæg Træl Landsvist ved Bod til Kongen. Det halve Thegngilde synes at maatte forklares i Overensstemmelse med de flere ovenfor anförte Tilfælde, hvor Træliens Straf sættes til det halve af den fries. Om saadan Bod til Kongen först er indtraadt, naar Straffen steg til Utlegd, fra hvilken Tid denne Bestemmelse har gjældt, og hvorvidt den ogsaa har gjældt i andre Lagdömmer, er vanskeligt at afgjöre, ligesom ogsaa om denne Anledning til Udlösning ved Bod kun har været en Begunstigelse mod den mere betroede Tjener, som Lovene ellers specielt nævne „þjónn", eller om dette Ord her betegner Tjener i Almindelighed. For den mere indskrænkede Fortolkning kunde maaske tale at Herren her nævnes skapdrottinn, hvad ellers overalt i Lovene betegner Patronen i Forhold til den frigivne, nogle ganske enkelte Steder undtagne, hvor det skjödeslöst er sat for drottinn ɔ: Herren overfor Trællen.

Fælles for alle de enkelte Love er altsaa, at Christendomsbrud af ufrie begaaet efter Herrens Raad alene bödes af denne, og som om han selv havde forbrudt sig; men at det begaaet af ufrie efter eget Raad straffes paa den ufrie selv, dog saaledes, at Herren ved de mindre Forseelser har Adgang til at löse den skyldige med Bod. Denne Bods Störrelse er imidlertid forskjellig for de forskjellige Lagdömmer: Efter Frostethings- og Gulethingsloven og efter dem Sverres Christenret, synes Reglen at have været, at ufries Forseelser efter eget Raad bödedes med det halve af Boden for fri Mand, medens derimod Eidsivathings og Borgarthings Christenretter lode Boden ogsaa da fölge Dagens Hellighed (dagríki) eller vel i Almindelighed Bröden paa samme Maade som for den frie (dog jfr ovf. E. 28), altsaa stærkere fremhævede den ufries Ansvarlighed. Heller ikke

efter Gulethingets Lov kunde længere det offentlige blot holde sig til Trællens Herre i Tilfælde af de groveste Brud paa Christenretten, som Hestekjödsspisning, der betragtedes som staaende i saa nöie Forbindelse med Hedenskabet, at vedkommende, der forsaa sig heri, neppe længere kunde taales i et christent Samfund („þat er hit mesta kristnispell skírðum mönnum at eta hross, þeim er öðruvís mega lengja líf sitt", FmS I c. 70. cfr Sv. s. FmS VIII c. 26). I saadanne Tilfælde fordrede Lovgivningen rimelig over det hele Land Trællen stillet paa samme Trin som den frie med Hensyn til personlig Ansvarlighed. Frostethingsloven forbigaar Hestekjödsspisningen; derimod findes Gulethingslovens Bestemmelse, som vi saa, noget skærpet med Hensyn til Eden og mulig ogsaa til Forbudets Udstrækning i sin hele Strenghed ogsaa udenfor Langefasten i Sverres Christenret c. 77. Det er imidlertid besynderligt, at i den samme Olafs Raadgivning Utburd kun er Tremarkssag, medens Hestekjödsspisning gjöres til Utlegdssag; at den sidste Forseelse strax kan være bleven belagt med saa stor Straf synes neppe rimeligt, naar erindres, hvilken Modstand netop begge disse Forbud fandt paa det islandske Althing (Sn. Ol. Tr. s. c. 229, Flatb. p. 446, jfr Sn. Ol. helg. s. c. 44 og 46. — Skaanske Kirkelov 18: „þræl ma ækki foregöræ i hælghæbrut num huþ sina").

Vi have seet, hvorledes Christenretten fremhævede Trællens Menneskeret först og fremmest ved at værge hans Liv og dernæst ved at drage ham mere ind under Straffelovgivningen, end havde været Tilfælde tidligere, da han vel kunde forstyrre den borgerlige Orden og saaledes blive strafbar, men dog endnu ingen personlig Forpligtelse havde mod Samfundet, den han nu ved Daaben fik.

Paabud om aarlig Trællefrigivelse ved Thingene. Det tredie Skridt, som ved den christelige Lovgivning blev gjort til Forbedring af Trællenes Stilling og som maa væsentlig have bidraget til Formindskelse af de ufrie Tjeneres

Tal i Landet og til det hele Trællevæsens endelige Ophör, dette Skridt gjordes, idet Lovgivningen aabnede en, vistnok indskrænket, Vei til Frihed for Trællene ved Paabud om aarlig Frigivelse af en Træl ved Lagthing og Fylkesthing inden Gule- og Frostethings Lagdömmer. Gul. l. c. 4 lyder: „Olaf böd, men Magnus tog dette af". „Det er nu dernæst, at vi skulle give Mand Frelse hvert Aar her i Gulen. Men vi have skiftet det mellem Fylkerne saa, at vi skulle hver sit Aar faa Mand til Frelse, og den Mand skal Frelse være givet den Söndag, som först kommer paa Gulething; men vi alle Gulethingsmænd skulle lægge sammen til 6 Örer. Hvis Frelse ei bliver givet Manden den Söndag, da skulle de Mænd, som have at stille den Mand, böde Biskoppen 12 Örer og kjöbe Træltyende og give Frelse, skjönt det senere er".

Og saaledes dette ligeledes: „Det er nu dernæst, at vi skulle give Mand Frelse i hvert Fylke i Gulethingslagen. Men vi have skiftet det mellem Fjerdingerne, og de Mænd, som have at stille den Mand, skulle have givet Frelse för Julenat; men hvis de ikke have givet, da skulle de böde Biskoppen 12 Örer og kjöbe Træltyende og give Frelse, skjönt det senere er".

Til Lagthingene skulde altsaa Fylkerne efter Tour stille Træl til Frelse, og saaledes til Fylkesthingene Fjerdingerne; men de 6 Örer, der rimelig ere de saakaldte Lösingsörer (c. 62), hvorom senere, de skulle hver Gang udredes af respective Lag- (eller Fylkes-)things Almue i Fællesskab.

Sverres Christenret c. 3 og 4 gjentager Paabudet ordlydende, kun staar (maaske ved Feilskrift) 5 Örer for 6.

I Frostethingslovens III 19, hvor handles om Veienes Istandsættelse og der paabydes, at alle arbeidsföre Mænd skulle böde Veiene hver i sit Fylke og at, hvis Bonden ei giver sine Arbeidsfolk (verkmönnum) Stunder dertil, han da skal böde for begge Parter; men hvis Værkmand ikke vil fare og Bonden giver ham Tilladelse (leyfi) dertil, da

svare han selv Sag — der tilföies til Slutning: „Men denne Veibödning kommer i Stedet for den Mandfrelse, som staar i vore Love og som alle Mænd havde lovet Gud til Tak (til guðs þakka). Den samme Bestemmelse har altsaa været gjældende i begge Landets nordlige Lagdömmer, medens nogen tilsvarende hverken findes i Borgarthings eller Eidsivathings Christenretter.

Allerede tidlig blev Trællefrigivelse anbefalet af den romerske Kirke som en passende Tak til Gud for Befrielsen fra den med Trældommen blandt Menneskene sammenlignede aandelige Trældom under Synden; saaledes siger Gregor den store: „Cum redemptor noster totius conditor creaturae ad hoc propitiatus humanam carnem voluit assumere, ut divinitatis suae gratia dirupto, quo tenebantur captivi, vinculo servitutis pristinae nos restitueret libertati: salubriter agitur, si homines, quos ab initio natura liberos protulit, et jus gentium juge substituit servitutis, in ea natura, qua nati fuerunt, manumittentis beneficio libertati reddantur." Men uagtet vi enkeltvis finde saadanne Anskuelser practisk efterfulgte af Geistligheden (f. Ex. inden den engelske Kirke af ovennævnte Wilfridh, ovf. p. 96), saa viser dog den Omstændighed, at Kirken selv endnu længe holdt ufrie i sin Tjeneste, at ikke engang inden Geistligheden Trældommens Utilbörlighed blev almindelig anerkjendt för efter meget lang Tid: hvorfor jeg har ovenfor troet at burde fremhæve, at de saavel her som i den tydske Mission oftere forekommende Löskjöbelser idetmindste ikke med Nödvendighed maa forstaaes som rettede mod Trældommen i Almindelighed som saadan, men vel kunne forklares som foretagne kun for at frelse christne Sjæle fra at fortabes blandt Hedninger — at det i Regelen ogsaa var og maatte være den tidligere Kirkes Geistlighed langt mere magtpaaliggende at vinde og bevare de vunde Sjæle for Kirken end at virke for denne almindeligere Menneskeret, der krænkedes ved Trællevæsnet. Fremdeles viser Trældommens Bestaaen gjen-

nem saa lange Tider, at Troen paa Trældommens Retmæssighed og Nödvendighed var saa indgroet i Folkenes Bevidsthed, at det vilde have været aldeles frugteslöst strax at forsöge paa ved directe Forbud eller Indskrænkninger at hæve Ondet. Præg af saaledes at være givne med Trældommens endelige Ophævelse til Hensigt have vistnok ikke de ovenfor anförte Steder af de norske Love, ligesom de ogsaa dertil vilde enestaaende have været aldeles utilstrækkelige; alligevel synes de, forsaavidt de skulle henföres til Olaf den helliges Lovgivning, til Christendommens förste Tider, at maatte have været lidet stemmende med Tidsaanden, som den da var, og at have lagt en Byrde paa den unge, svagtbefæstede Kirke, som maaske hellere for den förste Tid burde have været undgaaet. Jeg har derfor været tilböielig til at söge Grunden til hine Paabud om aarlig offentlig Trællefrigivelse i en enkelt bestemt tvingende Omstændighed under Christendommens Indförelse og troet, at denne maaske kunde være den nystiftede Kirkes Trang til Lærere. Missionsværket foregik som bekjendt under Olaf den hellige i rivende Fart, der berettes at han reiste Kirker i hvert Fylke; men Sagaerne lade os i Uvished om, hvorfra Præsterne og det övrige Personale til alle disse Kirker bleve hentede. Allerede af de ovenfor p. 97 citerede Steder af Decretalerne som af Ansgars Oplæren af de kjöbte Drenge ses, at der ei fra Kirkens Side var noget iveien for en saadan Anvendelse af de frigivne Trælle i Kirketjenesten; men Forordningen er dog, saavidt jeg ved, uden Stötte i Sagaerne og Lovene: de særegne Bestemmelser, som Gulethingslovens cap. 15 indeholder om Præsterne, ere blevne forklarede med största Rimelighed om dem som udenlandske, ja kunne vel ikke engang ret fortolkes om frigivne; og den Hentydning til, at Præsterne oprindelig have været af lav, endog ufri, Byrd, som man maaske kunde ville finde i Graagaasens Udtryk (Krist. l. þáttr): „ok heimta hann sem aðra mans-menn" om Præst, der römmer fra den Kirke, hvortil han er op-

lært — det Vidnesbyrd, man deri kunde söge modbevises, kan man sige, af at en saadan Nödhjælp, at tage frigivne til Præster ikke udtrykkelig nævnes i Eyrbyggjasaga c. 49, hvor netop Mangelen paa Præster i Christendommens förste Tider paa Island omtales.

Paa den anden Side, naar man kun ikke i hine Paabud ser en Yttring af aaben Agitation, saa at sige, mod Trældommen i Almindelighed fra Geistlighedens Side, hvortil neppe Olaf den helliges Regjering kan have været Tiden, og man tillige erindrer sig, hvor hyppige de private Frigivelser vare allerede i Hedendommen, og at selve Udredslen fordelt paa saa mange ei kan have faldet synderlig trykkende: saa vil man maaske ikke længere finde væsentlige Hindringer for, at Forslagene kunne endog i Christendommens förste Tid være fremsatte af Geistligheden og af Folket uden synderlig Modstand være antagne. Disse Trællefrigivelser blive da kun en blandt flere Arter af Barmhjertighedsgjerninger Gud til Tak, og Ideen til dem have rimeligvis de förste Geistlige alt medbragt fra den engelske Moderkirke. I England var nemlig allerede længere Tid iforveien fra Kong Aedelstan (924-940) udgaaet et lignende Paabud til hans Gerefer i Riget, at de skulde understötte en fattig og udlöse en Straffetræl under Bod af 30 Skilling til Deling mellem de fattige. Die Gesetze der Angels. R. Schmid. 2te Aufl. p. 130.

Aeðelstânes dômas II: „Ic Aeðelstâne, cyning, eallum mînum gerêfum binnon mîne rîce gecyðe mið geþeahte Wulfhelmes mînes ærcebisceopes and ealra mîna ôðra bisceopa and Godes þeôwa for mîna sinna forgyfenesse, þæt ic wille, þæt ge fêdað ealle wæga ân earm Engliscmon, gif ge him habbað, oððe oðerne gefindað. § 1: Fram twâm mînra feorma âgyfe mon hine elce mônað âne ambra meles and ân sconc spices and ân ram weorðe IIII peningas, and scrûð for twelf mônða ælc geâr. And þæt ge âlysað ân wite-þeowne; and þæs ealle sie geðôn for Drihtenes mildheortnesse and mîne

lûfu, under þæs bisceopes gewitnesse, on þæs rîce it sîe. § 2: And gif se gereâfa þis overheald, gebête xxx scil., and sîe þæt feoh gedǣleð þǣm þearfum, þe on þà tûn synd, þe þis ungefremed wunie, on þæs bisceopes gewitnesse".

Der er her kun Tale om Mand, der ved Bröde er kommen i Kongens Gaard; men det laa ogsaa nærmest at udlöse en af Landets egne Börn af vanærende Trældom. Forordningen synes endnu ganske privat, kun gjældende Kongens egne Gaarde, og selv om vi her have et Forbillede til den norske Trællefrigivelse paa Thingene, synes dog den Udvidelse Paabudet har faaet i den norske Lovgivning, den Form, det har antaget, af en offentlig, paa Folkets Vegne övet Barmhjertighedsgjerning, at vise hen mod en Opknytning til ældre Vedtægter, jfr ovf p. 145-148 om Blotene.

Ogsaa til Aedelstans Forordning om Understöttelse af fattig Mand findes en Parallel i den norske Lovgivning. Vi have ovenfor ved Omtalen af Trældommens Oprindelse nævnt, at arbeidsföre Tiggere kunde hvem, der vilde, tilegne sig og före til Arbeide som Trælle. Fr. I. II 2 byder: „Hvis Kone, der gaar Huse imellem, döer fra sit Barn, da skal Bonde före det Barn til Kirke og lade det döbe og byde det frem til alle Mænd, om nogen vil föde det Gud til Tak; men hvis ingen vil tage mod det og nytte det til sin Fordel, da have Bonden det hjem med sig og föde det næste Maaned; men siden tage alle Fylkesmændene og föde det til Guds Tak, og Bonden före det til næste Gaard og lade Kop fölge". Det synes som om det her endnu i Overensstemmelse med Paabudet om Tiggere i Almindelighed var tilladt enkelt Mand at tage Barnet og föde det op som sin Træl, hvis det ei paa anden Maade kunde blive forsörget; og at Fremgangsmaaden virkelig har været denne i ældre Tid, bestyrkes af det samme Paabuds Formulering i Erkebiskop Jons Christenret c. 5, hvor der kun tales om, at Barnet skal föres i Lægd, og det til Slutningen hedder: „Siden være alle Fylkesmænd skyldige at föde det Gud til Tak; men ikke sig

til trælbunden Mand" — „fæða til guðs þakka en eigi sèr til ánauðar manns" — cfr ogs. G. l.s haarde Bestemmelse om de saakaldte Gravgangsmænd, c. 63.

Man lægge Mærke til Fremhævelsen af Barnefostringen som en Barmhjertighedsgjerning ganske i samme Udtryk, som ere brugte om Trællefrigivelsen.

Imidlertid, om man end ikke kan sige, at i hine Frigivelsesbud afgjort Misbilligelse af Trældommen i sin Helhed er udtalt, maatte dog deres Overholdelse gjennem længere Tid nödvendig paavirke Opinionen i den Retning, og at Geistligheden idetmindste i senere Tider jævnlig har anbefalet ogsaa private Frigivelser og fremhævet Menneskenes Jævnret for Gud, tör sluttes af Fr. l. X 13 og Yttringer som i Fostbr. s. c. 3: „Kristr hefir kristna menn sonu sína gert, en ekki þræla".

DEN VERDSLIGE LOVGIVNING.

Trællenes Forhold til de frie umyndige. Trællene i sit Forhold til Lovgivningen have meget tilfælles med de Umyndige i Ordets videste Forstand, Lovenes úmagar, og ere med disse vel nævnte under et som de, hvem den frie Værge har at holde Ord og Ed for — „halda orði ok eiði firi".

Man (det ufrie Tyende) som úmagi ere som Mennesker optagne i Kirkens Værn, og begge ere af samme Grund gjorte til Gjenstand for Optugtelse og (i de fleste Tilfælde) inddragne under Straffelovgivningen; men begge ere ogsaa omtrent lige udygtige til at foretage selvstændig nogen retsgyldig Handling, der kun kan udföres af dem, der baade kunne raade for Ord og Ed — „þeir er bæði kunni hyggja fyri orði ok eiði". Forskjellen mellem begge Klasser er væsentlig den, at Umyndighedstilstandens Varighed for den ufri er fuldkommen afhængig af hans Eiers Godtykke, medens den for de frie umyndige kan bortfalde enten tilfældig eller efter bestemt Tidsforlöb og i Regelen ikke hindrer hans

personlige Ret i Tilfælde af Krænkelser. Hvor vidt imidlertid Værgens Ret i den ældste Tid kunde udstrækkes ogsaa mod fribaarne umyndige viser Landnamas Fortælling (I c. 21) om Illuge Rödes og Holmstares Kone- og Lösöre-bytte, mod hvilket Illuges Kone ei vidste at værge sig anderledes end ved Selvmord.

I Gulethingsloven c. 190 bestemmes om umyndige: „Ingen Umage skal tage Ret og ingen böde för han er 12 Aar gammel, da er han Halvrettesmänd i begge Henseender, indtil han er 15 Aar gammel".

Fr. l. IV 36: „Fader indestaar for sit Barns Værk indtil det er 8 Aar gammelt; men otteaarsgammel Mand skal tage halv Ret og saa böde, indtil han er 15 Aar gammel o. s. v. Ligeledes kan efter Fr. l. IV 38 myndig Mand fordre Erstatning for Krænkelse, tilföiet ham i hans Umyndighed. Jfr Gul. l. 97: „Nú spillir úmagi eða fè spillir fè, allt þat er hálfgillt" — Fr. l. V 18 (Bj. c. 140): „En þat skal vera hálfgillt fè, er fè spillir fè horns ok hófs ok þræls" — (cfr X 24 Retterbod?). De Umyndige, saavel Trælle som frie, have saaledes kun ved deres Herre eller Værge som Mellemmand Del i de retsmægtige fries Lov, hvad for Trællens Vedkommende er nærmest formuleret i Sætningen: „Holde hver oppe for sin indenlandske Træl Ord og Ed eller det som til kommer i Ord eller Værk" (Fr. l. X 40).

I den islandske Griðformular hed det: „Set ek þessi grið fyrir oss ok vára frændr, vini ok venzlamenn, svá konur sem karla, þýjar ok þræla, sveina ok sjálfráða menn" Grett. s. 73. Overenskomsten indgikkes paa de myndige fries Vegne og havde hermed ogsaa bindende Kraft for de dem undergivne umyndige og ufrie. Udtryk i Formularen vise at den er medbragt fra Norge, og at den er authentisk, fremgaar ved Sammenligning med Grág. 115 trygðamál ÖgL. Ræfst. b. 11: „Ma egh annöþughær man i eþe standa". ibd. Víns. b. 8: „Nu ær bondens son oskiptær

viþær han: þa er han egh at meru köpgildær æn þræll hans". — Vgl. II Additam. 13: „Engin ma i eþe standæ — þræll æller ovormaghe, eig ma konæ i eþom standæ".

Trælle og Umyndige have Ret sig imellem. Træl og Umage staa saaledes begge i mere eller mindre Grad paa en Maade udenfor Loven, og med Hensyn til Trællene idetmindste er Forholdet alt fra den gamle Tid selv kraftig betegnet med Erlings Ord (Sn. Ol. helg. s. c. 104): „þeir eru ekki í lögum eða lanzrètt með öðrum mönnum" — dermod synes det som om det er bleven dem tilstaaet sig imellem at gjöre en Slags særegen personlig Ret gjældende udenfor den almindelige Mandshelge. Saaledes bydes i Frostethingsloven XI 21: „Hvis Træl slaar anden Træl, da tage han to Trediedele mindre Ret end sin Herre, men Herren har i dette Tilfælde intet at fordre" — hvormed kan jævnföres Gul. l. 190: „Hvis Koner slaaes, da har ingen Mand der Ret uden de selv". At Herren og Værgen i saadanne Tilfælde intet har at fordre er vel analogt med den almindelige Retsregel: „Engan rètt á konúngr á þeim manni er engan á sjálfr á sèr" (Hkb. c. 40).

I Graag. 113, Baugatal, opföres endog et formeligt Sagtal for Trælle dem imellem: „þrælbaugar skulu þar vera er þrælar eru skapþiggjendr" — dog tilföies til Slutning: „þar at einu skulu þrælar bæta er þeir hafa orkost til er bæta skulu" (cfr 111). At dette Sagtal er overfört fra Norge eller at lignende ogsaa her har gjældt, fristes man stærkt til at antage, naar man i Graagaasen ser det indledet med: „Nú skal ina minztu bauga segja er þræll skal þræli bæta" — og dermed sammenholder den mutilerede Sagtalsliste til Fr. l., NgL II p. 520: „Um minnztu bauga er þræll skal þ"(ræli böta?).

Herren indestod altsaa for sin Træl i Ord og Værk, dog ikke i den Grad som den danske Bonde efter Valdemars sjællandske Lov, der foruden at böde for den Skade, Trællen maatte have voldt, havde at udrede 3 Mark, fordi han

ei havde tilbörlig optugtet sin Træl, „at han tamdæ han æy betær" (Valdem. sjæll. L. III 12 Thorsens Udg. p. 55). — Den norske Herre havde altid, som det synes, Valget mellem at lade sin Træl afstraffe eller böde for ham, oversteg Boden Trællens Værd, havde han Anledning til at frasige sig Trællen — „segja þræl afhendan sèr" — efter Regelen: „þræll skal eigi meira fyrir gera en sèr nœktum", Fr. l. V 33, NgL II p. 506 (cfr G. l. 57 „orkulauss" — Bj. 12: „En engi maðr má meira fè fyrirgera í einu sinni en því sem hann er þá eigandi" — den almindelige Regel). Hvis han derimod vilde beholde Trællen, maatte han vel böde for ham efter Overenskomst[1] med den krænkede eller maaske analogt med Christenrettens Straffebestemmelser (og Eidsiv. Kr. 28?) udrede det halve af Boden for fri Mand[2]; ogsaa vare der vel de Forbrydelser, der holdtes saa farlige for den offentlige Sikkerhed, at den skyldige Træl ved dem blev Ubodemand.

Efter Grág. 111 kan Herren, hvis Træl har dræbt andens Træl, enten lade Drabsmanden sagsöge eller betale den dræbte efter Taxt. Trællen betaler selv Bod, hvis han kan, ellers ikke.

ÖgL. Eþs 15 (Vgl. II Addit. 7, 29) vil ikke have Fredlöshed anvendt hverken paa Kvinde, Umage eller Træl, dog vel af forskjellig Grund. Om Trællen siges udtrykkelig: „Nu ma egh þræll eþsöre bryta. þy at han ma egh biltugha (utlæg) vara. þy at vare þæt sua, at han matte biltugha fara. þa bruti han gjarna eþzsörit. þær til at han matte biltugha vara". Et Raisonnement, som abstract ser nok saa antageligt ud; men i Virkeligheden var vel Fredlöshed for en Træl endnu langt værre end for frie, der i de fleste Fald havde nogen Stötte i Frænder og Venner. Jfr ogsaa Fortællingen i Fostbrödresaga om Kolbak.

[1] cfr Wilda: Strafr. d. Germ.

[2] cfr G. l. c. 97, Fr. l. V 18.

ÖgL. Eþs. 16: „Nu æn han kan bryta eþzsörit, þa skal þæn sum þrælin a böta atta örtughur ok þrættan markær (Trællen synes her sat en Trediedel lavere end fri Mand i samme Tilfælde, jfr sammesteds c. 10 — saaledes ogsaa Umage Dr. b. 18) þa æn bondin vil egh böta firi han innan fiurum lagha-þingum ok fiurum lagha-fæmtum. þa skal þrælin up hængja viþ garþzsliþ þæs sum þan a". Da Boden her overstiger Trællens Værd, er vel den modbydelige Ophængning forordnet for at aftvinge Herren den fulde Bod, som han efter ældre Lovgivning rimelig kunde undgaa ved at frasige sig Trællen — cfr Dr. b. c. 13. Grimm, R. Alterth. p. 665. Lex Alem. c. 102.

Valdemars sæll. L. III 12: „En vil bondæn ok fult bötæ foræ, sva sum han varæ en fræls man, tha havæ han sin eghæn thræl".

Vi ville herefter nöiere betragte de Bestemmelser i Straffelovgivningen, der vedröre Trællene.

Brand virket ved Træl. Gulethingsloven 99 fastsætter om Ansvar for Ild: „Hvis Umage brænder for Mand, skal man böde halvt tilbage; men hvis han nægter, da værge den med Lyritered, som har Umagen. Nu brænder Mands Træltyende (Hus eller Lade) for anden med Ondskab, da er han utlæg; men hvis han nægter, da sværge hans Herre med Lyritered. Den Ed falder Trællen til Utlægd". Da Umagen, som fri men paa samme Tid uansvarlig, kun nödig dömtes til Utlægd (f. Ex. for Drab G. 159 — cfr 190), men tillige det fulde Ansvar, der her ei kunde undgaaes ved at frasige sig Umagen, vilde blive for stort for Værgen, maatte det nedsættes til Halvdelen efter den almindelige Regel, c. 97. Hvis frimyndig Mand findes skyldig i samme Bröde, da er han utlæg og uhellig og hedder brennu-vargr og har forbrudt hver Penning af sit Gods i Land og Lösöre; Sagen er altsaa Ubodemaal og saaledes vel ogsaa for Trællen.

Eidsivathings Christenret c. 36 bestemmer om Ned-

brænding af Kirker c. 36: „Nu hvis Mands Træltyende brænder Kirke, da svare derfor alle Bönder som eie Træltyende".

Naar hermed sammenholdes Eids. Chr. 37: „Hvis Mænds Træltyende vækker Blod i Kirkegaard med Ondskab, da er det i alle de Mænds Ansvar, der eie" (Træltyende?), og Borg. Chr. I 14 (III 21) der, som vi saa, fastsatte, at hvis Mænds Træltyende fik Bane af Pidskning for Helgebrud, da alle Herredsmænd skulde böde det tilbage med Værd, og Bonden alene tabe saameget af Værdet, som han havde Tyendetal til, synes heraf at maatte sluttes at Christendomsindförelsen idetmindste i de sydlige Lagdömmer har stödt paa særegne Hindringer med Hensyn til Træliestanden[1], idet de enkelte Herrer vægrede sig ved at bære alene det hele nye Ansvar. Det var da ogsaa i begge Parters Interesse, at idetmindste i de Tilfælde, hvor der handledes om större Værdier, Ansvaret fordeltes paa alle vedkommende Almues Trælleeiere, og saaledes baade dette lettedes for den enkelte og paa den anden Side större Sikkerhed stilledes Kirken.

Frostethingsloven har ingen til Gul. 99 svarende udtrykkelig Bestemmelse om Brand foraarsaget ved Umage eller Træl, Sagen maa være bleven paadömt efter de almindelige Regler Frl. XV 2, 11, 12 — jfr XIII 2, 13.

Drab forövet af Træl. For det Tilfælde, at Drab bliver tillagt Mands Træl bestemmer Gulethingsloven c. 163: „Nu er Drab blevet tillagt Mands Svend, da skal hans Herre værge med slig Ed for ham som for sig selv[2]; men hvis Eden falder, da falder den Herren selv til Utlægd. Men den, som ikke vil paatage sig at stille Eden (sá er eigi má eiði firi koma) frasige sig Trællen, ellers böde han 40 Mark, naar Dommen træffer ham". Meningen maa være, at Herren ved at paatage sig Værgemaalet for Trællen gjör

[1] Dog Ol. helg. s. c. 48: „Ólafr konúngr lèt boða um Víkina kristin lög með sama hætti sem norðr í landi".

[2] jfr om Umage Gul. 159, Frl. IV 33, 34.

Sagen til sin egen og saaledes ved mislig Edförsel selv fældes. Bestemmelsen synes at maatte være meget gammel, skrive sig fra en Tid, da Trællen mere ubetinget stilledes sammen med kvikt fè (jfr 165), og Ansvaret for hans Værk i et og alt hvilede paa Herren. Den kan muligen ogsaa have sin Grund i at Trællen betragtedes som et for den almindelige Sikkerhed saa farligt Redskab i Herrens Haand (vi have ovenfor set Exempler paa, hvorledes de virkelig bleve benyttede), at Lovgivningen saa sig nödt til for dette Tilfælde næsten ganske at beröve Trællen eller idetmindste i höi Grad hindre den Beskyttelse, som Herren ellers i Sögsmaal kunde yde ham. Vi ville ogsaa i det fölgende se, at Sögsmaal for mindre Legemsskade voldt af Træl, der her vel antages i Almindelighed at handle efter eget Raad i Hidsighed, hvad var mindre sandsynligt ved Drab, kunde værges af Herren uden at mere end Trællens egen Utlægd laa ved. Frostethingsloven frembyder ingen tilsvarende Bestemmelse angaaende Drab övet af Træl, ligesom heller ingen svarende til Gl. 165 om Mands Död voldt ved Bofe, i hvilket Fald efter Gulethingsloven Eieren har at frasige sig Dyret eller sværge med Lyritered, der falder til 40 Mark og Mandebod til Frænderne.

Naar det i Gulethingsloven c. 154 hedder: „Nu gaa fire Mænd sammen paa Vei, og vorder der En Mands Bane og över Drab paa en af sit Fölge, da er den Mandsbane, som er ene i sin Sag; hvis Træl er i Færd med dem, da er han Mandsbane, hvis de ville sige ham skyldig", saa indser jeg ikke, at dette siger mere, end at Flertallets Udsagn fælder ligesaavel Træl i Fölget som en af de frie.

Grág. 102 Vígslóði opförer blandt de fredlöse, paa hvis Hoved er sat den höieste Sum tre Mark (eller otte Örer), Træl, som har dræbt sin Herre eller Frue (drottinn og drottníngu) eller deres Börn eller Fosterbörn. Jfr sammesteds 110, hvor paabydes, at de, der gribe en saadan fredlös Træl, skulle pine ham til Tilstaaelse og under Straf af

Landsforvisning afhugge hans Hænder og Födder og lade ham saaledes leve, saalænge han kan.

ÖgL. Dr. b. 13 § 2: „Nu dræpær þræll frælsan man, þær takær þæs manzs arue þriþiung af fiuratighi markum. þær liggær niþri karls sak ok kunungs. egh ma þrælin vitna. ok orkar þæn sum þrælin atte dylja mæþ þrætylftum eþe þa se saklös. orkar han egh þy. þa böte sum skilt ær: æn fostra ma vitna þy at hans bo skal skiptas æn æn han dræpær man. Nu vill egh bondin böta firi han i þingum ok fæmtum: þa skal dom a þingi taka til þæs at taka ekiviþiu ok binda um hals þrælinum ok up hængja viþ liþstolpa bondans, huggær för niþær æn viþian rutnær. hætte viþ fiuratighi markum". Dr. b. 13 er ganske parallel med Eþs. 16, kun bliver her Sagsögerens Bod staaende, medens Kongens og Herredets falder. Tretylftseden er den samme som for den frie selv — cfr Dr. b. 17 og ligeledes for Umage ibd. 19.

ÖgL. Dr. 17 § 1: „Nu kunnu þe hittas fræls man ok annöþughær, dræpær hvar þerra annan. þa ær þæn frælse gildær ok þrællin ugildær. þy at han var egh folkfræls".

Ved Siden af Gulethingslovens c. 154 kan mærkes ÖgL. Dr. b. 8: „Nu ær alt at enu drape fræls man ok annöþughær: þa skal þæn frælsa ok egh þæn annöþugha til draps taka". Her gjælder det imidlertid vistnok virkelig Medskyldighed. Jfr den norske Bestemmelse om Fri og Træl i Tyveri.

VgL. I Mandr. 4: „þrel dræper man ættæþen. han ma eigh heta þes bani. Bonde skal bötæ arvæbot ok ættarbot. eigh friþ flyia. num han vili eigh böta" (VgL. II Dr. b. 9).

Gotl. l. I 16 § 2: „Drepr þrel manz mann gutniscan. þa taki drotin oc laiþi hanum bana bundnan i garþ firi fiauratigi nata. oc niu marcr silfs miþ. — þa en ai ier bani til þa gjeldi tolf marcr silfs oc ai maira. þa en þrel drepr ogutniscan man þa byti drotin firi hann tuar marcr silfs oc laiþi bana bundnan i garþ firi fiauratigi nata. þa

en ai ir bani til þa byti han fim marcr silfs. Oc vinni hanum sjex manna aiþ at hann huatki vari i þaim skaða raþandi eþa valdandi. vindr ai drotin aiþi uppi haldit þa byti fult vereldi. beþi gutniscan oc ogutniscan. þa er þrel drepr þrel þa vindr ai mann noytgat til þes at han gjefi bana at botum en halffemti marc peninga ir i buþi.

C. 17: Ogsaa Oxe, Hest, Galt og Hund före ved Drab Eieren i tolv Marks Bod.

Skaanske L. 5, 36: Gifs manne banasak um annar man ok dyl han fore sælvan sik ok gar withær, at thræl hans weta bana hinum dræpne, sæli þriggja tyltær eth fore sik sælvan ok böte fore thræl sin sum logh æræ".

Sk. L. 6, 3: „Dræpær thræl fræls man, ware hins wald ær thræl a, hvat han wil bældær late ut thræl sin hins dræpna arvum i hændær ok til siax mark ællær havi thræl sin ok bötæ ni mark". cfr Eriks sjæll. L. 2, 32.

Sk. L. 6, 4: „Alt thæt fræls man bötær mæth firitiughu mark fore sina egna gerninge, thæt skal han böte mæth ni mark fore thræls sins gerninge ællær han late ut thræl ok til siax mark, æn kunung wil at logh hava, at thræl ma aldrigh forgöre mer æn thre mark at manne udöthum". Jfr Valdem. sjæll. L. 3, 12: „En af thræl bindær fræls man ællær han takær kunæ nöthugæ ællær nokæt thet thær fyrtiughæ mark mål ær: tha botæ bondæn for thre mark, at han tamdæ han æy betær ok latæ thrællæn i hins vald, thær han havær brutit vithær". Hvis Trællen forser sig saaledes paa Löbsti, da forbryder han ikke mere for Bonden end sit eget Værd — se smst. nedf.

Legemsskade voldt fri af Træl. Om Legemsskade tilföiet Fri af Træl var der bestemt (Gul. l. 204): „Hvis Træl slaar frels Mand, da skal hans Herre forliges med den, som er slagen, ellers gjöre ham (Trællen) utlæg, Kongen har her intet at fordre".

I Indholdsfortegnelsen til Frostethingsloven V opföres som c. 31 (33): „Um þat ef þræll vekr frjálsum manni

blóð". Capitlet er udfaldet i den fuldstændigere Text, men er senere fundet i et Brudstykke, NgL II p. 506 og lyder: „Hvis Træl vækker frels Mand Blod eller slaar med Ondskab, da er han utlæg og uhellig og Ubodemand og komme aldrig i Land atter: men Træl skal ikke forbryde mere end sig selv nögen. Hvis hans Herre nægter, da skal han fæste Lyritered for Trællen og selv sværge; men hvis Eden falder, fare Trællen utlæg, uden den saarede vil tage Böder af Trællens Herre". Efter denne udförligere Bestemmelse maa sluttes, at ogsaa Saar er indbefattet under Gulethingslovens „slaar"-lystr-; at Sagen i Almindelighed blev Ubodemaal for Trællen er rimeligt baade i Betragtning af det farlige for den almindelige Sikkerhed i, at Trællene ikke holdtes strengt i Tugt (cfr Valdem. sjæll. L. 3, 12 ovf.) og især paa Grund af den Skam, som overgik den frie ved Slag af Træl. Overensstemmende med, at Kongens Ret falder i slige Sager, er heller ikke Trællens Fritagelse for Utlægd afhængig af Kongen. Om Slag af Kvinder eller Umage se Gul. 190, Fr. l. X 38 — om Legemsskade voldt ved Husdyr: Gul. 147, Fr. l. V 16, 18 XIII 21.

Om Leiermaal bestemmes i Gl. 57: „Böde skal hver Mand for sin Træl som for sig selv, hvis han ligger med Kvinde".

Gotl. l. 1, 22: „þa en þrel manz gjerir slict viþr gutnisca cunu (ɔ: över Voldtægt) þa vindir ai drotin miþ vereldi vert hann utan þi at ains at han (Kvinden) heldr vili hava vereldi (ɔ: sin egen Fuldrette) þan lif hans".

Efter Grág. 111, Vígslóði blev Træl uhellig, hvis han mælte Fuldrettesord eller gjorde Halvrettesgjerning mod fri Mand.

Uplandslagen stiller i det hele Træl nær fri Mand: Manhælg. b. 6 § 5 Æ hvat ofrælst folk gjör ællær liutær. þa wæri swa gilt i botum sum allir frælsir. utæn bonden ællær husfrun ællær börn þæræ kunnu hanum nokot gjöræ. hwat þæt ær hældær i drapum ællær sarum. wæri allt ogilt

i alli bot. Dog jfr ibd. Ærfþ. b. 2 § 1 i. f. — om „tvæbot" se Manhelg. b. 11. — Saaledes sammenstilles ogsaa i Manhelg. b. 15: „Bondæ, leghudrængær ællr brytiæ ællr þeræ leghukona ællr þræl þeræ ællr ambat" til Dödsstraf for Drab paa Bonden, Bryten, deres Hustruer eller Börn. Herved maa imidlertid mærkes, at Uplandsloven i den Form, hvori den foreligger, er et Lovværk fra en sildig Tid, sat i Kraft 1296, og altsaa kun fremstiller de forbedrede Kaar, hvori Trællene enten efterhaanden eller ved denne Lov selv vare blevne satte. Vi have her for os en Overgangsordning forberedende den endelige Ophævelse af Trældommen, og allerede 1335 kunde Magnus Erikssön forordne: „at alt mankyn ællær qwinkyn sum födhes af kristnum manne ællær kono maa aldrigh þræl ællær ambut væra, ællær þetta namn bæra".

ÖgL. Vaþam. 16: „Nu sarghar þræll frælsan man skiuuær ælla skiutær. slar bloþviti ælla skenu. ælla riuær frælsan man: han hauær firi huggit sik ok sinu gildi". For Fostre (hjemmefödt Træl?) bödes af Eiermanden 8 Mark til den saarede, intet til Konge eller Herred. Saa bödes for Vaade som for Villie.

Vgl. I Sarm. 6 § 1: „Vetir frælsgivi sar ællær þræl mans ætbornum manni þa skal han sökiæ lil ugilsi. vil han hældær bötær takæ æn værk a vinnæ. bötæ hanum firi markum III (Trælsværd). Jfr ibd. I Retl. b. II (II Retl. b. 26 og 27), hvorefter Herren ei svarer for bortrömt Træls Gjerning, uden han faar Trællen tilbage, og Laantager svarer for laant Træl, saalænge han har ham.

Gotl. l. 1. c. 8: „Firi þrel bytir ai frammar þan þria oyra. En hann bloþugt gierir".

Skaanske Lov 6, 3: „Hamblar thræl fræls man ællær særær, aldrigh ma han mer for göra æn thre mark at manne udrepnum. Bærjær thræl fræls man, böte bonden thre mark ællær tyltær eth".

Sk. L., Orbodemaal 34 (Thors. Udg. p. 236): „En

biwthir man sin thræl at bærjæ man ok warthir han barthir. tha böde fori sit buth siex mark. ellir dyli meth twigge tylter eth. at han böth thet ey. ok lade thot hweriæn thrælin i thes wold ær barthir war ellir böde for honum thre mark" o. s. v. Hvis Budet ikke bliver udfört, bödes intet.

Valdem. sjæll. L. 3. 12: „Hvat sum bondæn biuthær sin thræl at göræ ællær rathær anti bæriæ ællær hoggæ ær annæt nokæt at göræ hærwirkæ ællær bindæ nokær man ællær thulikt, tha bötæ e han æmfullælik sum han hafthæ thet syælf gjorth". Se videre det udförlige Cap. om Trælles Forbrydelser og Straffe. ibd. „Læghs bondæns thræl vith fræls kunæ, tha a bondæn at bötæ thre mark frændum" (cfr samme Lov, 2, 38).

Tyveri. Tyveri straffedes paa Træl efter Gulethingsloven forskjelligt, eftersom Foröveren var födt i Landet eller ikke; Frostethingsloven synes ei at have gjort nogen saadan Forskjel.

Gul. l. c. 259 („Hvis ætbaaren Kvinde stjæler, da skal man före hende af Landet i anden Konges Vælde; hvis Umage stjæler, da skal man böde hans Værk). Hvis Træl, fostret her i Landet (hèralinn) stjæler, da skal man slaa Hovedet af ham, eller hans Herre værge med Settered (den almindelige Ed i Tyvssager, jfr c. 133); men hvis udenlandsk Træl (útlenzkr þr.) stjæler eller udenlandske Mænds Sönner, da skal man pidske Huden af ham eller hans Herre have pidsket ham inden fem Dage. Hvis det ikke bliver gjort, da er Trællen forfalden til Kongens Aarmand. (Efter Fr. l. X 40 synes Herren at have Anledning til at löse Trællens Hud med 6 Örer tællede og have ham selv). Da skal Aarmanden have pidsket ham inden fem Dage, hvis han ikke gjör saa, skal Eiermanden have sin Træl, dog pidske ham fuldstændig af. Paa samme Maade skal forholdes med udenlandske Ambaatter. Hvis Herren vil værge for dem, da skal han værge med Lyritered; men hvis den Ed falder, da skal han pidske Huden af dem og erstatte det stjaalne, alt

det som spildt er, og saa paa samme Maade for Umage. Men hvis Mands Lösinge eller indenlandsk Trælkvinde stjæler, da skal man skære af hende det ene Öre; stjæler hun anden Gang, da skal man skære af hende det andet Öre; stjæler hun tredie Gang, da skal man skære af hende Næsen: da hedder hun stuva og nuva og stjæle hun altid, som hun vil".

Den Forskjel, der gjöres mellem indenlandsk og udenlandsk Træls Strafbarhed, har maaske haft sin Grund i, at man mente, at udenlandsk Træl ikke altid endnu kunde være bleven tilbörlig optugtet efter Landets Skik og saaledes var mere at undskylde — eller snarere i Hensyn til Herren, at der maatte gives ham Anledning til at optugte sin Træl, förend Loven i sin Strenghed gjordes gjældende mod denne. Derfor siges der maaske ogsaa kun om indenlandsk Træl udtrykkelig, at Herren har at svare for hans Ord og Værk (Fr. l. X 40). De for tredie Gangs Tyveri tillagte Skjeldsord betegne begge „den afstumpede" ([1] styfa afstumpe, stúfr Stub, Stump; det til nuva svarende Verbum nyva forekommer efter Iv. Aasen endnu i Dialecterne tilligemed flere Ord af samme Stamme (nuv: but, afstumpet). Sammenlignes kan Uplandslovens Straffebestemmelse, Ærfþ. b. 6, hvis fri Kvinde findes i anden Ægtekvindes Seng: „þa böte hun lokkæ sinæ ok örun ok næsæ ok hete æ horstakkæ" (stækkja = gmln. styfa). Lignende Lemlæstelse sættes som Tyvsstraf i Almindelighed uden Forskjel mellem fri og ufri i Vestg. l. II þiuf. b. 13, hvorefter Tyv for to Örer eller mindre skal böde efter Loven eller 3die Gang „hete huin ok miste huþ ok öron", og i Skaanske Lov: 9, 23 og 7, 15.

Med Hensyn til Bemærkningen i Sk. L., Orbodem. XVII (Thorsens Udg. p. 231) og Valdem. sjæll. L. c. 28: „En um swa kan koma at annar takir nokir frelsan man ok riistir han a andre noos. tha böde han fore fjerthung manbota.

[1] cfr Sighvats Vers O. H. c. 177 str. 2.

En um han riister man at bathum nosum. tha böde han fore halwa manbödir for thy at thet ær threls merke ok ey frels mans", kan jeg derom kun henvise til Grimm's Rechtsalt. p. 339.

Gulethingslovens videre Bestemmelser ere: cap. 262 om Beskyldning for Tyveri mod Træl: „Nu siger Mand anden Mands indenlandske Træl paa, at han har stjaalet; da skal Bonden byde ham til Undersögelse, uden han vil stille Ed for ham. Hin skal holde ham en halv Maaned til Undersögelse og levere ham tilbage hel paa Lemmer og Ben og pine ham hverken ved Ild eller Jern eller Vand; men hvis han er saaledes pint, at han siger sig Tyveriet paa, da siger han det i Rædsel, uden han siger det med sande Jærtegn, da er han skyldig. Nu siger han det frels Mand paa, da skal Trællen sidde i Borgen, til han har fört sig fri eller er funden skyldig; men hvis han förer sig fri, da skal man dræbe Trællen". (Pinligt Forhör vides ikke anvendt mod frie uden efter Graag. 161, Festaþ. mod Kvinde, der ikke vil nævne sit Barns Fader).

Fremdeles Gul. l. c. 255 om Husundersögelse i Anledning af Tyveri, hvorefter Sögsmaalet, i Fald at Kosterne findes, rettes mod den mest retsmægtige af de tilstedeværende frie Husfolk lige til Bondens voxne ugifte Datter. „Hvis ingen af disse ere hjemme, da er Bryten Tyv". Videre sammesteds: „Hvis Tyende (hjún) stjæler Madvarer, sigtes Husmoderen, hvis hun har Samkvem med det, om det end er det, som har stjaalet — efter hende er Bryten Tyv.

Cap. 261 bestemmes: „Hvis frels Mand og Træl stjæler sammen, da er den Tyv, som frels er; men Træl skal intet frygte, thi den stjæler ene, som stjæler med andens Træl.

Frostethingsloven giver, X 40, de almindelige Bestemmelser: „Holde hver oppe for sin indenlandske Træl Ord og Ed eller det som til kommer i Ord eller Værk". „Hvis

Trællen er udenlandsk, og der kommer ham Sag paa, da skal hans Herre give den Træl i Sagvolderens Hænder; men han skal pine ham til sandt Udsagn paa den Maade, at han hverken i Værd eller Værk er værre, og Bonden tage siden sin Træl, hvis han frifindes, og nytte sig." Frostethingsloven synes at straffe Tyveri uden Hensyn til Födsel eller Kjön, lige for frie og ufrie, den sætter Dödsstraf for aabenbart Tyveri af mere end Ertogs Værd: „Den grebne Tyv skal man binde Kosterne paa Ryggen og före til Aarmanden i Fylket, hvor han er greben, og have Aarmanden ham til Thing og af Thing i Fjæren og faa Mand til at dræbe ham, og saaledes alle Tyve" (Fr. l. XIV 12). Heller ikke om Tyveri af mindre Værd gives nogen særskilt Bestemmelse angaaende ufrie.

Om Sögsmaal for Tyveri bestemmes i Anledning af Husundersögelse XV 8: „Men hvis de ransage, da skal man spörge Bonden: „Gaa flere med Nögle end du og din Kone?" svarer han: „Min Træl og Ambaatt", hvis da er Vindue paa Buret, da skal, hvis man kan stikke derind udenfra, Femtered stilles; men hvis man ei kan stikke ind udenfra, da er Træl Tyv, hvis det er Karlebylt, men hvis det er Kvindebylt, er Ambaatt Tyv. Hvis derimod Træl eller Ambaatt ikke gaa i Buret, og man ei kan kaste ind udenfra, da skal Settered stilles." Det synes som om Frostethingsloven fordrer en noget mindre Ed (Femtered) end Gulethingsloven i Tyvssager, hvor Træl kan blive mistænkt, men paa samme Tid fortrinsvis sigter Trællen; medens efter Gulethingsloven, hvor der var Valg mellem Træl og frie, Sögsmaalet altid anlagdes mod de sidste. Det samme antyder fölgende XV 15: „Hvis Mand finder sine Sager gravede under Ildhusgulv eller skjulte, da er Træl Tyv, uden Bonden vil stille Lyritered for ham". Ibd. c. 16: „Hvis Mand finder sine Sager overlæssede enten i Stak eller under Vedkast, der hvor man ei kan komme til med Hænderne, da

skal den være Tyv som læssede, hvad enten det var Træl eller Bonde."

Om ufries Tyveri bestemmer Upl. Manh. 44: „Leþis nokot til ofræls manz. þa væri bonde han. ællr böte fore han swa sum fore frælsæn man. ællr giwi malseghandæ þrælin ut fore gjærþ sinæ".

ÖgL., Vaþ. m. 41: „Nu snattar (begaar mindre Tyveri) þræll. þæt eru öra tue. ælla huþ hans. ok lati atær snattanina. warþær þræll takin mæþ þiufnaþe ok til þings förþær: aghe þær bondin vald um. hvat han vil hældær lösn taka ællæ han up hængjæ." Hvis Fostre ikke udlöses og bliver hængt for Tyveri, gaar hans Bo til Skifte (mellem Sagsöger, Konge og Herred).

VgL. II þiuf. b. 20: „Ganger at stjælæ bondæ sun maghandæ man ok bryti hengi baþir. Ganger at stjælæ eghandæ þræls ok þræl, henge eghandæ oc eig þræl". C. 21 (cfr VgL. I þiuv. b. 2): „Stjæl bryti oc þræl. æller þræl stjæl meþ adrum frælsum manni. þer skulu hængjæ oc eig þræl. aghe bonden vald sum þræl ægher at lösæ meþ III markum. ok gjælde ater skaþan æller giui ut þrællin. æn eig orkar þen frælsi at lösæ sum han stal meþ". C. 22: „Stjæl þræl ensammin. henge up þrælin æller löse þen ær agher for þre mark i þre staþi" (til Tredeling mellem Sagsöger, Konge og Herred). C. 23: „Stjæl þræl til þre marker. gjælde bonden. stjæl minnæ gjælde oc ater. stjæl meræ en þre marker. gjælde eig þy meræ at meræ se stolet."

Sk. L. 7, 19: „Hvis Bondes Træl stjæler, skal Bonden erstatte Værdien efter Tylftered og dertil byde Trællens Hud eller Öres Bod (30 Penninger). Angiver Bonden selv Tyveriet, bortfalder Hudstrygningen. Nægter Bonden, da bære Trællen Jern for Tyveri af mere end halv Marks Værd; for mindre Tyveri værges med Tremandsed eller erstattes efter samme Ed", cfr Andr. Sun. VII 13; videre om Træls Tyveri Sk. L. 7, 20. En Forordning fra Valdemar II til Skaaneboerne ophævede Jernbyrden og paaböd i Stedet edfæstet

Vidnesbyrd paa Herredsthinget. Thorsens Udg. af Sk. L. p. 246, cfr Fortal. p. 26.

Efter Valdem. sæll. Lov 3, 12 skal Bonden erstatte Træls Tyveri, dertil böde til den bestjaalne og Kongen, til hver Tyveriets Værd, dog: „swa ma han ækki meræ forgöræ bondenum, thegher han stel, æn til marc. E thes meræ han stæl til half mark varthær, thes minnæ far kunungs umbuthsman af. Æn stæl han half mark, tha havær han sik sjalf forstolith".

Fra Island forekommer i Viga-Glums Saga c. 7 et Exempel paa at der gives Sageieren Selvdömme over Trælle, beskyldte for Tyveri, for at undgaa at tabe Trællene ved Dom.

Vi saa ovenfor, Gul. l. 259, at Træls Tyveri kun skulde erstattes halvt, forsaavidt det stjaalne var spildt; dette skete efter den almindelige Regel om Erstatning for Skade voldt ved Umage eller Fe, Gul. l. 97: „Nu spilder Umage, eller Fe spilder Fe, alt det er halvgildt. Den sværge med Lyritered, som eier Fe eller Umage", og udförligere Fr. l. V 18: „Det skal være halvgildt Fe, naar Fe spilder Fe, Horns- og Hovs- og Træls-" (fe). Om Sögsmaalet se Fr. l. X 24. Overensstemmende hermed bydes, Fr. l. XIII 21: „Hvis Bofe dræbes paa andens lovlig afgjærdede Grund, uden at Eiermanden forud er varslet om at vogte sit Fe: „da skal bödes halv Gjæld, hvis Træl har dræbt, og Eiermanden have Hud og Kjöd; men hvis frels Mand dræber, da bödes fuld Gjæld, og Eieren have Hud og Kjöd.

Naar Graag. Vígsl. 111 byder: „Ef þrælar beriaz lamabarníng þá skulu eigendr fényta báðir in heila þræl ok báðir framföra in lamða", er dette kun en speciel Formulering af Regelen[1]: „Ef fè vinnr á fè, þá skal þar ávallt hálfan skaða bæta sva sem búar v virða" ibd. 112. Herefter er maaske ogsaa Bestemmelsen for Trælledrab at fortolke: „Ef þrælar

[1] saaledes lader ogsaa Lex Sal. tit. 38 begge Herrer nytte trælbunden Trælmorder, cfr Upl. Wiþ. b. 28 om Fe.

manna vegaz ok á sá er þann þræl á er vegit hefir, hvárt hann vill at láta sækja þann þrælinn eða gjalda in vegna þrælinn ella sem búar meta við bók", ibd. 111.

Gotl. l. 1. 16 og 17 lader Drab ved uansvarligt Væsen bödes halvt og Skade med en Trediedel.

Om Træl bruger andens Eiendom uhjemlet. Bestemmelserne om Bod for uhjemlet Brug af andens Eiendom var for Trællenes Vedkommende vistnok forskjellig i Gule- og Frostethingslagdömmer. Det synes rimeligt, at Træl efter Gulethingsloven selv udredede saadan Bod (Aafang), forsaavidt han handlede efter eget Raad, da der indrömmes ham selv at tage samme Aafang som fri (Gul. 92); hvis han derimod handlede sammen med Herren, synes det at have været Regel, at kun et Aafang udredes af Herren, som her den ene raadende; idetmindste bestemmes udtrykkelig sammesteds: „Hvis Mand tager andens Skib, da skal han derfor böde ét Aafang, for baade sit Træltyende og sig og saaledes ogsaa de, som ere i Umegd". Frostethingsloven derimod, som ei indrömmer Træl selv Aafang, lader Trællen ved uhjemlet Brug af andens Eiendom kun forbryde sin egen Ret mod personlig Krænkelse; „men hans Herre böde ikke Aafang, hvad enten Træl tager Mands Hest eller Skib" (Fr. l. X 44).

Anderledes Eriks sæll. L. 2, 76, der lader Husbonden böde som for sig selv, hvis hans Træl rider andens Hest, desuden löse Trællens Hud hos Kongens Ombudsmand med en halv Mark.

Almindeligt Ansvar for Træls Gjerning. Til det almindelige Ansvar for sin Træl, hörer hvad Gul. l. bestemmer (c. 43) om leiet Bofe, at Leieren skal indestaa for enhver Forseelse saavel fra sin egen Side som fra de Mænds, for hvem han har at holde Ord og Ed. Ligeledes (c. 198), at Herren skal indestaa for sin Træls Ord og Værk, hvis han farer med ham efter hans Raad i större Forsamlinger (Thing, Kirke, Gjæstebudshus). Endelig fordrer idetmindste

Frostethingsloven, at bortlöben Træl skal straffes, naar han paagribes, Fr. l. X 40: „Hvis Træl löber fra sin Herre, da skal han have pidsket ham inden fem Dage, hvis han naaer ham; men hvis han ikke vil, da tage Aarmanden ham og have pidsket ham inden Femt og nytte ham; dog har Bonden Anledning til at löse hans Hud med sex Örer tællede og have selv sin Træl. Hvis derimod Aarmanden ikke vil pidske ham, da have Bonde sin Træl. — Hvis udenlandsk Træl löber fra sin Herre: nu tager han (Aarmanden?) den Træl siden, da skal han have gildet ham inden Femt eller Bonden have sin Træl".[1] At Aarmanden, hvis Trællen ikke straffes hjemme, kan tilegne sig ham, er den Straf, som rammer Bonden for at have været Lovens Bud overhörig, og kan rimeligvis jævnes med Tremarksbod. Straffen for den udenlandske Træl synes streng i Forhold til den for indenlandsk fastsatte Pidskning eller sex Örers Bod; dog er denne Hudstrygning svarende til sex Örers Bod Lovenes strengeste, og Forholdet mellem begge Straffe lader sig vanskelig afgjöre, da de norske og nærstaaende Love ikke, saavidt jeg ved, angiver Pidskeslagenes Tal svarende til de forskjellige Böder, saaledes som enkelte tydske Love, jfr Wilda Strafr. p. 513. Har virkelig Straffen mod udenlandsk Træl været betydelig skjærpet, kan Grunden mulig have ligget i Nödvendigheden af et stærkere Baand paa ham som nyindfört. Gildning forekommer ogsaa ellers anvendt af Germanerne som Trællestraf, ved hvilken det væsentlig kom an paa ikke i större Grad at formindske den straffedes Værd, jfr Wilda Strafr. p. 510, 655.

Eriks sæll. Lov omtaler ingen særegen Straf for bortrömt Træl; men han kan hvorsomhelst tages og bindes, 3, 18. Dog synes Loven at give Vidneförsel for den sagsögtes Frihed Fortrin for lige Vidne om hans Ufrihed, jfr 3, 13, 16.

[1] G. l. taler kun om Udlösning af bortrömt Træl hos Paagriberen, c. 68.

SKADE TILFÖIET HERREN PAA HANS TRÆL.

Ligesom Herren bærer Ansvaret for, hvad Trællen maatte misgjöre inden Samfundet, idetmindste indtil Trællens Værd, saaledes tager han ogsaa Erstatning for Skade eller Krænkelse, der paa Trællen maatte blive ham tilföiet, paa samme Maade som for andre Indgreb i sin Eiendom, og som Værge tager Bod for Krænkelser mod sin Myndling eller Umage.

Træls Drab. Saaledes var bestemt om Træls Drab, Gul. l. 182: „Nu dræber Mand anden Mands Træl, da skal han böde ham tilbage, som Mænd værdsætte ham nögen".

Fr. l. IV 56: „Hvis Mand er dræbt i Herred, og ingen ved, hvad enten han er Frels eller Træl, da skal dog Pil fare. Nu hvis hans Værge (skapdrottinn) kommer paa det förste Thing, da skal hans Vidne gjælde, om han er Frels eller Træl. Hvis han gjör ham til frels Mand, da skal Drabsmanden fare utlæg; men Bönderne have intet Ansvar, uden de föde ham siden. Nu kommer hans Værge ei paa förste Thing, da skal det være hans förste Thing, til hvilket han kan komme, og nyde han der sit hele Vidnesbyrd som paa förste Thing. Hvis han gjör ham da til frels Mand, da farer Drabsmanden utlæg; men hvis han bliver til Træl, da skal man værdsætte ham og udrede Værd og Avindsbod ($^1/_4$ af den personlige Ret) til den som eiede ham". Vi höre her intet om nogen Bod til det Offentlige (lögbaugr), det kunde synes rimeligt, at saadan ligesaavel ved dette Brud paa Eiendomsretten kunde fordres som ved andre större Fredsbrud (f. Ex. Ran, Gul. l. 143, cfr. Gul. l. 185, Fr. l. IV 53, ibd. 22, Gul. l. 200: „Hvervetna þess er maðr er öfundaðr eða lostinn. þá á konúngr xv merkr á) forövede af myndig frels Mand; men rimeligvis fordredes först saadan Bod, hvis Drabsmanden nægtede at erstatte Eieren, og da som almindelig Ransbaug, cfr Fr. l. X 24 og nedenfor om Saar.

Grág. 111. Vigsl. sætter den mindre Fredlöshed (fjör-

baugsgarðr) for Drab af Mands Træl eller Ambaatt. Löber Trællen selv under Mænds Vaaben for sin Herre, straffes hans Drab, som nævnt, med Skoggang. Hvis Trællens Herre er nærværende, naar Trællen dræbes, bliver Drabsmanden uhellig for Herren og de rette Thingmödende for dennes Gaard i Pileskuds Afstand fra Drabsstedet; men derudenfor maa Trællen ikke hævnes.

Upl. Ærfþ. b. 2: „reþo hjon ok all annur hjon bondæns liggi i twæbotæ baþi i drapum ok sarum", hvad efter Manh. 12 sees at gjælde Drab inden en vis Afstand fra Hjemmet eller ved Kirke eller Thing. Om twæbot modsat hundræþæ gjeld og sporgjeld se Manh. 11-12.

ÖgL. Dr. b. 14 § 5: „Nú varþær dræpin bonda bryti, han ær gildær at þrim markum". ibd. c. 16: „Nu dræpær fræls man ænnöþughan. böte þrea markær o. s. v. (cfr ovf. p. 123-125) og saaledes Eiermanden, om Træl er Drabsmand, Dr. b. 21. Ibd. Vaþam. 3: „Nu varþær annöþughær i vaþa dræpin. þa ær han sua gildær i vaþa sum i vilja. Nu dræpær þræll i vaþa. gjalde sua bonde firi vaþa sum firi vilja."

Vgl. I mandr. 5: „Dræpær maþær þræl mans. böte firi markum þrem. num han viti han fjughurræ markæ værdan, þa skal han sva bötæ. ængin a þær sak a utæn saksökæn (II Dr. 16).

Gotl. l. I 15: „Gutniscs manz vereldi bytis at þrim marcum gulz. aldra annara manna vereldi bytis at tiu marcum silfs. utan þrels vereldi at halffemti marc peninga". ibd. I 16. bonda vereldi: „tolf marcr silfs, fem marcr silfs, oc þrels at sjex oyrum peninga".

Sk. L. 5, 31: „Warthær manz thræl dræpin, tha skal æi iafnatha eth föra fore han hældær æn fore annat fæ manz um thæt ware dræpit". Ibd. 6, 1: „Warthær manz thræl dræpin, böte hinn ær drap han atar mæth thre mark ok a tyltær eth, at han var æi bættræ, ællær han late til swa mikit sum han wil ok e tyltær eth ofna".

Valdem. sæll. L. 3, 12 sætter Bod for dræbt Træl i Almindelighed til 2 Mark Sölv, dog kan Taxt fordres. Se om 40 Markssager nedenfor p. 229.

Som ovenfor er nævnt, indeholde Lovene særegne Bestemmelser om Boden ved Drab af Kongens Aarmand; disse ere, Gul. l. 170: „Nu dræber Mand Kongens Aarmand, da skal han böde ham tilbage med 15 Mark, uden han dræber ham for Kongens Bord, medens han opvarter ham, da er han utlæg, og saaledes, om han dræber ham paa Thinge, naar han fremmer Kongens Sögsmaal. Efter den Myntfod skal man böde ham tilbage, som er fastsat i Gulen, sex Alens Öre.

Fr. l. IV 57: „Hvis Aarmand (Kongens) bliver slagen eller dræbt ved Kirke eller paa Thinge, da bliver Mand utlæg for ham som for andre Mænd; men hvorsomhelst andensteds skal han bödes tilbage med 15 Mark". I Haakon Haakonsöns Indledning til Frostethingsloven (praef. 24) forandres denne Bestemmelse, saa Aarmanden tager Ret efter Byrd; saaledes ogsaa efter IV 59 Biskops Aarmand. Om de övrige Kongens Tjenere se IV 60. G. 198. Vi have heri, at Aarmanden saaledes stilledes udenfor den almindelige Bodsordning, seet et Spor efter, at Aarmændene oprindelig vare kongelige Trælle; senere, da frie overtog Aarmenningen, vedblev vel denne Bod til Kongen som Erstatning for den ham paa hans Tjener tilföiede Krænkelse; men desuden tog vel ogsaa Ætten særskilt Ættebod. Jævnför ÖgL. Dr. b. 14, hvorefter foruden den almindelige Lovbod udrededes: kunungs-, hærtugha-, biskups-, hærra-„þukka" for Drab af disse höierestaaende Herrers frie Tjenere; men disse Thokkeböder svare til de ovenfor i samme Cap. nævnte Böder for Kongens Bryte (först 12 Mark, af Birger Jarl forhöiet til 40), for Jarlens (9 Mark), Biskoppens (7 Mark), Lagmands (6 Mark) — Bondens Bryte bödes med 3 Mark (Trælsværd).

Krænkelse og Skade tilföiet Herren paa hans Træl. Den Ret, som Herren har at tage for Krænkelser mod sit ufrie Tyende, sætter Gulethingslovens c. 198 til $^1/_8$ af Herrens egen personlige Ret for den bedste og halvt mindre for de övrige: „Bonde skal tage for sin mest yndede Ambaatt (for Leiermaal) $1^1/_2$ Öre, men halvt mindre for enhver anden; dersom han kun har en, skal hun være hans bedste. Lösing har Skatsvareöre (9 Alens Öre?) for sin bedste Ambaatt; hans Sön for samme 1 Öre; Höld 3 Örer; Lendermand 6 Örer. To ere hans bedste Ambaatter, seta og deigja og to Trælle, þjónn og bryti. Slig Ret har hver paa sine Trælle som paa Ambaatts Leiermaal. Efter Aarmands Ret skal bödes, hvis Mand krænker Kongens Trælyende i hans Tjeneste" (þat er firi búi hans vinnr). Aarmanden skal efter Fr. l. IV 57 tage Hælvten mindre Ret end Hölden (idetmindste efter Gul. l. for Kongens Bord og) i hine tre Steder, hvor alle Mænd ere fredhellige (jfr Fr. l. IV 57-58 i Samhæng); thi der öges Retten for hver Mand til det dobbelte (Gul. l. 198), altsaa Höldsret for Krænkelser. Alle andre Aarmænd uden Erkebiskoppens, der rimeligvis tager samme Ret som Kongens, deres Ret skal falde fra Kongens Aarmand af som deres Herrers Ret falder.

Frostethingsloven XI 21 om samme Sag lyder; „Höld skal tage 3 Örer tællede for sin Bryte og Thjon og Deigje og Sete, men for alle andre trælbundne 2 Örer." Heraf tör sluttes, som för nævnt, at heller ikke efter Gul. l. disse höiere Tjenerstillinger alene tilhörte Lendermandsklassen, men i Almindelighed de rigere Bönder, og at for dem Retten blev tagen i samme Forhold efter Herrens ($^1/_8$ af dennes) i begge Lagdömmer; medens derimod Frostethingsloven for det lavere Tyende synes at sætte $^2/_3$ af Boden for hine fire, ei Halvparten som Gulethingsloven. Endelig blev Boden for Trælle betalt med sölvvurderet Öre i alle de Tilfælde, hvor Modtageren var udenfor Thyrmsl (Forpligtelsesforhold til tidligere Herre eller dennes Æt) cfr Fr. l. IV 45; „silfr-

metinn skal árborins manns eyrir allr í mannhelgi. nema þyrmslamanna" — X 46: „silfrmetit er árborinna fè en sakgilt þyrmslamannafè".

Bjarköretten c. 127 bestemmer mærkelig afvigende: „Mand har 12 Örer paa sin bedste Ambaatt og 2 Örer paa enhver anden", cfr Bj. 129.

Foruden Udredelsen af denne Ret til Herren bestemmer Gul. l. 215 videre at: „hvis Mand saarer Mands Træl, da skal han föde ham, medens han ligger for Saar og erstatte hans Herre Arbeidslön og Lægningsomkostninger. Jfr Fr. l. IV 61 om Ansvar for Træl, der saares paa de fredhellige Steder — om Saar i Almindelighed Gul. l. 185, Fr. l. IV 49 og foreg.

Grág. 146 Festaþ. sætter overhovedet 3 Mark for Leiermaal med Ambaatt.

Grág. 111 Vígsl. „Hvis Mand slaar andens Træl svært Slag, da tager Herren der 6 Örer, men Trællen 3 Örer. Nu hvis han slaar Trællen fordærvet eller saarer ham, da skal han böde Trællens Værd til Eieren, saadan som Nabo-Bönder sætte med Ed, og tillige erstatte Fostringsbyrden som Bönder vurdere, hvis Trællen bliver Umage af Mishandlingen.

Upl. Ærfþ. b. 22: „Wæri slikt lighri ofræls manz ok ofrælsæ kono. swa sum fræls manz ok frælsæ kono", jfr Manhelg. b. 6, ovf. p. 212.

ÖgL. Ærfþ. 14: „Nu aflar man barn viþ huskunu mans: þa a han luka siax öra firi siaugagangu ok fulle atær daxværkin. taki barn siþan kristit ær ok vari frælst".

ÖgL. Vaþm. 16: „Nu huggær man ælla kona ælla ughurmaghi þræl annars fullum sarum huat þæt ær hældær mæþ vilja ælla vaþa: þa böte firi siax öra ok leghe hanum lækir ok halda uppe daxværkum ok föþe þrælin meþan han sar liggær, warþær han lyttær af: þa havi han þæn lytta ok fa bondanum olyttan firi: i saramalum æru þer jamgildi þræll ok fostre". Hugges Haand eller Fod af Mands Træl,

bödes fuld Bod „ælla annan firi ok mæþ þrea markær. þæt ær bondæns þukke", Konge og Herred har ingen Ret, jfr Dr. b. 16.

ÖgL. Vaþm. 23 § 1: „Nu far þræll ælla fostre skenu ælla varþær barþær: bötæ tva öræ þæn sum barþe. ok fulle atær dagsværkin. ok lati lækja han. varþær han lyttær af. þa havi han þæn lytta ok fa bondanum olyttan firi. hvat þæt ær hældær mæþ vilja gjort ællæ mæþ vaþa, cfr ibd. 25.

VgL. I Gipt. b. 5: Giuær maþær manni sak. at han havir lighæt hos huskono hans. þa skal firi gangæ tylptær eþ. ællær bötæ vi öræ". Ibd. 6 § 3: „liggær viþ fralsæ fostro bötæ tolf öræ. firi ambut sex öræ. firi ætborna kono sex markær. þen barn a viþ ambut. han skal varþæ hanni til þæs ær hun gitær kuærn draghit ok ko molkæt. Dör hun af barni bötæ han III markær. Cfr VgL. II Gipt. 10-11, hvorefter Leiermaal med frels Fostre bödes med tolv Örer, medens samme med trælbunden Fostre, der bærer Bondens Nögler bödes med tre Mark. VgL. II Addit. 12 derimod giver samme Bestemmelse denne Form: „Firi frælsgivu XII öræ rettom giptærmanne þem skyldaster ær þem sum hana tok i æt meþ sik. æn eig liuer þæn sami hanæ i æt tok. firi ambut sex öræ þem hanæ agher. bær hon nyklæ eghandæs böte III marker þæn læghær gjörþe".

VgL. I særæm. 6: „þræl far sar. bötæ maþær firi mark ækki æghu fleri mæn sak a æn saksökæ." Om Træl tilföies Vaadesaar, bödes Herren Arbeidstab, Værdtab og Lægelön, se VgL. I vaþ. s. 3 (II vaþ. s. 11), ibd. Bard. b. 2: „Bær maþær ænskæn man ællær sundriskæn bötæ firi saksökæ örtugh min æn siu öræ ok IV örtoghor konongær. § 1 Slikæ samu æru frælsgivæ bötær ok siax öræ æru þræls æn barþær ær" (II Friþ. b. 2-3).

Gotl. I 19 § 37. Træl vurderes altid halvt mod fri Mand, faar ingen Thokke (þunci) og böder heller ingen, men er jævndyr med frie i Henseende til Saar.

Ibd. I 22: „For Voldtægt mod ugift gotlandsk Kvinde

bödes tolv Mark Sölv, for ikke gotlandsk Kvinde fem Mark og for ufrels sex Örer Penninge. Ved mindre Krænkelse faar ufri Kvinde kun Böder for Slag. I 23: „En ofrels cuna far slega bytr oc ai maira".

Sk. L. 13, 8: „Liggær man mæþ huskunu annærs mans. bötæ tva öræ ællær dyli mæþ þriþia mans eþ", cfr 6, 7.

Ibd. 6, 1: „Warthær thræli hand af hoggen, böte thæn af hiog half andra mark ok tyltær eth at han gjorthe bondanum æi mer skathæ i thy afhogge, ællær han latæ til sum för ær mælt (ovf. p. 223). Wartha batha hændær af hogna böte thæn ær gjorthe thre mark ok til bathe logh ok fæ sum för ær mælt." o. s. v., cfr 5, 22.

Ibd. 6. 2: „Hwat sum fræls man gör withær bondans hjona annöthugt, sva at bardagha ær ællær sar ok æi lyti, givi lækesgift ok gjalde dagswærkisspial ok böta bondanum tva öra fore thukka. warthær lyti, böte them æfte gotha manna asyn ok æi mughu lyti höghræ warthæ æn til thriggja marka, hwilkin the æra".

Valdem. Sæll. L. 3, 12: „Æn lægs fræls man vith bondæns annögh kunæ ok ær thet hans sæthis ambuth, the thær hværkin ey mall ok ey bakær ok ey gör andræ theskins gærninge, tha a han at bötæ bondæn siæx öræ foræ. Æn ær thet annæt ambuth, tha a han at bötæ bondæn tva öræ foræ".

Valdem. Sæll. L. 3, 12: „Æn takær fræls man annugthe kunæ nöthug, tha bötæ han bonden thre mark fore; kumær thet ok sva at nokær man takær mans thræl ok bindær for utæn thiufnæth, tha bötæ han ok bonden thre mark fore, ok hvaræ sum men bötær for frælsæn man furtiughæ mark bot, tha bötær man bondæn thre mark for thrællæn" (parallelt med Bod for Træls Misgjerning). Om Slag og Lyde gives væsentlig samme Bestemmelser som ovenfor er anfört fra Sk. L. Dog er Grændsen for Boden her tolv Örer (sammesteds).

Valdem. Sæll. L. 2 32 (Sk. L. Orbodem. 3, Thorsens

Udgave p. 225) bestemmer om Hærvirke, naar fem eller flere gjöre Vold i Bondens Gaard mod ham selv eller hans Husfolk, frelst eller ufrelst, saa skal al Skade fuldt bödes og Hövedsmanden for Flokken böde Bonden og Kongen hver 40 Mark.

Krænkelser mod Træl paa de fredhellige Steder. For saadanne mindre Krænkelser voldte Herren paa hans Træl, fordredes neppe i Almindelighed nogen Bod til det offentlige, hvad maa sluttes af den udtrykkelige Omtale af den for det Tilfælde, at Fornærmelsen tilföiedes Trællen, naar han efter Ordre fulgte sin Herre til de fredhellige Steder. Gulethingslovens c. 198 fortsætter: „Træl har Baughelge (enkelt Baug for Saar har tolv Örer, Gul. l. 185, Fr. l. IV 53) paa sig, hvis han fölger sin Herre til Thing eller Kirke eller Gjæstebudshus, og han gaar did efter Bud; thi der paa de tre Steder öges Retten for hver Mand til det dobbelte". Hvad det sidste Tillæg her har at sige som Grund til, at ogsaa Træl tages i Lovens Værn mere end som blot eiet Ting, er mig ikke klart, det kunde synes som om Baugshelge först indtraadte ved en vis Störrelse af den private Bod, men nogen saadan Grændse ved jeg ikke at paavise. Fr. l. II 10 har den samme Bestemmelse, men kun som almindelig Regel for Retsögningen paa de fredhellige Steder.

I Fr. l. IV 58 siges i Forbindelse med foregaaende Cap. om Aarmændene: „Men i tre Steder, ved Kirke, Thing eller Gjæstebud, da skulle alle være jævnhellige, men paa alle andre Steder bliver ingen Mand utlæg for dem" (for Drab paa Aarmænd og vel ufri i Almindelighed).

Fr. l. IV 61: „Hvis Mands Træl fölger ham til Kirke eller til Gjæstebud eller til Thing, da er der hans Helge, hvor man lægger til med Skibet eller sætter det op. Hvis Mand slaar ham paa et af de Steder, da skal bödes sölvvurderet Baug til Kongen; men og hans Herre skal tage sin Ret sölvvurderet. Den, der slaar Trællen, indestaar for

ham, om han end slaar eller hugger igjen, og hvis Trællens Herre overbeviser Modparten, da have Eiermanden Værd for Trællen af den som slog först, hvis han dör, og han indestaa for Trællen, indtil han har bödet til Herren".

VgL. I Mandr. 13: „þær æru þry öl ær jammykit skal bötæ at þræl sum sum þjægn (II Dr. 27: æn dræpin værþer). Et ær brullöp annat giftæröl. þridiæ ær ærvisöl", jfr Upll. Ærfþ. b. 2 ovf. p. 223.[1]

Om Leie af Trælle. Til videre Sikkring af Trællene som Del af de frie Borgeres Eiendom, bestemmer Gulethingsloven c. 69 om Leie af Trælle: „Nu leier Mand anden Mands Træl, han skal da indestaa for, at han ikke viser ham paa ufför Aa eller Is, ei heller til Björnehide eller i uföre Bjerge eller paa ufför Sö eller paa andet farligt Sted. Nu hvis han der kommer til Ulykke og ikke hans egne Svende vare der eller hans andre Arbeidsmænd, da skal han böde Eieren hans Svend. Han skal sende ham hjem ved Halvaarstid; men hvis han sender ham hjem og lader ham fare ene, hvis han da löber bort og kommer ikke hjem sin Herre til Haande, da skal han böde ham hans Svend. Nu skal ingen flytte Mands Svend fra Herren, uden han vil indestaa for ham; skal hver Mand ustraffelig före (den leiede) hjem til Herren. Hjemmel skal hver Mand tage af Herren for hans Svends Arbeide, ellers indestaa for ham i et og alt. Nu bliver han syg eller saar, da skal han ligge der 7 Nætter; men siden skal han före ham til Eieren; hvis han er faren af Landet, da skal han före ham til den som styrer hans Gods. Hvis han lader ham ligge længere, skal der ske Afdrag i Leien efter Aftale, men ikke for den Mad, han nyder, medens han ligger. Hvis han löber bort fra den, der har ham, da skal han gjöre Bud til Eieren, ellers skal han leie, skjönt han ikke har (ham).

[1] Efter disse Lovsteder tör maaske Byggves Ord forklares: Ægdr. 45: „því em ek hèr hróðugr, at drekka Hropts megir allir öl saman". I Gildet tör Trællen tale Fries Ord.

Jfr Gul. l. 71 i f.: „Hvis Mand tager andens Svend og driver paa Arbeide for sig, da indestaa han for Svenden og böde hin Aafang, hvis han kræver, uden han tager ham af Löbsti".

Upl. Manh. b. 5 § 4: „Takær man annærs þræl lani. gangæ baþir i skogh samæn. huggæ baþir træ samæn for þræl banæ af. gjaldæ bonden þræl atær meþ siu markum. Fa baþir banæ af. liggin baþir ogildir. (Syv Mark er Vaadedrabsbod, cfr ibd. 2, 7).

ERKJENDELSE AF TRÆLLENS EGEN RET.

Vi have forsögt at udskille af Lovgivningen de Bestemmelser, der tilsigte at sikkre Herren mod Skade og Krænkelse, der maatte kunne blive ham tilföiede paa hans Træl; i nær Forbindelse hermed staar den Erkjendelse af Trællens egen Menneskeret, der i den norske Lovgivning er sket med en i Forhold til Tiden og den i den germaniske Verden ellers i Almindelighed gjældende Retsopfatning i Sandhed mærkelig Liberalitet. En Liberalitet, der neppe er i nogen væsentlig Grad at tilskrive særskilt Indflydelse af den christelige Religion, da de derhen virkende Tendenser allerede længe forud fremtræde ikke utydelig som Folkestammens oprindelige aandelige Odel. Vi have allerede i Rigsmaals Skildring af Trællen seet det tydelig nok udtalt, at Nordmanden med skarp Opfatning af de stedfindende Forholds, Stillingens Magt over Mennesket, saa i Trælle-Kaárene den hele Grund til Trællens ydre og indre Usselhed, mente — og det vistnok med stor Ret — at den fortrykte Stilling afprægede sig charakteristisk paa Legeme og Sjæl; derfor var Trællen i Almindelighed, som saadan, Gjenstand for hans Foragt. Men han var vistnok langt fra at tænke, idetmindste i Vikingetiden med Ufrihedens Oprindelse, Hærtagningen, og den personlige Overlegenheds Ret umiddelbart for Öie og selv idelig efter Evne værgende sig mod, at denne samme Ret skulde vendes mod ham — han var da idetmindste

vistnok langt fra at tænke, at Födsel gav Mennesket ulige Ret, en Fordom som kun lang Tids Hævd og Synet af en ved Födsel stadig fornyet, især en jordbunden Klasse af ufrie kan give Rodfæste. Hvor lidet egentlig i de tidligere Tider Hærtagningen og en forbigaaende Trældom skjæmmede Mennesket og gjorde det udygtigt til atter at haandhæve den fries fulde Ret efter Nordmændenes Opfatning, have vi tidligere ofte mödt Exempler paa: ei alene kan den hærtagne Kvinde saagodtsom ganske indtage den frie Husfrues og Ægtekvindes Plads, idetmindste i Mandens Öine; men den frigivne kan ogsaa, som vi have seet, efter kort Tid blive et agtet Medlem af Samfundet, ja endog strax indgiftes i sin tidligere Herres Familie. Det kom her kun an paa, om Personens Dygtighed og tidligere Stilling lod ogsaa Herren föle, at Trældom var den bundne uværdig, og at dette skete endog særdeles ofte alt i vor Histories förste Tider, maa, troer jeg, Beretningerne om Islands Landnamsmænd godtgjöre.

Vi have ogsaa seet, hvorledes Straffelovgivningen ikke lidet fremhæver Træll ens Menneskeret, idet den lægger saagodtsom den hele Ansvarlighed over paa Træll ens Person, kun lader hans Værd forbrydes for Herren; medens efter andre Lovgivninger denne maa böde fuldt for Træl som for sig selv (Wilda, Strafr. d. Germ. p. 655 ff.). Naar en saadan Opfatning af Trældommen var raadende, var der kun et kort Skridt igjen til ogsaa at unde Træll en for hans egen Person en Del af Lovens Værn.

Træls Drab. Mindst viser denne Lovens Beskyttelse sig ved Drab af Træl, hvad vel har sin naturlige Grund i, at i dette Tilfælde en saadan directe Erkjendelse af Træll ens Ret til Erstatning kun kunde have faaet sit Udtryk i en Ættebod eller idetmindste i Bod til Træls Sön, en Indrömmelse som havde været vel stor mod Træl overfor fri Mand, medens vi have fundet den gjort Træl mod Træl, idetmindste efter Graagaasen (113, Baugatal[1]). Loven blev derfor i

[1] se ovf. p. 205.

dette Tilfælde staaende ved Erstatning af den dræbte til Eieren og fordrede for det Tilfælde, at Eieren selv var Drabsmanden, rimeligvis kun for den offentlige Ordens Skyld og i Overensstemmelse med den herskende Afsky for lönligt Drab eller Mord, at Gjerningen skulde lyses. At henföre denne Lysning af Drabet til den christne Lovgivning er neppe nödvendigt, da de samme Grunde til en saadan Bestemmelse vare tilstede i den hedenske som i den christne Tid — den islandske Graagaas omtaler imidlertid ikke, saavidt jeg ved, nogen saadan Lysning (Grág. 111 Vigsl. „Ef drottinn vegr þræl sinn ok varðar honom eigi þat við lög, nema hann vegi hann á löghelgum tíðum eða um lángaföstu, þá varðar fjörbaugsgarð". Den Gode, hvem Drabsmanden er i Thing med, förer Sögsmaalet; hvis han ikke vil, saa före hver anden det, som vil); men efter Grág. 110 Vigsl. kan endog Drab af Fredlös blive Mord, hvis det bevislig er sögt skjult.

Christenretten har derimod her sögt directe at værge Træller mod, at Herren altfor vilkaarlig gjorde Brug af sin Eiendomsret til det yderste, ved at erhverve sig Ret til at kunne ilægge ham kirkelig Straf. De herhenhörende Lovbud lyde:

Gul. l. 182: „Nu siges om Mand, at han har dræbt sin Træl: det Drab skal han lyse, ellers er han Morder (morðíngi). Nu sagsöges han, og han nægter: hvis han saa tidlig er bleven sagsögt, at man kan söge efter Liget, da skal man undersöge det. Hvis Saar findes paa Liget, da er han skyldig; men hvis ingen Saar findes paa det, da er det Opspind. Nu er han bleven saa sent sagsögt, at man ikke kan undersöge Liget, da skal han nægte med Lyritered, falder til Utlegd, hvis den falder".

Den almindelige Mordsed er Tylftered, der falder til Ubodesutlegd (Gul. 132, 135), med den mindre Ed har i dette Tilfælde mulig ogsaa fulgt kun mindre Utlegd, dog

er der vel intet i Veien for, at ogsaa Lyritered kan fæstes for Ubodemaal (jfr Gul. 135).

Fr. l. V 20: „Hvis Mand slaar sin Træl til döde, da skal han sige Mænd til den samme Dag, da har han intet Ansvar derfor uden for Gud, men hvis han ikke gjör saa, da er han Morder".

Ogsaa Tacitus, Germ. 25, lader os vide, at Herren ustraffet af Loven kunde dræbe sin Træl: „verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum. occidere solent, non disciplina et severitate sed impetu et ira ut inimicum nisi quod impune est".

Lex Visig. (VI 5, 12 ibd. 6, 11) er heri rykket længere frem: „ne domini extra culpam servos suos occidant". Grimm, R. A. p. 344.

Grág. 111 Vígsl. ophæver endog Trællens Höitidsfred, hvis han har alvorlig forseet sig: „Ekki varðar honum víg þrælsins nærgi er hann vegr hann. ef hann vegr hann um þær sakir er frjáls maðr fèlli óheilagr fyrir slíkar sakir".

Jfr. Upl. l. Manh. 6 § 5, ovf., hvorefter Træl endnu er ugild mod Herren. Hvorvidt Herrens Strafferet over Træl gik, kan ogsaa sluttes af Udtrykket thrælbærja med dets Forklaring i Jydske Lov 3, 32: „æn warther man thrælbarth. swa at han ma æi bær sik sjalf af thet stat num akæs thæthæn æth bæræs. ok ær ben brot swa at han liggær af ok ær ufür". (Ihre Gloss. p. 977 anförer: „Dræper man sofwande, æller a sunde simmande eller trælbær man. han far bana aff" — hvor Udtrykket altsaa svarer til „at benbærjæ man til banæ", som VgL. II Orbotæm. 2 opförer blandt Nidingsværk.

Naar forövrigt Lovgivningen tager Hensyn til Trællens egen Menneskeret og ved Krænkelser af hans Person indrömmer ham Ret til Erstatning derfor i Form af Bod, forudsætter dette, at Trællen ogsaa har en, om end indskrænket, Eiendomsret; denne Eiendom er det, der oftere i Lovene forekommer under Navn af orka (Gul. 57, 65, 71) og

til denne Orke blev da rimeligvis lagt de Böder, Trællen tog, ligesom han vel ogsaa af den maatte udrede de Böder, han maatte forbryde (idetmindste til andre Trælle — cfr Fr. l. XI 21, Grág. 113, Baugat. þrælbaugar: „þar at eins skulu þrælar bæta er þeir hafa orkost til er bæta skulu". ibd. 111 Vigsl. „Ef þrælar manna lióstaz" etc.)

Böder til krænket Træl. Först og fremmest maatte det synes billigt, at Trællen selv tog Bod for de Saar, der bleve ham tilföiede; derfor bestemmes ogsaa i Gul. l. 215 (cfr 185): „Alle have jævne Saarböder, Thegn og Træl". At samme Regel har gjældt i Frostethingslagdömme maa sluttes af Fr. l. X 44: „En ef maðr hittir þræl manns á hesti sínum eða á skipi, þá á hann ekke á sèr, þó at hann sè barðr". Dog gjör Fr. l. IV 45 som oftere ellers ogsaa ved Saar Forskjel mellem fuldfrie og frigivne eller fra frigivne stammende forpligtede Mænd med Hensyn til den Myntværdi, hvorefter Böderne skulde udredes, saa vel neppe i Frostethingslagdömmet idetmindste Saarböderne have været jævne for Thegn og Træl, som i Gul. l. siges. Foruden disse Saarböder har imidlertid Trællen ogsaa en personlig Ret at gjöre gjældende, denne var dog, som det synes, noget forskjellig ansat i Gule- og Frostethings Lagdömmer.

Det hedder i Gulethingsloven c. 198: „Træl har at tage paa sig selv den tolvte Del af sin Herres personlige Ret (hinn tólfta lut or drottins síns rètti einorðum), dersom han har Baugshelge paa sig, i de tre Steder". Frostethingsloven derimod bestemmer den Ret, Trællen har at tage for sin egen Del, i Forhold efter den Sum, der for samme Krænkelse mod Trællen udredes til hans Herre. Fr. l. XI 21: „Höld skal tage tre Örer tællede paa sin Bryte, Thjon, Deigje og Sete, men paa alle andre Mansmænd (trælbundne Tjenere) to Örer; men Træl skal tage to Dele mindre Ret end hans Herre" (II lutum minna rètt en drottinn hans). Hvis Træl slaar anden Træl, da skal forholdes paa samme Maade; men Herren har intet at fordre i det Tilfælde".

Hvis denne Forklaring af Lovstederne er rigtig, tager altsaa efter Frostethingsloven:

Höld for de fire bedste af Tyendet tre Örer, for simpelt Tyende to Örer ɔ: sex Ert. Sammes fire bedste Tjenere selv paa fredhelligt Sted to Örer, simple Tyende fire Ert. Samme ellers en Öre, simple Tyende ellers to Ert.

Da Gulethingsloven derimod bestemmer Trællens Ret efter Herrens almindelige personlige Ret til en Tolvtedel af denne og intet nævner om nogen Forskjel mellem höiere og lavere Tyende (uden at Eierens Ret paa det simplere Tyende sættes til Hælvten af Retten for det bedste), kommer kun Rækken for de fire bedste til at stemme, og heller ikke finder Fr. l.'s aarbaarne Mands Tyende nogen tilsvarende Klasse i Gul. l. Efter Gul. l. tager altsaa:

Höld for de fire bedste af Tyendet tre Örer, for simpelt Tyende $1\frac{1}{2}$ Öre ɔ: fire Ert fem Pen. Sammes fire bedste Tjenere selv paa fredhellig Sted to Örer ($^{24}/_{12}$ Öre), simple Tyende det samme (?). Samme ellers en Öre (Gul. 200: Höldmaðr á á sèr III markr at einorðum rètti) o. s. v. for de forskjellige Retsklasser.

Grág. 111 Vigsl.: „Ef maðr drepr þræl manns óvænis högg. ok á þar drottinn VI aura. en þrælinn III aura" o. s. v. samme om Træl er Gjerningsmanden — jfr ovenfor Fr. l.s Bestemmelse.

Træls Eiendomsret. Vi have ovenfor berört Trællens Eiendomsret, en saadan, om end altid meget afhængig af Herren, synes af Germanerne i Almindelighed at være bleven tilstaaet deres ufrie Undergivne (Tac. Germ. 25 „suam quisque sedem, suos penates regit" o. s. v., cfr Grimm R. A. p. 349); i den Skildring, den yorkske Erkebiskop Wulfstan i sin Tale fra 1012 giver af den lovlöse Tilstand i England, hedder det VI: „ikke engang Trælle kunne beholde det, som de have erhvervet ved Stræb i sin egen Hviletid" (Hickes Thesaur. III p. 99 ff.). For den norske Træl var denne Eiendom af særdeles Vigtighed, da det væsentlig betingede

hans senere Stilling som Lösing, at han havde kunnet fuldt udrede sit Værd. Vi have under Behandling af Sagaerne seet, hvor liberalt Erling Skjalgssön aabnede sine Trælle Adgang til Erhverv, hvad da skete dels ved at give Trællen Raadighed til at arbeide noget for egen Regning udenfor det sædvanlige Dagarbeide i Herrens Tjeneste, dels ved at lade ham faae et Stykke Jord at dyrke og gjöre sig nyttigt. I Lovene antydes ogsaa en saadan Overdragelse af et mindre Jordstykke til Træl som sædvanlig, idet i Fr. l. XIII, 2, bestemmes, at Leilænding ikke skal tillade anden Mand at gjöre Bed (reit) paa den leiede Jord uden sin Sön eller Svend eller frels Mand, som arbeider med ham, uden Landsdrottens Tilladelse. Denne Trællens Eiendom betegnedes, som nævnt, med „orka" rimeligvis af samme Rod som „verk". Ordet bruges dels i samme Betydning som „verk" („Ef bóndi er á orku með hjónum sínum" — Eids. Chr. 12) dels betegnende det, man erhverver ved „verk" (Gul. l. 71: „þá skal orku gefa hánum sem þrælom sínum" — ibd. 57: „En ef þræll á orku þá havi hann þat til barnfúlgu". ibd. „valinkunnir menn meta at verðr sè sá maðr orkulauss" = Fr. l.s þræl nœktan). Begge Ord forekomme, som det synes, i alliterende Formel i Gul. l. 65 og 114: „eiga saman verk ok orku". Man kunde muligen ogsaa tænke paa en liden Arbeidslön, hvor ei var Anledning til at forelægge særskilt Arbeide til egen Vinding.

Vistnok maatte altid saadan Eiendom blive kun precair for Trællen ligeoverfor Herren; men han stöttedes rimeligvis ogsaa mod ham ikke lidet ved den Hævd, som denne Eiendomsret synes at have vundet; ja vi finde, i Gisle Surssöns Saga, paa Haakon Adelstensfostres Tid, at en Træl er i Besiddelse af et Sværd, som han maa bedes om at laane ud, at han senere fast paastaar, at ville have sit Sværd tilbage, skjönt Herren byder ham Penge isteden, og endelig i Hidsighed angriber og saarer Herren, hvad da bliver hans egen Bane.

Sk. L. VI 13: „Alt þæt fæ annöþoght hjonæ aflær i bondæns hæfþum, þæt a bondæn at göræ af hvat han vil þaghær han gifær sinu hjono frælsi ællær þæt lösær sig til frælsis". Jfr Andr. Sunon. l. Scan. 6 15: „Nihil sic potest esse mancipii alicujus, quod non sit illius domini cujus et mancipium ut de ipso pro suo libito sibi liceat ordinare".

Bod til Træl for uhjemlet Brug af hans Eiendom. Mod at Fremmede nyttede Trællens Eiendom uden hans Tilladelse, blev han udtrykkelig sikkret af Gulethingsloven. Cap. 92: „Alle Mænd tage jævnstor Bod for uhjemlet Brug (áfáng), baade Thegn og Træl". At udstrække denne Bestemmelse til at gjælde ogsaa mod Herren er vel neppe muligt, om end Formen kunde tillade det, og ogsaa det ovenanförte Sted af Gisle Surssöns Saga næsten opfordrer til saadan Fortolkning. Frostethingsloven derimod siger ligesaa udtrykkelig X 44: „Træl har ikke Aafang paa sit Gods".

Hvis Træl fandt Ting af större Værd, og hvortil ellers ingen havde Ret, synes det fundne at have tilfaldet Herren; udtrykkelig imidlertid siges det ikke uden om Hvalfund. Fr. l. XIV 10: „Mindre Hval (indtil ni Alens Længde efter Gul. l. 149) tilfalder ene hver frels Finder; men Herren eier den, hvis Træl finder.

Grág. 14 Um hátíða hald: „Björn eier den, som först giver den Banesaar, uden Trælle eller Skyldbundne veide den, da eier den, som har Fortjeneste af de Mænd".

Forresten stod Trællen i Udövelsen af sin Eiendomsret fuldkommen under Herrens Værgemaal, da han selv baade var formelt udygtig til at foretage nogen retsgyldig Handling og vel ogsaa agtedes i Regelen for aandelig udygtig til at kunne bruge sin Formue fordelagtig. Han kunde ikke regnes mellem dem, som „bæði kunnu hyggja fyri orði ok eiði", hvad tillige var Betingelse for enhver gyldig Handel. Træl raadede derfor ikke selv for Handel. Gul. l. 56: „(Umage kan ikke slutte eller raade for nogen Handel), Træl kan og ikke raade for nogen Handel uden for sin

Kniv alene" — en Umyndighedsstand som endnu med kun ringe Forandring vedvarer for Lösingen, saalænge han er i Forpligtelsesforhold til sin forrige Herre, og som ogsaa i mere eller mindre Grad er gjældende for de frie Ægtekvinder (Gul. l. 56 videre, Fr. l. XI 22-23), jfr Upl. l. Kjöpm. 4.

ÖgL. Vins. b. 12: „Nu sitær bryti i bo mans ok han ær þræll hans: til þæs bos skal tilseuman vara. han skal köp gæra ok egh. þræll hans".

Sk. L. 9, 22: „Köpær (man) viþær annöþoght hjonæ ællær leghohjonæ, þa gjaldær han atær þæt han köpær ok svaraær þjufsak fore þat". Ved Kjöb med Bondens umyndige Familie tabes derimod kun Kjöbeværdet.

Trælles Ægteskaber. Da saaledes Eiendomsret idetmindste i Regelen indrömmedes Trællene, var der fra den Side intet i Veien for, at deres ægteskabelige Forbindelser bleve sluttede under Iagttagelse af den almindelige Form for det borgerlige Ægteskab, nemlig at Konen kjöbtes af nærmeste Frænde med Mund, og det maatte tillige være Trællen magtpaaliggende, at hans Giftermaal havde en saadan latent Retskraft, da deraf betingedes for en stor Del hans Börns Arveret, hvis han fik löst sig fri (jfr Fr. l. III 13: „í engum stað öðrum kemr maðr til arfs nema móðir sè mundi keypt eða hann sè með lögum í ætt leiddr", og Gul. 51 [se ovenfor p. 176 ff.] mindste lovlige Mund tolv Örer, „Öreigemund").

Vi have ovenfor hört om Trællen Ragnvald hos Thorolf Skjaalg, at han beder sin Herre om at skaffe ham et godt Giftermaal, og Udtrykkene der tyde ingenlunde paa nogen lösere Forbindelse end det almindelige borgerlige Ægteskab. Der var imidlertid Tale om fri Kvinde; men Lovene nævne ei alene udtrykkelig Mund ved Træls og Ambaatts Forbindelse, men indrömme endog Trællen Ret til at dræbe den, der krænker hans Ægteskab: saa der ei kan være Tvivl om, at Ægteskaberne inden Trællestanden bleve fuldt retsgyldig

sluttede i Tidsrummet for den christelige Lovgivning, og at det samme ogsaa tidligere var Tilfældet er höist rimeligt paa Grund af ovennævnte Arveretshensyn. Det paaberaabte Sted om Munden er Gulethingslovens c. 64: „Nu faae Træl og Ambaatt Frihed og bo begge sammen, da öge de sin Formue saaledes, at han har to og hun den tredie Del. Den Mund skal tjene hende til Underhold, som han gav for hende, hvad enten den var större eller mindre, dengang da de vare trælbundne". Den Indrömmelse af Drabsret ved Krænkelse af Kone eller Datter, der gjordes Trællen, er os kun bevaret i Borgarthings Christenret, men i saa alderdommlige Udtryk, at der neppe kan tvivles paa, at Bestemmelsen stammer fra den hedenske Tid.

Borgarths. Chr. 15: „Nu har Træl Ret til Drab for sin Kone og sin Datter, hvis han tager Mand hos hende: da skal han gaae til Brönden og tage en Spand fuld af Vand og slaae over dem og bede sæl sove sin Maag" (þá skal hann gánga til brunns ok taka spann fullt vatns ok slæta á þau ok biðja heilan sofa mág sinn). Disse tilföiede spottende Ord vilde kun være en daarlig Spög af Christenrettens Forfatter, de maa aabenbart være en Overlevering fra ældre Tid. De vise, hvorledes det ved den gamle Lovgivning faldt næsten löierligt at indrömme Ægteskabet en saa stor Betydning ogsaa for Trællen og fremkaldte et af disse ufrivillige Udbrud af Humor, der oftere glimte os imöde midt i Lovens Alvor (f. Ex.: „ef menn kasta vápnum sínum ok feri hvárttveggja í hár öðrum. þá heitir þat vingretta. þar á engi maðr rètt á því — þá heitir hón stúva ok núva ok steli æ sem hon vill) et Humor, der stemmer saa vel med den hele Aandsretning hos Folket, der altid vilde have et frit Ord tilovers i Sorg og i Glæde, i Skjemt og i Alvor. Der laa derfor neppe heller for Samtiden saa skarp en Haanens Braad i slige Udfald, som det ved förste Öiekast kan synes os, skjönt vistnok Foragt for Personer og Forhold som oftest spiller stærkt ind. Med Hensyn til hvilken Ideeasso-

ciation der vel kan have givet Lovbudet dets underlige Form, ved jeg for Öieblikket ingen anden Udvei end at se i Vandösningen og Önsket om en god Sövn en parodisk Anvendelse af de gamle Skikke ved Begravelsen og henviser til Sigrdrífum. Str. 34:

„Haug skal gjöra
hveim er liðinn er,
hendr þvá ok höfuð,
kemba ok þerra,
áðr í kistu fari,
ok biðja sælan sofa".

Trællenes Ægteskaber sluttedes maaske almindelig inden samme Husstand; om de Forviklinger, der kunde opstaa ved Forbindelser mellem Tyender af de forskjellige Huse, giver Lovgivningen ingen Bestemmelser uden for Lösingernes Vedkommende. Jfr om den canoniske Ret i denne Henseende ovenfor p. 176.

Grág. 111, Vígsl.: „Större Ret har Træl i en Henseende end frels Mand: Træl har Drabsret for sin Kone, skjönt hun er Ambaatt; men ikke har frels Mand Drabsret for Ambaatt, skjönt hun er hans Kone".

Upl. Ærfþ. b. 19: „Nu takær ofræls man ofrælsæ kono. fæstir ok wighis wiþ hanæ ok afflær barn mæþ henni. þet barn a (Var. tilföier ey) frælst wæræ. Nu takær fræls man ofrælsæ kono mæþ lagh ok lanz ræt ok mæþ eghendæ wiliæ. aflæ þön barn samæn. þæt barn a frælst wæræ ok swa konæn ok allt þæt af hænni föþis siþæn. Takær ofræls man frælsæ kono mæþ lagh ok lanz ræt. gangær awgh (öfug) or ett sinni. fa þön barn samæn. þær gangi barn a bætri halw". Fri Kvinde blev vel neppe ved Giftermaal med ufri selv ufri; men rimeligvis mindskedes hendes Ret — jfr ÖgL. Gipt. b. 29, hvor Munden for dette Fald sættes til sex Örer istedenfor ni.

ÖgL. Gipt. b. 29 § 2 om Fostrer, her vel ligegjældende med Trælle: „omynd þerra ær tue öra" („lagha omynd" derimod ni Örer, ibd. c. 2) „gangin æ barn a bætri halff. fylghin þem fræls ær" „hamarsiaugh".

VgL. Gipt. b. 4: „Vill þræll fa huskono, givi tva öræ til þem ær hana a. ekki (a) kjæpsir i barnum". Jfr II Gipt. b. 3. VgL. Additam. 8: „Giptis ambot raþe þæn giptærmalom sum hana aghær".

Valdem. Sæll L. 3, 12 om Giftermaal mellem frels og ufrels, jfr ogsaa Eriks Sæll. L. 3, 17.

Salg af Trælle. Om Fostringen af Trællebörn gives Bestemmelser i Forbindelse med Reglerne for Salg af Trælle. Gul. l. c. 57: „Det er nu dernæst, at Mand kjöber Træltyende af anden Mand, handle de da sammen med lovligt Kjöb og Tremændsvidne. Den skal bære Ansvar, som solgte, for det næste Ny og Næ, at han ikke drikker Kjör og mod Brystsvaghed og Sting og mod alle farlige Sygdomme, at han bærer sit Vand og förer Urenlighed af sine Klæder, og indestaa for alle skjulte Mangler den förste Maaned. Nu hvis nogen saadan Mangel er tilstede, da skal den Handel föres tilbage i den förste Maaned med Vidner".

Frostethingslovens Bestemmelse om Salg lyder, V 41: „Hvis Mand kjöber Træl af anden, da skal den indestaa, som er Sælger, de næste ni Aar (?) mod Sting og Brystsvaghed, men altid for lovlig Hjemmel, og hvis han falder fra, da indestaa hans Arving". („við stjarfa ok við stínga", jfr Iv. Aasens Ordb. „Skjerva" udt. „Sjærva" (?); Adjectivet forekommer Fr. l. X 48 betegnende Lyde paa Hest: „ross stjarft eða stætt", cfr VgL. I Forn. b. 6 § 1, II Utgb. 13 „stingær ok starvi"). I Norge var kun forbudt at sælge Træl af Landet, og det forsaavidt han ei var aabenbar Udaadsmand (Fr. l. XI 20).

I Upl. l. Kjøpm. b. 3 derimod finde vi Trællesalg overhovedet forbudt: (Hawi ængin kristin wald kristnæn at sæliæ. þy at kristær war sældær. ok þa lösti kristær allæ kristnæ). Nu sæl kristin man kristnæn. ok ær þo hans þræll. þa wærþær þæn fræls sum sældær ær mæþ þe salu. ok hin taki wærþ sitt atær sum kjöptæ ok ær ængin bot at. ok wæri aldrigh ofræls siþæn". Bestemmelsen er aabenbart

indfört i Erkjendelse af Træltens Menneskeret; men det er ikke usandsynligt, at den kan have forsinket Ufrihedens Ophævelse i det hele, idet den befordrede Dannelsen af en stavnsbunden halvfri Arbeiderclasse paa Godserne.

ÖgL. Vinsord. b. 1: „Nu vill bonde þræl sin sæljæ, han skal mæþ vin ok vitni köpa sum hest".

VgL. þiuv. b. 19: „Bonde skal værþe sa ær sæl þræl ok ambut þem ær köpir. bæþi ny ok næþær þar næstu firi brote. æn firi griþum allæn aldær". jfr Grimm R. A. p. 343.

Fostring af Trælleböhn. Gulethingslovens cap. 57 fortsættes: „Hvis Træl har Lönbarn, da skal den bære Omsorg for Barnet, som solgte Trællen; men hvis Træl har Orke, da have han den til Barnfostring. Hvis derimod Træl gaar aabenlyst i sin Kones (konu sinnar) Seng, da skal den bære Omsorg for det Barn, som hun da gaar med, der da kjöber hende; men hin (Sælgeren) for alle dem, som för vare. Nu er det og lönlig Mangel, hvis Ambaatt[1] er med Barn, og den ikke vidste det, som kjöbte; da skal den have Ansvar, som har Barn med hende, naar hun bliver liggende, hvis det bliver hende til Bröst eller Bane, indtil hun kan bære to Bötter Vand fra Brönden. Da skal han (den nye Eier) fare med Barnet og lade Moderen fölge did, som den er, som solgte ham hende, og byde ham Ambaatten og före Barnet Faderen i Hænde. Han skal laane ham Ambaatten, om hin har det nödigt, for at före nogen Faderskabet paa; da har han efter Loven fört sig det Barn af Hænde, og have han derpaa Vidner. — Den skal være Fader til Barn, som Moder siger er Fader. Nu siger hun Træl Faderskabet paa, da skal man hjemstævne hans Herre, og fremföre sit Hjemstævnevidne; der skal han fæste Lyritered for sin Svend, ellers tage han mod Barnet; men vil han ingen af Delene gjöre, da lægge man Barnet der og give ham Ansvar. Saa skal man före sig frels Kvindes Barn af Hænde som Am-

[1] Jfr ovf. pagg. 122-123 anförte Sted af Will. af Malm. b.

baatts. Nu siger Ambaatt frels Mand Faderskab paa, da skal man hjemstævne ham til Krav og Umages Modtagelse; did skal man fare til den Tid man hjemstævnede ham, og fremföre sit Hjemstævnevidne. Hun skal sige ham Faderskabet paa, den Mand skal hun da kræve for sin Ret, som hun nævnte, og til Modtagelse af Umagen; thi ingen skal bære Börn ud paa Veie og byde Folk der. Nu er vel, hvis han siger ja dertil, da er det hans thybaarne Barn; men hvis han siger nei dertil, og siger, at han intet har dermed, og vil hverken vedtage Ret eller Barn, da skal man lægge det ned der; thi hans nei har ingen Vægt, uden han byder Lyritered og fæster den strax: da skal den sögende have Barnet bort med sig; men de Eder skulle staa ti Uger Sögnedage. Lyritered skal fæstes for hvert Leiermaal, uden Mand har haft Omgang med Kvinde, som han över Udaadeværk paa, da er Sættered. Nu hvis han sværger den Ed, da sværger han sig det Barn af Hænde, da har hverken han eller hans Frænder Ansvar for det. Nu bliver det Barn ham ligt, og ser han, at han har missvoret den Ed, da skal han fare i Forsamling af Folk og sige, at det er hans Barn, og böde for Christ, at han har missvoret; da er det hans thybaarne Barn. Nu har han fæstet Ed og vil ei aflægge den, da skal han böde hin Sexalensöre for hver Maaned, medens hin föder hans Umage. Nu skal det Edfald være sögt som hvert andet i de förste tolv Maaneder, ellers er den Ed, som om den var aflagt efter vor Lov. Nu hvis han, som lod Eden falde, ei henter sit Barn i de förste tolv Maaneder, da skal hin föde sig op Træl eller Ambaatt, fordi at ingen af os skal föde for anden Træl med Kalvenæring.[1] Nu vil han gaa til, efter at Barnet er voxet op,

[1] Mulig staar hermed i Forbindelse ÖgL.s Udtryk Bygd. b. 45 i Anledning af bestridt Eiendom af Husdyr, at den skal beholde som har fostret, eller i alle Fald kun udrede Værdet, ei udlevere Dyret: „þy at ængin man ma annars mans kalfsfostre vara." Var

og vedkjende sig det, da skal han löse det ud med Værd saa höit, som gode Mænd værdsætte den Mand orkelös.

Frostethingsloven, II 6 (id. Sv. 33) bestemmer om Ambaatts Barn: „Hvert Trælkvindebarn, som Fader ei vedkjender sig, det skal Herren bære Omsorg for, indtil Faderen vedkjender sig det. Barn skal man ei lade dö mellem sine Hænder; men hvis man lader det dö, böde Herren ene tre Mark.

ÖgL. Ærfþ. b. 14 om Mand, der har Barn med andens Huskone: „taki barn siþan kristit ær. ok vari frælst. Nu sitær barn inne um ar gjaldi firi tua öra: sitær um siax (ar inne) gjalde firi tolf öra: sitær nat a þæt siunda gjalde fulla lösn: þæt æru þre markær vaþmala ælla siax markær penninga ælla fiughur nytia nöt. þæn a vald sum up skal taka taki slikt et þær af sum han vil.[2] Nu lösin aldrig frændær mæþan faþirin livær. nu skal han mæþ eþe lösa fiughurtan manna. at þæt ær barn hans. lösi til frælsis ok egh til annöþughs a lionga þinge æpte þry malþing stæmd. haldær han siþan ok vill egh ut giva a lionga þings fæmt. þa böte fiuratighi markær.

Ibd. c. 15: „Nu dyl man barn viþ annöþugha kunu ok gangær viþær siþan. þæt fa egh faþir löst. Nu dör annöþugh af barne. þær a han böta firi fulla lusn: nu i þöm döþa varþær gildare þön annöþugha æn þön frælsa".

Frels Mands Barn med sin egen Trælkvinde er efter ÖgL. Ærfþ. b. 25 og 26 frit.

Sk. L. 6, 10: „Will annar man kalla mans bjona frænde sin ællær frændkunu sina ok swa til frælsis kuma, witi thæt mæth tyltær eth ok tviggja manna witni ok sithan lösæ han thæt mæth bondens wilja sum han ma at kuma. (Fölgende c. 11 om Lösning af uretmæssig trælbundne — uden Værd).

det en Erkjendelse af sin lavere Stilling at fostre anden Mands Sön, maatte vel være endnu uhæderligere at fostre Dyr for anden.

[2] cfr ibd. c. 17 om Frændelösning.

Trældommens skadelige Indvirkning paa Sæderne. Man faar allerede af ovenanförte Bestemmelser i de norske Love stærkt Indtryk af, at Trældommen maa have fremkaldt megen Usædelighed, og der har visselig i Familiernes indre Splittelse af denne Grund været den kraftigste Opfordring for Geistligheden til at söge standset saavidt muligt dette Onde, hvad vi finde et Forsög til i Gulethingslovens Forbud mod at have Trælkvinde til Medhustru. Cap. 25: „Hvis Mand har sin Ambaatt ved Siden af sin Kone og har hende inde som Medbeilerske (arinelju), eller hvem han har til Menkone ved Siden af sin Kone, hvis han findes skyldig heri, da skal han derfor böde Biskoppen tolv Örer og böde for Christ og give Slip paa Kvinden" (jfr Grág. Vigsl. 112).

Underhold af Træl som Umage. At Eieren havde at underholde sin Træl i Fald han blev Umage falder af sig selv; udtrykkelig siges det ikke, men kan dog sluttes af Gulethingslovens Bestemmelse om Skyldtrælle (c. 71). Graagaasen derimod (138, Ómagab.): „Ef maðr kaupir mansmann til forverks sèr ok á hann þann fram at færa, ef at úmaga verðr, ok svá sá i hans ætt at hverfa".

Udlösning af bortrömt og paagreben Træl. Lovens Straffebestemmelse for bortrömt Træl er forhen omtalt (ovf. p. 220-21); her maa dog endnu tilföies Reglerne for saadan Træls Udlösning hos Paagriberen. Gul. l. 68: „Nu löber Mands Træl, og tager en ham inden Fylket og udenfor Fjerdingen, da skal han have en Öre; men hvis han tager ham udenfor Fylket og indenfor vore Love, da skal han have to Örer. Nu hvis han tager ham indenlands og udenfor vore Love, da har den, som tager ham, en halv Mark at kræve, hvis han har ham hjem i Baand, da har han „undingjalausn", men ellers ikke". Fr. l. X 40: „Hvis Træl löber fra sin Herre inden vore Love og udenfor Fylket, da löse Herren ham ud fra den, som tog ham, med to Örer sölvvurderede i „unningjalausn"; men udenfor vore Love med en halv Mark." Ordet „unningjalausn" er rimeligvis at udlede af

vinna og betegner vel Erstatning for haft Bryderi ved Paagribelsen.[1]

Upl. Manh. 53 § 2: „Nu hittir man hemæhjon mans. hawi þriþiung af fynd"·

VgL. I þiuv. b. 18 „unningiæ lagh" — de samme Bestemmelser som Fr. l. X 40. Ibd. 14 unningialagh for paagrebet Tyvekost (jfr Westm. l. I Gipt. b. 4). Fremdeles samme Bestemmelser som Fr. l.

Sk. L. 6, 12 og Valdem. Sæll. L. 3, 12: „the penningæ skulæ tho væræ æftær lotæ virthning, thet ær tva örtughæ silfs for tva öræ (jfr Sk. L. 5, 14-16. 13, 5. Se ogsaa Sk. L. 9, 6. Eriks Sæll. L. 3, 46).

Tillid vist Træl fra det offentlige. Som Tilfælde, hvor der ogsaa fra det offentliges Side vistes Træl en vis Tillid, bör maaske nævnes Fr. l. IV 10, hvor der bestemmes, at greben Voldsmand, der skal overgives til Kongens Aarmand, hvis hverken denne eller hans Kone er hjemme, kan gives Aarmandens Arbeidshusbryte (verkhúsbryti) i Varetægt. Fremdeles IV 5, hvor der endog tilstedes trælbundet Tyende at aflægge Ed, nemlig hvis Husbonden eller hans Sön dræbes hjemme i sit Hus eller ellers paa sin Eiendom: „da skal han være Bane, hvem Husfolket bærer Vidne mod og nævner. Saa skal Træl og Ambaat bære Vidne om Voldsdaad i Hjemmet (heimsóknarvitni) som frels Mand, og saaledes otteaarsgammel Mand som ældre". Ligeledes tillader Eids. Chr. 7 Ambaatt i Anledning af Dödfödsel at værge sig mod Beskyldning for Mord ved Ed med to andre Kvinder, muligen ogsaa ved Jernbyrd, om Eden falder, jfr Variant 7.

Naar det i Gul. l. 86 hedder om Vidne i Anledning af Strid om Markstykke: „Nú megu allir menn þat vitni bera, þó at hann væri þræll ok vann í þann teig, ok er hann

[1] jfr Gotl. l. I 40: „þinglaun i Lön for at have fört bortlöbet Fæ til Things.

þá frjáls", er dette vel ikke at forstaa som Indrömmelse af Vidneförhed for den frigivne som saadan, men som Vidne, om hvis Upartiskhed der kunde næres Tvivl.

ÖgL. Ærfþ. b. 6 Om Arvevidnesbyrd ved Barselseng enten Moder eller Barn er först död: „þa standær þæt a vitnum þerra sum nær varu. þær ma vitna ok eþa særja sva annöþughær sum fræls ok sva kona sum man." Saaledes i lignende Tilfælde ved Skibbrud og Indebrændning, men ikke i andre Sager.

VgL. I Retl. b. 9 (II ibd. 20): „Dræpær fæ annat i þessu male ær hirþingi fulder vitnismaþær. hvat hældær han ær fræls ællær þræl".

Efter Westm. l. I Kristn. b. 4, vidner Træl som frels, om Præst negter at fare til Syg. I Almindelighed: „egh þræl i eþe wara" II Kristn. 24.

Leding. At gjöre personlig Krigstjeneste blev imidlertid, som nævnt, ei tilstedet Trællen, da hans hele Livsstilling og Syssel maatte gjöre ham til en kun lidet paalidelig Landsforsvarer; men da han og hans Herre for ham som en Del af sin Eiendom derhos dog i ikke ringe Grad, som vi have seet, nöd godt af Lovens Værn, var det ikke mere end billigt, at man ogsaa tog Hensyn til ham ved Mandtallet og den derefter rettede Skatteudligning til Statens Opretholdelse. Der var derfor bestemt i Gulethingsloven c. 296: „I Mandtal skal man tælle sig og alt sit Husfolk, som man har at gjöre Udredsel for. — Enhver skal tælle i Tal med sig alle de Börn, som have haft tre Julenætter. — Nu hvis han unddrager nogen af sit Husfolk for Ed, hvis han har Træl, da er denne forfalden til Kongens Aarmand; men har han flere end en, da skal Aarmanden have den, han vil. Har han ikke Træl, da skal han böde tre Mark for hver af sit Husfolk, som han unddrog."

At Bonden for misligt Mandtal straffedes med Tab af Træl, kom vel af, at det rimeligvis var Træl som blev unddragen, og den nærmeste Straf da var at lade Trællen selv

være forbrudt i Lighed med Optagelsen af Træl, der for Bröde ikke straffedes af Herren efter Lovens Fordring (Fr. l. X 40, Gul. l. 259).

Gul. l. 298: „Nu kommer Börn til, da skal man ei gjöre Leding for dem, för (nyt) Mandtal holdes. Nu döer en af dit Husfolk, som du skal gjöre Udredsel for, da skal der gjöres Leding, indtil Mandtal holdes. Nu faar Mand Kone eller kjöber Træltyende af anden Mands Tal: hvis han kjöber för Eden, skal han tælle i Tal med sig, hvis han kjöber efter, da have han i Tal med sig ved næste Udredsel."

Fr. l. VII 10: „For sit ufrie Tyende skal hver der gjöre Leding, som han gjör for sig selv".

Ibd. 11: „ef kaupángs maðr á mann í hèraði. þá er leiðángr ferr út ór kaupángi, þá skal hann gera leiðángr fyrir hann í kaupángi. en ef leiðángr ferr ór hèraði ok eigi ór kaupángi, þá skal hann gera leiðángr fyrir hann í hèraði.

Leding for ufrie udreder ikke: 1, Kongens Aarmand: „han skal ikke gjöre Leding for sig eller for sin Kone eller sit ufrie Tyende" (Gul. l. 298); 2, Herren for Træl, hvis Vanhelse paakommer ham: „da skal man före ham paa Thinge og byde ham frem. Hvis ingen vil modtage ham, og han ei er yngre end 40 Aar, da skal man ei gjöre Udredsel for ham" (ibd.).

Trællen tilstededes, som sagt, ei at före Vaaben i Leding, Kokkene til Ledingsskibene udtoges derimod i Regelen ved Lodkastning blandt Skibredens Trælle.

Gul. l. 300: „Den skal skaffe Kok (matgerðarmann), som har Svende i Skibreden, og de skulle kaste Lod sig imellem. Kokke skulle tage Hyre (en Öre om Maaneden) som det övrige Mandskab (hásetar). Den Bonde skal være hjemme, som skaffer Kok, uden Skibet ei kan faa fuldt Mandskab". At ogsaa i Frostethingslagdömme Ledingskokkene i Regelen toges af Skibsredens Trælle, maa sluttes af Fr. l. VII 24: „Hvis frels Mand gaar i Kokketjeneste paa Skib, da har han ingen Ret paa sig mod Skibsmandskabet paa

Skibet indenbords, hvis han for den Sags Skyld bliver ilde medfaret, at han ei gjör sin Skyldighed mod Mandskab og Styresmand; men hvis han for anden Sag lider Overlast, da tage han slig Ret, som han er Mand til".

Eriks Sæll. Lov 3, 18 sætter for det Tilfælde, at Mand sender Træl i Leding for sig, Fortabelse af Trællen i Kongens Gaard og dertil Tremarksbod for Ledingsfald. Madsvend kan Træl kun være paa Ledingsskibene efter Styresmandens specielle Tilladelse (og höist fire paa hvert Skib); de have da at lave Mad for Mandskabet, hente Vand og öse.

Efter Jydske Lov, 3, 2 mister Leiedreng sin Hud, om han sendes i Leding for Bonden: „æn kumær thræl i lething a hans husbondæ hafnæ. tha ma kunung takæ ham til sik of han wil. æth mæla han fræls for hwær man".

Frihedserhvervelse ved Tapperhed i Krig. Naar derimod Hærpil farer over Landet og stævner Folket saa talrigt som muligt ud mod indfalden Fjende, da kommer ogsaa Trællen med: „hvis nogen da sidder efter, da er han utlæg; thi da skal fare baade Thegn og Træl" — og her er da for Trællen den förste Leilighed til med Lovens Hjemmel ved egen Dygtighed at vinde sig Frihed ved at tilkæmpe sig den over en Fjendes Lig. Gul. l. 312: „Nu möde de Hær og slaaes, og bliver Træl Mandsbane, da er han frels, skjönt han för var Træl". Bestemmelsen maa være meget gammel, da Saxo allerede opförer den mellem Frodes Lovbud: „Solebat namque sagitta lignea, ferreae speciem habens, nuncii loco, viritim per omnes mitti, quoties repentina belli necessitas incidisset. Qui vero ex popularibus primipilum in acie anteiret, ex servo liber, ex agresti illustris evaderet, at si ingenuus foret satrapa crearetur" (Saxo ed. Klotz V 128).

Frostethingsloven har ingen tilsvarende Bestemmelse; men den kan være udfalden med femte Parts Cap. 2 „um herboðs örvar".

Frihedserhvervelse ved Hævd. En anden Vei til Frihed lod rigtignok ogsaa Loven Trællen aaben, nemlig

Hævd; men da dertil udfordredes et uhindret frit Liv i 20 Aar, kunde naturligvis kun ganske enkeltvis under særegne Omstændigheder denne Indrömmelse komme Trælle (vel mest udenfra i Lagdömmet indflyttede) til Gode. Gulethingslovens Bestemmelse desangaaende lyder, c. 61: „Nu farer Træl frels Mands Færd 20 Vintre eller længere, og ingen hindrer hans Færd eller Handel eller Giftermaal, hvad enten han farer uden eller indenfylkes, da er han frels, om han frels vil kaldes".

Heller ikke hertil findes noget tilsvarende i Frostethingsloven. (Om Frihedserhvervelse ved Hævd hos Tydskerne, jfr Grimm, R. A. p. 337 ff.)

Efter Westm. l. I Gipt. b. 4 ere Trælleborn frie, hvis Faderen har levet som fri.

Gjældstrældom. Vi have ovenfor, hvor Talen var om Trældommens forskjellige Oprindelse, ogsaa nævnt de Tilfælde, hvor Loven satte Trældom som Straf, og vi saa ogsaa da, hvorledes undertiden midlertidig Trældom indtraadte, naar den af Loven fastsatte Bod ei blev udredet. Denne saaledes fremkomne mildere Ufrihed har sit Forbillede i, eller er egentlig identisk med den Trældom, hvori Skyldner kunde indtræde frivillig, for paa den Maade at afgjöre sin Gjæld, og ogsaa efter Gjældslovene kunde tvinges ind i, hvis den tilgodehavende ei paa anden Maade kan komme til sin Ret. Det er nævnt, at Tacitus allerede (Germ. 24) omtaler en saadan den fries Hengivelse i Trældom for Spillegjæld, og findes senere overalt i den germaniske Verden forskjellige Tilfælde, hvor et frit Medlem af Staten mere eller mindre nödtvunget indtræder i forskjellige Grader af Ufrihed (jfr Leges Henr. I 76 § 3: „sua vel alterius datione servi".) De fleste af disse Tilfælde falde vistnok ind under Straffelovgivningen; men — de undtagne, hvor Loven ikke tilsteder Anvendelse af Trældommen ved Bod — bliver Grundlaget for denne Ufrihed væsentlig at söge i en fri Handel eller Overenskomst, hvor Værd stilles mod Værd. I den

norske Lovgivning maa saaledes rimeligvis enhver Trældom, der blev vedtagen af strafskyldig som Æquivalent for Bod, være at bedömme efter de udförligere Bestemmelser, der gives om Trældom der vedtoges for Gjæld. Disse ere: Gul. l. 71: „Skyldner skal man paa Thinge tage og först byde til Frænderne; den er först til, som er nærmest i Slægt, ellers den, som han helst vil overgive ham til. Ingen maa tage Kvinde saaledes i Skyld, uden han har Frændernes Samtykke. Lösings Börn kan man tage i hvilken Forsamling man vil. Holdes skal alt saaledes, som Mænd blive forligte om, og Vidner vide. Ikke skal han drive ham med Hug til Arbeide, uden han ikke kan faa sit Tilgodehavende af ham; men siden er han retlös mod ham og hans Kone og alt hans ufrie Tyende og saaledes begge Parter, den ene mod den anden. Slaae derimod andre ham, da har han (Creditor) slig Ret paa ham som paa sin Bryte,[1] selv har han det, som da staar tilbage af slig Ret, som han har Byrd til — jævndyr skal han da være i Henseende til Ret, som om han var skyldlös. Hvis Skyldkone (gjældbunden Kvinde) ligger med Træl, da har Aarmanden[2] ikke Fordring paa hende, för hun er löst af sin Skyld. Nu hvis Mand sælger skyldbunden Mand i Trællesalg, uden han löber fra sin Skyld, da er han brödig 40 Mark (þegngildi) og saaledes enhver der sælger frels Mand. Hvis Lendermand sælger, da skal han böde halvt til Kongen og halvt til Fylkesmændene (efter hans Stilling som halvt Kongens Mand, halvt fri Undersaat); men hvis Aarmand sælger, da skal han böde 40 Mark til Fylkesmændene (ifölge samme Theori om Statsmagternes Forhold til hinanden). Ætbaaren Mand kan give sit Barn i Skyld, hvis han giver paa Thinge, i Gjæstebudshus eller ved Kirkemöde; da kan han give i tre Marks Skyld og ikke mere, det skal da holdes, skal ikke Barnet bryde det og

[1] jfr nedenfor om Kvinde og Sk. L. 6. 8.
[2] jfr Gul. l. (57) 198.

ingen anden Mand. Nu skal han nytte sin Skyldner som sin Træl og saaledes före ham til Arbeide; da skal han give ham Orke som sine Trælle. Nu skal han være der og skaffe de Penge, som han er skyldig; hvis han ikke vil være der, da skal han have Farelov en halv Maaned inden Fylket at sysle om den Skyld, han har at rede. Farer han derimod med tildækket Ansigt eller ud af Fylket, da er han Træl, om hin tager ham, som har tilgode af ham. Kongen har ingen Ret paa skyldbunden Mand, der hvor han selv har ingen Ret paa sig (altsaa inden Creditors Familie, se ovf.). Nu giver Mand sig i Skyld, frels og myndig og ætbaaren, da kan han give sig i saa stor Skyld, han vil. Nu vil han (Creditor) have Penge af sin Skyldner, da er vel, om han sysler selv derfor; men hvis han ikke selv vil sysle, da skal han byde ham til Frænderne, da er vel, om de ville kjöbe, ellers skal han sælge ham, hvor han vil indenlands, og sælge for ikke flere Penge, end han er skyldig. Ingen Mand skal sælge frels Mand i Trællesalg; bliver han funden skyldig deri, da skal han böde 40 Mark og saaledes den, der kjöber, hvis han ved, at han var frels. Nu hvis skyldbunden Mand avler Börn[1], da er vel, om han har selv Penge til at leie sig sine Börn af Hænde; men hvis han ikke har selv Penge til, da skal den leie dem ud, som har Skyld hos ham, da öges hans Skyld med saameget, som han leier sig hans Börn af Hænde for. Sysle de begge om Opholdssted for Barnet. Nu skal Skylden öges for ham, til han synes fulddyr i Værd; men hvis han avler saa mange Börn, da skulle hans Frænder tage mod Börnene, hvor mange de ere. Nu faar han ikke udredet sin Gjæld, og ældes han i Hænderne paa den Mand, som har Skyld hos ham, og bliver han til Umage, da er han hans Umage. Han har Adgang til at eftergive ham Skylden, medens han er værkför, da kommer han paa Frændernes Hænder, om han bliver Umage.

[1] Om skyldbunden Kvindes Barn jfr c. 57.

Hvis Mand sælger frels Mand i hedensk Land, da skal han böde 40 Mark og skaffe ham tilbage, ellers böde ham hos Frænderne med Mandsgjæld. Nu byder Mand Trods mod den, der har Skyld hos ham, og vil ikke arbeide for ham, före han ham da paa Thinge og byde Frænderne at löse ham ud af den Skyld. Nu ville Frænderne ikke löse ham, da skal den, som har Skyld hos ham, have Ret til at hugge af ham, hvad han vil, oven eller neden (Haand eller Fod — Afhug af Hænder eller Födder sætter Graagaasen som Straf for Gjældstræl, der har dræbt sin Herre, naar han efter Loven er tagen i Skyld og det er lyst fra Lovbjerget. Grág. 110 Vígsl. sammenl. den ved Christendomsindförelsen oftere mod Hedningerne anvendte Straf „at hamla at höndum eða fótum"). Nu kommer frels Mand i Skyldtrældom og er ikke tagen i den med Rette, da skal han fare paa Thinge og frigjöre sig af den Skyld; han behöver ei at stævne nogen Mand til".

Gul. l. 198 om skyldbunden Kvinde: „Mand har at tage for Kvinde, der er i hans Skyld, slig Ret som paa sin bedste Ambaatt, Arvingen det, som da staar tilbage af slig Ret som hun har Byrd til". Jfr ovf. om skyldbunden Mands Ret. Frostethingsloven omtaler Skyldtrældom udförligere kun for ugift Mands Vedkommende (einleypr maðr). Ham skal efter Fr. l. X 26 Creditor, hvis han ei kan faa sit Tilgodehavende af ham, före til Thinge og byde hans Frænder ham til Udlösning for den Sum, som han er skyldig, og Vidner vide, at han har at betale; men hvis de ei ville löse ham fri, da skal man vurdere hans Person til Gjælden (meta limi hans til skuldar), naar han synes Frænderne mindre værd og ikke til at betale for (þaðan fyrri sem hann er ódýrri ok ógildr frændum, ef hann er boðinn áðr), hvis han forud er dem buden". NgL II p. 512. (Texten er fordærvet i 1ste Bind p. 223, og ved jeg heller ikke, om jeg har opfattet Meningen ret efter den fulgte Text fra andet Bind).

Efter Grág. 128 Ómagab. var Sön forpligtet til at gaa

i Lovskyld[1] til sin Moders, eller hvis hun ikke trænger til det, sin Faders Underhold. Fader havde Valget mellem selv at gaa i Skyld for sine Börn eller sælge dem i Skyld.

Samme 96 Vígsl.: „Det er fastsat, at naar en Gjældstræl er den dræbtes Arving, skal han ikke anlægge Sagen; men der tilkommer ham saa meget af Böderne, som svarer til Belöbet af hans Gjæld, for hvilken han tjener som Træl. Dersom en Gjældstræl bliver dræbt, tilkommer Sögsmaalet hans Frænder; de skulle tilbyde den Mand, hos hvem han tjente for Gjæld, et lige saa stort Belöb, som den Gjæld, hvorfor han var Træl. Gjöre de ikke dette Tilbud, da tilkommer Sögsmaalsretten den, hvis Gjældstræl den dræbte var.

Samme 118 Arfaþ.: „þat er at lögskuldarmaðr sá er í lögskuld er tekinn er arfi ens friða en eigi ens ófriða. nú er hann or skuldinni ok er hann þá hvárstveggja arfi".

ÖgL. Vaþm. 4: „Nu stial man ælla kona ok firiværka sik. alt þæt þön gæra i sva högtum sakum sum þön sitja inni firi. þa svari þæn sum þön havær inni mæþ sær. þaghar höghra stighær æn þön sitja inni firi. þa a ættin baþe taka ok böta firi þön". ÖgL. Vaþm. 30 § 1, se ndf.

VgL. II Addit. 7, 23: „þet er XL marka sak at sæljæ frælsan man".

Eriks Sæll. L. 2, 56: „Man ma ey usæl mans manhælgi take for gjald".

ÖgL. Vaþm. 30 § 1: „Nu sæll man frælsan man i annöþughan staþ mæþ vin ok vitni. böte firi fullt ok fjæþærtiught. ælla dyli mæþ þræ tylftum eþe: þær skal frælsan lösa sum han hittis. egh ma fræls at leþsnum ganga" d. e. omstændelig gjennem Ven og Vidne föres tilbage til Sælgeren (jfr fara at leiðzlu [?] sem mans maðr til skapdrottins — Fr. l. IX 16). Jfr Westmannal. II Köpm. 3.

De samme Gjældslove synes altsaa at have været fulgte i Frostethingslagdömmet.

[1] indtil Trælsværd.

Vánarmenn. Man kan maaske ogsaa ikke uden Grund finde gjældbundne Mænd betegnede ved Frostethingslovens vánarmenn; de nævnes nemlig sammen med Lösinger i Forhold parallele med dem, hvor vi i Gulethingsloven finde Gjældstrælle. Fr. l. IX 10: „ok svá um vánarmann", at han ved at unddrage sig Forpligtelse mod sin Værge paadrager sig Bod af tre Mark „nema hann launi af sèr" — jfr Gul. l. 66-67 om Lösing, at han for samme Bröde skal „fara aptr í sess hinn sama er hann var fyrr", og c. 71 om Gjældstrælle „þá er hann þræll, ef hinn tekr hann er skuld á at hánom". — Fr. l. IX 16, hvor saadan Kvinde, „er vánarmaðr manns er", stilles sammen med Lösinge med Hensyn til den Bod, der skal gives, om nogen förer dem af Landet mod Værgens Villie, og vel ogsaa med Hensyn til Leiermaal, skjönt der alene nævnes Lösinge, hvilket ogsaa maa agtes parallelt med Gul. l.'s Bestemmelse, at Creditor for gjældbundne Folk tager Ret som for Bryte og bedste Ambaatt; naar man overveier, at ogsaa i de foregaaende Tilfælde Gulethingsloven synes strengere at sætte Trældom, hvor Frostethingsloven giver Valget mellem Tremarksbod eller at „lönne dem af sig". Vánarmaðr kunde vel efter denne Opfatning forklares som den, der har givet sig i andens Trældom, fordi han paa Grund af Fattigdom ei kan betale sin Skyld til ham, og ván i Sammensætningen kunde betegne ham som den, der er saa fortrykt, at han kun har at haabe sit Underhold af andre — jfr „vána til forstöðu" Grett. s. 45, „vánarvölr" Hkb. c. 40 Tiggerstav, „ganga á vón" Fr. l. IX 25 (matlaunamaðr Gul. l. 115, ibd. 70 f.)

Rimeligere synes mig det dog at forklare vánarmenn som dem, efter hvem man havde Haab om Arv, arfván, og under denne Benævnelse kan da ogsaa være henfört Folk i samme Stilling som de svenske Gavetrælle eller danske Fletföringer, d. e. frelse Mænd, der paa Grund af Sygdom eller anden Vanskjæbne gav sig i Trældom hos anden, og saaledes overförte Retten til Arv efter sig fra Frænderne til

den, hvis gæfþræl han gjör sig til, mod at denne overtager hans Underhold (jfr ÖgL. Ærfþ. 12). Hengivelsen som Træl var vel mest kun en symbolsk Form, hvorved hans egen Slægt table sine Fordringer saavelsom sine Forpligtelser mod Vedkommende. Vel tillade de norske Love kun ganske enkeltvis en indskrænket Raadighed over Arven efter sig uden Arvtagernes Samtykke; men med dette kunde saadan Arveoverdragelse ske saavel efter norsk som islandsk Lov (jfr om „gjaferfð", „branderfð", „gesterfð" Gul. l. 107, 108, 113, 129. Fr. l. IX 3-5. Grág. Arfaþ. 123 „um arfván"). Vi have ogsaa i Eyrbyggjas. c. 31 netop et Exempel paa saadan Overdragelse og det endog af en Lösing: „Eptir þat handsalaði Úlfarr Arnkeli fè sitt allt, ok gerðist hann þá varnaðarmaðr Úlfars". Ulfar og Broderen Örlyg vare Thorbrands Lösinger (Eyrb. s. c. 8), og dennes Sönner gjöre derfor Fordring paa Arven efter dem mod Arnkel, der derimod fremförer Vidner paa Overenskomsten mellem ham og Ulfar. Arnkels Fordring er uretmæssig, idetmindste efter Graagaasen, som den foreligger, ei alene efter 123, um arfván, hvor udtrykkelig bestemmes at slige Arvekjöb skulle gaa tilbage, hvis naturlige Arvinger fordre det, men endnu mere efter Grág. 127 Arfþ. um gjafar: „Ef leysíngr ræðr arfskot undan frjálsgjafa sínum, þá á hann at brigða honum frelsi ok telja sèr fè þat allt er hann á, ef hann vill eða hans erfingjar ella". Men Arnkel havde i alle Fald her Magten. Der er imidlertid intet i Eyrbyggjasagas Beretning, der tyder paa, at den, der saaledes overdrog en anden Arvehaab efter sig, kom i Trællestilling til denne: Ulfar kaldes Arnkels Ven, deres Overenskomst fèlag, Ulfar bydes i Gjestebud af Arnkel og ledes ud med gode Gaver, Sværd og Skjold. Det ovenanförte Sted af Sagaen maa vel forklares: „og blev han (Arnkel) da Ulfars Patron" — varnaðr betegner overhovedet Eiendom, specielt Vare (i Forb. med verja), men bruges tillige i alle de nordiske Sprog om Mænds Husfolk, frie med ufrie, omtrent i samme Udstræk-

ning som hjón. I Gammelnorsk ved jeg kun at have set Ordet i denne sidste Betydning i Kongespeilet (c. 14 om Jobs Familie og Tyende), i Svensk forekommer Ordet saaledes brugt f. Ex. Upl. l. Kirkb. 12 § 2: „Nu givær bonde presti sak fore warnæþ sin, at han æi reþskap fik" — og bestemtere Westmannal. I Gipt. b. 5: „Hvar sum giptir dottir ella systir sina ella annan wardnat" — Gotl. l. I 21: „luccar mandr dotur manz eþa nequan hans varnaþ til festur". — i Dansk saaledes Eriks Sæll. L. 3, 44; „han sæktær han (bonden) um, at han havær thet siælf stolit ællær hans vardnæth. Kofod Ancher anförer i sin Lovhist. II p. 269 en Stadfæstelse af Dronning Margrethe for det kongelige Kapel i Oslo „ok öllum adrum henner Thænastomannum ok Vardnadhe" paa Privilegierne. Derimod findes neppe Ordet brugt i den senere Betydning af Vorned eller udelukkende om ufrit Tyende nogensteds i de ældre norske Love. (Herom faar imidlertid at være henvist til Anchers Lovh. II p. 254 ff, Allens Haandbog i Fædrelandets Hist. p. 146.)

Efter denne Betydning af varnaðr, Person i andens Værge, kunde varnaðarmaðr betragtes som dannet i Analogi med ómagamaðr d. e. som har at före Umage frem (f. Ex. Grág. 78); men da varnaðr ogsaa, ligeledes i alle tre Sprog, betegner „Værgemaalet" selv, (vera í varnaði einhvers, þáttr af Gunn. þidr.bana, Laxd. ed. Arn. Magn.), er det vel rimeligst at udlede vort Ord heraf — i begge Fald fremkommer Betydningen Værge, Patron.

Det faldt i Tanken ved Læsningen af Stedet i Eyrb. s., at „Úlfars" kunde være feilskrevet for „Arnkels" og varnaðarmaðr = Client, saaledes som jeg ogsaa finder Stedet anfört i Anchers Lovh. (p. ovennævnte Sted) efter Rothe, og i hvilken Betydning, om jeg ikke feiler, Ordet er foreslaaet indsat for vánarmaðr i Fr. l. IX 16 af Udgiverne (jfr Munchs Norges Hist. II p. 964); da jeg ei erindrer at have set Ordet andre Steder end her i Eyrb. s., tör jeg herom intet bestemt yttre, dog synes Rettelse af Lovens vánarmaðr dri-

stig, da det forekommer paa tvende Steder og Orddannelsen i og for sig ingen egentlig Vanskelighed frembyder.

Uagtet imidlertid, om min Opfatning af Ordet vánarmaðr som den, efter hvem der haves Arvehaab, har Sandsynlighed, Ordet efter sin Dannelse kan have omfattet, man kan gjerne sige alle, Arveladere og specielt dem, efter hvem Arv skulde tages efter Overenskomst af ubeslægtet, er jeg dog mest tilböielig til i Ordet at se fortrinlig betegnet de fjernere Thyrmslemænd, efter hvem Patronen eller hans Slægt endnu har „arfván" — jfr Fr. I. IX 11 og ÖgL.s Udtryk „ægha van til fostra" eller „fostru" Dr. b. 16, 1; Gipt. b. 29, 1, 2, hvor Fostrerne rimelig betegner baade Frigivne og Ufrie. Mere imidlertid herom nedenfor.

Gavetrællenes og Fletföringernes Stilling oplyse fölgende Parallelsteder.

UpL. Kjöpm. 3 § 3: „Hawi ængin wald at givæ sik til gjæfþræls. ok ængin ma ok annan til gjæfþræls taka".

ÖgL. Ærfþ. b. 11: „Nu ma egh man jorþ ælla annat gozs giva undan rættum arvum sua sum för var i laghum ok egh sik til gæfþræls giva, þy at þæt gaf birghir jarl af".

Ibd. 13: „Nu æn nakuarn hændi vanmæt ælla siukdombær sua at han orka egh sialvær at hjalpa sik ok föþa sik þa skal biuþa rættum arva sinum æn han havær egh barn sjalvær: vill han egh viþ hanum taka þa skal han andrum sinum frændum biuþa. vill ængin þerra viþ hanum taka ok arwþa firi hanum, þa ma han sit gozs þem i hændær sætja sum firi hanum vill arwþa ok han vill föþa. Nu dör han þa skulu arvani hans gozs taka ok þem atær fullæ kustin han havær föt, ok givi um arit firi gæfþrælin fiura markær ok firi kununa þre markær ok luka arwþislön ok siþan skal þæt rækna huat af hans gozs ælla af hans jorþ gik um arit ok sla þæt först i gjaldit: nu æn þe vilja egh atær fulla kustin ok arwþislön. þa aghi þæn hans gozs sum han þæt gaf".

Ibd. Dr. b. 17: „Nu varþær gæfþræll dræpin han ær

gildær at þrim markum taldum. utan hin givi ut arvit sum þæt havær inne. ok ættin æpte eþ fiughurtan manna vita at han var egh gæfþræll".

„a flæt faræ" VgL. I Jord. b. 3, II Jorþæb. 5.

Efter Sk. L. 2, 14, 15, 16 kommer den der fletföres vistnok i Underordningsforhold til den, der tager mod ham, saaledes at denne svarer for alle hans Gjerninger; men hans Ret synes ikke at blive formindsket, dræber han Mand eller dræbes han selv, saa gives og tages fulde Böder, kun deles disse her saaledes, at en Del kommer paa Værgen og to paa Frænderne. Ogsaa denne Lov forbyder Fletföring, forinden Vedkommende har lovlig frembudt sig til sine Frænder. Det samme Valdem. Sæll. L. c. 21-24 og Eriks Sæll. L. 38-41 (39: „ængin logh a han foræ sik at se ok ekki andrum at sæljæ ok ey mæth andrum i logh at væræ").

Jydske Lov I 31-32 nævner thræl og flæthföring jævnsides, I 32: „Hwa sum thræl havær æth flætföring takær warthæ theræ wærk". Fletföringen skal foregaa paa Thinge, efter at Vedkommende har lovbudt sig til Frænderne. Gift Mand maa ei fletföre sig, uden Konen ogsaa fölger ham, hvis de ikke ere saa gamle, at Biskoppen tillader dem at leve skilte.

Trællefrigivelse. Fraregnet den aarlige offentlige Trællefrigivelse paa Thingene og de to forhen omtalte vel kun sjelden forekommende Maader at erhverve Frihed paa, nemlig Hævd og Tapperhed mod indfalden Fjende, havde Trællen kun af sin Herres Velvillie at haabe Frihed. Noget Spor til at Trællen kunde fordre sin Frigivelse, naar han saa sig istand til at udrede sit Værd, ved jeg ikke at paavise.

Gotlandsloven: „mal er uti" — ibd. I 16 i. f.: „En þrel þan sum ort hafr mala þa taki frelsi firi kirchju durum miþ socna manna vitnum oc siþan varþr þrel siir sielfr huat sum hann gjerir".

Det var nödvendigt at Frigivelsen, som enhver Handling, der skulde have Retskraft, skete med en vis Offentlig-

hed: den foretoges derfor vel altid under Vidners Overværelse, i den hedenske Tid almindeligst maaske paa Thinge, idet Trællen förtes i Lov med de övrige Borgere, som vi senere finde det være Skik paa Island; i den christelige Tid i Kirken. Til Handlingens fulde Offentlighed og Gyldighed hörte ogsaa det Gjestebud, som Lösingen i Regelen var forpligtet til senere at holde, hans Frelsesöl, om han vilde naa fuld Raadighed over sin Færd.

De Oplysninger, Lovene give os om Frigivelserne, ere: Gul. l. c. 61: „Nu leder Mand sin Træl til Kirken eller sætter ham paa Kiste og giver Frelse. Nu hvis han giver ham Friheden skat- og skyldfrit, da behöver han ikke at gjöre sit Frelsesöl, ikke heller nogen Mand, der frels fődes (er frjáls fellr á jörð), da skal han raade for sin Handel og sit Giftermaal; dog skal han være i Forpligtelsesforhold (í þyrmslum) til sin Patron (skapdrottinn) saaledes som den, der udreder sit Værd. Nu giver Mand videre den sin Træl eller Ambaatt Frelse, som udreder Værd, frels er hver, hvem Frelse bliver givet, hvis den giver, som det tilkommer at give. — Den Mand, som Kongen giver Frelse, han skal ikke gjöre sit Frelsesöl, og saaledes ogsaa den, hvem Frelse er givet, för han har tre Julenætter, og siden er opfostret skyldlös (uden Forpligtelser). Nu udreder Træl eller Ambaatt sit Værd (verðaura sína), da skal man före dem til Kirke og lægge dem (gudelig) Bog paa Hovedet og give Frelse. Nu skal han arbeide der tolv Maaneder for sin Patron; men hvis der er givet ham saaledes Frelse, at hans halve Værd eller mere staar efter, da har Kongen ingen Ret paa ham, om end hin med Hug söger det, som staar efter". Efter den islandske Lov (Grág. 112 Vígsl.) var heller ikke Træl frels „förend han havde betalt Halvdelen af sit Værd eller mere", og videre: „da er Frelse givet tilfulde, naar han er ledet i Lov. Ham skal den Gode lede i Lov, som han er i Thing med. Han skal tage Kors i Haand og nævne Vidner til Vidne paa, at han aflægger Ed

paa Korset, Loved: ‚og siger jeg det for Gud, at han vil holde Loven som den Mand, der holder den vel, og han vil nu være i Lov med andre Mænd. Den være Guddommen gram, som nægter, at han saa vil gjöre eller böde med sit Gods'. Ikke behöver han at aflægge Ed, hvis Frelse blev givet ham ung".

At en saadan Lovledning ogsaa har været oprindelig Skik i Norge, tör vel sluttes af Erling Skjaalgssöns Ord om Trællene: „þeir eru ekki í lögum eða landsrètt með öðrum" (jfr anf. Sted af Vígagl. s. c. 4: „úskylt ætla ek vera at halda lög við þik" o. s. v. ovf. p. 124). At Skikken i alle Fald stammede fra den hedenske Tid, synes den gjenhængende Edsformular: „þeim sè goð gramt" at tyde hen paa. (Jfr Olaf Tryggvesöns Ord til Sigrid Storraade: „ger þik eigi svá djarfa, at þú guðlastir optar míns drottins nafn með þínu heiðíngligu orðtæki at mèr áheyranda, svá at þú kallir goð hinn hæsta konúng er ek trúi á." Flatb. p. 371), og man tör vel næsten paastaa den directe overfört til Island fra den tidligere norske Lovgivning, siden der fortsættes: „Halv Ret skal han tage, naar han kommer paa Jarls Jord, men da hel og fuld, naar han kommer paa Kongens Jord", en Bestemmelse som neppe kan oprindelig være given for islandske frigivne. Udtrykket „kemr á jörð" synes nemlig, naar det sammenholdes med Fr. l. IX 12: „ef þræll kemr á jörð eða býr" kun at have betegnet: faar Frelse og dermed tillige Jord, idet Frigivelsen almindelig ledsagedes af at man ogsaa hjalp Lösingen til noget Erhverv, hvad vel da i Regelen skete ved at overlade ham et Stykke Jord — Privatmænd maaske dog som oftest kun i Leie (jfr om Erling Skjaalgssön, Sn. Ol. helg. s. c. 31). Graagaasens Bestemmelse bör saaledes vel sættes i Forbindelse med Gulethingslovens om, at Kongens Frigivne var fritagen for Frelsesöl, og med samme Lovs c. 270, hvorefter Jord, modtaget af Kongen, var Odelsjord (Munch I 1 p. 138), saa at Kongen gjerne med en Gave kunde gjöre sin Træl til

Höld (jfr Bj. r. 47)[1]. Hvis denne Opfatning er rigtig, skulde vel ogsaa Jarls Lösing ved at faa Jord af ham strax faa Bonderet (12 Örer, Gul. l. 200).

Til Ceremonien at sætte Trællen, der skulde frigives, paa Kiste, ved jeg intet Sidestykke at paavise; den er bleven forklaret som en symbolsk Betegnelse af Trællens fremtidige Eiendomsret. Steder, der fremhæve Kiste som et nödvendigt Bohave i den fries Hus, ved jeg heller ikke at anföre, Tanken ledes hen paa Rigsmaals Str. 15, hvor det hedder om Karls Faders Hus: „skokkr var á gólfi"; men almindelig foretrækkes vel der at forklare skokkr specielt som Værktöiskiste. At der i Höisædet undertiden tillige var indrettet en Kiste, saa Ceremonien maaske symbolsk kunde betegne, at Lösingen herefter var selvstændig Husfader og kunde gjöre sig Höisæde, tör maaske sluttes af ovenanförte Fortælling om Brage Skjald og Ljufvina og Eyrb. s. c. 20: „Stóð hún þá upp af pallinum ok tók hægendin undan sèr; var þar hlemmr undir ok holr innan pallrinn". (Haaseteskisten ombord har, som bekjendt, baade ganske anden Bestemmelse og Afledning.)

Naar Friheden gives i mest udstrakt Forstand, uden at nogen Erstatning fordres, skatta og skuldalaust, da bortfalder ogsaa, som vi saa, Frelsesöllet og den dermed forbundne Udredsel af Lösingsörer, hvorom senere.

Ligesaa fordres heller ikke Frelsesöl af den, der falder frels til Jord", et Udtryk der vel finder sin Forklaring i Graagaasen 118 Arfaþ.: „þat barn er ok eigi arfgengt er kvikt er orðit í kviði móðurinni áðr henni sè frelsi gefit ok er þó þat barn frjálsborit; enda skal þeim manni gefa frelsi í annat sinn; sá maðr heitir hrísúngr (et Navn som ogsaa forekommer i de norske Love, men med anden Betydning).

[1] Fundne Knuds Ophöielse af sine Trælle lige i Jarldom er vel er Sagnets Ödselhed; i alle Fald misbilliget med Tillægget: „þaðan af var hann kallaðr þræla-Knútr". FmS I c. 63.

En ef konunni er gefit frelsi áðr barnit er kvikt orðit í kviði henni, ok þarf eigi at gefa þeim manni frelsi".

Den tredie, der er fritagen for Frelsesöl, er Kongens Frigivne.

Den fjerde er den, der er givet Frelse, för han er treaarsgammel, og siden opfödt fri for Forpligtelse; men opfödt saaledes forpligtelseslöst kan efter cap. 61 ingen være, der baade paa Faders og Moders Side er ufrifödt; thi om han end gives Frelse „skattalaust ok skulda", „skal hann þó vera í þyrmslum við skapdrottinn sinn". Den, hvem Loven her sigter til, er thybaaren, om hvem Gul. l. 57: „Nu vedkjender Mand sig sit Barn og bærer det til Kirke, för det har tre Julenætter, og giver det Frelse, da er det Jævnrettesmand med sin Fader, og han föder det op i sin Slægt. Saaledes kan hans Frænde paa samme Vis give Frelse paa hins Vegne og föder ham op i sin Slægt, da er han Jævnrettesmand med sin Fader". (Jfr Graagaasen paa ovenanförte Sted om Eden: „eigi þarf sá maþr þann eið at vinna er hánum var úngum frelsi gefit").

Der maa sluttes ei alene heraf, men ogsaa af Analogier i andre nordiske Love, at Fader eller fædrene Frænde altid havde Ret til at fordre en saadan trælbunden Slægtning frigiven (jfr Fr. l. X 47. ÖgL. Ærfþ. b. 17. VgL. Arfþ. b. 22. Sk. L. 6, 10. Andr. Sun. L. Scan. 6, 9).

Frostethingsloven, IV 55, byder i Overensstemmelse med Gulethingsloven og Graagaasen: „Hvis Mand sysler om Udlösningspenge for at löse sig, da skal man ei give ham Frelse, förend han har halvredet sit Værd. Hvis man giver ham för, da skal ingen Mand virke sig utlæg paa ham, uden han alene, som gav ham Frelse". Disse Forbud mod Frigivelse uden efter Erlæggelse af idetmindste det halve af Lösingssummen, ligesom det vidtlöftige Ceremoniel ved Lösladelsen, vare nödvendige for Ordens Skyld, fornemmelig maaske for at sikkre mod uretmæssig Bodsfordring af Patronen for saadanne ikke engang halvt löste som for rette

Lösinger. Kun ved de groveste Fredbrud mod disse ufuldstændig friladte krænkes Staten, og kun, naar Frigiveren selv er Foröveren, og selv denne har efter Gulethingsloven, som vi saa, Ret til at söge sit Tilgodehavende med Hug og Slag uden at forfalde i nogen Bod til det offentlige. Om ogsaa efter Gulethingsloven Herren kunde virke sig utlæg paa en saaledes frigiven, tör ikke siges med Bestemthed, dog synes Lovenes Enhed at tale derfor.

Endnu strengere er Graagaasens Fordring af fuldstændig Frigivelse, Grág. 112 Vígsl.: „Hvis Træl er givet Frelse, og han ikke er ledet i Lov eller i Thingbakke, da skal han hverken tage frels Mands Ret eller Træls, og hedder han da „frigiven fra Grevet", „grefleysíngr".

Frelsesöl, Lösingsörer. Den almindelige frigivne (udenfor hine fire for Frelsesöl udtrykkelig fritagne) raader, som nævnt, paa dette förste Trin af Frihed hverken for Handel eller Giftermaal, en Ret han först naaer ved at gjöre sit Frelsesöl.

Gul. l. 62: „Nu vil Lösing raade for sin Handel og sit Giftermaal, da skal han gjöre sit Frelsesöl paa tre Saald Öl (Malt) idetmindste og byde sin Patron til med Vidner og ikke byde Folk til, mod hvem han har Sag, og give ham Sæde i Höisædet og lægge sex Örer i Skaaler den förste Aften og byde ham Lösingsörer (leysíngs-aurar). Nu hvis han tager derimod, da er vel; men hvis han opgiver, da er som de skulde være betalte. Hvis han ei vil fare til, da skal han före sine Vidner, at han böd ham did, og lade hans Höisæde være tomt og lægge sex Örer i Skaaler og byde dem i hans Sæde den förste Aften, det hedder Lösingsörer. Hvis han har overdraget nogen Mand at tage mod dem, da er vel; men hvis ingen tager mod dem, da gjemme han dem til Morgenen og byde dem atter ved Madmaal; hvis ingen da tager mod, da have han og gjemme dem, til den kræver, som skal have — da er Frelsesöl gjort til fulde".

Frostethingslovens IX 12 handler om det samme Frel-

sesöl: „Hvis Træl kommer paa Jord eller bor, da skal han gjöre sit Frelsesöl, hver Mand ni Mælers Öl, og slagte en Vædder; ætbaaren Mand skal skære Hovedet af, og hans Patron skal tage ham Halslösning af Halsen (en skapdrottinn hans skal taka hálslausn af hálsi hánum). Nu vil hans Patron tillade ham (leyfa hánum) at gjöre sit Frelsesöl, da skal han forlange af ham med Vidner, at han maa gjöre sit Frelsesöl, og byde ham med fem Mænd til det Gjestebud, naar han gjör sit Frelsesöl; da skal han dog gjöre det og lade Höisædet for ham og hans Kone ligge tomt. Men om Patronen undersöger, om han har gjort sit Frelsesöl, da skal han lede frem sine Vidner, de som vare tilstede og drak i det Gjestebud, og lade det Vidnesbyrd frembære paa Thinge. Nu frembære de det saa, at det er fuldgyldigt efter Loven, da skal det saa være. Men fra den Tid da være det lyst for hver ti Aar, og nyde han det Vidnesbyrd strax det trænges, og dog er det fuldgyldigt, om det end ikke er lyst for hver ti Aar, saasnart de kun frembære det, som hörte paa Thinge".

Vi se af sidste Anförsel, at den frigivne endnu maa bede sin Patron om Tilladelse til at gjöre sit Frelsesöl, at det samme har været Tilfælde efter Gulethingsloven, uagtet Cap. 62 intet melder derom, tör maaske sluttes af Cap. 66: „Kaupa má leysíngi arf börnum sínum, ef þeir verða sáttir á". Gjestebudets Störrelse er den samme efter begge Love, tre Saald (tre Mæler i Saaldet), der synes fra gammel Tid af at have været det sædvanlige Maal, ogsaa ved Ætledningen skal Gjestebudet være paa tre Saald, Gul. l. 58, Fr. l. IX 1, jfr Hamarsh. str. 24. Gulethingslovens Lösingsörer ere rimeligvis de samme som Frostethingslovens Halslösning, og hævedes da ved denne Udredsel den Tvang, der tilforn havde ligget paa Trællen og som ved hans Indförelse i Trældom symbolsk var betegnet ved at före hans Hals under den fremtidige Herres Albue (ovf. p. 140), han blev nu fríháls ɔ: frjáls (collum liberum). De sex Örer var altsaa en virkelig

Udredsel; de maatte ogsaa, som vi have set, ved den offenlige Frigivelse ved Thingalmuen udredes til den forrige Eier af Trællen, der saaledes vel heller ikke var absolut fritagen for Frelsesöl, skjönt derpaa efter Fr. l. IX 13 synes at være bleven lagt mindre Vægt, hvor Frigivelsen skete som Sjælegave, da i dette Fald alligevel det strengere Thyrmsleforhold faldt bort, som det synes. Summen er ogsaa for stor til, at den kan blot have haft symbolsk Betydning; blev den imidlertid eftergiven, hörte denne Gave mellem dem, der ei kunde rygges igjen af Arvingerne, ligesom ogsaa Gave af Frihed, jfr Gul. l. 129. Hvis der derfor er nogen Forbindelse mellem denne Skik med Lösingsörer og den hos Frankerne brugelige Frigivelse per denarium, der af Herren blev slaaet ud af den frigivnes Haand (Grimm, R. A. p. 179), altsaa blot et symbolsk Tilbud, maa hos dem i Tidens Löb det være gaaet over til blot Ceremoni, som i Norge blev fastholdt som virkelig Udredsel, hvad maaske stöttes ved Sammenligning med den ogsaa blandt Frankerne brugelige sponsio per solidum et denarium, hvor Handlingen endnu ei synes saameget blot Symbol. Jfr Grimm, R. A. p. 424. Lösingsörerne skulle kastes i Skaaler for ved sin Klang at vise sig fuldgode, istedenfor Skaaler træder ofte Skjold, saaledes bringes Skjold paa Thinge ved den ovennævnte frankiske sponsio per sol. et den. efter Lex. sal. tit. 47 (Grimm, R. A. p. 425); ved Frisernes Skatteudredsel til den sönderjydske Kong Gudröd kastedes Pengene i Skjold, Saxo lib. 8, og saaledes vurderedes ogsaa Saarböderne, eftersom löst Benstykke „skellr í skálum" (Gul. l. 185, ÖgL. Vaþm. 19, Gotl. I 19 § 8: „i scalu scieldr") — eller „skellr á skildi" (Fr. l. IV 49). De danske Love nævne isteden „Bækken", „muldugh" Sk. L. Orbodm. 31. „mullagh" Valdemars Sæll. L. 2, 17 (munnlaug), jfr Grimm R. A. p. 77 ff. Skaalerne vare maaske oprindelig Skaalvægten, hvormed Metallet veiedes.

At ogsaa i Sverige Frigivelsen först fik fuld Retsgyldig-

hed ved den frigivnes Optagelse paa Thinge i de fries Tal sees af Upl. Kjöpm. b. 3 § 1 om Værgemaal mod Beskyldning for Ufrihed, hvorefter Befuldmægtigede paa Almuens Vegne skulle sværge: „at rættær eghande utgaf. ok þer á þingi wiþtoko" (to af hver Hundredets Aattung, jfr þingm. b. 1: „þær ær þing sum sæxtæn mæn æru. utæn domæræ ok længsman. twe af attungi hwarjum." Jfr ÖgL.s Udtryk ved Frændeudlösningen, Ærfþ. b. 17: „lösa i lagh manna"). Forresten synes efter de svenske Love og ogsaa Skaanske Lov Ætleding at have svaret til Nordmændenes Frelsesöl. ÖgL. Ærfþ. b. 20: „Nu givær man annöþughum frælsi firi sjal sina, þa skal han baþe suara ok sökja firi hans verk æ þær til at han ær ætleddær ok han ma egh innan eþum standa. ok egh köpgildær vara. ok alt þæt sum gærs til hans, þæt ær sua gilt sum til þræls gærs ok egh mera. § 1: Nu þa han skal ætleþas. þa skal þæt vara mæþ luvi æghandans: þæn sum han vill ætleþa þa skal fiughurtan manna eþiþinge ganga ofæstan, sva at han varþ fræls mæþ æghandans ja ok hans goþvilja. ok vir takum han i bo mæþ os: siþan ma han sökja ok svara firi sik ok i eþum standa: dör han barnlös þa skal þæn ærva han sum han ætlede. sva ok æn han löstis mæþ fæ ok frænda eþe sum för var saght (c. 17), ok havær han egh skaparva þa taki þæn arf hans sum han löste." Jfr VgL. I mandr. 2 (II Dræp. b. c. 7) II Arvæb. 32.

Sk. L. 6, 5: „Givar man annöthoghum manne ællær kunu frælse ællær han lösær sik til frælsæs, fare thæn ær frælsæ givær ællær hin ær löse later ællær næstæ arvæ til things ok afsighis hanum, ok skal annar man han taka i æt mæth sæ ok wartha hans gæringa, böte han halvæ manbötær um han dræpær man, swa ok taka fore han mæth andrum hans arvum, um han warþær dræpin. Sva alt han gör ællær withær han warþær gjort, böte e minna æn han ware e frælsboren. Wil ængin man taka han i æt mæth sæ ok far han nokot at brytæ, böte han sjalvær fore sik lynda bot

förstæ ar ok annat ok trithia ællær han fly ok hættæ with sialvum sæ (jfr 6, 6).

Eriks Sæll. L. 3, 16 fordres kun lovlig Lysning: „givær bonden sit hjon frælsæ, tha a thet mæth rætæ at kyrki liusæ ok a thet frælst at væræ ok til all ful ræt at standæ sum thet varæ frælst föd" o. s. v.

Den samme större Selvraadighed, som Lösingen skaffede sig ved at gjöre sit Frelsesöl, kunde han ogsaa vinde ved Pengeudredsel alene. Fr. l. IX 14: „Hvis Mand vil kjöbe Thyrmsler og Skam (vanærð?) af sig heller end gjöre sit Frelsesöl, da skal det saa være, hvis hans Patron vil sælge med Sikkerhedsvidner, og siden skal det aldrig brydes". Ogsaa her afhænger, som det synes, den videre Frigjörelse af Patronens Forgodtbefindende. Den samme Indrömmelse af, at Kjöb kan træde istedenfor Frelsesöl, udtrykkes vistnok ogsaa i Gulethingslovens Ord c. 66 umiddelbart fortsættende ovenstaaende Anförsel om Vidnesbyrdet for Frelsesöl: „Lösing kan kjöbe sine Börn Arv, hvis de blive forligte derom; da er det jævngodt som han havde gjort Rede for sin Stilling" („skírt far sitt"); thi Arveretten for Lösingsbörn gjöres c. 63 udtrykkelig afhængig af, om Forældrenes Frelsesöl er gjort, saaledes at vistnok alle fölgende Udtryk ere ligegjældende: „kaupa arf börnum sínum", „kaupa þyrmslar af sèr ok vanærð", „skíra far sitt" og „göra frelsisöl sitt" (jfr Fr. l. IX 10: „fær sik eigi skírt" og ogsaa IX 11).

þYRMSLIR.

Om den allerede oftere nævnte Forpligtelse, i hvilken den frigivne og hans nærmeste Efterkommere vedbleve at staa til Frigiveren og dennes Æt, bestemmer Gulethingsloven cap. 65: „Nu skal Lösing (leysíngi) have Forpligtelser (þyrmslir) mod sin Patron (skapdrottinn), ikke skal han være i Raad mod ham efter Gods eller Liv, ikke heller i Rette mod ham, uden han har sin egen Sag at værge mod ham, da skal han jævnt værge mod ham som mod andre

Mænd. Ikke skal han trætte med ham (jamnask orðom við hann), og ikke vende Od eller Eg mod ham, og ikke fylde hans Fjenders Flok, og ikke bære Vidne paa ham og ikke gaa i mægtigere Mands Tjeneste, uden hans Tilladelse er dertil, og ikke sætte Ret for andre mod ham. Hvis han gjör noget af dette, da skal han fare tilbage i det samme Sæde, hvor han var för (fara aptr í sess hinn sama er hann var fyrr) og löse sig derfra med sit Værd (verðaurum), sit Gods har han ogsaa forbrudt. De to, Fader og Sön, skulle være forpligtede hine to (Frigiver og Sön). Hvis hans Sön gjör noget af hint, da bliver han skyldig sin Patron slige Lösepenge (verðaurar), som hans Fader redede".

(Efter Gul. l. 198 skal Lösinge for Leiermaal med Træl gaa i Patronens Gaard, jfr Fr. l. IX 16, hvorefter hun kun forbryder tre Mark til Patronen overensstemmende med Straffen for Unddragelse fra Thyrmslerne).

Videre cap. 67: „Nu farer Lösing af Fylket uden sin Herres Raad og driver der Erhverv og Handel, da skal hans Patron fare efter med Vidner. Hvis han da vil fare tilbage, da er vel; men vil han ikke, da före han Vidne paa ham, at han er hans Lösing, og före ham tilbage, lös eller bunden, som han vil, og sætte ham i samme Sæde, hvor han för var".

Frostethingsloven frembyder ingen saadan Opregning af den frigivnes forskjellige Pligter mod Patronen, den fremhæver kun Forholdets retslig bindende Kraft og foreskriver i Forbindelse dermed Fremgangsmaaden ved Sögsmaal og Værgemaal, i Fald at der er Tvist om Thyrmslerne.

Fr. l. IX 10: „Dens Lösing skal hver være, af hvem han modtog Frelse, hvis den gav, der havde at give; men hvis der ere forskjellige Meninger om, enten han er bleven frigiven af den, der gjör Fordring paa Værn for ham, eller ikke, og han selv nægter det, da fare den til, der siger sig hans Patron, og före to Mænds Vidne paa Thinge, at han er bleven frigiven af ham; da er han hans, uden hin har

fuldgyldigt Vidne imod, to aarbaarne og forstandige Mænds, at hans Frelsesöl var gjort eller efter Overenskomst tilsikkret ham eftergivet („máltrygt", jfr cap. 14 „selja með trygðum"). Hvis han förer det Vidnesbyrd frem, da er han af Thyrmsler mod den Mand. Men hvis den kalder sig aarbaaren, som blev sagsögt, da tælle han fire sine Forfædre op til aarbaarne Mænd og være selv den femte og have derpaa to aarbaarne Bönders Vidne. Er han saa hjælpelös, at han ikke faar det, og har dog dette Værn for sig, da sande han sin aarbaarne Æt med Gudsdom. Hvis han bliver fri ved Jernbyrd eller Vidneförsel, da böde hin ham Fuldrette (2 Mark), og Biskoppen Edsbod; men hvis han ikke faar gjort sig fri, da har han forbrudt alt sit Gods til Patronen, og ligge tre Mark sölvvurderede paa ham, uden han lönner dem af sig, og saaledes om „vánarmenn". Hvis flere gjöre Fordring paa ham, da have han det samme Værn".

Ogsaa mod, at Mands Lösinge föres ham ud af hans Værge mod hans Villie, giver Loven Sikkerhed. Fr. l. IX 16: „Hvis Mand förer den Kvinde af Landet, der er nogens „vánarmaðr" eller Lösinge, da skal Styrmanden böde tolv Örer og alt det Gods, som det vidnes for Patronen, at hans Lösinge eiede; men hvis han gjorde det uvidende om Vedkommendes Stilling, da sande han med Lyritered".

Med ovenomtalte Værgemaal mod Patronatsfordringer kan jevnföres Bestemmelserne angaaende bestreden Frelsegave Upl. l. Kjöpm. b. 3. ÖgL. Ærfþ. b. 24, 25. Eriks Sæll. L. 3, 16, 17, 18.

Vi se altsaa, at efter begge Love endnu det væsentlige Trællemærke hefter ved Thyrmslemænd, at de kun tör fare efter Patronens Raad. Den, hvis Fader var Træl og Moder Ambaatt, og som trælbunden födtes, ham kalder Graagaasen „þræl fastan á fótum" (Grág. 229, Ránsþ. Njáls s. c. 17), noget lösere var vel den frigivnes Baand, og man tör maaske af Gul. l. 67 og Fr. l. IX 16 slutte at hans Færd inden Fylket var væsentlig fri; men farer han videre, söger Herren efter

ham og vindicerer sig ham som sin Eiendom. Vi have ogsaa tidligere ved Fortællingen om Olaf Tryggvesöns Frikjöbelse i Estland hört den fulde Frihed blive betinget under Formellen „gefa hánum fullt frelsi ok fari liðugr hvert hann vildi" („liðug ok frjáls", Jons Christenr. 5. Var.); men Ret dertil indtræder i hvert Fald ikke förend Thyrmslerne ophöre. At nemlig saa har været Regel, synes at maatte sluttes af Fr. l. IX 10 og af, at et saadant Baand paa Farefriheden var temmelig nödvendigt for at Thyrmslerne factisk kunde haandhæves. Mod en saadan Udstrækning af Stavnsbaandet kunde maaske anföres Gul. l. c. 63 Slutning (se nedenfor) sammenholdt med c. 66 Slutning, om Lösing, der har kjöbt sine Börn Arv: „Hvis Mangel kommer over dem (Forældrene), og der er kjöbt (Frihed for Thyrmsler eller Arveret), da skulle deres Börn arbeide for dem, medens de leve, og gaa skyldlöst bort; men hvis de ikke ville det, da udrede det af dem, der vil fare bort, Fosterlön". Det kunde nemlig efter c. 63 synes, som om Lösingssön, hvis Forældre ikke have gjort Frelsesöl, havde samme Adgang til at fare bort, om han vilde, som den, hvis Arv var kjöbt. Jeg tror dog, at begge Steder kunne forklares i Overensstemmelse med den ovenfor fremsatte Mening. Der staar nemlig i c. 63 udtrykkelig, at saadanne Börn ere Jævnrettesmænd med deres Fader, de stode altsaa vel paa samme Trin som Lösing, hvis Frelsesöl var ugjort, ogsaa i Forhold til Patronen; dernæst tror jeg, at de tre Mark, som den bortfarende skal lægge i sit Sted, egentlig ere at betragte som Æquivalent for hans egen Person og en Bod for Fjernelse, parallelt med den i c. 66 paalagte Bod af verðaurar, hvis han krænker Thyrmslerne. I c. 66 derimod tilföies, at Börnene efter Forældrenes Död skulle gaa skyldlöst bort, og videre tror jeg, at den der omtalte Fosterlön ikke er det samme som de tre Mark i c. 63, men et Æquivalent for den Del af Fostringsmöien, som den bortdragende ved sin Fjernelse lægger over paa andre — at de tre Mark i c. 63 tilfalde

ubetinget Patronen, Fosterlönnen derimod i c. 66 enten de övrige Söskende eller hver anden, der overtager Forpleiningen. (Et Spörgsmaal maaske om fóstrlaun kan have denne Betydning, ligesom det ogsaa vilde have sine Vanskeligheder at træffe paa Forhaand Overenskomst om den bortdragendes Bidrag til Forældrenes fremtidige Fostring).[1]

Vi saa, at Gul. l. c. 66 kun satte Forpligtelsesforhold mellem Frigiver med Sön og Frigiven med Sön, hvad ogsaa fremgaar af samme Lovs udförlige Bestemmelser angaaende Giftermaal og Arvegang. Gul. l. 63: „Nu ægter Lösing, hvis Frelsesöl er gjort, ætbaaren Kvinde, og de skilles begge i Live, da skulle Börnene alle fölge hende; men hvis hun dör för ham, da skulle alle Börnene vende tilbage til sin Fader og tære der hans Gods, saa langt det strækker; men naar det er gaaet op, da skulle de alle vende tilbage i den bedre Æt, men han under sin Patron. Nu ægter Lösing, der ikke har gjort sit Frelsesöl, ætbaaren Kvinde, hvorledes end deres Skille bliver, da fölge alle Börnene hende. Nu ægter Lösing Lösinge, og er hendes Frelsesöl gjort, men ikke hans, da komme ikke Börnene til Arv efter nogen af dem. Men hvis hans Frelsesöl er gjort, men ikke hendes, og dog Patronen giver hende Haab om Lösning fra sig, da komme Börnene til Arv efter begge. Nu ægter Lösing Lösinge og er den ene Patrons ja dertil, men ikke den andens, da kan den, der ikke har givet sit ja, gjöre sin Ret gjældende, hvis der er Formue at skifte efter dem, men hvis der er Trang, kan han sige sig fra det hele. Nu ægter Lösing Lösinge, og er deres begges Frelsesöl gjort, da tage Börnene Arv efter begge; men hvis de komme i Trang, da ere de Gravgangsmænd (grafgángsmenn), man skal grave Grav i Kirkegaarden og sætte dem deri og lade

[1] Fosterlönnen forstaaes dog maaske rettest om Lön for Barnets egen Opfostring, men alligevel behöver den ei at være udredet til Patronen. Ogsaa i Gul. l. 129 forekommer fóstrlaun i mindre tydelig Mening.

der dö; tage Patronen det op der lever længst, og föde det siden. Nu ægter Lösing Lösinge og har ingen af dem gjort sit Frelsesöl, nu avle de Börn sammen, da ere de Jævnrettesmænd med sin Fader, de skulle arbeide for Karlen og Kærlingen (Forældrene); men hvis noget af dem vil fare bort, da skal det lægge tre Mark i sit Sted."

Gul. l. c. 64: „Nu faar Træl og Ambaatt Frelse og bo sammen, da erhverve de for ham to Dele af Formuen og for hende en Trediedel. Den Mund skal underholde hende, som han gav hende, hvad enten den var större eller mindre, dengang de vare trælbundne".

Patronens Ret til Arv efter sin Lösing, der ei har gjort sit Frelsesöl, er kun bleven indskrænket til Fordel for Fostbroderforholdet (Gul. l. c. 65): „Nu ere to Brödre födte trælbundne op hos samme Mand, og ere de Brödre og Fostbrödre, og löse de sig fra sin Herre, og Fostbrödrene skilles ikke, men eie sammen Værk og Orke, da kommer hver af dem til Arv efter den anden. Deres Börn komme ei til Arv, uden de gjöre sit Frelsesöl". I hvilket sidste Fald Barn gaar foran gjenlevende Fosterbroder til Arv. Jfr c. 114 „Litla erfð", hvor samme Bestemmelse gjentages i noget forandret Ordlag.

Endelig c. 106 bestemmer om Lösingsarv i Almindelighed: (Nu er Lösingsarv den fjortende), den skal tages indtil niende Arveklasse (til níunda knès), för den gaar under Kongen. Strax Lösings Sön tager Arv efter sin Fader, da tager hver (af de senere Led) efter anden. Nu bliver „aldauða arfr" i Lösingsæt, og er der ingen den Mand, som er i Arvetal til den döde af Lösingsæt, da skal den, som er af Patronens Æt, tage Arv indtil niende Led, förend den gaar under Kongen, endog om den, som er död, er den ottende fra Lösingen".

Efter Frostethingslovens IX 11 paaligger Patronen Understöttelsespligt, saalænge han har Arvehaab, hvad neppe kan have været Tilfælde uden i meget ringe Grad i Gulethingsloven efter ovenstaaende Bestemmelse om Gravgangsmænd.

Frostethingsloven udstrækker ogsaa det egentlige Thyrmsleforhold videre. Fr. l. IX 11: „Lösings Æt, fire Mænd ere i Thyrmsler, men den femte er ude af dem, om end ikke er kjöbt. Den Lösing derimod, som har gjort sit Frelsesöl eller kjöbt (sig fri) med Tryghedsvidner, han skal tage Arv efter sin Sön og Datter og sin (egen) Lösing som den tredie. Men Lösings Sönner skulle tage Arv efter sex Mænd, efter Fader, Moder, Sön, Datter, Broder, Söster og efter sin Lösing som den syvende. Saaledes skal Lösings Sön tage og Sönnesön og hans Sön, de som saaledes tage (Arv), og saaledes Datter og Söster som Sön og Broder, hvis de ikke ere til, og saaledes skal den ene af dem have Forsorg for den anden; men saasnart de sex Mænd ikke findes, da vender alt Arvehaab tilbage under Patronen indtil niende Arveklasse (til níunda knès) og saaledes Forsorg, hvis den tiltrænges. Hvis Lösing tager Kone, hvad enten han tager Lösinge eller aarbaaren Kvinde, da komme to Dele baade af Forsorg og Arv under hans Patron og en Trediedel under Moderen (Lösingens Kone), og de ere af Thyrmslerne som komme under Moderen, hvis hun er aarbaaren".

Om private Frigivelser Gud til Tak i Lighed med Frigivelserne paa Thingene, hvor ogsaa rimeligvis det strengere Thyrmsleforhold strax blev hævet, var bestemt, IX 13[1]: „Hvis Bonde vil kjöbe Mand til Frelse eller Sömænd ude paa Reise, da skal den Mand ei være nogen forpligtet (við engan mann þyrmaz); men hvis han dör, og ikke hans Frelsesöl er gjort, da tage Patronen Arv efter ham og saaledes have Forsorg for ham, om han kommer i Mangel. Vil han imidlertid gjöre sit Frelsesöl, da gjöre han som för (c. 12) er sagt". Man kan være i Tvivl om, hvem der i dette Tilfælde er Patron, nærmest ligger det maaske at antage Kjöberen derfor, især da Talen er om Kjöb ogsaa i Udlandet;

[1] Overskrift: „Um frjálsgjafa búanda eða kaupmanna i förum úti".

men at Sælgeren her er Patron, derfor taler Graagaasen 137 om Sögsmaal og Værn angaaende Lösingers Umegd: „Nu hvis det vidnes, at han kjöbte ham til Frelse og udredede den större Del af hans Værd, da dömmes han ham af Hænde og den i Hænde, der havde at tage Værdörer for ham".

Grág. 128 Ómagab.: „Mand skal före frem den Lösing, som han gav Frelse". 134 um ómegðir: „Sin Lösing skal hver Mand före frem, uden han kan bjerge sig selv eller har arvbaaren Sön eller Datter, som formaar at före ham frem. Dertil har han Adgang, hvis Lösing kommer ham paa Hænder, at tage Börnene i Skyld, flere eller færre, som han vil, hvis de ere til i det Aar, da Lösingen kommer ham i Hænde" (jfr om de norske Gravgangsmænd). „En at slíkum luta skal hann fram færa leysíngjann sem hann gaf frelsi til". ibd. 137: „Hvis Mand vil före Lösing til Underhold, da skal han lyse ham Frigiveren paa, om ham lever; men ellers paa den med Frigiveren nærmest beslægtede arveberettigede Mand" o. s. v. om det formelle. ibd. 112 Vígsl.: „Den Mand som frigiver Træl skal forsörge hans Börn, derom gjælder det samme som om Arv. Man kan frigive en Træl, som man har betalt fuld Kjöbesum for. Frigiver man en Træl, som man ikke har betalt fuld Kjöbesum for, da er han, men ikke hans Frænder, pligtig at forsörge Trællen, hvis han bliver trængende.

Efter Graagaasen 119 Arfaþ. arver Lösings ægtefödte Sön og Datter og saaledes Lösingskvindes Börn; hvis de ei ere til, vender Arven tilbage under Frigiveren. Dö Frigivens Börn barnlöse, arver Frigiveren saa meget som den frigivne efterlod ved sin Död, Resten tager den dödes Frænder. Kommer Arven under Lösings Börnebörn, bliver den i dennes Æt. Lösing har at tage Arv efter sin Lösing jævnt som frelsbaaren Mand, og saa Lösingen o. s. v. nærmere Bestemmelser. Jfr Grág. 127 ovf. p. 257.

Om Frigivnes Giftermaal VgL. I Gipt. b. 4 (II ibd. 3) II Adit. 8: „Giptæs frælsgivæ raþe þæn skyldaste æf þem

hana i æt tok meþ sik giftærmalum hænnær, æn eig livær þæn sami i æt tok hana". Jfr ÖgL. Gipt. 29.

Med Fr. l. IX 13 jfr ÖgL. Ærfþ. b. 20, hvor ogsaa Udlöseren og Ætlederen tager Arven. Saadan Frikjöbelse maatte efter flg. c. 21 ikke ske i Höst eller Vaartid, uden Udlöseren stillede jævngod Arbeider.

VgL. II Arv. b. 32: „Ætleþer man þrel æller ambut ok taker i æt meþ sik a þinge. þa taker han arf hans. æn eig er sun til æller dotter. faþer æller moþer. broþer æller systur. ær nokot þerræ til ok ætleð. þa taker þet arf. ær ingh þerra til. þa taker þen arf ætleðe".

Naar vi samle ovenanförte Bestemmelser, finde vi, at Thyrmslerettighederne for Patron og hans nærmeste Æt vare: Ret til Arbeide af den frigivne i de förste tolv Maaneder (Gul. l. c. 61), Raadighed over Thyrmslemændenes Færd Gul. l. c. 67, Fr. l. IX 10, 16), Handel (Gul. l. c. 61, 62, 67 — G. 56: „Lösing maa ikke raade for nogen Handel uden af Ertogs Værdi, den der ikke har gjort sit Frelsesöl". Fr. l. XI 23: „Saa skal fare Lösingers Handel, deres som ikke have kjöbt Thyrmsler af sig: Land skal han leie saa meget, som han trænger, og dertil Frö desforuden for indtil sex Örer talte; men alle andre Handler skulle alene holdes, hvis Patronen vil") og Giftermaal (Gul. l. c. 61, 62, 63, jfr ogsaa G. 198, Fr. l. IX c. 16 om Lösinges Leiermaal), af hvilken sidste Ret da ogsaa hænger Arveret efter dem (Gul. l. c. 25, Sv. Kr. c. 64, G. c. 63, 65, 106, Fr. l. IX c. 11, 13); endelig tager han ogsaa Bod med Thyrmslemændene for Fornærmelser mod dem og skal ikke have at frygte nogensomhelst fjendtlig Optræden af dem mod sig, uden hvor de værge sin egen Ret (Gul. l. c. 66).

Patronens og hans nærmeste Æts Forpligtelser derimod mod Thyrmslemændene ere væsentlig, at de skulle understötte dem, om de komme i Trang (Gul. l. c. 63, 296. Fr. l. IX c. 11, 13), ligesom de vel ogsaa agtedes idet-

mindste moralsk forpligtede til Understöttelse i al anden vanskelig Stilling (vandræði).

Thyrmslerne gjælde, hvis de ikke afkjöbes, eller Frelsesöl gjöres, efter Gulethingsloven mellem Frigiver med Sön og frigiven med Sön (Gul. l. c. 66: „Tveir skulu þeir feðgar þyrmask við hina tvá" — 63: „Nú fær leysíngi leysíngju ok er hvárskis þeirra frelsisöl gört. nú ala þau börn saman. þá eru þau jafnrèttismenn með föður sinn. þá taki hverr eptir annan" (altsaa saasnart Frelsesöl er gjort eller Arv kjöbt, cfr c. 66).

Efter Frostethingsloven derimod vedblive Thyrmslerne i samme Tilfælde indtil frigivens Sönnesöns Sön; men hans Sön, den femte, er af Thyrmslerne, uagtet de ei ere blevne hævede ved Frelsesöl eller Kjöb (Fr. l. IX 11). Efter hine förste fire tager altsaa Patronen eller hans Æt ubetinget Arv, ligesom efter Gul. l. efter frigiven og frigivens Sön. Men ogsaa, uagtet de egentlige Thyrmsler maatte være hævede, forblev der endnu Arvehaab for Frigiveren og hans Æt; thi Arveretten var indskrænket inden frigivens nedstigende Æt saaledes, at paa den ene Side denne ei kunde tage Arv efter f. Ex. den frigivnes Forældre eller Söskende, hvis disse vare frie og uden Arvinger i nedstigende Linie — saadan Arv maatte efter Fr. l. IX 11 tilfalde vedkommende Frigiver og hans Æt eller Kongen som „Aldauða-Arv" — og omvendt efter samme Regel, naar inden en vis Slægtskabsgrændse Arvinger i Lösings nedstigende Æt ikke vare til, Arven ikke gik over i Lösings Sideæt, men vendte tilbage i Frigiverens Æt indtil niende Klasse af dennes arveberettigede Slægtninge (og dermed ogsaa Forpligtelse til Forsorg). Efter Gulethingsloven imidlertid, der lader Thyrmslerne allerede ophöre for Lösings Sönnesön, udstrækkes ogsaa Arveretten inden den for Thyrmsler frie Lösingsæt til alle de Slægtninge, der efter den almindelige Arvegangslov kunne komme i Arvetal til den döde af Lösingsæt indtil den niende Arveklasse fra Lösingen; först naar ingen saadan er

til, er Arven „aldauðaarfr í leysíngskyni" og falder, ligesom efter Frostethingsloven, under Frigiverens Æt indtil niende Klasse fra denne, hvorpaa den gaar under Kongen, altsaa noget för end ætbaarnes Arv, der gaar gjennem tolv eller tretten Klasser.

Udtrykket „knè" betegner vel Klasse af Arveberettigede, saadan som den almindelige Arvelov opförer til erfð betegnet med Nummer, saaledes at förste, andet o. s. v. knè tager erfð af tilsvarende Tal, jfr forskjellige tydske Loves genicula, der ligeledes opstille saadanne Arveklasser (Lex Sal. tit. 47, 3, l. Rip. tit. 56, 3. l. Roth. 153 — Grimm R. A. p. 468. Gul. l. 105: „nú verðr knèskot í erfðum"). Udtrykket i Fr. l. IX 11 (leysíngja): „sunarsunr ok þess sunr þeir er svá taka", maa vel forklares: „de som saaledes ved Frigjörelse af Thyrmslerne ere arveberettigede"; thi alle de der nævnte kunne ogsaa endnu være i Thyrmsler og saaledes uden Arveret. — Thyrmslerne kunne ogsaa inden de nævnte Slægtled hæves, som nævnt, ved at Frelsesöl gjordes eller kjöbtes, og da, tror jeg, var Lösingen og hans Æt fri fra enhver Forpligtelse; thi Fr. l. IX 10 hed det, at naar den, der værger sig mod Sögsmaal angaaende Thyrmsler, förer Vidne paa „at frelsisöl hans var gört eða máltiygt, þá er hann ór þyrmslum við þann mann" og Gul. l. 61 fritages thybaaren Sön, frigiven för han var treaarsgammel, for Frelsesöl; Fr. l. X 47 derimod: „hann skal við engan mann þyrmask" og Gul. l.s Bestemmelse om Börn efter Lösing og Lösinge, hvis Frelsesöl ere gjorte, at de i Tilfælde af Trang skulle være Gravgangsmænd, hvad endog er et Brud paa den almindelige Forskrift i Christenretten, at hvert Barn skulde fostres, viser ogsaa, at Forpligtelsesforholdet ved Frelsesöllet saagodtsom ganske blev hævet. Af de frigivne, der fritoges for Frelsesöl, fordredes rimelig heller ingen Thyrmsler; dog gjordes her, som det synes, enkelte Undtagelser. Saaledes naar det i Gul. l. 61 hedder om den, der frigives skat- og skyldlöst, at han behöver ikke

(þarf eigi) at gjöre sit Frelsesöl, og ikke heller den, der falder frels til Jord, at han da skal raade for Handel og Giftermaal, dog skal han være i Thyrmsler til sin Patron, saaledes som den, der udreder sit Værd: da mener jeg, at de her nævnte Thyrmsler kun ere de strax efter c. 66 specielt opregnede Ærbödighedshensyn, som Lösing skylder sin Patron, at derimod de reellere Thyrmsler, der hindre Frihed i Handel og Giftermaal og dermed fölgende Arveret, for begge Klasser ere hævede, ligesom ogsaa Arbeidsaaret, hvorom idetmindste for den, der födes frels, neppe kunde blive Tale. Parallelt hermed er ogsaa Brugen af Ordet þyrmask i indskrænket Betydning i Fr. l. IX 13, hvor det heder, at den der af Privatmand er kjöbt til Frelse (Gud til Tak?) skal „við engan mann þyrmaz", skjönt dog endnu saameget af Forpligtelsesforholdet mellem Frigiver og frigiven vedbliver, at hin baade tager Arv efter Lösingen, hvis han ei har gjort sit Frelsesöl, og er forpligtet til at at underholde ham, hvis han bliver trængende. Da en saadan Frigivelse var en ren Barmhjertighedsgjerning i Lighed med Frigivelserne ved Almuen paa Thinge, hörte det til dens Charakter, at alle Baand, der hindrede fri Vandel, löstes; men da Lösingen tillige maatte have en Tilflugt ved indtrædende Trang, var det billigt eller nödvendigt, at Lösladeren som Erstatning for denne Understöttelsespligt tilstodes Arvehaab efter ham.

Efter min Etymologi betegnede neppe oprindelig þyrmslir andet end hine Ærbödighedshensyn som speciell opregnes Gul. l. 66 og den tilsvarende Understöttelse fra Patronens Side (þyrma ɔ: skaane); men senere brugtes Ordet, som det synes, som Samlingsbetegnelse for Lösingens förste indskrænkede Frihed — vi saa saaledes f. Ex., at Fr. l. IX 14 sider: „kaupa þyrmslir af sèr ok vanærð", medens Gul. l. 66 dertil svarende har „kaupa arf börnum sínum" o. s. v. Svarende til Gulethingslovens: „Barn af Lösing med Lösinge, naar hendes Frelsesöl er gjort, men ikke hans, det

kommer ikke til Arv efter nogen af dem" (Gul l. 63) er rimeligvis Frostethingslovens Bestemmelse om „Mand, der er födt mellem Skjöd' — „maðr er borinn er skauta ámeðal" (IX 15); Capitlets Text synes noget forvirret og Oversættelsen faar blive derefter: „Den Mand, som er födt mellem Skjöd, skal tage slig Ret, som hans Fader havde; men den Mand, som er födt mellem Skjöd — naar Frelse var givet hans Fader, og han giftede sig förend hans Frelsesöl var gjort og han avlede Sön med den Kone, da er den Mand födt mellem Skjöd, han skal ikke tage Arv efter nogen".

Det synes som om et „er" formeget er indkommet i anden Passus fra förste, og at der bör læses: „en sá maðr er borinn skauta ámedal er feðr hans" o. s. v., der bliver endda Overflod nok i Capitlets Affattelse, dog ingen egentlig Forvirring. Udtrykket „borinn skauta ámeðal" er mig ikke ganske klart. Det er overensstemmende med de gamle Sprogs Naturvæxt og billedlige Udtryk, at Ord og Talemaader, der oprindelig have været brugte om Forældrenes Omhu for sine Börn, ogsaa efterhaanden anvendtes i noget videre Betydning til Betegnelse af Forhold til Slægten, til dens mandlige og kvindelige Side. Det er maaske en uberettiget Ideassociation, naar her höfuðbarmr i Gul. l. svarende til Fr. l.s bauggildismenn, Slægtninge paa fædrene Side, minder mig om Udtrykket „vaxa fyr vina brjósti" (Helgkv. Hb. I 9, Fafnm. 7); derimod tör vel med större Sikkerhed föres herhen Fr. l. IX 1, hvor det heder om Ætledningen: „en þann mann skal leiða á reka skaut ok rygja. Jamt skulo konor bera vitni þeim manni sem karlmaðr til ættleiðíngar at fullu", i hvilket Udtryk Meningen vel ikke kan være anden end: „lede ham i Æt baade paa Mands og Kvindeside" — om end Ordet reka volder Vanskelighed, forsaavidt der ei tör læses á rekka skaut ok rygja (rygr: Kvinde, forekommer som bekjendt ei alene i Poesi, men ogsaa i Prosa i Sammensætninger: baugrygr, B. Kr. Fr. l. Grág. rygjartó Fr. l. XVI 2). (Gutalagh c. 21 § 3 udtrykker, at Bedste-

fader skal tage til sig sin afdöde Söns Döttre og lade dem der vente Arv efter sig, ved: „þa schul þaar sitja i karls scauti ok biþa luta sinna". Uplandslagens skötsætubarn svarer omtrent til Frostethingslovens Ætleding, eg. knèsett barn. Jfr Vestgl. I mandr. 1 [II Dr. 2] „Havir kona barn i knæ"). Udtrykket borinn skauta ámeðal synes derfor at maatte betegne en Födsel ved Forældre af ulige Stand, saa Barnet sad i bedre Skjöd hos den ene end hos den anden, der kan her kun være Spörgsmaal om Moderen var ætbaaren eller Lösinge, hvis Frelsesöl var gjort; men at kun det sidste kan være ment, tör vel allerede sluttes af Fr. l. II 1: „barn skal móður fylgja" = taki rètt eptir móðurfeðr sínum — og Analogien med Gul. l., hvor Börn af saadant Ægteskab hverfa aptr í hitt betra kyn, og saaledes mulig tage Arv der (?), og desuden siges udtrykkelig c. 11 i. f., at de Börn ere af Thyrmslerne, der fölge Moderen, hvis hun er aarbaaren.

Da den, der er födt mellem Skjöd, ikke skal tage nogens Arv, ikke engang efter sine egne Börn eller egen Lösing, maa hans Ret, den samme som hans Fader havde, være thyrmslebunden Lösings Ret — den Faderen havde, da Sönnen födtes, da han endnu ikke havde gjort sit Frelsesöl — paa samme Maade er ogsaa efter Gul. l. c. 63, Sön af Lösing og Lösinge, hvis begges Frelsesöl er ugjort, Jævnrettesmand med sin Fader og fremdeles i Thyrmsler.

Jfr Grág. Arfaþ. 118: Den Mand er ikke arveberettiget, naar Træl avler Barn med frels Kvinde. Hvis Kvinde giver sin Træl Frelse, idet hun vil gaa med ham og have ham til Mand, da er heller ikke det Barn arveberettiget, som de avle. Han hedder „hornungr". Jfr om Lösingsarv Grág. 119 Arfaþ.

Ved Frigivelsen indföres Trællen i de retsmægtige Borgeres Tal og opföres imellem disse ved Opregning af de offentlige og private Böder, der i givet Fald skulle gives og tages. Der skjelnes da videre mellem thyrmslebunden

og thyrmslefri Lösing og fremdeles mellem Lösing og Lösingssön.

Lösingens og hans Æts Stilling i Forhold til de övrige Borgere. Det Forhold, hvori den frigivne og hans Æt stod til de övrige Fuldborgere, oplyses bedst af Bodsrækkerne.

Bestemmelserne for den offentlige Bod for Saar, der udrededes efter Foröverens Stand, ere:

Gul. l. 185: „Nu hvis Lösing saarer Mand, da skal han böde Baug paa 12 Örer, hans Sön to Bauger, Bonde tre Bauger, odelsbaaren Mand (Höld) sex Bauger; Lendermand og Stallare tolv Bauger, Jarl 24, Konge 48".

Fr. l. IV 53: „Hvis Höld saarer Mand, da er han skyldig sex Bauger til Kongen; men tolv Örer ere i hver Baug. Hvis aarbaaren Mand saarer nogen, skal han böde fire Bauger, Reksthegn tre Bauger, Lösing to Bauger, Lendermand tolv Bauger, Jarl 24 Bauger; men hvis Kongen saarer nogen, da skal han böde 48 Bauger og tolv Örer i hver Baug og böde til alle Lovfæller. Dette skal alt være sölvvurderet".

Den personlige Ret, de forskjellige Klasser havde at tage, opföres Gul. l. 200: „Nu har Lösing paa sig som personlig Ret (einorðr rèttr) sex Örer, hans Sön en Mark, Bonde tolv Örer, Höld tre Mark, Lendermand og Stallare sex Mark, Jarl og Biskop tolv Mark. Lendermands Sön skal tage Höldsret, hvis han ikke faar Land".

For Fr. l. kjende vi den af Bestemmelserne om Fuldrettesord: Fr. l. X 35: „Hvis Mand jævner anden med nogen födende Skabning af hvilkensomhelst Art, da er det Fuldrettesord, hvis han skyder det uden Vidner. Hvis han mæler mod Höld, böde han tre Mark, aarbaaren Mand to Mark, Reksthegn tolv Örer, Lösingssön Mark, og saaledes den tredie tage Mark (jfr Bj. r. 162). Sölvvurderet skal hver Mands Fuldrette være uden Thyrmslemænds, og 30 Penninger skal være i hver Öre, hvad enten der regnes

veiet eller tællet. Lösing sex Örer, hvis hans Frelsesöl er gjort, men hvis ikke, da en halv Mark.

Gul. l. 196 (jfr Westm. l. II Köp. b. c. 8) opfører ogsaa som Fuldrettesord: „ef maðr þrælar karlmann frjálsan".

Den oprindelige Række for den personlige Ret fra Höld nedover dannes altsaa ved Halvdeling af foregaaende Klasses Ret: Höld 24 Örer, Bonde eller Reksthegn tolv Örer, thyrmslefri Lösing sex Örer. De indskudte Mellemklasser have $^2/_3$ af næstforegaaende höiere Klasses Ret: aarbaaren Mand 16 Örer, Lösingssön 8 Örer, thyrmslebunden Lösing 4 Örer. (Efter samme Princip er maaske i Fr. l. Træls Ret paa fredhelligt Sted sat til $^2/_3$ af den Ret, Herren tager for ham?).

Ved den offentlige Bod er derimod denne Orden fravegen, vi fandt der i Gul. l. Lösing med en Baug, istedenfor at efter Analogien med den personlige Ret, der ved de höiere Klasser er fastholdt, Lösing med Frelsesöl burde være sat til $1^1/_2$ Baug og Lösing uden Frelsesöl eller thyrmslebunden Lösing til en Baug — og i Fr. l. Lösing sat til to Bauger, der synes at burde være Lösingssöns Bod.

For Fornærmelser mod Lösinge synes hendes Patron at have taget Retten[1] efter Gul. l. c. 198: „Hver Mand har at tage paa sin Lösinge sex Örer", dog vel ikke længere end til hun blev gift. Ogsaa Bj. R. c. 127 lader Patronen for Leiermaal med hans Lösing, jævnt den fjerde som den förste, tage sex Örers Bod, Kongen har der ingen Ret. Nogen tilsvarende Bestemmelse i Frostethingsloven kjendes ikke, dog kan jævnföres Fr. l. IX 16 om Bortförelse af Lösinge mod Patronens Villie, hvorfor dog Boden sættes til tolv Örer. (Fr. l. X 37 giver Manden Fuldretteskrav for sin Kone, hvis hun slaaes).

Om Ret for Ægtekvinders Leiermaal bestemmer Borg.

[1] Saaledes straffes ogsaa Lösinge af Patronen for Tyveri.

Kr. II 14: „Sex Mark ere i Ret for Hölds Kone, fire for Lösings Datter, tre hvis hun (selv) er Lösinge, tolv Örer for frigiven Kvinde (frjálsgjafa, hvad her vel svarer til hvad jeg betegner med thyrmslebunden Lösinge). Ogsaa Gul. l. 199 sætter Voldtægt mod Ægtekvinder til Bod af dobbelt Ret (jfr Fagrsk. 17), Fr. l. derimod sætter trefold Ret (Indholdsfortegn. til IV, c. 24, NgL II p. 505). Efter Borg. Kr. c. 15 har Frigiven (frjálsgjafi), Lösing og Lösingssön Drabsret ved fire Kvinder, hvis han finder Mand hos dem; de ere: Kone, Moder, Datter og Söster. Fuldfri Mand derimod har samme Ret ved 13 Kvinder af sin Slægt, eller overhovedet ved alle Kvinder, hvem han staar til Arv efter.

Den Avindsbod, som den Skadelidende undertiden kan fordre, naar seregen Krænkelse er bleven ham tilföiet, bestemmer Fr. l. til $^1/_4$ af den personlige Ret. Saaledes IV 49 om Saar: „Hvis man maa vende den saarede med Ansigtet ned, da skal bödes „Avindsbod" til Höld sex Örer, derfra skal voxe hver Mands Ret med $^1/_3$ op fra Höld og saaledes aftage til aarbaaren Mand fire Örer, Reksthegn tre Örer, Lösing to Örer. Det skal alt være sölvvurderet". Maalestokken $^1/_3$ er her ved Uagtsomhed tagen efter de nedenfor Höld mellemskudte Klasser, hvad mulig kan have sin Grund i at aarbaaren Mand virkelig var den oprindelig næstfölgende efter Höld, svarende til Gulethingslovens Bonde (búandi), men er bleven skudt op og bleven Mellemklasse ved Indförelsen af Reksthegn i Rækken. Herved kommer Regelen til ikke at passe paa Reksthegn under Hölden og ikke paa nogen af Klasserne over denne, der stadig tage dobbelt saameget som den næst lavere og saaledes böde, jfr IV 53. Ligeledes er, som det synes, Lösing sat skjödeslöst for Lösingssön ligesom i X 35, hvor han endog derved kommer til at staa dobbelt med forskjellig personlig Ret.

Om den samme Avindsbod handler X 46: „Hvis Mand

skjærer Tagl af Mands Hest, da böde han tre Mark, men hugger han Halen af, da skal man værdsætte Hesten og hin udrede ham Værd, der eiede den, og desuden Avindsbod: til Höld sex Örer, aarbaaren Mand en halv Mark (fire Örer), Reksthegn tre Örer, Lösingssön to Örer, Lösing en Öre, men sölvvurderet er Bod til aarbaarne Mænd og saggild (Lovöre, sexalnes Öre?) til Thyrmslemænd".

Vi se her Lösingssöns Bod rigtig ansat, derimod er af thyrmslefri og thyrmslebunden Lösing kun medtagen den sidste.

For uhjemlet Brug af ens Land skal efter Fr. l. XIII 15 „Höld tage sex Örer, Lendermænd elleve Örer og saggilt alt uden det er lovfæstet — Biskop to Mark og Jarl to Mark, Konge tre Mark, Erkebiskop tyve Örer, Abbed tolv Örer og saaledes Abbedisse, aarbaaren Mand fire Örer, Reksthegn tre Örer, Lösingssön to Örer, Lösing fire Ertuger". Beregningen har, hvad ogsaa fölgende Bestemmelse i Gul. l. viser, oprindelig været foretaget som ved Avindsboden efter den personlige Ret, men med forskjellig Myntværdi, sexalnes Öre, altsaa $^1/_8$ af den personlige Ret. Lösings Landnam er imidlertid her, som det synes, opfört efter thyrmslefri Lösings Ret, sex Örer, og skulde vel egentlig være ansat til fire Ert. fem Pen.

Efter Gul. l. 91 har Lösing i Landnam, hvis han eier Jord, Skatteöre (skatzvaran eyri) indengjærdes, og hans Sön en Öre, Bonde $1^1/_2$ Öre, Hauld tre Örer, Lendermand sex Örer, Jarl tolv Örer, Kongen tre Mark. Indengjærdes har hver, som jeg nu har sagt; halvt mindre tage Mænd udengjærdes. Landnam öges til det dobbelte og Ransbaug til Kongen, hvis der er lagt Forbud derimod (Fr. l. XIII 17 lader Landnam i dette Fald udredes sölvvurderet). Dette, tror jeg, stemmer ganske med Fr. l. XIII 15; der er nemlig Boden ansat efter sexalnes Öre, medens Gul. l. 91 ansætter den efter tolvalnes Öre, hvorfor her kun komme de halve Summer mod Frostethingslovens. Lösingen er i Fr. l. op-

fört efter den thyrmslefries Ret og saaledes ogsaa i Gul. l.; thi som Jordeier maa han, som det synes, have gjort sit Frelsesöl eller paa anden Maade være frigjort af Thyrmslerne (jfr Fr. l. IX 12: „Ef þræll kemr á jörð eða býr, þá skal hann göra frelsisöl sitt" og Grág. 112: „Hálfan rètt skal hann taka er hann kemr á jarls jörð (vel strax Bonderet eller Reksthegns) en þá allan ok fullan er hann kemr á konúngs jörð" (Höldsret, se ovf. p. 262). Han skulde egentlig i Landnam tage, som nævnt, 4 Ert. 5 Pen. sexalnes Öre eller 9 Alen Vadmel (1 Ert. = 2 Al. Vadm.), $^1/_8$ af sin Ret 6 Örer, tolvalnes Öre. Om Frostethingslovens 4 Ertuger (8 Al. Vadm.) er Feilskrift, tör jeg ikke afgjöre; Afvigelsen er for stor til at man kunde sætte 4 Ert. som rund Sum, uden Grunden skulde ligge i særegne Myntforhold. I Gulethingsloven derimod synes Skatteören at have Værdi af ni Alen, jfr Gul. l. 198 og 251 (dog se Munchs Norske Folks Historie II p. 929).

Ganske den samme Bodsrække indtil Lendermand opstiller Gul. l. 198, som vi allerede ovenfor have set, for Krænkelse mod Mænds bedste trælbundne Tyende: Lösing Skatteöre for sin bedste Ambaatt, hans Sön 1 Öre o. s. v. (for det lavere Tyende toges halvt mindre), og i Frostethingslovens hermed parallele XI 21 siges udtrykkelig, at den der nævnte Bod til Hölden, tre Örer, skulle være talte ɔ: sölvvurderede.

Skatzvarr eyrir. At Skatteören betegnede en Værdi af ni Alen Vadmel synes ikke alene at fremgaa af Proportionen i disse tvende Bodsrækker, Gul. l. 91 og 198, men endnu bestemtere af cap. 251; thi naar man i cap. 250, 251, 252 söger de Tversagssummer, der tilkomme hvert af de tre Opnam, der have respective 12, 9, 6 Örers directe Sag hos Baugmændene, ved at lade hvert af dem tage $^1/_9$, $^1/_{12}$ $^1/_{18}$ af de forskjellige bodydende Opnams Sag, saa finde vi eyri skatsvaran i cap. 251 $^1/_{12}$ af ni Örer, lig ni Alen Vadmel. Man maa nemlig efter cap. 243 være berettiget til at

slutte, at alle Summer i dette Sagtal er regnet efter tolvalnes Öre. (Rigtignok har jeg ikke faaet Summen af Bauger, Trygheds- og Skovkjöb og Kvindegaver i cap. 245 til at stemme med de specielt anförte Summer ovenfor; men denne Uoverensstemmelse kan neppe hæves ved at antage forskjellig Myntværdi ved de enkelte Summer, hvad ogsaa paa Forhaand synes urimeligt. Det er vel en altfor letvundet Maade at klare sig fra denne Vanskelighed at antage, at „XII álna eyrir" i cap. 243 ved flygtig Optælling af Summerne er trukket ind imellem Böderne som „tolv Örer", dog er det netop den Sum jeg savner for at faa udfyldt den nedenanförte Sum 20 Mark $2^2/_5$ Örer. Muligen kan en forkortet Skrivemaade af hin Kursbetegnelse i tidligere Haandskrifter have gjort en saadan Uagtsomhed mere undskyldelig end Texten, som den nu foreligger). At Skatteören virkelig havde Værdien af ni Alen Vadmel stöttes ogsaa af Bj. r. 168, hvor forekommer „ertogr lagaeyris. þat eru III álnir vaðmáls" — den bör muligen ogsaa sættes i Forbindelse med Trealnesören.[1]

Uhjemlet Benyttelse af andens Hest, naar Hesten stod bunden, synes at have været opfattet som Krænkelse mod Person og straffet med Bod efter den krænkedes Ret i samme Forhold som Avindsboden regnedes.

Fr. l. X 41: „Hvis Mand tager andens Hest, hvor-

[1] Hörðs s. c. 9, Laxd. s. c. 88. P. Vidalin: „skýríngar" p. 147 anförer Trealensörer fra Sturl. s. l. 3 c. 29. Sammesteds bemærkes: „En til var hjá Norðmönnum 9álna eyrir, það vottar hinn gamli kristinrèttur, sem er í sumum Heiðsifja-þíngsbókum c. 34, (hvilket Sted jeg dog ikke har kunnet finde). Til var og hjá Svíum þessi 9álna eyrir og er hann þar nefndur karlgildur eyrir, Upl. Manh. 23. Boden synes nemlig paa dette Sted at være ansat forresten efter Sexalnesöre (ortug er 2 álnir). Om skattvaran eyri siger imidlertid Vidalin sammesteds 149: „Samt ætla ek það verið hafa hálfa fimtu alin".

somhelst, hvor den er bunden og rider den bort fra Eieren, han skal böde sex Örer sölvvurderede til Höld, halv Mark til aarbaaren Mand, tre Örer til Reksthegn, to Örer til Lösing". (Naar Capitlet sammenholdes med c. 46, maa man slutte, at ogsaa her Lösing er sat for Lösingssön). Tages derimod Hest i Udmark eller overhovedet Fareredskab, naar det ikke netop benyttes af Eiermanden (f. Ex. Skib i Nöst) da bödes som i Gul. l. kun med engang for alle fastsat „Aafang", kun sættes dette her til to Örer sölvvurderede, medens det i Gul. l. kun er $1^1/_2$ Öre (jfr G. 92) og tages lige for Thegn og Træl.

Betegnende for de frigivnes og deres Æts Stilling yderst i Rækken af Borgerne er ogsaa Fr. l. IV 4: „Hvis Kongen beskylder Mand for Landsforræderi, da skal han nævne Mand af sin Hird jævnbaaren den Mand, der har Sag at værge; men hvis Lösing eller Thyrmslemænd have saadan Sag at værge, da skal han nævne Bondesön af sin Hird, hvis han findes, og have han Kongens Brev og Segl og söge den Sag, naar Kongen ikke er inden Fylket". Begge Bestemmelser, saavel om Jævnbyrd som om Kongens Fravær sigte til, at Sagen ei skal föres mod Overmagt og have flere Sidestykker i Lovgivningen. Udtrykket om Bondesön i Kongens Hird „ef hann er til", viser at Optagelsen i Hirden var en Ære, der kun undtagelsesvis tilfaldt Mænd af saa lav Byrd; det hedder ogsaa i Sag. af Sig. Jorsf. c. 29 om den senere bekjendte Ottar Birting „einn af kertisveinum konúngs er hèt Óttarr Birtíngr, bóndason, ok var þó kertisveinn konúngs".

Leierne paa Kirkegaarden. Endnu paa Kirkegaarden gaar den gjennemförte Rangsordning igjen. Om de forskjellige Klassers Gravleier finde vi fastsat: Borg. Chr. I 9: „Kirkegaarden er skiftet i Fjerdinger til Grave: Lendermænd skal man grave östenfor ved Kirken og i Jorden söndenfor under Tagdryppet; have de ikke Del i Kirkegaarden, da skulle de ligge i Bondeleiet. Dernæst skal man grave Höl-

der og Hölders Börn, dernæst skal man grave Lösinger og Lösingers Börn. Dernæst skal man grave frigivne (frjálsgjafa og deres Börn. Nærmest Kirkegjærdet skal man grave Mænds ufrie Tyende[1] (man) og Mænd, der ere drevne op paa Söstranden og have Haaret skaaret paa norsk Vis. Graver man Træltyende i Frigivneleiet, böde man sex Örer. Graver man Frigivne i Lösingsleiet, böde man tolv Örer. Graver man Lösing i Höldsleiet, böde man tre Mark.

Kirkegaardens Fjerdinger ere: Lendermændenes, Höldernes, Lösingernes, Frigivnes. Man skulde ved förste Öiekast være tilböielig til at tro en Feil indlöben, saaledes at Bonde var bleven udeladt, og de fölgende lavere Klasser feilagtig ansatte til næste höieres Ret; men alle tre Exemplarer af Borg. Chr. ere overensstemmende i denne Ordning, medens de dog afvige saa meget fra hinanden, at de ei kunne stamme fra samme Kilde, jfr II 18, III 13. Eidsivia Chr. opförer ligeledes kun disse samme fire Klasser (der læses endog c. 48: „höldsmanni. Er han er leysingja sunr" o. s. v., rigtigere dog vel II c. 36: „En þeim manni sem [hann] er leysíngja son"), og der siges ligeledes temmelig tydelig, at Böderne for uretmæssig Gravning rette sig efter den dödes (den tidligere i Leiet nedlagtes) Ret: „En engi á at grafa í annars leg nema hann vili sekjast at laga rètti við erfingja hins dauða", saa der neppe kan være Tvivl om, at Loven i de sydlige Lagdömmer ingen Mellemklasse har opstillet mellem Lösingssön og Höld.

Leiekjöb. For Leie i Kirkegaard skal betales til Præsten efter B. Chr. c. 12 „tolv Alne for Lendermand, hans Kone og alle de hans Börn, som have Haab om Land (af Kongen, eru í landvánum), sex Alne for höldbaaren Mand, fire Alne for Lösingssön, tre for Lösing, halvanden Alen for Frigiven, Penning veiet for Træltyende".

[1] Naar Estrup „Om Trældom i Norden" p. 51 siger, at Trællene begravedes udenfor Kirkegaarden, er dette vel en Misforstaaelse.

Eids. Chr. I 48 bestemmer samme Leiekjöb noget anderledes: „tolv Alne ere i Leiekjöb for Lendermand og hans Kone, ni Alne for hans Sön og Datter, indtil de ere 40 Aar, siden tolv (!) Alne; saaledes ogsaa for Höld. Naar han er Lösingssön, da er fire Alne i Leiekjöb; men tre Alne efter Lösing, ufrels (Lösing) veiet Penning, for trælbunden anden (Penning)". I den anden Redaction c. 37 sættes rettere for Lendermænds Börn udenfor Landhaabs Alderen syv Alne og saaledes for Hölden. Videre som nævnt: „for Lösingssön fire Alne, tre Alne for Lösing, veiet Penning for trælbunden Mand". Thyrmslebunden Lösing forbigaaes altsaa her, det synes imidlertid mindre rimeligt, at han virkelig fremdeles skulde have været sat i Klasse med Træl, som förste Redaction synes at antyde i ovenstaaende Capitel, medens dog c. 50 stiller frigivens Leie paa Kirkegaarden mellem Lösing og Træl.

I 50 bestemmes om selve Leiet: „Lendermand skal man grave næst Kirken og Lendermænds Börn og Lendermands Kone; dernæst Hölder og deres Koner og Börn; dernæst skal man grave Lösinger og deres Börn, dernæst frigivne (frjálsgjafa) og deres Börn; men næst ved Kirkegjærdet skal man grave Mænds Træltyende og Ambaatter. Karlmænd skulle ligge söndenfor Kirken og Kvinder nordenfor". Atter udelader II i tilsvarende c. 39 Frigiven.

Paa Island gjordes efter Grág. Kr. l. þ. 2 ingen Forskjel med Hensyn til Gravleiet: „leg skulu öll vera jafndýr, hvárt sem eru nær kirkju eða firr, í kirkjugarði".

Forövrigt kan mærkes som Paralleler med Hensyn til den frigivnes Stilling overhovedet: Grág. 96 Vígsl.: „Det er, hvis Lösing bliver dræbt, det Sögsmaal har hans fribaarne Sön at före; men ellers Frigiveren. Men hvis Frigiveren dræber sin Lösing og er Lösingen sönnelös, da har Goden det Sögsmaal, den, som den dræbte var i Thing med; men er denne selv Drabsmanden, da har hans Samthingsgoder Sögsmaalet. Hvis de ere uenige, skulle de kaste

Lod mellem sig. Hvis Lösings Lösing bliver dræbt, da har den förste Lösing Sögsmaalet".

VgL. I Mandr. 2: „Skal maþer ætlæddan man aptær bötæ. þæn annöþoghær havir varit. han aptær bötæ mæþ niu markum arvæbot. ok sex markum ættærbot. sva sum ættæþæn man. firi utæn halvæ ættærbot (alm. tolv Mark, jfr foregaaende Capitel) þy at ætt hans ær half þrælær ok frælsgiwær". VgL. II Dr. b. 7 kalder en saadan ætledet frigiven „skunkufalz maþer" (?) og nævner ved Siden frælsgivæ, skjönt Boden er den samme; vel tænkes ved den förste specielt paa thybaaren först senere udlöst Sön eller Slægtning.

Sk. Lov 6, 6: „Warthær frælsgivi dræpin ok mælær annar man æfte hanum, witi mæth tyltær eth ok tviggja mannar witni, at han tok han i æt mæth sæ ællær at han ær næste nanithi. Warthær man sæktather at han tok han i æt mæth sæ ok dyl han, dyli mæth tyltar eth. Thæn ær han havir takit i æt skal bötæ fore hans gærninga thrithing af allum botum ok tva lötær hans frændær (ligesom med fletföring) ællær han sjalvær bötæ mæth linda bot. Swa skal ok taka af allum thæm botum fore han wartha at böta". Jfr ovenfor p. 267 flg.

Böder til aarbaarne Mænd og Thyrmslemænd. Den offentlige Bod var ogsaa for Thyrmslemændene, som det synes, at udrede sölvvurderet (jfr Fr. l. IV 53); ved de private Böder derimod i Mandhelgen skjelnes mellem aarbaarne Mænds og Thyrmslemænds Böder saaledes, at hine tage sine sölvvurderede (eller talte), disse sine i Lovöre (Sexalnesöre), som det synes: Fr. l. IV 45: „silfrmetinn skal árborins manns eyrir allr í mannhelgi nema þyrmslamanna"; Fr. l. X 35: „silfrmetit skal fullrètti hvers manns nema þyrmslamanna"; ibd. 46: „silfrmetit er árborinna fè, en sakgild þyrmslamanna fè". At denne Forskjel har været gjort ogsaa ved Avindsboden sees af Fr. l. X 46, dog kan maaske IV 49: „enn þat skal vera allt silfrmetit" gjælde som en egen

Undtagelse ved særdeles skjæmmende Saar, ligesom Gul. l. endog sætter Saarböder jævne for Thegn og Træl; at der heller ingen Forskjel gjöres ved Landnam kan have sin Grund i, at Lösing, som ovenfor antydet, som Jordeier maatte have udfriet sig af Thyrmslerne.

Den sölvvurderede Öre havde ved Midten af 12te Aarhundrede dobbelt Værdi mod Lovören eller Sagören; ved Erkebiskop Eysteins Overenskomst med Bönderne om forandret Kurs ved Sagfaldet, hedder det, Fagrsk. 268, at nu: „allr sakeyrir — skyldi vera silfrmetinn eyrir. En áðr var sakeyrir biskups slíkr sem konúngs lögeyrir; en þess verðr helmíngs munr þeirra auralaga". (Dog er det vanskeligt at bringe denne Fagrsk.'s Beretning i Harmoni med den ovenfor antagne Værdi for Skatteören, der ogsaa synes at være kaldet Lovöre [Bj. 168] ogsaa er der Urede i Forholdet mellem silfrmetit og vegit [jfr Fr. l. V 13 i. f. og X 13]). Med denne Sagöre var det vel, at Thyrmslemændene bödedes (fè sakgilt[1]), og herefter falder da alle Thyrmslemænds personlige Ret og efter den fastsatte Böder fra Lösingssöns Klassen ned i Klasse med thyrmslebunden Lösing (Mark Lovöre eller fire Örer sölvvurderede).

Overgang fra Lösingsæt gjennem Reksthegn til aarbaarne Mænd. I Frostethingsloven IX 11 hedder det: „Leysingja ætt eru IV menn í þyrmslum, en hinn V er ór þó at eigi sé keyptr". Lösing i Thyrmsler er imidlertid ei bleven indfattet under Bodsordningens Klasse „Thyrmslemænd", men er opfört med egen personlig Ret ($^2/_3$ af den thyrmslefrie Lösings) som Underafdeling under den frie Lösing, ligesom Lösingssön under Reksthegn og aarbaaren Mand under Höld. Af hine fire Mænd have vi altsaa kun tre, ved hvilke der altid kan spörges, om de ere i Thyrmsler eller ikke; disse tre sammenfattede Arveordningen, som vi saa, i Udtrykket: „svá skal sunr leysíngja taka ok sunarsunr

[1] jfr Grág. 113 i. f. silfr sakgilt og 245.

ok þess sunr þeir er svá taka" (Fr. l. IX 11) og ogsaa Bestemmelsen om den personlige Ret i Anledning af Fuldrettesord: „leysíngja syni mörk ok svá hinn þriði" (ɔ: Lösings Sönnesöns Sön) Fr. l. X 35 Bj. 162; ligeledes hedder det i Bj. 127 om Lösinge og frigiven thyrmslebunden Kvinde (frjálsgefa) at hun forbryder tre Mark til sin Patron, „jævnt den fjerde som den förste". Ellers finde vi kun nævnt Lösingssön og da vel efter foranstaaende som Repræsentant for den hele Klasse. Den fjerde fra Lösingssönnen tager altsaa ikke længere Ret med Lösingssön (en Mark), men rykker vel alene efter sin Födsel ind i Reksthegnsklassen[1], der rimeligvis er indskudt som en formidlende Klasse mellem Lösingsæt og ætbaarne Mænd, hvorved disses Klasse (aarbaaren Mands) mulig er rykket ud af den oprindelige Stilling til Höldklassen med dennes halve Ret og skudt frem til $^{2}/_{3}$ Hauldsret. Den umiddelbare Oprykken ved Födsel mellem aarbaarne Mænd efter Frostethingsloven maa vel allerede være bleven tilstaaet Reksthegns Sön, da der ikke findes Spor til, at Reksthegn repræsenterer flere fölgende Slægtled, saaledes som Lösingssön, og heller ikke til nogen anden Grund til Oprykken udenfor Födsel, som Odel eller Embedsstilling ved Overgang i Hölds eller Lendermandsklassen. Aarbaaren Födsel derimod godtgjöres efter Fr. l. IX 10 ganske paa samme Maade, som Udgangen af Lösingssöns Klasse sker.

Fr. l. IX 11: „Leysíngja ætt eru IV menn í þyrmslum en hinn V er ór þóat eigi sè keyptr" — ved at tælle fire sine Forfædre op til aarbaarne Mænd og være selv den femte. Rækken bliver altsaa:

1. Leysíngi.
2.
3.

[1] jfr ef þræll rekr til lausnar at leysa sik (?) Fr. l. IV 55.

4.
5. ór- Reksþegn.
(1) 6. Árborinn maðr.
(2) 7.
(3) 8.
(4) 9.
5 - hverfr arfván öll undir ættina.

Denne Bevisförsel er rigtignok temmelig streng, da Sagen kunde synes godtgjort allerede, naar man viste sig selv Sön af aarbaaren Mand; men Grunden til Bestemmelsen er maaske at söge i Arveretsordningen. Efter Gul. l. 106 tages nemlig Lösingsarv (strax Lösingssön tager efter sin Fader, d. e. naar Thyrmslerne ere ophörte) blot indtil 9de Knæ i Lösingsætten. (1ste Knæ er Sön og Fader, 2det Knæ er Sönnesön og Farfader, hvilke to dog allerede sjelden ere begge i Live, som Fr. l. XI 5 bemærker; derfor opföres i Arve og Sagtallene ikke længere disse directe Slægtninger i de fölgende forskjellige Knæ oventil og nedentil, skjönt de theoretisk höre derhen [jfr ÖgL. Ærfþ. b. 3 § 2: „brystarf ok bakarf", af hvilke sidste viger for förste i Tilfælde af Collision] — jfr Lex Visig. IV 1 ff. — og man tör derfor slutte, at Arveretten i Lösingsætten har været indskrænket til niende Arvetag eller erfð lige til tiende Mand fra og med Lösingen). Hvis der ei findes Arving indtil i niende Arvetag efter niende Mand fra og med Lösing, falder Arven under Patronens Æt ligeledes til niende Knæ, derpaa indtræder Kongens Ret. Hvis man nu torde overföre denne Arvebestemmelse ogsaa paa Frostethingsloven og antage, at Arveretten efter den femte af Lösingsæt (Reksthegn?) kun udvidedes til niende Knæ (ligesom i Gul. l. for Lösingssön efter Thyrmslernes Ophör), og at denne indskrænkede Arveret og deraf fölgende Arvehaab for Patronens Æt varede til niende Mand fra Lösingssönnen (hvad virkelig synes antydet i Fr. l. IX 11); da blev denne den förste aarbaarne Mand, efter hvem Ættens Arveret havde fuld Udstrækning, og for

at hævde denne var det nödvendigt at han viste sig selv at at være femte fra aarbaaren Mand. Der opstaar rigtignok den Mislighed, at Arveretten inden de Aarbaarnes Klasse bliver af forskjellig Udstrækning og saaledes i Gul. l. inden Bondeklassen: paa sidste Sted kunde den hæves ved at antage at först niende Mand fra Lösing (?) rykkede op i Bondeklassen, men ikke saaledes i Fr. l., og Ujævnheden i de Aarbaarnes Klasse har sit Sidestykke i Lösingssöns-Klassen. Hin Bevisförsel i Sag mellem Patron og Lösing viser ogsaa, som det synes, at virkelig ogsaa hos aarbaarne Mænd et Krav kunde gjöres gjældende, og denne Forskjel i de Aarbaarnes Kaar kan maaske have foranlediget den vexlende Brug af Udtrykkene aarbaaren og ætbaaren. Herefter betegner muligen Reksthegn den, der först ved Födsel er rukken frem til Frihed fra de egentlige Thyrmsler, aarbaaren Mand den förstebaarne i Ætten. Ordet vánarmaðr bliver, hvis denne Opfatning er rigtig, maaske rettest at forstaa indskrænket om Mand i Lösingsæt udenfor Thyrmslemændene, efter hvilken Patronens Æt endnu har arfván (og som hos denne vel ogsaa fremdeles kan „vána til forstöðu"). Jfr ovf. p. 259.

Gulethingsloven, efter hvilken kun Lösing og Lösingssön ere mulige Thyrmslemænd, synes hverken at have opstillet nogen forskjellig Myntværdi for Böderne til Lösingsæt i Thyrmsler eller at have sat nogen særegen Ret for thyrmslebunden Lösing lig Frostethingslovens fire Örer.

I Gulethingslovens Bestemmelse om Hustruers Handelsret er Forholdet mellem Lösingsætten og de frie noget forrykket.

Gul. l. 56: „Lösings Kone maa raade for Ertogshandel, hvis han har gjort sit Frelsesöl; hans Sönnekone for Halvöreshandel, Bondekone for Öres, Höldskone for to Öres, Lendermandskone for Halvmarkshandel". Mellem de frie Mænds Hustruer falder Retten som deres Mænds personlige Ret med Halvparten, og herefter skulde da Lösingskone raade for Halvöreshandel og hans Sönnekone for to Ertoger ($^1/_{12}$

af dee personlige Ret). Ligeledes i Gul. l. 129, hvor de Gaver opregnes som Mænd kunne give sine thybaarne Sönner, opföres de frie Klasser med Ret til at give saa stor Gave, som de have personlig Ret; men Lösingssön maa kun give sex Örer, den personlige Ret for Lösing, der her forbigaaes. Fr. l. IX 17 sætter den halve Ret som Grændse for saadan Gaves Störrelse, men opförer ikke flere end Höld tolv Örer sölvvurderede, aarbaaren Mand en Mark, hvorpaa fortsættes: „svá mikit hverr, sem maðr er borinn til”.

Efter Bjarköretten, c. 47, nöd i Byerne alle Mænd lige Ret fra Lendermænd til thyrmslefri Lösing: „Saa er stadfæstet, at alle have jævn Ret i Kjöbstad, Höldsret, det er tre Mark, slig Ret Lendermand som Mands Lösing, som har gjort sit Frelsesöl: da skal hans Patron gaa i Bymödet og lyse det for alle Mödemændene, at han har gjort sit Frelsesöl. Lyser han det ikke, da skulle to Vidner bære Vidnesbyrd om, at hans Frelsesöl var gjort; alene saaledes faar han sin fulde Ret. Er ikke hans Frelsesöl gjort, da skal han tage sex Örer i sin Ret, Kongen og Bymændene tre Mark. Alle Thyrmslemænd skulle have Forpligtelser mod sin Patron, jævnt i Kjöbstad som i Herred”.

Gul. l. 296. Ved Ledingsmandtallet skulde Bonden tælle i Tal med sig sine Lösinger, de der ikke have gjort sit Frelsesöl, dog skal Lösingen selv udrede Leding for sig, hvis han har Gods dertil, först i modsat Fald Patronen for ham. Fritagne for Leding vare efter Gul. l. de, der af Almuerne vare frigivne paa Thinge, ligesaa skulde man ei gjöre Leding for de Mænd, hvem Fattigdom drev tilbage i deres forrige Stilling (menn er þrot rekr aptr í kyn — jfr c. 63 om Lösing, der har gjort sit Frelsesöl, at han i Tilfælde af Trang kommer under sin Patron [hverfa undir skapdrottinn sinn] og c. 130 om Mand, der löser sig af Umegd ved at lyse paa Thinge, at han „vill aptr í kyn sitt ok gegna réttum öllum”) og ikke for Gravgangsmænd (jfr c. 63), hvis man ei lægger Skyld paa dem (ef maðr leggr eigi skuld

á þá) hvoraf man maa slutte, at den, der optog slige Trængende, kunde gjöre dem skyldbundne for Fostringsomkostningerne, men da ogsaa overtog deres Forpligtelser mod det offentlige som for sit ufrie Tyende. Overhovedet er denne Ledingsfritagelse en Lettelse for saadanne trængende Frigivne, der ei længere hos sin Patron kunde söge den Understöttelse, som det strengere Thyrmsleforhold gjorde ham til Pligt at yde.

Blandt de Gaver endelig, der ei maatte brydes, nævner Gul. l. c. 129: Mandfrelse, uden Död eller Tiggergang truer, da skal man tage Fosterlön af den frigivne, hvis han ikke udredede sit Værd; heller ikke skal Lösingsörer, sex Örer, tages tilbage. Paabud, der vel nærmest have Hensyn til Mandfrelse som Sjælegave blandt testamentariske Bestemmelser.

Thybaaren Söns Stilling. För vi forlade Lovene, maa endnu kastes et Blik paa den af fri Mand med ufri Kvinde udenfor Ægteskabet avlede Söns, thybaaren Söns, Stilling, Betingelserne for hans fulde Frihed og Forholdet mellem ham og andre uægte Sönner.

Frostethingslovens X 47 bestemmer om uægte Sönners Ret: „Hvis Mand avler Sön med fri Kvinde i Skov, da hedder han Risung, han skal have slig Ret som hans Fader havde. Hvis han avler Sön med fri Kvinde hjemme paa Gaard, i Hus, da hedder han Hornung, han skal og tage slig Ret, som hans Fader havde. Thybaaren Sön, hvis Frelse er givet ham (frá horni ok frá nappi [?]) og ikke ældre end tre Aar, og tog han hverken til Reb eller Spade; da skal han tage en Trediedel mindre Ret end hans Fader, men han skal ikke være i Thyrmsler til nogen. Hvis Frelse er givet aarbaaren Mands og Ambaatts Sön, og giver Fader eller hvilkensomhelst af ætbaarne Bauggildesmænd (Slægtninge paa Mandssiden), da er den Mand ikke i Thyrmsler til nogen; men hvis han ægter aarbaaren Kvinde efter Vedtægt og Lov og avler Börn med hende, da vende de Börn tilbage i Ætten

med Hensyn til sin Ret og tage Ret efter sin Farfader med Hensyn til Stilling og al Arv: de Börn hedde betrfeðrúngar (ɔ: Sönner med öget Ret).

Her gjöres altsaa den Forskjel mellem uægte Sönner af fri Kvinde og saadanne af ufri Kvinde, at de förste tage samme Ret som deres Fædre; thybaarne Sönners Ret derimod falder fra deres Fædres med en Trediedel (samme Forhold, hvori de mellemskudte Klasser staa til den næsthöiere). Dog kan dette ikke være saaledes at forstaa, at Retten fremdeles faldt med en Trediedel for Sön af lignende Forbindelse mellem Trælkvinde og Mand af mindsket Ret, saaledes at thybaaren Sön af Lösingssöns (Ret 24 Ert.) thybaarne Sön, der efter ovenstaaende skulde tage 16 Ert. i Ret, fremdeles skulde tabe en Trediedel af sin Faders factiske Ret, altsaa tage 3 Örer $1^2/_3$ Ert., hvorved han allerede vilde være sunken under Lösing uden Frelsesöl (4 Örer). Formindskelsen maa vel altid have været foretaget fra den Klasseret, som Faderen havde taget, hvis han ikke havde været thybaaren. (Dog har maaske en saadan fortsat Udlösning og dermed forbunden Falden af den personlige Ret været hindret ved en lignende Vedtægt som den vi finde gjældende i Sverige efter Östgötal. Ærfþ. b. 18: „Nu ma egh þæn annan lösa sum sjalvær ær löstær ok egh þa kunu sum han ær kæpsir til", umiddelbart fortsættende foregaaende Capitels [17] Bestemmelser om Frændelösning). For at imidlertid den saaledes med en Trediedel mindskede Ret ikke skulde blive faststaaende, og saaledes Retsrækken fordobbles, bestemtes idetmindste for thybaaren Sön af aarbaaren Mand, at hans ægtefödte Sönner med aarbaaren Kvinde skulde atter tage Faderens Klasseret. At aarbaaren Mands Sön med Trælkvinde nævnes særskilt igjen, efterat thybaaren Sön er omtalt, har maaske Hensyn til det Tilfælde der nævnes i Gul. l. c. 57 mod Slutningen, at Faderen, hvis han vedkjender sig sin thybaarne Sön, efterat denne er bleven voxen, da maa udlöse ham med hans Værd orkelös, og skal da denne

Gjentagelse vel fremhæve, at ogsaa en saadan silde frigiven Sön er fri for Thyrmsler [1]. I umiddelbar Forbindelse med dette sidste Tilfælde er da muligen kun aarbaaren Kvinde bleven nævnt, istedenfor at Oprykning i Farfaders Ret vel egentlig burde have været knyttet til og rimeligvis virkelig fulgte med ægte Födsel af fri Kvinde i Almindelighed lige for alle Klasser (hvis ikke i det Hele taget Lösningsretten först indtraadte for aarbaarne Mænd).

VgL I Arfþ. 21 (II 31): „Vill maþer man or annöþgom stað lösæ. han skal siunætting firi þan göræ ær han havir handamælli, byuþæ þem tva öræ gullz. ællær tvar mærkær vægnær vittni til latæ bæræ a siunæthingi, at han ær hanum sva skiuldær. at han a at lösæ han mæþ laghmæli ok vitæ mæþ tylptær eþi. Siþæn far eigh vart num han kalli barn sit væræ. Haldær han æptir sægnær þing. þa hætti viþ sinum IX markum". Om Ætledning-c. 23 (II 32) ovenfor p. 277.

Om Frændelösning ÖgL. Ærfþ. b. 27.

Sk. L. 3, 19: „Havir man barn with huskunu sina ok ær æi frælse givit ok æi thingljust, bötæ æi mera fore thæs gærninga æn fore annat annothokt hjona".

Ibd. 6, 7: „Aflar fræls man börn withær annöthoga kunu ok lösær thæt barn sithan til frælses ok warthær thæt sithan dræpet, tha bötæs thæt atar fæthrinis frændum mæth half manbot".

Om de uægte Sönners Arveret handler Gul. l. c. 104. Som den sjette Arveklasse er opfört Brödresönner og sammödre Broder tagende Arv efter hinanden, derpaa fölger c. 104: „Det er det syvende (Arvetag—erfð), naar Hornung og Risung og thybaaren Sön uledet i Æt tager efter sin Fader, baade Gods og Odelsjord. Den hedder Hornung, der er frels Kvindes Sön, naar Mund ikke er udredet, og der er gaaet aabenlyst i hendes Seng. Den hedder Risung,

[1] jfr Definitionen paa thybaaren Sön Gul. l. c. 104.

der er frels Kvindes Sön, men avlet i hemmelig Forbindelse. Thybaaren Sön er Ambaatts Sön, hvem Frelse er givet, förend han har tre Julenætter. De komme til al Ret" (þeir koma til alls rèttar).

Som ottende Klasse fölge de, der (i de almindelige Slægtforhold) ere næst efter Brödresönner.

Forskjellig fra Frostethingsloven giver Gulethingsloven saavel her som i c. 57 thybaaren Sön, frigiven för han er treaarsgammel, lige personlig Ret med Faderen. Cap. 61 fritages han ogsaa udtrykkelig fra Frelsesöl, ligesom efter Fr. l. fra Thyrmsler.

Efter en noget forandret Stilling af de foregaaende Arveklasser opförer ogsaa Fr. l. VIII, 8 (NgL II p. 518) til syvende Arvetag, „naar Hornung og Risung og thybaaren Sön, hvis Frelse er ham givet, tager Arv; de have alle at tage en Arv, og bliver hver den andens Arving. Hvis foran syvende Arvetag ingen Slægtning paa Mandssiden lever uden ægtefödt Broder og han falder fra, da tage heller hans frillefödte Broder i sjette Arv (II p. 518 í sjaundu erfð), hvis han dör barnlös, end det gaa over i ottende Arv, og er ingen af dem til, da tager Horna og Risa og Datter thybaaren, de tre have alle at tage en Arv, og bliver hver den andens Arving.

Vi se saaledes, at ogsaa Fr. l., skjönt den gjorde nogen Forskjel mellem thybaaren Sön og uægte Sönner med fri Kvinde med Hensyn til deres personlige Ret, dog ligesom Gul. l. stiller dem sammen med lige-Ret til Arv.

Al Arveret frakjender, som nævnt, Grág. 118 Arfaþ. Barn af Træl med frels Kvinde, end ikke om hun giver sin Træl Frelse for at ægte ham — hornúngr. — Jfr laungetinn maðr Grág. 127 Arfaþ.

ÖgL. Ærfþ. b. 13: „Nu huskunu barn ok horkunu barn ælla huru þæt ær til kumit, þæt takær egh arf utan aþalkunu barn".

I Sagtallene nævnes i begge Love thybaaren særskilt og

repræsenterer da vel ogsaa Hornung og Risung eller staar for uægte Sön i Almindelighed. I Gulethingslovens förste udförlige Sagtal fra c. 218, hvor Hovedbaugen i Höldsgjæld sættes til ti Mark Tialnesöre, opförer c. 236 Sön thybaaren, Broder thybaaren og Broder sammödre som Sagögere, hver til tolv Örer af Drabsmanden og en Mark af Drabsmandens Broder (man savner Sag hos Drabsmandens fædrene Söskendebarn (bræðrúngr); men hvis Arving tager Boden efter dem, skal han kun tage Halvparten (236: „En allt þat er ífrá þeim kemr, þá skal hálfu minna sök at jamskyldum manni", 237: „Hvervitna sem maðr lifir eptir sakauka þá skal falla bót hálfri"). Disse Sagögere ere altsaa stillede nedenfor de egentlige Baugmænd (Sön, Broder, Brödrung, hvilken sidste tager Baug paa fire Mark), men ovenfor Mændene af förste Opnam (den dödes Farbroder, Brodersön, Morfader, Dattersön), der tage en Mark i Sag af Drabsmanden og som Sagögerne en Trediedel mindre af hans Broder, og efter hvilke Sagen for Mændene af de to övrige Opnam falder med en Fjerdedel af förste Opnams Sag (8 Örer, 6 Örer, 4 Örer). Loven gjör i Bodsfordelingen Forskjel paa samfædre og sammödre Slægtninger, saaledes bliver for at optage Frostethingslovens Ex. VI 9: „sammödre Broder ei sat i Bod med samfædre Broder: han er Baugmand, men hin Sagöger, og er hver af dem tillagt sin Bod". Med disse sammödre Slægtninge stilles i Almindelighed de jævnskylde, thybaarne Mænd sammen, saaledes ovenfor thybaaren Sön og sammödre Broder og fremdeles videre c. 237: „Af Drabsmanden har Mand paa sin Morbroder thybaaren tre Örer, og saaledes hver af dem paa den anden, sligt samme har Mand paa sin Morbroder sammödre og hver paa den anden sex Örer paa sin thybaarne Farbroder, sligt har Mand paa Farbroder sammödre og hver af dem paa den anden, men Trediedelen mindre af Drabsmandens Broder end af ham selv, Trediedelen mindre af Drabsmandens Farbroder end af hans Broder". Forholdet mellem de her nævnte Böder for

sammödre Morbroder (tre Örer) og sammödre Farbroder (sex Örer) og de i c. 224 for de tilsvarende samfædre Slægtninge satte Böder (sex Örer og otte Örer) er mig ikke klart.

I det andet Sagtal i Gul. l. fra c. 243, hvor Hovedbaugen i Höldsgjæld sættes til sex Mark Tolvalnesörer opföres ikke hine tre förstnævnte: sammödre Broder, thybaaren Sön og thybaaren Broder særskilt som Sagögere, men indtages i selve Sagklasserne, der her ligesom i det foregaaende Sagtal ere tre med Sag faldende for hver Klasse med en Fjerdedel af förste Klasses ligesom ovenfor; i de opförte Bodssummer tolv Örer, ni Örer og sex Örer er imidlertid her indeholdte baade Drabsmanden og hans Broders Bod, den sidstes en Trediedel af den förstes, ikke to Trediedele som i foregaaende Timarks Sagtal.

Thybaaren Sön og thybaaren Broder tage heller ikke fter dette Sagtal samme Sag. Cap. 246: „De Mænd ere sex, som hver tage tolv Öres Sag: förste er Farbroder, anden Brodersön, tredie sammödre Broder, fjerde thybaaren Sön, femte Dattersön, sjette Morfader.

Cap. 247: „Tre ere de Mænd, som hver tage ni Örers Sag: förste er Morbroder, anden Söstersön, tredie thybaaren Broder. Söskendes Sönner tage sex Örer".

Som en Art Sagögere komme til i c. 248: „Thybaaren Farbroder tager en Mark Sag, thybaaren Datter avler Sön med ætbaaren Mand, han tager en Mark".

Tversag mellem Sagögerne indbyrdes omtales ikke i noget af Sagtallene.

I Gulethingslovens tredie Sagtal (Gul. l. 316 ff.) efter fuld Mandsgjæld i Guld til Fordeling mellem Frænderne synes Frillesön at være sat i Klasse med Dattersön, ligesom ovenfor thybaaren Sön, c. 246.

Det i Frostethingsloven bevarede Sagtal opstiller ligeledes Mandsgjælden under et i Guld til senere Fordeling: der stilles atter sammen thybaaren Sön og sammödre Broder

og Farfader og Sönnesön som Sagögere, og Böderne fare som Tversager mellem de jævnskylde Led; for Sönner og Sönnesönner af Sagögerne falder Boden med en Trediedel for hver. Thybaaren Broder opföres til den halve Bod i Forhold til samfædre Broder (jfr VI c. 5, 10, 14, 17, 21, 24, 28, 31, 35, 38, 42, 45).

Fuld Ret til Arv og Eftermæle efter sine Fædre og Slægtninge faa de uægtefödte Sönner först ved at ledes i Æt, hvorom Gul. l. 58, Fr. l. IX 1 (Hkb. 70)[1].

TRÆLDOMMENS OPHÖR.

Et betegnende Træk for den Charakter, Trældommen havde i Norge, er, at dens Forsvinden efter alt at slutte var en Fölge af Forholdenes egen indre Udvikling, ikke af ydre, reformerende Forbud eller Indskrænkninger fra Lovgivningens Side. Trældommen i Norge har derfor i den historiske Tid neppe nogensinde været haard. Trældommen var en Frugt af de tidligste ufuldkomne sociale Forhold, hvor Magt var Ret, og hvor, da alle Nödvendighedsgjenstande væsentlig maatte vindes ved Husflid, et talrigt Trællehold endnu var fordelagtigt. Den hang en Tidlang sygnende ved og faldt af sig selv, maatte falde af, saasnart friere Begreber havde fundet Indgang i Folkets Bevidsthed og Forholdenes Udvikling havde gjort den byrdefuld og unyttig.

Budet om Frigivelser ved Thingene paa det offentliges Vegne er, som ovenfor antydet, neppe at fatte som en Forholdsregel, tagen til Trældommens endelige fuldkomne Ophævelse; dertil var vel en saadan aarlig Afgang af i det höieste nogle og tredive Trælle lidet tilstrækkelig, saalænge Adgangen til paany at foröge Trællestanden udenlands fra blev staaende aaben, hvad man maa slutte, den blev, efter

[1] Laxd. s. c. 26 om Olaf Paa: „Ei munu þið vilja ræna mik lögum, at ek gefi XII aura syni mínum svá stórættaðum í móðurkyn sem Ólafr er".

Lovenes vedvarende Skjelnen mellem udenlandske og indenlandske Trælle. Med Sikkerhed vide vi ogsaa kun om saadanne Paabud for Gule- og Frostethingslagdömmens Vedkommende; at slutte fra dem til de sydlige Lagdömmer er i alle Fald usikkert: der fortælles, at Oplændingerne under Harald Haardraade (Har. harðr. s. c. 91) pukkede paa Lettelser (bæði um skyldir ok útgerðir ok mörg önnur lèn), som Olaf den hellige skulde have tilstaaet dem til Tak for Hjælpen i Nesjeslaget, fremfor andre Bönder i Norge; vi have ogsaa tidligere (ovf. p. 208) fundet Spor til en for de sydlige Lagdömmer særegen Ordning af Trællevæsnets Forhold til Kirken — en Forskjel, der vel kan have haft sin Grund i, at disse Egne allerede i længere Tid vare blevne paavirkede for Christendommen ogsaa fra den bremiske Kirke.

Hin Forögelse af Trællemængden udenfra har imidlertid, om den end har været tilladt, neppe efter Harald Haardraades Tid været af synderlig Omfang; thi om end Hærtagningen med Trældom til Fölge efter de ovenfor fra Sagaerne indtagne Vidnesbyrd (især om Olaf den hellige, ovf. p. 101 og om Harald haardraade p. 104) idetmindste kan have fundet Sted i Tidsrummet fra Olaf den hellige til Udgangen af Haralds Regjering, kan den dog, efter hvad tidligere er udviklet, for den fölgende Tid kun have haft yderst ringe Betydning. Rimeligvis blev ogsaa herefter Forögelse ved Kjöb i Udlandet vanskeliggjort og endelig ganske hindret ei alene ved at Vikingefærden, der nu mere og mere dreves alene efter rede Gods og kun af enkelte, ei længere förte Masser af Fangne til Handelspladserne, saa de Kjöbfarende der kunde forsyne sig med Trælle samtidigt, som de drev sin övrige Handel; men ogsaa vel ved directe Forbud i de forskjellige Lande mod at sælge Trælle af Landet, som vi have fundet saadant gjældende her i Norge efter Frostethingsloven.

Naar saaledes Tilförslen udenfra var hindret, og Landet alene henvist til Trællemængden hjemme, saa faa alle

de der virkende Grunde til dens Formindskelse forögel Betydning.

Trællevæsnet maatte synke sammen i samme Maal, som den fælles Menneskeret efterhaanden mere og mere erkjendtes, og som det selv viste sig lidet lönnende.

Vi have ovenfor sögt at paapege, hvorledes baade Straffelovgivningen efter sit Væsen og endnu mere Christenretten maatte virke til Erkjendelse af ogsaa Træliens Handlefrihed og Ansvarlighed: var dette först indrömmet, saa var dermed ogsaa Trældommens Princip og indre Enhed brudt. Jo mere Kirken fremhævede alle Menneskers Jævnret for Gud, jo mere Loven behandlede Trællene om ikke i Lighed saa dog i Analogi med de frie Undersaatter, desto mere maatte Trældommen vise sig i sin Grund uretfærdig. Derfor bortfaldt af Lovgivningen de Bestemmelser, efter hvilke Indlændinger i visse Fald kunde gjöres til Trælle, Bestemmelser som vi ogsaa for den ældre Lovperiode sjeldnere finde gjældende i fuld Udstrækning. Saaledes forandredes Lovbudene om Leiermaal (Landsl. IV 29), om Tiggere (ibd. 28) og Gjældsloven (Ll. VIII 5), efter hvilken nu Skyldner vel ogsaa paa Thinge skal bydes Frænder til Lösning, men dog skal föres ubunden frem, vel af Thingmændene kan dömmes til at arbeide sin Skyld op, men dog, om han löber bort, kun skal revses efter lovlig Dom, og i det hele af Thingmændene skal dömmes saaledes, som de ville svare for Gud.

Paabudet om de offentlige Frigivelser, der nærmest er at opfatte som en Sjælegave for det hele Folk, har maaske i Betragtning af Frigivelsernes Hyppighed allerede i den hedenske Tid, lige ved Christendommens Indförelse været vedtaget uden synderlig Modstand, og den deraf fölgende Afgang har neppe i de nærmeste Tider været mærkelig. Men at efterhaanden saadan Frigivelse til Guds Tak efter dette offentlige Exempel og vel ogsaa Geistlighedens Opfordring blev hyppig ogsaa blandt private, tör slutles saavel af Be-

stemmelsen om Frelsegavens Ubrödelighed som af Frostethingslovens Capitel om private Kjöb af Mænd til Frelse[1]: herved blev paa den ene Side Afgangen betydelig foröget og samtidig Mængden af frie Leiefolk. Den saaledes lettede Adgang til at lade sit Arbeide udföre af frie Leiede maatte snart bringe Husholdningen i et andet Lag; thi det faldt let i Öinene, at det var billigere at leie den fornödne Arbeidskraft til de enkelte Tider, da den behövedes — især i et Land som Norge, hvor Aarets Arbeide er saa ujævnt fordelt: Vaaronn, Slaattonn, Skuronn — end at holde den da fornödne Stok som fast Trælyende Aaret rundt og saaledes, hvad maaske er det vigtigste Motiv til Trældommens uvilkaarlige Forsvinden, forpligtes til at svare Leding eller Skat (Visöre) for en talrig Husstand. Vel kunde Tyendet ogsaa udenfor de egentlige Onntider holdes nogenlunde i Virksomhed ved Husflid; men det maatte og her efterhaanden blive klart, at Arbeidet blev baade billigere og bedre, naar det udförtes af en fri, i sin Virksomhed övet, Haandværksklasse.

At der under dette ei dannede sig nogen halvfri Arbeiderstand i Norge, har sin Grund i, at Frigivelsen alt fra gammel Tid af var indrettet saaledes, at enhver Forpligtelse enten strax kunde afkjöbes eller i alle Fald ophörte efter visse Slægtled, og vel ogsaa i, at Trældommen, saalænge den stod, blev staaende i al sin Grelhed, ei modarbeidedes af Lovgivningen ved halve Forholdsregler til Lettelse i de trælbundnes Kaar, og Sikkring af deres Stilling, f. Ex. ved Forbud af Salg Mand mellem Mand, hvorved de kunde blive bundne til Jorden som Arvegods — noget som videre let kunde faa Indflydelse paa de frie Leilændingers og Arbeideres Stilling. Et vigtigt Moment maa endelig ogsaa Borger-

[1] FmS V 221. cfr O. H. m. c. 124 Legend: „kaupmaðr einn leysti hann til sín ok gaf hánum frelsi firir miskunnar sakir. Síðan fór hann í sjálfræði" (í Görðum austr).

krigene have været med de deraf fölgende Omvæltninger i Eiendomsforholdene og Udstykning af Jorden. Store Landeiendomme, i det hele taget udstrakt privat Næringsdrift paa enkelt Haand stötter Trældom, udöver altid et Tryk paa den arbeidende Klasse.

Middel til hurtig at bringe den tidligere tvungne Stilling i Glemsel havde den frigivne alt i de ældste Tider i Vikinge- og Kjöbfærd (Fostbr. s. 9, ovenfor p. 164) senere, da Byerne begyndte at blomstre, ved Nedsættelse og Næringsdrift der (ovf. p. 297).

Et Paabud som det om Frigivelse af en Træl aarlig i hvert Fylke, tör man næsten paa Forhaand slutte, maa have været hævet, saasnart det begyndte at blive vanskeligt at skaffe disse Trælle tilveie, saa det blev en fordelagtig Handel for den enkelte Trælleeier, som skulde være en paa alle Fylkesmænd ligelig fordelt Udredsel. Ophævelsen af Budet om den offentlige Trællefrigivelse er derfor neppe at sammenligne med Ophævelsen af andre Lovbud, der i Almindelighed först udgaa af Loven efter allerede lang Tid at have været uvirksomme: den betegner ikke Grændsen for Trællevæsnet, ja den maa endog efter al Sandsynlighed være indtraadt forinden dets fuldkomne Ophör. Dette styrkes af, at vi endnu ved 1181 (Oplöbet i Bergen) finde Magnus Erlingssön som Eier af Trællen Baard, skjönt Overskriften i Gulethingsloven til Capitlet om Frigivelsen lyder: „Ólafr bauð en Magnús tók þetta af", hvilken Ophævelse kun lidet sandsynlig kan henlægges til Magnus's sidste urolige Leveaar mellem 1181 og 1184.

At den offentlige Frigivelse ikke allerede længere Tid för Ophævelsen af hine Lovbud var i Praxis bortfalden som unödig eller umulig tör vel ogsaa sluttes af, at vi i Frostethingsloven finde den ombyttet med Forpligtelse til Veiarbeide. Havde den nemlig ikke, idetmindste ligetil Forandringen foretoges, været en virkelig Byrde, saa havde det vel ikke kunnet hedde, at Veiarbeidet ombyttedes eller „kom

i Stedet for" den Mandfrelse, som var lovet; men den nye Forpligtelse maatte være bleven indfört i Loven som særskilt Paabud og da vel neppe i Christenretten, hvor den synes kun lidet passende hensat, men i den verdslige Lov, hvor vi ogsaa efter Magnus's Lovordning finde den indtaget. Veireparationens Inddragelse under Christenretten kan vanskelig forklares af den Interesse, Geistligheden maatte have af Veiholdet for Kirkefærdens Skyld (dog henlægges ogsaa i en af de svenske Landskabslove, om jeg husker ret, Veibödningen under Geistlighedes Opsyn). Gulethingslovens magre Bestemmelse om Veien c. 90 staar heller ikke i nogen Forbindelse med Kirkelovgivningen. Den særegne Anledning, som synes at maatte söges for at forklare, hvorledes den naturligst kun den verdslige Lovgivning vedkommende Veivæsensbestemmelse er kommen ind i Christenretten og bleven sat i Forbindelse med Trællefrigivelsen, kan maaske have været Mangel paa Arbeidsfolk. Da en större Omsorg for de offentlige Veie end tidligere fandtes nödvendig, men samtidig de urolige Tider og den overhaandtagende Lyst til at fare i Kjöbfærd drog de frie bort fra Leiearbeide hos Bönderne, hvorover i stærke Udtryk klages netop i Intimationen til Frostethingsloven c. 20: „Det er os og bekjendt, at ved intet ödes mere vort Rige end derved, at man ei kan faa Arbeidsmænd i Herrederne, fordi alle ville nu fare i Kjöbfærd, men ingen arbeide for Bönderne" — hvorefter fölger Paabud, indskrænkende disse Handelsreiser til bestemte Tider og bestemt Formue — saa torde man under disse Omstændigheder maaske ei paalægge nogen foröget Forpligtelse til Veiarbeide (netop i Vaartiden, för St. Hans[1]) uden tilsvarende Lettelse i anden Henseende, ligesom muligen ogsaa tilsigtedes at sikkre Bönderne de faa bundne Arbeidere, der endnu maatte være levnede, og som ved Frigivelsen paa

[1] cfr Gott. l.s Bonden beskyttende Bestemmelse om „Vaarfred", I c. 10.

Thinge endog unddroges den senere Forpligtelse mod den forrige Eier. Ogsaa fra de svenske Love er ovenfor anfört et Forbud mod Frikjöbelser i Vaar og Höstonn, uden jævngod Arbeider skaffedes i Stedet. Man torde vel nu, da allerede Trællemængden var saa stærkt aftaget og blandt andet den lovbudne Frigivelse allerede i saa lang Tid havde paavirket Opinionen til Trældommens endelige Ophævelse, uden væsentlig at hindre denne, hæve Lovens Tvang, for saaledes at faa indfört et af Forholdene stærkere krævet Lovbud.

Var saaledes engang Veibödningen kommen i Geistlighedens Hænder, er det ei forunderligt om den sögte at beholde den, om ikke for andet saa for de faldende Böders Skyld, og vi finde ogsaa Bestemmelsen optagen ordlydende (undtagen: „var í lögum várum" for det tidligere „er í lögum várum") i Jons Kr. 59; men at man fölte, at den her var paa urette Plads viser dens Indförelse under Landsleiebalken i den nyere Landslov VII 43 ff.

Hvad mest taler for at antage Trællevæsnet sin Undergang nær allerede i Slutningen af tolvte Aarhundrede er, at det i vore Sagaer lige fra Harald Haardraade udover kun saa yderst sjælden omtales eller endog blot hentydes til. Kongesagaerne ere imidlertid efter Sagens egen Natur i det Hele taget lidet righoldige paa Oplysninger om dette Emne og maa ogsaa desto mere vende sig bort fra disse huslige Forhold, jo mere de ydre Tilstande gjöre Krav paa Opmærksomhed. Med fuldkommen Taushed forbigaaes dog heller ikke i dette Tidsrum Trællevæsnet, som vi have set (ovenf. p. 160, 161, 154); at det væsentlig er Kongstrælle, som nævnes, har vel mere sin Grund i Sagaernes Emne end i, at Trælle ei længere anvendtes i Privates Tjeneste. Ogsaa Sverres Saga har ikke faa Hentydninger til Trældom: Udtrykket for Landstorm „þegn og þræll" forekommer saaledes paa fem Steder (Fl. b. II p. 555, 557, 561, 681, 690) og bör neppe tages for en blot hævdet Formel, hvormeget end

denne Saga ynder Mundheld, saameget mindre som enkelt Træl virkelig nævnes endnu hos Magnus Erlingssön; og at idetmindste höierestaaende Privatmænd havde Træltyende ikke længe forud for Frigivelsesbudenes Ophævelse tör vel sluttes af en Bemærkning om Gregorius Dagssön († 1161) FmS VII p. 359: „þeir váru LX manna, húskarla hans, er frjálsir váru með hánum", hvormed bör sammenholdes Sturlungasagas Udtryk (þ. 8, c. 2) „frelsíngjar" om den sognske Lendermand Brynjulf Jonssöns (frie) Huskarle (Aar 1244-1245).

Sverres Saga (Fl. b. II p. 285) lader fremdeles Magnus Erlingssön kalde Birkebenerne „allir þræla ættar ok stafkarla" og indrömmer selv p. 571, at flere af Sverres Fölge tidligere havde været „verkmenn".

At Trældommens Ophör neppe er, ifölge Ophævelsen af hine Frigivelsespaabud, at lægge saaledes næsten et Aarhundrede forud for den nye Landslovs Vedtagelse, maa fremdeles, synes mig, kunne sluttes af, at vi endnu i denne Lov, der neppe giver nogen directe Bestemmelse angaaende Trælle, dog finde ei saa faa Antydninger til, at Forholdet endnu var i frisk Minde, hvilket samme ogsaa er Tilfældet med Erkebiskop Jons Christenret. Ved Redactionen af den nyere Landslov synes med Flid at være skyet enhver Omtale af og Hentydning til Trællevæsnet, og de Spor, der endnu findes efter det, kunne ofte være blotte Incurier, indkomne fra de ældre Redactioner af Lovene. Jeg har dog faaet Indtrykket af, at Lovgiverne ei afgjörende kunde sige, at da ikke længere nogen Træl fandtes i det hele Land; men at i alle Fald Trældommen var sin Undergang saa nær, at et udtrykkeligt Lovbud mod den fandtes ligesaa unödigt som at tage længere Hensyn til den i Lovgivningen. Ved Udtrykket i Landværnbalken om Landstorm: „da skal fare baade Thegn og Træl" (III 3) er maaske ikke uvigtigt, at der fortsættes: „ef þess þarf við", dette Tillæg findes nemlig ikke i den ældre Gulethingslov, som den er os over-

leveret; men intet er naturligvis heller i Veien for, at det kan have staaet i andre Exemplarer af Loven, der ere blevne lagte til Grund ved Omredactionen. Imidlertid er det ogsaa muligt, at det netop er indkommet ved Lovforbedringen og Udtrykket „þegn ok þræll" er da mere end blot Formel, som det almindelig er blevet opfattet: det er da netop et Spor til en saadan Uvished, om Trælle fandtes eller ikke (dog var dette jo let at komme efter, om der var blevet lagt Vægt derpaa).

Andre saadanne Spor efter Trællevæsnet er den oftere forekommende udtrykkelige Nævnelse af frels Mand: om Kokken paa Ledingsskibene: „Nú ef frjáls maðr gengr í matgerð á skipi", III 10. „Ef maðr selr frjálsan mann", IV 7. „frjálsir menn ok fulltíða", IV 10. „Ef maðr bindr frjálsan mann", IV 10. „Nú kaupir maðr verk at frjálsum manni", VIII 22 og lignende endnu stærkere Mindinger i Jons Christenret (der dog maaske holder sig strengere til de ældre Originaler) f. Ex. at Vidnet ved Dödfödsel skal være „frjáls kona" c. 5, det udtrykkelige Tillæg i samme Capitel om Tiggerkvindes Barn, at alle Fylkesmænd skulle föde det Gud til Tak, „en eigi sèr til ánauðarmanns" (cfr Fr. l. c. 2), endelig Opregnelsen af de Mænd, der ei kunne gjöre Testamente, da de ikke raade selv for sin Villie, hvilken begynder: „þrælar ok ærir menn" etc., NgL II p. 350 Not. c. 16. Dette sidste Sted har, saavidt vides, heller ikke nogen Analogi i de tidligere Love, hvoraf det kunde være en Reminiscens, det kan ogsaa neppe nok anses for tilstrækkelig forklaret ved at antage det for en blot abstract theoretisk Classification uden Hensyn til for Haanden værende Forhold.

Til i den nyere Landslovs Taushed om Trællevæsnet ikke at se et fuldkommen afgjörende Bevis for, at ingen Træl mere fandtes, ledes man ogsaa ved Analogi fra Danmark: i den jydske Lov (udstedt 1241) er, kan man sige, den hele ældre charakteristiske Trællelov indskrumpet til den ligesom tilfældig i Capitlet om Fledföringer henkastede

Sats: „Hwa sum thræl havær æth flætföring takær. warthæ theræ wærk" 1, 32 (1, 31 om Værger, 3, 2 om Træl i Leding, 3, 32 „thrælbarth", Bryterne i Regelen frie); dog omtaler Allen (Haandbog i Fædrelandets Historie p. 96) Spor af Trældom i enkelte Egne paa Landet endnu i Begyndelsen af 14de Aarhundrede. Alligevel tör sluttes, at Trælle i ethvert Fald var rene Undtagelser i Norge efter den nye Lovs Vedtagelse, saa vi her med Tryghed kunne sætte Tidsgrændsen for Trældom i Norge.

(Om Trællevæsnets Ophör og dettes Henlæggelse til en tidligere Tid, end jeg her har tordet gjöre, henvises forresten til Munch: N. F.s Hist. II p. 963 ff.).

For Fuldstændigheds Skyld maa endnu omtales nogle af de hyppigste Benævnelser for Trætyende. Jacob Grimm har forresten sammenstillet nogle af de vigtigste i sine Rechtsalterth. p. 301-320.

Man. Det almindelige Udtryk for ufrit Tyende, omfattende begge Kjön er man (neutr.). Ordet findes, saavidt vides, ikke i nogen af de övrige germaniske Sprogarter (Grimm RA. p. 301 vil gjenfinde det i det tydske manahoubit, hvad dog altid maa være tvivlsomt). I Gmln. derimod forekommer Ordet hyppigt, allerede i Edda Hkv. Hb. II 3, Skv. III 67, Atlm. 66, Gróttas. 1, 4, 8, 15, og i Lovene særdeles ofte: man, mansmaðr, man hèrrænt, hèrlenzkt-útlenzkt. Ordet er rimelig af samme Stamme som maðr og synes at betegne Mennesket som villielöst Væsen, bruges derfor ogsaa hyppig i Digtersproget om Kvinde, især ugift, forekommer ikke i plur. uden i en Digteromskrivning Sonart. 13 (se Egilss. Lex. poet. s. v. man).

Hjún omfatter den hele Husstand, der tilföies undertiden ánauðig til speciel Betegnelse af det ufrie Tyende.

Þræll. Sædvanligst nævnes den mandlige ufrie þræll[1]

[1] Edda: Hávam. 86, Harbarðslj. 24. Völkv. 37. Rígsm. Atlam. 43, (illþræll 59), 93.

(saaledes ogsaa i Svensk og Dansk), Ordet forekommer ikke i de sydgermaniske Sprog uden i Angelsachsisk þræl (obsol engl. thrall), hvor det dog almindelig antages indfört ved de Danske (se Schmid, Gesetze d. Angls. Glossar, 2te Aufl. — sermo lupi — Grimm, RA. p. 303, paa hvilket sidste Sted bemærkes: „Ableitung dunkel; aber die τράλλεις, thracische söldner und knechte, stimmen buchstäblich" — en Ideeassociation, som ogsaa findes i Ihres Glossar p. 947. Paa et andet Sted antyder Grimm en Afledning, der synes simplere: Gesch. d. deutsch. Spr. I p. 283, 2te Aufl. ad v. τρέχειν goth. þragjan ags. þrage cursus; sollte das altn. þræll servus nicht eigentlich besagen cursor, der des herrn befehl eilends ausrichtet? dann väre auch in ahd. eigenname Wolfdregil, Wolfdrigil dregil cursor enthalten. (Det forundrer, at ikke Rigsmaals gengilbeina er nævnt i Sammenhæng hermed). Stammen i det got. þragjan löbe, angls. þrag (fem.) kunde, i Gmln. lyde þrá (fem.) med den sædvanlige Vocalforlængelse efter bortfalden svagere Consonant (tagr-tár): i Got. betegnedes da endnu den rumlige Afstand, i Angls. ogs. Tid (lange þrage oftere), medens i Gmln. þrá betegner (Sindsstemningen, der gjör Tiden lang?) Længsel, Savn (Langeweile, „ljótar nornir skópu oss lánga þrá" Skv. III 7) og al den dermed fölgende bittre Stemning i mangfoldig Afvexling (se de herhenhörende Ord i Haldorsens Lex. Gul. l. 167: þrásk). En Afledning med -ill (-ilr), der i Regelen medförer Omlyd, vilde her give den gmln. Form þræll (svarende til et tydsk dragil eller dregil) — lignende Udfald af Vocalen i Afledningsendelsen viser f. Ex. forsjáll, úforsjáll — at her ingen Omlyd findes maa være en Fölge af, at en anden Afledningsendelse er brugt (-all, -ull). I andre lignende, men senere Afledninger er Endelsen undertiden bleven staaende fuld f. Ex. Navnet þráinn (þróinn). Ordet þræll efter denne Dannelse vilde være malende nok om den Hjemmet savnende hærtagnes Stemning, ligesom det er modtageligt for al den Fortolkning til

det værre, som den theoretiske Opfatning af Trællecharakteren — þrályndi — indböd til. At forklare þræll efter Stammen þrae's oprindelige Betydning som Löber, cursor, vilde jeg i hvert Fald være mindre tilböielig til, fordi Ordet synes dannet i de nordgermaniske Mundarter, hvor Stammeordet ei længere findes i hin Betydning af Löb, ligesom ogsaa Trællene vel aldrig have været synderlig kjendte for Hurtighed uden hvor det gjaldt Livet. (Ogaaa Grimm RA. p. 308 vil omvendt forklare de tydske lazi og liti af got. lats, gmln. -latr, og minder om Hels Træltyende Gánglati og Gánglöt).

Det tydske dregil er imidlertid den mindst sædvanlige Form (I Graffs Althd. Sprachsch. V p. 500 skrives tregil m. bajulus, wazar, tregila, Wolftrigil [Wolfdregi, drigi], scildtregil, feztregela?, samentregil, kun tautragil forekommer med Variant taudragil, taudregil, taudrail: „si quis in geniculo transpunctus fuerit aut plagatus, ita ut claudus permaneat, ut pes ejus ros tangat, quod Alamanni tautragil dicunt". L. Alam. tit. 65. L. Bajuv. tit. 5, 17 og dorndragil: avis, dregil, drail, dral (cfr Björn Hald. lóuþræll: scolopax). Jfr Grimm, RA. p. 94, 630. (Gramm. II p. 109); det synes derfor rimeligere og mere stemmende med den overleverede Betydning bajulus: ἀχθοφόρος at udlede dette tregil af tragan gmln. draga, om end ogsaa ellers Lydovergangsregelen paa lignende Maade brydes (som i tregil for dregil) i Ord, hvis Identitet er sikker, f. Ex. þurs, tydsk turs. Og da nu i Gmn. foruden det reflexive þrásk (aabenbart i Forbindelse med Neutr. þrá: pertinacia, contumacia og de deraf afledede Ord þrár, þræta o. s. v.) ogsaa forekommer Verbet þreyja (þráða): henleve Tiden i Sindsstemningen „þrá" (fem.), længes, ledes man snarere til for Stammen þrá at söge en Rod þrau, þrav, der maaske er at gjenkjende i det oldht. drûen (drôen, drôjan), angls. þrówjan: pati (cfr oldht. druunga passio, drôa passio, onus og det til samme Rod rimeligvis som Causativ hörende

oldht. drawjan true, drawa Trudsel og det angels. þreávjan, þreá, hvorhen ogsaa det gmn. þrá n., þræta, engl. threat o. s. v.).

Efter denne Etymologi maatte da den oprindelige Betydning af þræll vel være: „den lidende", „den Tvang udholdende" ɔ: ánauðugr.

Sveinn. Sveinn findes i Edda ikke afgjort brugt om ufri, i Harbardslj. 1 synes dog „sveinn sveina" om Færgekarlen at være sat i Modsætning til fölgende Strophes „karl karla" hvilket sidste ogsaa har en vis foragtelig Farve (jfr Helgkv. Hb. 22: „era þat karls ætt er á kvernum stendr") og Gulethingslovens karl og kerling om Lösingsparret. I Rigsmaal er derimod Sonr og Sveinn Navne paa Sönner af Jarl og Erna. I Gmlht. og Angls. bruges svein - svân om Hyrder (Grimm RA. p. 304), dog ikke bestemt om trælbundne — saadan findes i Angls. specielt nævnt: þeówswân, Schmid Ges. d. Angls. Anh. III. Absalon i sit Testament „Eschillum Bathsven libertate donavit", cfr angls. bâtswân (boatswain). Den hyppige Brug af Svein som Egennavn og som Apellativ om Börn og unge Mænd hos de nordiske Folk viser, at oprindelig intet Bibegreb af Ufrihed hæftede ved Ordet, at det snarere kun betegnede den unge Alder, den i hvilken ogsaa Vikingerne vel toge sine fleste Træleevner (ovf. p. 75, puer, παῖς). Og i de norske Love er sveinn en ligesaa charakteristisk, om end ikke saa hyppig Betegnelse af den ufrie som þræll (Gul. l. 57, 69, 71, 163, 223, 300). (I Frostethingslovens XIII 2: „En landbúi skal engum manni lofa reit at gera nema syni sínum ok sveinum eða frjálsum manni þeim er vinnr með hánum, nema leyfi landsdrottins sè til", er i nyere Landslov VII 18 rettet: „sonum sínum ok verkmönnum"). At sveinn saaledes uden Anstöd kunde bruges baade om ufrie og de fribaarne unge har vel sin Forklaring i begges, som vi have set, temmelig lige Umyndighed.

Þýr, Þý. Kvinden, der i Rigsmaal ved Træl bliver

Stammoder til Trælles Ætter nævnes þýr (alm. þý-þýjar). Ordet forekommer videre i Edda: Hkv. Hb. II 2 (svag Form þýja), Skv. Fb. III 45, Atlam. 93, Gudrkv. 15, (Hervar. s. c. 13, 14, þýjarbarn), i Prosa derimod er det sjældent, findes i Lovene maaske ikke uden i Genit. Sing. þýjar (sc. sun) Fr. l. IX 1, derimod kjende vi derfra þýborinn. Det tilsvarende Masculin findes i Gmln. neppe uden i de ovenfor (p. 48-49) anförte Navnesammensætninger og imellem Trællenavne þírr, SnE I 532, 562, og i Sammensætningen leiðiþir, SnE I 312, Skáldskpm. 22. I de beslægtede Sprog forekommer Ordet i begge Kjön. Got. Ulfil. þius Nehem. 5, 16. Luc. 16, 13 for *οἰκέτης* (dog: „*οὐδεὶς οἰκέτης δύναται ϑυσὶ κυρίοις δουλεύειν* [skalkinôn] vulg. servus). þiumagus (gmln. vilde lyde þýmögr) *παῖς*, puer. Matth. 7, 16, Luc. 1, 54. — þivi (st. Fem. 4) *παιδίσκη*, ancilla. Matth. 26, 69. Marc. 14, 66, 69. Verbet forekommer i Got. endnu i stærk Form: þivan (þau, þêvum, þivans): „tjene" — svag Form (þivaiða) gjöre til Tjener, hvortil svarer det gmln. þjá eg. þýia (som týja Fafnm. 6, tjá) — Gmlht. har diu, deo (dewes) servus kun i Navne og andre Sammensætninger (deomuot, Demuth) diu, diwa: ancilla — ligeledes i Sammensætninger. Verbum diwjan, dewjan; humiliare. Angls. þeôw: servus, þeówen, þînen, ancilla, Verb. þeôwjan. (Forresten se Grimm RA. 303. Gramm. II 532. Graff V 87).

En Afledning af samme Stamme er þjónn, þjóna, Betegnelser for Tjenerstilling i Almindelighed (dog þjónka strængere).

Ambátt. Den i de nordiske Sprog almindeligste Benævnelse for Trælkvinde er „ambátt" (Edda: Hamh. 20, Hkv. Hb. Indl., Skv. Fb. III 67, Oddrgr. 31, Gróttas. 1, Rígsm. 13) et Ord, hvis Etymologi, hvor almindelig udbredt det end er i alle Mundarter, dog endnu er dunkel. I Gmln forekommer kun denne Hunkjönsform, det tilsvarende oprindelige Masculin frembyder Ulfila, af hvem andbats bruges

svarende til *διάκονος, ὑπηρέτης*, minister. Matth. 5, 25. Marc. 10, 43. 54, 65. og saaledes andbahtjan, andbahti (n.), altsaa om den mildere Hörighed, ikke som det norske ambátt, Trælkvinde i streng Forstand; denne egentlige Trældom betegnes i Got. ved skalks, skalkinôn, skalkinassus f. Ex. Marc. 10, 43: „Ak sahvazuh saei vili vaírthan mikils in ïzvis, sijái izvar andbahts, *διάκονος*, minister", 44: „Iah saei vili ïzvara váirthan frumists, sijái alláim skalks-*δοῦλος*, servus". Ordet er blevet identificeret med det latinske ambactus, brugt af Cæsar bell. gall. 6, 15 om de galliske Hövdingers Ledsagere, og af Festus opfört som et hos Ennius forekommende gallisk Ord for servus, medens et Glossar har: ambactus *δοῦλος μισθωτός, ὡς Ἔννιος* — det maa da være Laaneord i det galliske Sprog fra Germanien. Se imidlertid Grimms udförlige Behandling af Ordet, Gesch. d. d. Spr. I p. 93 ff., jfr p. 118, 374, 380, 2te Aufl., der dog vel mere viser den Lærdes Allestedsnærværelse end overbeviser. Sikkrest er maaske endnu den rigtignok fjerne Sammenstilling med sanskr. bhadsch (भज्) colere. — Det tydske ampaht og angls. ambiht betegne som i Got. Tjener i Almindelighed: Beov. V ar and ambiht, Cædm. þá Abraham spræc to his ombihtum, rineas míne. I vort Folkesprog minder embætta, ambætte endnu om Ambaattens Syssel, jfr Aas. Ordb.

Kunik: Die Beruf. d. schwed. Rodsen I p. 33 nævner imellem Exempler paa Udstödning af Nasal ved Overförelse af nordiske Ord i det slaviske Sprog ogsaa „ambátt - Ildednukx" (jabednik) og bemærker senere II p. 179 Not: „Der russische jabednik war unter den ersten Rurikern nur ein „fürstlicher Beamter" und hat erst später den Nebenbegriff von „Rechtsverdreher" bekommen". Sammenstillingen af ambátt med det afledede jabednik istedenfor med Ildeda (jabeda Chicane, Rænke), Stammeordet for den lille herhenhörende Ordklasse maa være valgt med Hensyn til Embedsstillingen. Er jabednik virkelig Laaneord og dannet af

Stammen i ambat, viser i alle Fald vel Afledningen med -„nik" at allerede da det tilsvarende Masculin manglede i det svenske Sprog.

ÁNAUÐUGR. Trællestillingen betegnedes ved ánauð (Skírnm. 24) og derefter den trælbundne ánauðugr, Atlm. 60, den paa hvem Nöd, Træltvang laa. — Ordet er almindeligt i de norske Love, i Svensk og Dansk skrives Ordet almindelig annöþug, uvist om n's Fordobbling er blot graphisk eller bevirket ved en ellers usædvanlig Bibeholdelse af Slutnings-n'et i Præpos. á (oprindelig ana - an angl. on), idet det stöttedes af fölgende n i nöþug. Paa Runestenen ved Fiuckby i Uppland læses: „Jufur — kuam an Krikhafnir" ɔ: „Jöfurr kom á Grikh.", hvorom Säve, Nord. Univ. tidsskr. 3die Aargang, 4de Hefte p. 106. Verb. áneyða Kgsp. c. 55.

BRYTI — DEIGJA. Dannelsen af bryti, Maduddeler, Skaffer (Atlm. 57) fremgaar klart nok af Udtrykket brytja á diska. Det tilsvarende deigja (Ægdr. 56) derimod er af mindre klar Afledning; man kunde tænke paa det got. deigan (dáig, digum, digans) ælte, danne, forme — dáigs, Deig — og finde en Stötte for denne Udledning og Betydningen „Bagerske" i de angels. Ord: hlâford (hlâfweard) og hlæfdîge, forsaavidt hlâf-hlæf her virkelig svare til det gmln. hleifr Brödlev, i hvilket Fald det norske, svenske og danske lavard maa være Laaneord. Jfr Munch II p. 965.

Ordet Budeigje maatte da være dannet, efterat denne oprindelige Betydning af Deigje var glemt.

KEFSIR. Mellem Trællenavnene i Rigsmaal forekommer kefsir, hvortil det svenske kæfsir, kæpsir svarer, dog forekommer det i de svenske Love kun om Mand i Samliv med Frille og ikke heller altid om Træl i dette Forhold f. Ex. ÖgL. Ærfþb. 18: „Nu ma egh þæn annan lösa sum sjalvær ær löstær og egh þa kunu sum han ær kæpsir til." Giptb. 29, 2: „Nu gangær fostre mans æfte fostru (udenfor Ægteskab) þa a egh kæfsir i barnum" (d. e. Börnene tilhöre Moderens Eier) — saaledes ogsaa Vgl. I Giptb. 4, 4. II

Gipt. 3: „vil þræl huskono fa. givi tva öræ til siængh hennær þem þer hana a. ikki a kiæfsir i barnom" (hvor sidste Passus ikke er at forbinde med nærmest foregaaende om Træls lovlige Ægteskab, men at fortolke efter ÖgL.

Grimm, Gesch. d. d. Spr. I p. 13 bemærker: „dem ahd. chëpisa pellex, mhd. këbese, ogsaa cifese wurde ein goth. kibisa, kibiza zur seite stehen, altn. bedeutet kéfsi oder kéfsir servus molestus (? Björn Hald.), wie auch πάλλαξ, παλλακίς, παλλακή sowol magd als kebse bezeichnen. sicher wurden die kebsen meistentheils geraubt oder aus unfreien mädchen gewählt. Not.: chëpisa scheint mit chupisi tugurium (Graff 4, 359) unmittelbar verwandt, sie wurde in einer schlechten hütte (γύπη καλύβη) gehalten, im gegensatze zur frau".

Jeg tror, at man ikke af de nordiske Sprog tör slutte, at kepsir og chepisa o. s. v. oprindelig have betegnet Mand og Kvinde i Trællestilling; derimod have disse Ord vel været brugte med Hensyn til Samliv udenfor Ægteskab (hvorfra ogsaa Grimm i sin Etymologi gaar ud), og Grunden til at kefsir opföres mellem Trællenavne i Gmln. og ogsaa i de svenske Love nævnes nærmest i Forbindelse med Trældom, maa söges i, at Trællenes ægteskabelige Samliv i den ældste Tid vel almindelig var blot contubernium ordnet efter Herrens Villie.

Den yngre Edda opregner som Trællenavne, Skáldskpm. c. 65 I p. 532: Heitir ok þræll: kefsir, þjónn, önnúngr, þírr", c. 75, I p. 562: „þjónar, þrælar, þírr, önnúngar, verkmenn, kefsar ok vílmegir". Grág. Kristin. l. p. 17: „þat er önnúngsverk ef maðr vinnr hvern dag þat er búandi vill". Vílmegir betegner „usle Folk" — víl (neutr.) Jammer, Elendighed — vi have fundet Ordet i Bjarkemaal, forekommer ogsaa i Hávam. 135, om end ikke tydeligt i Betydning af Træl. SnE II 496 tilföies: „lini, stafklápr, lydda".

Ved de svenske Loves Fostrer maa erindres, at de

kunne baade være trælbundne og frie, og at der ikke altid distingueres ved Tillæg af annöþog eller frels, men at det maa ses af Lovens Bestemmelse om ufri eller fri menes (i sidste Fald er Fostren vidnefór, eiendomsberettiget og kan forbryde sit Gods til Deling mellem Sagsöger, Herred og Konge; Herren har dog endnu ván [Arvehaab] til ham og kan sælge denne Ret — ÖgL. Dr. b. 13, 2, ibd. 16, Vaþm. 3. Eghm. s. 23, hvilke Citater ved en uheldig Omordning ei ere blevne indtagne paa vedkommende Steder ovenfor). Imellem Ukvædesord opförer ÖgL. Bygd. b. 38 fostre VgL. I Retl. b. 5 II ibd. 7: frælsgivæ, og det er vel dette, frigiven, der betegnes med fræls fostre.

Almindelig oversættes fostre med „hjemmefödt Træl"; noget bestemt Sted i Lovene, der giver denne Forklaring, ved jeg imidlertid ikke at paavise. Da Fostre ogsaa har activ Betydning og, som bekjendt, ofte Trælle sattes til at fostre Familiens Börn (ovf. p. 155) kunde vel efter denne Tillidssyssel Fostre have faaet Betydning af betroet Tjener i Almindelighed, og da saadanne vare nærmest til at blive frigivne, kunde Benævnelsen være bleven bibeholdt om dem ogsaa som lösladte. Den förste Forklaring forekommer dog ogsaa mig rimeligst, ligesom det og om disse Familiens Fostringer kan antages, at de fortrinsvis og oftest bleve frigivne, og Ordets Brug om saadanne deraf forklares.

Sigkv. III's fóstrman kan vel fortolkes forskjellig enten som Tyende, der har fostret vedkommende Eier, eller som jævnaldrende Tyende, der er bleven opfostret med Eieren efterat være givet i Tandgave.

Drottinn. Trællens Herre nævntes drottinn, egentlig vel Anförer i Krig (got. draúhtins Föreren for en drótt, got. draúhts — Verb. driugan, draúh, drugum drugans: gjöre Krigstjeneste), hvorfra Overgangen er let til Betydningen Herre over den i Krig fangne, Trællen. Paa enkelt

Sted, Grág. 102 Vígsl., nævnes Fruen tilsvarende drottníng. Ogsaa i norsk Overs. ere domina og famula gjengivne drottníng og ambátt, gamm. norsk Homiliebog c. 29, ed. Christ. 1862.

Skapdrottinn. Naar Træller er given fri, kaldes hans forrige Herre skapdrottinn, der vel betegner ham som den, der har det nærmeste Opsyn med og Ordning af den frigivnes Sager („láta einn skera ok skapa allt" siges, naar en Sag overgives en anden til Afgjörelse). Denne Brug af skapdrottinn i Betydningen Patron er staaende i de norske Love. I Gul. l. 22 bruges skapdrottinn for drottinn, men i det tilsvarende ældre Brudstykke (Christianiaudg. p. 112) staar drottinn — i c. 67 sættes drottinn i Betydningen Patron, men senere i samme Cap. skrives dog skapdrottinn — i Fr. l. IV 56 bruges skapdrottinn, hvor Tale er om Mand dræbt i Herredet, og der skal afgjöres, enten han er fri eller ikke; men at her bruges den mildere Betegnelse ligger i Sagens Natur — i Eids. Chr. 28 siges rigtignok om þjónn, der har spist Kjöd i Langefasten, at det „skal vera í valdi skapdrottins (hans er á)", om han vil löse ham fri fra Utlegd; men i alle Fald er her vel Tale om höierestaaende Tjener og i det hele taget Capitlet singulært. Andre Steder, hvor Regelen er brudt, har jeg ikke bemærket.

(Trællenes Egennavne vare de almindelige norske Personnavne, enkelte irske undtagne, der nævnes fra Island — Ljúfvina? fra Bjarmeland — det er derfor unödigt her at komme med nogen Opregning).

UDGRAVNING AF EN JÆTTESTUE VED HAMMER.

Et Bidrag til Opfattelsen af de i Steenalderen herskende Gravskikke. Ved V. Boye.

(Jfr Afbildningerne Tab. I-IV).

Da jeg i Sommeren 1863 foretog nogle Udgravninger af Höie i det sydostlige Sjælland, undersögte jeg bl. a. en mærkelig Langdysse ved Hammer, i Hammer Sogn og Herred, Præstö Amt. Det ved denne Leilighed indvundne Udbytte er, saavidt jeg kan skjönne, af en ikke ringe videnskabelig Betydning, idet Fundet har givet et interessant Bidrag til Opfattelsen af den Maade, hvorpaa vort Lands Urbefolkning har nedlagt de Döde i Gravene. Da tillige de sammesteds fundne Oldsager ere ret mærkelige, har jeg troet at burde give en omstændelig Beskrivelse af hele Fundet. Det maa imidlertid bemærkes, at de nedenfor fremstillede Anskuelser af visse Gravskikke, der antages at have hersket i Steenalderen, ikke ere nye; de have alt i længere Tid været Gjenstand for Archæologernes Dröftelser, skjöndt stedse udtalte med stor Varsomhed paa Grund af det ringe Antal af Fund, hvorpaa de ere byggede; de have dog en saadan Betydning, at de fortjene at blive kjendte i en större Kreds af dem, som særligt interessere sig for vore Oldtidsminder.

Langdyssen, som paa Egnen er almindelig bekjendt under Benævnelserne: Steenhöien, Steendyssen, ligger paa en Lod, der tilhörer Gaardfæster Jochum Eilersen[1], kun et Par Skridt tilvenstre for den Vei, der förer fra Kirkebyen

[1] Jeg griber med Glæde Leiligheden til offentlig at takke Herr Gaardfæster Jochum Eilersen for den Beredvillighed, hvormed han tillod mig at udgrave Höien og overlod det Kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn de fundne Oldsager.

Hammer til Ring By[1]. (See Grundplanerne af Dyssen og Jættestuen paa Tab. I). Den ligger i Retningen Öst til Vest og er omtrent 54 Alen lang og ved hver Ende henved 26 Alen bred. Den er tæt begroet med Tjörnekrat, hvilket i höi Grad vanskeliggjorde Undersögelsen.

Ved Basis skal den have været omsat med en Række Stene, men af disse er der nu ikke een tilbage; derimod ligger der paa dens Ryg to Rækker större Stene, der löbe parallelt med hinanden og i Höiens vestlige Ende ere forenede ved to Stene; tæt herved, men indenfor Kredsen, findes fire mægtige Stene, som öiensynligt ere væltede bort fra deres oprindelige Plads; de ere utvivlsomt Levninger af et ödelagt, kisteformet Gravkammer, som vel har staaet i Höiens Jordmasse, men ikke paa dens Bund. Ved den östlige Ende af den dobbelte Steenrække, men udenfor denne, ragede nogle, parallelt med hinanden liggende, store Stene

[1] Ifölge Sagnet skal et Guldsværd være nedlagt i Höien. Der er da ogsaa seet Luer staae ud af den endog om Dagen, ja enkelte have endog seet den staae paa fire röde Pæle. Det er derfor intet Under, at der er blevet gravet efter Skatten, men naturligvis uden Held. Thi den förste Gang forekom det Skattegraverne, at den nærliggende Ring By stod i lys Lue, hvorfor de ilsomt begave sig derhen — men der var intet i Veien. En anden Gang saae de et Hölæs, trukket af en Hane, komme ud af Höien, hvorover de bleve saa forskrækkede, at de löb deres Vei uden at fuldföre Arbeidet. At slige Sagn nok kunne have en vis Betydning, naar de blive samlede med behörig Kritik, skal jeg villig indrömme; men det Afguderi, som for Öieblikket drives med saadanne „Skjemter, Emter og Klemter", er næsten ubegribeligt. For Gravhöiene som saadanne have de slet ingen Betydning, ligesom de Egennavne, hvormed Sagnene have udstyret de fleste Höie, ere uden nogen Betydning; Frodehöi ved Værebro f. Ex., hvor Saxo efter Sagnet lader Frode den Fredegode være begravet (libro V, Stephanii Udgave S. 96) er kun en almindelig Langdysse fra Steenalderen (see Worsaae: Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhöie, S. 89-91).

frem af Jorden, og da de syntes at være Dækstenene til et Gravkammer, blev der foretaget en Udgravning paa dette Sted, efterat en Deel Tjörnebuske var bleven skaaren bort.

Det viste sig da, at de vare Dækstenene til en Jættestue, der stod i Retningen Nord til Syd. Disse store Gravkamre træffes kun meget sjældent i Langdysserne, hvorimod de i Regelen ere omgivne med en rund Jordhöi. Da Bunden af dette Kammer endog laae dybere end Höiens Bund, og da det fremdeles laae udenfor Steenrækken, er det sandsynligt, at Jættestuen ikke er bygget paa samme Tid som det nu forstyrrede, kisteformede Gravkammer i den vestlige Ende af Dyssen, men snarere opfört i en noget senere Tid.

Jættestuens Construction var iövrigt kun mærkelig ved den korte Indgang fra Kamrets östlige Side, idet denne kun var $2^1/_2$ Alen lang, men $1^1/_2$ Alen höi og $1^1/_4$ Alen bred; den bestod af 4 Sidestene, som vare dækkede med 2 mindre Stene.

Kamret bestod af 12 meget store Side- eller Bærestene, hvoraf enkelte vare flakte, med de jævneste Flader vendte ind imod Gravrummet. De stode ikke tæt op til hinanden, hvorimod de derved opstaaede Mellemrum vare omhyggeligt udfyldte med Jord og smaa, deels flakte, deels runde Stene; disse have saaledes paa eengang tjent til at stötte Sidestenene, forhindre den udenfor værende Jordmasse fra at skride ind i Graven og danne et yderligere Værn mod udefra kommende Vold. Ovenpaa Sidestenene var der tvers over Kamret lagt 3 meget store og 2 mindre Dækstene, som dog ikke sluttede tæt til hinanden overalt, dog vare de saaledes fremkomne Aabninger udfyldte med smaa Stene. To af Kamrets nordostlige Sidestene stode noget længere fra hinanden end de andre, hvorfor der paa dette Sted var indsat en flad, höi og flækket Steen med den smale Kant ind mod Graven; da den nordlige Dæksteen ogsaa hvilede paa den, har den tillige dannet en yderligere Stötte for Dækstenen (see *a* paa Grundplanen af Jættestuen, Pl. I).

Det saaledes hegnede Gravkammer havde omtrent Form som en langstrakt Oval eller en uregelmæssig Rectangel med afskaarne Hjörner. Fra Nord til Syd var det 9 Alen langt, ved Indgangen fra Öst til Vest 3 Alen bredt; dets Höide eller Dybde udgjorde lidt over 2 Alen, paa enkelte Steder lidt mere, da Bunden ikke var lige jævn overalt. Bunden endelig var dækket med flade Stene, omtrent af en Qvadratfods Störrelse, der dannede et Gulv og hvilede paa den naturlige Mergel. Indgangen til Graven fandtes omtrent midt paa Kamrets östlige Side, noget nærmere dets nordlige end dets sydlige Ende.

Uagtet de Tjörnebuske, hvormed Höien var overgroet, kun vare smaa, havde deres Rödder dog trængt sig saaledes ned mellem Dæk- og Sidestenene, at enkelte af disse vare blevne skudte bort fra deres Plads, hvorved en stor Mængde Muldjord var falden ned i Graven; to af Dækstenene truede med at falde ned i Kamret, og det var derfor nödvendigt at vælte dem bort, da en rolig og nöiagtig Undersögelse af Graven ellers vilde være umulig.

Efterat Muldjorden var bleven fjernet, viste der sig omtrent i en Alens Dybde et Lag flade Stene, der vare leirede ved Siden af hinanden over hele Kamret og dannede ligesom et Loft. De laae öiensynligt i deres oprindelige Stilling, hvorfor det ikke kan antages, at de enkelte Dæk- og Sidestenes Udskriden fra deres Pladser kan have udövet nogen Indflydelse paa de gravlagte Skeletters og Oldsagers gjensidige Stilling, en Omstændighed der har særlig Betydning ved Bedömmelsen af Fundets Characteer.

Umiddelbart under dette Dække af flade Stene forekom en Mængde ubrændte Menneskeknokler, hvis Antal var forbausende stort i Forhold til den Plads, de optoge i Kamret. Selv kun tilnærmelsesviis at angive Tallet paa de gravlagte Liig var imidlertid umuligt paa Grund af den gjennemgaaende Uorden, der herskede i hele Oldsaglaget, saa at det end ikke lod sig gjöre at forfölge eet Skelet i

sin Heelhed. Dog synes det, at enkelte Liig havde været begravede i en siddende eller sammenböiet Stilling langs Sidestenene, medens ganske faa kunde antages at have ligget udstrakt paa Kamrets Bund; men hvorvidt dette forholdt sig saaledes, kunde ikke bestemt afgjöres.

Den langt overveiende Mængde af Knoklerne derimod laae sammenhobet dyngeviis og i den störste Uorden, man vel kan tænke sig. For at give et Begreb derom, skal jeg blot anföre nogle Exempler: paa eet Sted laae Brudstykker af en Hovedskal saa tæt udenom en anden, at de ikke kunde skilles fra hinanden uden at gaae itu; paa et andet Sted vare Levninger af Bækkenknokler ganske tæt ompakkede med Skaar af Leerkar; paa et tredie Sted fandtes en Armknokkel stikkende gjennem Brudstykket af en Hovedskal, og saa fremdeles. Knokkelmassen var desuden ikke ligelig fordeelt overalt i Kamret, men forekom i forskjellig Tæthed, saa at det saae ud som om Knoklerne vare leirede i Dynger; i Kamrets sydlige Ende var der endog en Plads, hvor der kun fandtes en Stridsöxe og to Meisler, men ikke een Knokkel. Spredte mellem de forskjellige Skeletdele laae flade Stene, muligviis Levninger af Steendækker som det ovenbeskrevne; forskjellige Vaaben og Redskaber af Flint; mangfoldige Skaar af Leerkar, tildeels med gamle Brud; en Mængde Brudstykker af Ravperler; Kulbrokker og mange tilhugne Flintstene, hvilke sidste vare hvidbrændte og revnede og altsaa maae have været udsatte for en heftig Ild; yderligere Spor af Brand viste sig paa to smaa Stykker af Knokler, der vare stærkt svedne. Disse vare leirede saaledes (ved *b* paa Grundplanen), at de paa ingen Maade kunne antages at være komne ind i Graven senere end de andre Knokler, hvilke ikke havde nogetsomhelst Mærke af Brand.

I Gangen laae Levningerne af et stærkt oplöst Menneskeskelet, som var ubrændt og vendte Ansigtet mod Nord, og med Knæerne op mod Brystet. Tæt ved dette forekom endnu mere oplöste Levninger af et andet, ligeledes

ubrændt Menneskeskelet. Ved disse fandtes kun et Par almindelige Flintflækker.

Forinden jeg indlader mig paa en nærmere Forklaring af Særegenhederne ved Gravfundet: Steendækket, Knoklernes uordentlige Leiring og de særdeles stærke Spor af Brand, skal jeg först give en ordnet Beskrivelse af de Kunstproducter, der fandtes mellem Knoklerne. Det var aldeles umuligt at komme til nogen Erkjendelse om, ved hvilke Liig de oprindeligt havde været nedlagte; derimod er der ved Bogstaver paa Grundplanen af Jættestuen angivet de Steder, hvor nogle af dem forekom sammen, uden at det iövrigt kan afgjöres, om de ogsaa ere blevne nedlagte i samme Orden; de övrige laae hver for sig. Alle disse Gjenstande opbevares nu som et samlet Fund i det Kgl. Museum for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn (Nr 21,107-21,139) og kunne henföres til fölgende forskjellige Klasser:

A. Værktöi af Flint.

a. 7 Smalmeisler, nemlig:

1. En firsidet Smalmeisel, der er $7^{11}/_{12}$ Tom. lang og omtrent 1 Tom. bred. Den er sleben paa alle fire Sider; jfr Fig. 13 paa Tab. III i Nord. Tidssk. for Oldkyndighed, I. (21,117.)

Den laae i den nordlige Deel af Kamret (ved *f*) sammen med Kilen Nr 8.

2. En lignende Smalmeisel; den er $5^1/_6$ Tom. lang og $^5/_8$ Tom. bred. (21,118.)

3. En lignende Smalmeisel, $5^1/_6$ Tom. lang og ved Eggen $^7/_8$ Tom. bred; jfr Fig. 22 i MnO. Banen er smal, og tæt ved den er der udspaltet en lille Flække eller Flise. (21,118.)

Nr 2 og 3 laae sammen med Stridsöxen Nr 23 i Kamrets sydlige Ende paa en flad Steen og paa en Plads, hvor der ikke forekom Knokler, (ved *i*).

4. En lignende Smalmeisel, 8 $^7/_8$ Tom. lang og $^3/_4$ Tom. bred. Den er sleben overalt paa de tre Sider; paa

den fjerde derimod kun henimod og paa Eggen. Dens Bane bestaaer af Flintens naturlige Overflade og har tydelige Spor af Slag. (21,116.)

5. En lignende Smalmeisel, $4^3/_4$ Tom. lang og $^5/_8$ Tom. bred. Den er tildeels sleben. Banen er buet eller afrundet paa den ene Side ved smaa, parallele Tverslag. (21,115.)

Den laae i den vestlige Side af Kamret (ved *c*) sammen med den flade Kile Nr 14.

6. En meget smukt tilhuggen Smalmeisel, $10^5/_8$ Tom. lang og 1 Tom bred (Tab. II, Fig. 1). Den er kun sleben henimod og paa Eggen, hvor den er smalest. (21,114.)

7. En $5^5/_8$ Tom. lang, meget raat forarbeidet Smalmeisel, der dog er sleben ved og paa Eggen (Tab. II, Fig. 2). Den er tykkest og bredest ved Banen, og dens ene Bredside er udspaltet med eet Slag; den er sandsynligviis tildannet af et andet Redskab. (21,115.)

b. 6 almindelige Kiler, nemlig:

8. En firsidet Kile med Bane, $10^3/_4$ Tom. lang og ved Eggen $2^3/_4$ Tom. bred (Tab. 2, Fig. 3). Den er kun tildeels sleben paa Bredsiderne og slet ikke paa de smale Sider. (21,107.)

Den laae i den nordlige Deel af Kamret (ved *f*) sammen med Smalmeislen Nr 1.

9. En lignende Kile, $8^2/_3$ Tom. lang. Den er beskadiget paa Eggen. (21,107.)

10. En lignende Kile, men meget massiv og med buet Eg (Tab. II, Fig. 4). Den er $5^3/_4$ Tom. lang, $2^1/_4$ Tom. bred og $1^3/_8$ Tom. tyk. (21,108.)

11. En lignende Kile, $5^1/_2$ Tom. lang og $1^1/_2$ Tom. bred og tyk. (21,108.)

12. En lignende Kile, men med udvidet Eg; $4^3/_4$ Tom. lang. (21,108.)

13. En $4^5/_8$ Tom. lang Kile, der er buet paa den ene og flad paa den anden Bredside (Tab. II, Fig. 5 a og

b). Den har sandsynligviis været benyttet som Skaröxe. (21,109.)

c. 9 flade Kiler;

enkelte af dem have rimeligviis været benyttede som Meisler eller maaskee endog som Vaaben.

14. En 7 Tom. lang Kile, kun $^1/_2$ Tom. tyk (Tab. II, Fig. 6 a og b). Den er smalest ved Banen, hvor den er omtrent $1^3/_8$ Tom. bred og bredest ved Eggen (omtrent $2^1/_2$ Tom. bred). Den er særdeles omhyggeligt og smukt tilsleben paa Bredsiderne, især ved Eggen, hvor den har en glimrende Politur og er opsleben paany efter en Beskadigelse. Noget fra Eggen sees nogle meget stærkt glindsende Pletter (een af disse er antydet ved en mörk Plet, ved x), der muligviis ere Mærker af, at den har været skæftet[1]. Den Omhu, hvormed denne Kile er forfærdiget, synes at antyde, at den har været brugt som Vaaben, hvortil den maa have egnet sig fortrinligt. (21,111.)

Den laae i Kamrets vestlige Side ved Smalmeislen Nr 5 (ved *c*).

15. En $4^3/_4$ Tom. lang Kile, som tildeels er sleben paa de to brede Sider og paany opsleben paa den ene af dem. Den er omtrent lige bred ved Banen og den buede Eg og har paa flere Steder Mærker af Gnid. (21,113.)

16. En $5^7/_8$ Tom. lang Kile, bredere ved Eggen end ved Banen og sleben paa de to brede Sider. (21,112.)

17-22. Sex lignende Kiler, som i Længde variere fra 4 til $5^2/_3$ Tom. Flere af dem ere opslebne paany og

[1] Om disse Gnidflader henvises til Professor J. Steenstrups Afhandling: „Imod Hr Professor Worsaae's Tvedeling af Steenalderen. Et Bidrag til Forstaaelsen af Steenalderens Kultur her i Norden." Kbhvn. 1862. S. 31 og 51. (Særskilt Aftryk af „Oversigt over det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forhandl." for November 1861, S. 333 og 353).

have betydelige Mærker af Gnid. (21,110, 21,112 og 21,113.)

B. Vaaben.

Af Gjenstande, der beviisligt have været benyttede som Vaaben, fandtes kun 4 Stykker, nemlig:

23. En Stridsöxe af en smuk, hvidspættet Grönsteen, og som er forfærdiget med særdeles Smag og Dygtighed; den er $5^1/_2$ Tom. lang og ved Skafthullet $2^1/_8$ Tom. bred og $^7/_8$ Tom. tyk (Tab. II, Fig. 7 a og b). Fra Banen hæver sig en bred og buet Kam, der gaaer lige til Skafthullet, og Eggen er stærkt udvidet og buet. Skafthullet er derimod kun lidet og paa en ufuldkommen Maade udboret fra begge Sider. Paa Eggens ene Side er der udslaaet nogle Fliser, der enten maae hidröre fra en Beskadigelse eller maaskee snarere fra et Forsög paa at skærpe den. (21,112.)

Den laae i Kamrets sydlige Ende (ved *i*) sammen med Smalmeislerne Nr 2 og 3.

24. En 8 Tom. lang, lancetformet Lansespids af Flint (Tab. III, Fig. 8); den er smukt tilhuggen; paa Skaftenden sees Flintens naturlige Overflade. (21,119.)

Den forekom i den nordlige Ende af Kamret (ved *e*) sammen med Flintredskabet Nr 27 og Flintflisen Nr 81.

25. En $6^1/_4$ Tom. lang Lansespids af Flint (Tab. III, Fig. 9). Den er mindre godt tilhuggen og er noget vel tyk henimod Spidsen, hvor den paa den ene Side har ligesom en Knude. Paa samme Side er den ved Skaftenden tilhuggen langs Kanterne med smaa Slag. (21,120.)

26. En 2 Tom. lang, tresidet Pilespids af Flint med Skafttunge (Tab. III, Fig. 10). Den er ligeledes mindre godt tilhuggen og har ligesom en Knude ved Spidsen paa den ene Side. Man skulde næsten troe, at dette Stykke og Lansespidsen Nr 25 vare forfærdigede af den samme Mand. (21,121.)

Den fandtes ved den vestlige Side af Kamret (ved *d*) og tæt ved Smalmeislen Nr 5 og Kilen Nr 14.

C. Redskaber, hvis Bestemmelse man ikke kjender, Flækker og Fliser af Flint.

De udgjöre tilsammen 56 Stykker, nemlig:

27. Et særegent Redskab, der er tildannet af en tyk og $5^1/_4$ Tom. lang Flække, flad paa den udspaltede Side (Tab. III, Fig. 11). Paa den ene Kant er det tykt, buet og tilhugget med en Mængde smaa Slag, hvorimod den anden Kant er lige og skarp. Paa den ene Ende sees endnu Flintens naturlige Overflade, medens det ved den anden Ende er afhugget med eet Slag. (21,125.)

Det laae i Kamrets nordlige Ende sammen med Lansespidsen Nr 24 og Flisen Nr 81.

28. Et noget lignende Redskab, der er $4^1/_2$ Tom. langt og $^3/_4$ Tom. bredt og ligeledes tildannet af en Flække (Tab. III, Fig. 12). Det er med mange smaa Slag tilhugget langs den ene Kant og tildeels paa den buede Ende, hvor Flintens naturlige Overflade er synlig. Den anden Kant er meget skarp, og den smaleste Ende er afhuggen med eet Slag. (21,126.)

29. Et 3 Tom. langt, noget lignende Redskab, der er tildannet af en Flække eller Flise (Tab. III, Fig. 13). Dets ene Kant er tyk, buet og tilhuggen med mange smaa Slag, medens den modsatte Kant er skarp og lige. Undersiden er flad og udspaltet. (21,126.)

30. Et $2^1/_2$ Tom. langt Redskab, der er tildannet af en Flise (Tab. III, Fig. 14). Det er fladt og udspaltet paa Undersiden, hvorimod det paa Oversiden har Flintens naturlige Overflade. Langs den ene Kant og Ende er det tilhugget med mange smaa Slag; den anden Ende, der er smal, har maaskee været indsat i et Skaft. (21,126.)

Skjöndt man ikke med Bestemthed kan angive, hvortil Redskaberne Nr 27-30 have været anvendte, er det dog tænkeligt, at de have været benyttede til at skrabe Huder rene, altsaa som en Slags Garverredskaber.

31. En tyk, 3 Tom. lang og 1 Tom. bred, tresidet Flække (Tab. III, Fig. 15). Den er spidst tilhuggen i den ene Ende. (21,123.)

32. En $3^5/_8$ Tom. lang og $^3/_4$ Tom. bred Flække (Tab. III, Fig. 16 a og b). Den er tyk og noget buet, navnlig paa Oversiden, hvor den, ligesom rundt om Kanterne og Enderne, er tilhuggen med mange smaa Slag. (21,124.)

33-37. Fem Flækker, der i Længde variere fra 2 til $4^1/_8$ Tom. De ere tilhugne med smaa Slag langs Kanterne ligesom ogsaa for Enderne, hvor de tillige ere butslidte. De have desuden mere eller mindre tydelige Mærker af Gnid, og at dömme derefter maae de have været omviklede med et eller andet Stof. Den paa Tab. IV Fig. 17 indsatte Afbildning fremstiller eet af de mest characteristiske af disse Stykker. (21,127.)

38-45. Otte Flækker, som i Længde variere fra $2^1/_2$ til $4^1/_4$ Tom. De ere med smaa Slag tilhugne langs den ene Kant og ved Enderne, hvilke sidste desuden ere butslidte. De to mærkeligste af disse ere gjengivne paa Tab. IV. Den ene af dem, Fig. 18, er spidst tilhuggen i den ene Ende og har paa begge Sider af den ene Kant stærke, glindsende Mærker af Slid. Slidmærkerne fremtræde endnu tydeligere som speilblanke Flader, paa den anden (Fig. 19 a og b), af hvilken begge Sider ere afbildede.

De parallelt löbende Streger skulle kun antyde Udstrækningen af Slidets Mærker, der ikke ville kunne gjengives paa anden Maade i en Tegning af denne Beskaffenhed og Störrelse. (21,127 og 21,128.)

46-73. Otte og tyve Flækker, der ere tilslagne paa almindelig Maade; de variere i Længde fra $1^2/_3$ til $5^1/_6$ Tom.; jfr MnO Fig. 61. (21,129 og 21,138.)

74. Et $2^3/_4$ Tom. langt Stykke af en Flintblok. (21,130.)

75-80. Sex udspaltede Fliser eller Affald fra Tilhugning af Flintredskaber. (21,130.)

81. En 2 Tom. lang og $1^7/_8$ Tom. bred, udspaltet Flise af en vel tilsleben Flintkile; om den har haft nogen Betydning som Redskab, er ikke let at sige, da den ikke har noget Spor af at have været benyttet; paa den anden Side er det ikke sandsynligt, at den kun er Affald fra Tilhugning. (21,130.)

Den laae i Kamrets nordlige Ende (ved *e*) sammen med Lansespidsen Nr 24 og Redskabet Nr 27.

D. Ravperler.

Rundt om i Kamret laae en Mængde Ravperler, for det meste omgivne med Skaar af Leerkar, hvori de maaskee have været nedlagte. De havde forskjellige Former, som Hamre, Rör og Ringe (jfr MnO Fig. 91 samt AnO 1838-39 nederst S. 163 og S. 167). De allerfleste vare imidlertid næsten fuldstændigt oplöste og kun kjendelige som et guult Pulver. Derfor lykkedes det kun at redde:

82-85. Fem hele Perler, hvoraf de fire ere hammerformede og een ringformet (Tab. IV, Fig. 20 og 21). Desuden nogle Brudstykker; af disse har det ene haft Form som en flad Öxe (jfr AnO 1838-39, den överste af Afbildningerne S. 168), hvoraf kun det ene Blad og Halvdelen af Skafthullet er tilbage. Paa Bladets flade Sider er Indboringen af et Hul paabegyndt, hvorved man maaskee har villet erstatte Skafthullet, hvis Brud er gammelt; det er derfor sandsynligt, at Perlen er bleven nedlagt i Graven som Brudstykke. (21,132.)

E. Leerkar.

At dömme efter den Mængde Skaar, der fandtes over hele Kamret, maa der have været indsat en stor Mængde Leerkar; men disse vare nu deels halvveis oplöste af den indtrængende Fugtighed og deels alt i Oldtiden ituslagne, hvorom de gamle Brud noksom vidnede. De bestode alle af den i Steenalderen stedse brugte, uslemmede Leermasse, blandet med grove Sandkorn. Derimod var det öiensynligt,

at de vare brændte paa forskjellige Maader, idet nogle syntes kun at være brændte i Solen, andre derimod i en stærk Ild. Fremdeles var en stor Afvexling i Former kjendelig: nogle af Karrene havde haft Form som Urtepotter, andre som Skaaler, nogle som Krukker, og en Deel havde været Hængekar. Prydelserne vare som sædvanligt ridsede, trykkede eller stukne ind i Leeret, og dannedes af Punkter og Streger, der vare satte i forskjellige Mönstre; paa flere af Skaarene vare disse Prydelser udfyldte med den for Steenalderen særegne, characteristiske hvide Masse. — Det lykkedes dog at udtage:

86. Et 6 Tom. höit Leerkar uden Prydelser (Tab. IV, Fig. 22). Bunden er flad, saa at det kan staae; om Bugen er det noget udvidet, og paa de to modsatte Sider er det forsynet med 4 Örer, hvoraf dog kun de 3 endnu ere hele. Paa dets indvendige Side forekomme Spor af, at det er dannet ved at lægge krandsformede Leerkredse ovenpaa hinanden, en Fabricationsmaade, der almindeligt anvendes af vilde Folkestammer. Dets Form er uregelmæssig, og det er i det Hele öiensynligt, at det ligesom andre Kar fra Steenalderen er blevet forfærdiget paa fri Haand, uden Anvendelse af Dreieskiven. En Deel af dets Rand mangler. (21,134.)

Det stod i Kamrets nordlige Ende (ved *h*) i en skraa Stilling og tæt ved en af Sidestenene. Da det var stærkt medtaget af Fugtighed og revnet paa flere Steder, kunde det kun optages i Brudstykker, især da Dækstenen hvert Öieblik truede med at falde ned i Kamret paa dette Sted. Brudstykkerne ere imidlertid senere blevne sammensatte med saamegen Dygtighed, at Karret nu har sit oprindelige Udseende.

87. Den ene halve Side af et 4 Tom höit, kopformet Hængekar (Tab. IV, Fig. 23). Midt paa Bugen har det et lille Öre og i den noget beskadigede Rand Spor af 2 Huller, der ere anbragte tæt ved hinanden. Det er prydet med indridsede Punkter og Streger. (21,135.)

Det laae ikke langt fra det ovenbeskrevne Leerkar (ved *g*); dets Brud ere gamle, men andre Brudstykker af det vare ikke til at opdage.

88. Forskjellige Brudstykker af Leerkar, deels med, deels uden Prydelser. Det mærkeligste af dem (Tab. IV, Fig. 24) er et Brudstykke af et stort Kar, som ved Halsen er prydet med Trekanter, der ere indtrykkede i Leeret saaledes, at de tilsvarende Udbugninger ere synlige paa den indvendige Side. (21,135.)

Endelig opbevares ved Fundet 5 Pröver af de tilslagne og hvidbrændte Flintstene (21,131) og de 2 brændte Stykker Knokler (21,136); desuden ere 4 af de bedst bevarede, skjöndt meget ufuldstændige Cranier indlemmede i Museet (21,137 og 21,139).

Det er ret mærkeligt, at Gravkamret kun var halvt fyldt med Liig, idet der ovenpaa Steendækket blot forekom Muldjord. Det kan vel neppe antages, at man med dette Steendække har villet danne et sikkrere Lukke for de gravlagte Liig; thi betænke vi, hvormegen Anstrængelse Opförelsen af et saadant Gravkammer har maattet koste Urfolket med dets höist ufuldkomne mechaniske Hjælpemidler, synes det kun lidet rimeligt, at man kun har villet benytte den halve Plads i Graven. Det er derfor vistnok mere sandsynligt, at man har dannet en ny Afdeling i Graven, bestemt til Optagelsen af endnu flere Liig, men at en eller anden Hindring (f. Ex. Befolkningens Fordrivelse) er traadt i Veien for en yderligere Benyttelse af Graven. Til Stötte for denne Antagelse kunne vi anföre, at der enkelte Gange er fundet Skeletter i Grave fra Steenalderen liggende mellem flade Stene; et meget characteristisk Fund af denne Art gjordes for nogle Aar siden i en Gravhöi, Vennegryden kaldet, paa en af Flinterupgaards Marker (i store Fuglede Sogn, Arts Herred, Holbæk Amt); paa dens Bund stod nemlig et Gravkammer, dannet af 7 i en Kreds stillede Stene, medens kun een af

Overliggerne var tilbage; omtrent i et Spadestiks Dybde forekom en Række ubrændte Menneskeskeletter, hvilende paa et Lag flade Stene, der vare leirede ved Siden af hinanden og dannede en Slags Gulv; herunder stödte man paany paa et Lag ubrændte Menneskeskeletter, der ligeledes vare leirede paa et Gulv af flade Stene, og dette gjentog sig to Gange endnu, saa at der i denne Grav var nedlagt 4 Rækker eller Lag af Skeletter[1]. Det kunde nu tænkes, at de flade Stene, som fandtes i Jættestuen ved Hammer mellem Knoklerne, havde dannet et lignende Gulv, saa at vi her kunde paavise 3 saadanne Afdelinger; först kommer Gravens egentlige Bund, derpaa et Lag Skeletter, saa et Lag flade Stene, derpaa endnu et Lag Skeletter og endelig det överste Steendække; hvorledes den store Uorden, der herskede i Knokkellaget, er opstaaet, skal jeg nedenfor bestræbe mig for at forklare. Om Forholdet har været saaledes eller ikke, saameget er dog vist, at hiint Steendække ikke kan hidröre fra en senere Tid end den, hvortil Jættestuen maa henföres.

Af langt större Betydning er imidlertid Skeletternes uordentlige Leiring og de utvivlsomme Spor af stærk Ild.

Hvad det förste af disse Punkter angaaer, blev det mig nemlig under den fremskridende Undersögelse af Kamret klarere og klarere, at Uordenen ikke kunde være bevirket ved Ligenes gradvise Oplösning eller Forraadnelse, ei heller — som ovenfor bemærket — ved de enkelte Dæk- og Sidestenes Udskriden fra deres Pladser, thi den var af en meget voldsom og gjennemgaaende Characteer; det var derimod öiensynligt, at den var fremkaldt ved fri, menneskelig Virksomhed.

[1] Beretningen om Flinterupgaardfundet er uddragen af Protocollerne i det Kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn for Aarene 1858 og 1859 (Nr 17,319-17,327 og 18,137-18,143). Jfr Meddelelserne om Museets Tilvæxt i „Berlingske Tidende" for den 31te Marts og den 10de Mai 1859.

For at forklare dette Phænomen, hvortil to Veie staae os aabne, maa det dog först bemærkes, at Steenalderens Grave i Regelen indeholde flere Skeletter, der neppe kunne antages at være blevne gravlagte paa een Gang, men snarere ere indsatte efterhaanden, saa at Gravene i Regelen have været benyttede i et længere Tidsrum. Dette maa navnlig gjælde Jættestuerne, der endog synes at være blevne brugte som fælles Gravpladser for de Omboende; disse store Gravkamre indeslutte som oftest en betydelig Mængde Skeletter, der sandsynligviis efterhaanden ere blevne förte ind i Kamret gjennem den steensatte Indgang; i denne træffes ofte 2 smale Stene, der ere stillede ligeoverfor hinanden og mellem dem, paa Kamrets Bund, en tredie smal Steen; mellem disse er der undertiden fundet en opretstaaende flad Steen, som en Slags Skydedör, hvormed Indgangen til Graven da er bleven lukket, og som man har kunnet tage fra, hver Gang et Liig skulde begraves[1].

Gaae vi ud fra den Forudsætning, at Jættestuen ved Hammer netop har været et saadant almindeligt Gravsted, kan det tænkes, at Uordenen er fremkommen derved, at man, efterhaanden som nye Liig ere blevne begravede, hensynslöst har skubbet de Liig eller Skeletter, som allerede iforveien fandtes derinde, til Side for at skaffe en bedre Plads tilveie; det maa da navnlig være gaaet ud over Ligene midt i Kamret, medens de, som vare begravede i en siddende eller sammenböiet Stilling langs Sidestenene, ikke stode i Veien og derfor bleve forskaanede. — Hvad dernæst angaaer de stærke Spor af Brand, er det tænkeligt, at man her har benyttet sig af samme Fremgangsmaade som den, vilde Folkeslag betjene sig af, naar de ville udrense Luften i et indesluttet Rum med fordærvet Luft, idet de antænde store Baal, som i kort Tid fortære de skadelige Dunster. Man

[1] See f. Ex. Afbildningerne i AnO 1858, S. 204 (*a*) og S. 207 (*e* og *g*).

forestille sig, hvor modbydelig Atmosphæren maa have været i et saadant Gravkammer, der var opfyldt med heelt og halvt forraadnede Liig, og hvortil den frie Luft ikke kunde faae Adgang; intet er da rimeligere at antage, end at Urfolket har kjendt og brugt den Forsigtighedsregel at antænde et Baal i Kamret, förend nogen vovede sig derind for at foretage en forholdsviis saa langvarig Forretning som den at gravlægge et Liig; længere nede skal jeg omtale et mærkeligt Gravfund med endnu stærkere Spor af Brand, der sandsynligviis tildeels have den samme Oprindelse.

Det kan ikke nægtes, at hele denne Tydning af Knoklernes uordentlige Leiring synes at være meget practisk og naturlig, men paa den anden Side staaer den altfor stærkt i Strid med den næsten overtroiske Ærefrygt, de vilde Folkeslag nære for de Döde, hvem de tillægge Magt til nu og da at vise sig for deres Slægt og gribe ind i de Levendes Skjæbne. Vi behöve kun at see hen til Gravens Construction for at komme til Erkjendelse om, hvor magtpaaliggende det har været Urfolket, her som andensteds, at værne om Gravfreden mod Menneskers og vilde Dyrs Angreb. Bestræbelserne for at gjöre Graven ikke blot saa rummelig men ogsaa saa værdig som muligt til at optage Ligene, vise sig indtil i de mindste Omstændigheder. Graven har ialmindelighed en regelmæssig Form; Dæk- og Sidestenene vende stedse de jevneste eller glatteste Flader indad, og naar deres Form gjorde det nödvendigt, bleve de endog flakte; Mellemrummene mellem Sidestenene ere stedse udfyldte med lagviis opstablede Fliser eller naturlige Rullestene og Jord eller endog Birkebark[1]; Bunden endelig er meget hyppigt brolagt med flade Fliser eller Flintstene, der have været udsatte

[1] Saaledes i Maglehöi i Hellested Sogn (Stevns Herred, Præstö Amt), hvor der var pakket Birkebark ind mellem de Fliser, som udfyldte Mellemrummene mellem Kamrets Sidestene. Ant. Annal. IV, S. 260-262, Nr DCCCXCI.

22*

for stærk Ild, enten leirede paa det naturlige Jordsmon eller endog paa Sand, man har hentet andenstedsfra. Foruden de ildskjörnede Flintstene eller svedne Fliser træffes ogsaa mindre Kulbrokker, hvilke ere Levninger af Baal, der have været antændte paa Kamrets Bund[1]; det er sandsynligt, at et Baal er blevet antændt, saasnart Gravkamret er blevet færdigt, deels for at törre det, deels for at gjöre Bunden og Mellemrummene mellem Sidestenene saa haarde som muligt, hvorved enhver voldelig Indtrængen i Graven blev endnu mere vanskeliggjort[2].

[1] Hermed udelukkes jo ikke, at der senere kan være blevet tændt Baal i Graven, men da, som ovenfor bemærket, i en anden Hensigt.

[2] En ganske særegen Forklaring af de ildskjörnede Flintstenes og Kulbrokkernes Forekomst har Meklenburg's höitfortjente Archæolog Dr F. C. Lisch givet i en meget interessant Beskrivelse af nogle Gravfund fra Steenalderen. De som oftest hvidbrændte Flintstene ere nemlig, ifölge hans Forklaring, blevne brændte udenfor Kamret og derpaa nedlagte paa Bunden, ikke blot for at beskytte Graven mod vilde Dyr, men ogsaa for at tjene som Prydelse paa Grund af den hvide Farve. Kulbrokkerne ere da aldeles tilfældigt komne ind i Graven, enten sammen med Flintstenene, og saaledes ere de Levninger af det Baal, hvori hine ere brændte, eller ogsaa ere de Levninger af de Redskaber af Træ (f. Ex. Löftestænger og desl.) ved hvis Hjælp Gravkamret er bygget; som bekjendt fælde de vilde Folkeslag Træerne ved gradviis at forkulle den nederste Deel af dem og derpaa borthugge det Forkullede; paa denne Maade ere da ogsaa Löftestængerne og de andre anvendte, större Træredskaber blevne tildannede, og det er de tilfældigt afbrudte, svedne Endestykker af dem, som gjenfindes i Graven som Kulbrokker. („Die Hühnengräber von Alt-Sammit" i Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, XXVI Jahrgang, S. 115-127. Schwerin 1861.) Hvor stor en Vægt man end maa tillægge en saa dygtig Oldforskers Udtalelser, synes dog denne hans Tydning at være noget tvungen; saavel i Jættestuen ved Hammer

Dersom man nu vil antage, at der er tilstrækkelig Grund til at forkaste denne Tydning som stridende mod den saa stærkt fremtrædende Agtelse for Gravfreden, vil man dog ikke være afskaaren fra at kunne opstille en anden, nogenlunde rimelig Forklaring af Aarsagen til Knoklernes uordentlige Leiring. Man maa da see hen til nogle særegne Gravskikke, som herskede navnlig blandt de Indianerstammer, der fordum boede ved de canadiske Söer[1]. Saasnart der blandt disse Stammer var indtraadt et Dödsfald, sammenkaldtes hele den Stamme, til hvilken den Afdöde hörte, og Liget blev offentligt udstillet under Sorg og Klage, hvorpaa de fornemste Talere lovpriste den Afdöde, især naar han havde været tapper paa Krigsstien eller klögtig og viis ved Raadsilden eller heldig paa Jagtstien. Dermed afsluttedes Ceremonien, og Liget blev nu indsyet i eller omviklet med Huder eller Bark og anbragt paa et ophöiet Sted, i et höit Træ, paa et Stillads eller i en Hule, for at skjærme det mod vilde Dyrs Rovbegjærlighed; her forblev det saalænge, indtil Kjödet under Paavirkning af den frie Luft var blevet skilt fra Knoklerne. Naar flere Liig vare blevne til Skeletter paa denne Maade, bleve Knoklerne samlede paa be-

som i de fleste andre Grave fra Steenalderen i Danmark træffes saa tydelige Spor af Ild, at man ikke kan föle sig tilfredsstillet ved Lisch's Forklaring.

[1] See 1ste Deel af H. Schoolcraft's særdeles lærerige og interessante Værk: „Historical and Statistical information respecting the history, condition and prospects of the Indian Tribes of the United States", S. 80 og S. 102. Dette Pragtværk giver uvurdeerlige Oplysninger om Indianerne, der, takket være den for sin Humanitet og Civilisation saa höit priste caucasiske Race, snart ville være aldeles udryddede af Jorden. Indianerne i Nordamerica modtoge de landflygtige „Pilegrimme" med stor Gjæstmildhed, og til Gjengjæld skyede disse fromme Mænd intet Middel for at underkue og tilintetgjöre den röde Mand.

stemte Tider af Aaret af visse dertil blandt Stammen udvalgte Mænd (bone-pickers) og nedlagte mellem hverandre i Jorden i store, fælles Grave sammen med forskjellige Vaaben, Redskaber og Smykker. Af slige Grave (ossuaries) er der fundet mange af betydeligt Omfang, saa at de maae have været benyttede igjennem et langt Tidsrum; de træffes i Regelen paa ophöiede Steder af Jordsmonnet, saa at Floder og mindre Vandlöb ikke kunne overskylle dem. Paa Öen „Isle Ronde" i Huronsöen blev for flere Aar siden et saadant ossuary udgravet; det havde en Udstrækning af flere yards (en yard er omtrent 3 Fod) og var mellem 3 og 4 Fod dybt; det var opfyldt med en stor Mængde ubrændte Menneskeknokler, liggende i den störste Uorden mellem hinanden, og forskjellige Redskaber, Vaaben og Smykker; paa flere af Skinne- og Laarbenene var det endnu kjendeligt, at de havde været indpakkede eller sammenbundne. I et andet ossuary ved Beverley i Vest-Canada bemærkedes den samme Uorden, og mellem Knoklerne laae gjennemborede Björnetænder, Conchylier, Tobakspiber, Beenperler o. desl. Dette gjentog sig i 10 til 11 nærliggende Grave — og det var aabenbart, at Knoklerne i dem alle vare blevne blottede for Kjödet med stor Omhu.

Disse Grave ligge snart i Retningen Öst til Vest, snart Nord til Syd, og imellem dem træffes andre indianske Grave fra en meget senere Tid, der stedse ligge i Retningen Öst til Vest og kun indeslutte eet Liig ad Gangen, der er blevet begravet paa almindelig Maade.

I en stor Deel Gravhöie i den sydlige Deel af de nordamericanske Fristater er der hyppigt fundet store Leerkar, fyldte med ubrændte Menneskeknokler og undertiden med Craniet som Laag. Det turde derfor være Tilfældet, at den Maade at skelettere Ligene paa, vi nys have omtalt, har været udbredt over en stor Deel af Nordamerica, men at Skeletterne ere blevne jordede paa forskjellig Maade i de forskjellige Egne af Landet.

Vende vi nu tilbage til Jættestuen ved Hammer og erindre, at der i et forholdsviis lidet Rum var sammenpakket en stor Mængde ubrændte Menneskeknokler og mellem dem forskjellige Redskaber, Vaaben og Smykker samt flade Stene, er det tænkeligt, at vi her have et saadant ossuary; thi hvad angaaer den Forskjel, at Knoklerne her ere nedlagte i et stort, af mægtige Stene opfört Gravkammer, medens de nordamericanske ossuaries kun ere simple Grave i Jorden, maa det ikke glemmes, at de halvvilde Indianerstammer ingensinde have opfört saadanne i Forhold til deres Hjælpemidler colossale Bygninger, men i det höieste enkelte Gange begravet Ligene i smaa Steenkister dannede af flade, Stene, af en Mands Længde. De nysnævnte flade Stene kunne da have været lagte imellem de forskjellige Lag af saaledes behandlede Skeletter eller dannet större Steenkister, der efterhaanden ere styrtede sammen og have forögет den i Kamret herskende Uorden. Den ovenopstillede Forklaring af de ildskjörnede Flintstenes, Kulbrokkernes og de to smaa svedne Knoklers Forekomst vil ogsaa her være holdbar; thi Luften i Gravkamret har utvivlsomt været i den Grad opfyldt med skadelige Dunster, at det har været nödvendigt at udrense den ved Hjælp af Ild, hver Gang de opsamlede Knokler bleve lagte ind i Graven.

Var det förste Gang, at de formeentlige Spor af saadanne Gravskikke vare blevne opdagede her i Landet, skulde jeg ikke driste mig til at komme frem med en Hypothese, der i saa Fald vilde have en meget tvivlsom Værd. Det er imidlertid ikke Tilfældet, thi der er alt tidligere gjort nogle Fund, som i en ikke ringe Grad bestyrke Formodningen om, at Tydningen af Skeletternes uordentlige Leiring i Jættestuen ved Hammer er rigtig. De ere derfor af en saa stor Betydning, at de fortjene at blive nærmere omtalte.

For omtrent 20 Aar siden slöifedes en Gravhöi, beliggende paa en til Petersgaard hörende Mark (i Kallehave Sogn, Baarse Herred, Præstö Amt); midt paa dens Bund

stod et Gravkammer, dannet af kun to Sidestene og een Overligger; det var 3 Alen langt og 1½ Alen bredt og dybt, dets Bund var brolagt med Stene, og ved 6-7 Tom. höie Fliser var det deelt paalangs i 3 Afdelinger, saa at hver Afdeling kun var ½ Alen bred. I alle disse kisteformede Rum laae ubrændte Skeletter med Hovederne vendte mod Vest. „Man kunde vel heraf formode", hedder det i Beretningen[1], „at Ligene havde været nedlagte i en udstrakt Stilling, men da disse tre langagtige Kasser enhver for sig kun havde en Bredde af ½ Alen og en Höide af kun 6-7 Tommer, ligesom ogsaa Knoklerne vare paa nogle Steder sammenpakkede, maa man vel antage, at man her har samlet Benene af Liig, af hvilke kun Skeletterne vare tilbage. I hver af disse mindre Kister laae en Steenkniv, Knoklerne vare dækkede med Fliser, over hvilke igjen var stampet Jord af over en Alens Höide op til Dækstenen". Da der i hver af de tre Kister fandtes en Steenkniv og i een af dem desuden et Brudstykke af et af de for Steenalderen characteristiske Leerkar, er der ingen Tvivl om, at hele Fundet tilhörer Steenalderen. Det er saaledes næsten utvivlsomt, at vi ogsaa her have et ossuary; dets omhyggelige og nöiagtige Undersögelse skyldes afdöde Proprietair Fabritius de Tengnagel, saa at der ingensomhelst Grund er til at tvivle om Beretningens Paalidelighed.

Endnu mere characteristisk og mærkeligt er det Fund, som Professor Worsaae gjorde i Aaret 1859 i en Jættestue paa den saakaldte Strandmark ved Borreby[2] (i Magleby

[1] Ant Tidsskr. for 1846-1848, S. 15-16. De i samme Höi fundne Begravelser fra Bronzealderen vedkomme os ikke her.

[2] Beretningen om Fundet, som nu opbevares samlet i det Kgl. Museum for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn, er uddragen af Museets Protocol for Aaret 1859 (Nr 18,499-18,522). Saavidt jeg kan mindes, var det i Efteraarssemestret 1859, at Professor Worsaae i en af sine Forelæsninger gav en interessant Beskrivelse deraf og

Sogn, Vester Flakkebjerg Herred, Sorö Amt). Jættestuen, som var af den sædvanlige Slags, var dannet af 10 Sidestene og 3 Overliggere, hvilke sidste dog ikke hvilede umiddelbart paa hine, men paa et Underlag af mindre Stene, hvormed Kamret var blevet forhöiet; Gravrummet var 8 Alen langt, $2^1/_2$ Alen bredt og $2^3/_4$ Alen höit; fra Jættestuens östlige Side udgik mod Öst en steensat Indgang, der var $7^1/_2$ Alen lang og 1 Alen bred. Kamret var lige til Dækstenene fyldt med ubrændte Menneskeskeletter af forskjelligt Kjön og Alder, der vare blandede mellem hinanden, og derimellem laae Skaar af Leerkar samt forskjellige Redskaber, Vaaben og Smykker af Steen og Been. Medens nogle af de överste Skeletter syntes at have været begravede i udstrakt Stilling og andre i en sammenböiet eller siddende Stilling langs Sidestenene, vare Knoklerne af de fleste Skeletter leirede uordentlig mellem hinanden, og i en Dybde af $1^1/_2$ Alen dannede de endog, navnlig i den midterste og sydlige Deel af Kamret, en compact Masse, der lod sig gjennemstikke af Spaden. I en anden Henseende fremböd Fundet en Særegenhed i samme Dybde; hidtil var der nemlig iagttaget kun enkelte, overalt spredte Kulbrokker, medens man nu stödte paa langt mere evidente Spor af Brand, hvilke desuden vare fordelte paa en ganske særegen Maade; de viste sig nemlig paa enkeltviis liggende Knokler, der vare spaltede eller ituslagne og kun svedne paa et enkelt Sted uden at have andre Mærker af Ilden og leirede mellem andre Knokler, der vare aldeles ubrændte; midt i Kamret laae endog et Cranium, som var svedet sort overalt, men ved Siden af det laae et andet, som var forblevet aldeles urört af Ilden. Lignende Mærker af Brand forekom ogsaa i den sydlige og nordlige Deel af Kamret og fortsattes til

ved denne Leilighed bemærkede, at de der fundne Skeletter muligviis havde undergaaet samme Behandling som dem i de nordamericanske ossuaries.

henimod Bunden, hvor Skeletterne syntes at aftage i Mængde. Jættestuens Bund var hist og her belagt med flade Stene, der vare stærkt medtagne af Ild; oven paa dem laae et Lag brændte Flintstene og mellem disse stod Opsatsen af en Raabuk, hvorunder der var adspredt en Deel smaa Brudstykker af Menneskeknokler, der vare aldeles hvidbrændte, og et tykt Lag Kul og Aske var leiret over hele Bunden, dog tættest i Kamrets Midte og mod Syd. Ogsaa den steensatte Indgang var fyldt med ubrændte Menneskeknokler.

Saavidt man kunde skjönne, maa Gravkamret have indesluttet mellem 60 og 70 Skeletter af Voxne og Börn, mandlige og qvindelige Individer. Et saa betydeligt Antal Liig har neppe kunnet faae Plads i Gravkamret, medmindre Kjödet er blevet udskilt fra Knoklerne, förend Begravelsen gik for sig, selv om vi tænke os, at de ere blevne begravede efterhaanden, og at det saaledes maa have varet længe, inden Graven er bleven fyldt; ogsaa i den Maade, hvorpaa Knoklerne vare leirede mellem hinanden, ligger et Beviis for Rigtigheden af denne Antagelse. Af ikke mindre Betydning ere Sporene af Brand, saavel paa Grund af deres Styrke, som og fordi de vare fordeelte paa en saa særegen Maade. Det synes næsten, som om der har været antændt mindst to Baal i Graven, til forskjellige Tider. Paa Kamrets Bund fandtes jo de hvidbrændte Menneskeknokler og Laget af Kul og Aske; at der her har været antændt et meget stærkt Baal, er utvivlsomt, men om man har foretaget Liigbrænding eller ikke, lader sig vel neppe afgjöre, da Ligene i Steenalderen jo bleve begravede ubrændte; der kunde maaskee i Raabukkeopsatsens Forekomst ligge en Antydning af, at en Offring har været foranstaltet, og at de tætved liggende Menneskeknokler ved denne Leilighed tilfældigviis ere blevne brændte. Den forunderlige Maade, hvorpaa de höiere oppe liggende Knokler vare mærkede af Ilden, kan maaskee forklares saaledes, at Luerne af eet eller flere Baal, der ere blevne antændte for at udrense Luften i Gravkamret, have

slikket hen af Knoklerne og efterladt de synlige Spor paa deres mest udsatte Partier.

Disse ere de tre Fund, hvorpaa vi kunne stötte Formodningen om, at de Döde i det mindste enkelte Gange ere blevne begravede paa en Maade, som i höi Grad afviger fra de Gravskikke, man har antaget at have været almindeligt anvendte i Steenalderen. Thi de fleste Beretninger vidne om, at Urfolket næsten altid har nedlagt Ligene ubrændte i de steensatte Grave, enten i en sammenböiet eller siddende Stilling langs Sidestenene eller ogsaa udstrakte i deres fulde Længde paa Gravens Bund; hvert enkelt Liig har da faaet med sig forskjellige Vaaben, Redskaber og Smykker, i den Tro, at Mennesket efter Döden skulde udöve de samme Idrætter som her i Livet.

Man skulde have ventet, at det Fællesskab i Cultur, der gjorde sig gjældende her i Landet i Steenalderen, skulde betinge et fælles religiöst Standpunkt og desaarsag fælles Gravskikke, og at selvfölgelig Beretninger om, at der i enkelte Grave er fundet Spor af afvigende Gravskikke, maatte ialtfald modtages med stor Mistillid, om ikke ligefrem forkastes.[1] Der turde dog være flere Grunde, som tale for en anden Opfattelse af Sagen.

For det Förste maae vi da betænke, at hvad der nu fremtræder som en Undtagelse, kan ved fortsatte Under-

[1] Forresten kan man hist og her træffe Beretninger om Gravfund, der afvige fra de almindeligst forekommende Beretninger, og det ovenikjöbet paa en Tid, da man endnu ikke havde faaet Öiet tilstrækkeligt op for, hvilken Betydning Skeletternes Leiring o. s. v. har, men mest henvendte Opmærksomheden paa de i Graven fundne Oldsager; saaledes blev der i Jættestuerne i Röddingehöi paa Möen og i Ullershöi (ved Smidstrup) paa Sjælland opdaget usædvanlig stærke Spor af Brand; see Antiqv. Annal. II S. 220-226 og IV S. 480-482.

sögelser möde saa hyppigt, at det endog kan fremtræde som Regelen. Det kan jo ikke nægtes, at kun de allerfærreste Gravhöie fra Steenalderen ere blevne undersögte med saa stor Omhu og Sagkundskab, at man derpaa vil kunne bygge et paalideligt Resultat; den overveiende Deel af Höiene derimod er enten sporlöst forsvunden eller ialtfald saaledes undersögt, at de i videnskabelig Henseende kun have givet et meget tarveligt Udbytte. Om endog de ved saadanne Leiligheder fundne Oldsager blive indsendte til Museerne, faaer man dog i de fleste Tilfælde kun en kort Beretning om, hvor Sagerne ere fundne, og at ubrændte Menneskeskeletter have ligget i Graven, men om Maaden, hvorpaa disse have været leirede, eller ved hvilke Skeletter de enkelte Oldsager vare henlagte, faaer man næsten aldrig nogen Underretning. Dette være dog ingenlunde udtalt som nogen Bebreidelse mod dem, der slöife Gravhöiene, thi man er ikke berettiget til at vente af Landmanden, som har god Brug for den frugtbare Jordfyld og de store Stene, for ikke at tale om den Plads, Höien optager, at han skal have Tid eller Lyst til at paatage sig Undersögelser, der kræve ikke blot Övelse, men ogsaa Tid, Anstrængelse og en anspændt Opmærksomhed for de mindste détails. Vi vide derfor ikke, hvormange vigtige Oplysninger der er gaaet tabt.

Men selv om Spor af Gravskikke som de ovenbeskrevne ikke skulde træffes hyppigt, er det dog ikke dermed givet, at den nys opstillede Fortolkning er urigtig.

Er det nemlig end klart, at det Culturtrin, vi kalde Steenalderen, igjennem et langt Tidsrum har gjort sig gjældende paa een Tid over en stor Deel af vort Land, maa man dog ikke troe, at Danmark allerede den Gang har udgjort eet Rige, thi vi vide, at Aartusinder gik hen, inden det skete. Det er derimod meget sandsynligt, at Landets Urbefolkning har været adsplittet i Stammer eller Horder, der levede uafhængigt af hinanden, saaledes som det er og har været Tilfældet med Nordamericas halv vilde Indianere.

Omendskjöndt de have haft en i de store Hovedtræk fælles Cultur, er der neppe noget til Hinder for at antage, at de forskjellige Stammer i flere Henseender have haft deres Særegenheder, og at der saaledes ogsaa maa have hersket forskjellige Gravskikke. Fordi de have levet i Egne, der for os kun kan tænkes som eet Land, er der derfor ikke nogen Nödvendighed tilstede for, at der har hersket en levende Forbindelse mellem Stammerne; et Folk paa et saa lavt Culturtrin maa have mödt ganske overordentlige Hindringer i de naturlige Betingelser, hvorunder det levede; Climatet var barskt, Landet opfyldt med næsten uigjennemtrængelige Skove og splittet i mangfoldige Öer[1]; herved lammedes i höi Grad Samkvemmet, og naar der i det Hele har hersket nogen Forbindelse mellem de enkelte Stammer, har den vel nærmest været af en krigersk Natur og dreiet sig om Besiddelsen af gunstige Strækninger. Paa denne Maade vil man kunne tænke sig, at det afsondrede Liv i Tidernes Löb har fremkaldt Forskjelligheder, ikke blot beroende paa de locale Forhold, men vel og for en Deel paa individuel Vilkaarlighed.

Det synes, at man ogsaa paa en anden Maade vil kunne forklare denne Ueensartethed i Gravskikkene, idet man kan söge Grunden dertil i en Tidsforskjel. Man maatte saa antage, at den simpleste Maade, hvorpaa Ligene bleve begravede, tillige var den, som först blev anvendt; saaledes skulde da Urfolket i den ældste Tid have nedlagt eller indsat Liget i Graven med dets forskjellige rörlige Eiendele og först i en senere Tid have betjent sig af den mere vidtlöftige Fremgangsmaade at lade Kjödet blive udskilt fra Knok-

[1] Et særdeles interessant Bidrag til Oplysningen om, hvorledes Landet har været deelt i mange, store og smaa Öer, findes i: „Undersögelser i geologisk-antiqvarisk Retning", S. 14-24. Kbhvn. 1851. (Særskilt Aftryk af „Oversigt over Vidensk. Selsk. Forhandl. for 1848", S. 62 ff.)

lerne og derpaa samle og nedlægge disse i Graven. Eller omvendt kunde man tænke sig, at denne Fremgangsmaade var ældre end hiin, saaledes som det har viist sig at være Tilfældet i Nordamerica, hvor de store ossuaries ere de ældste, og de enkeltviis mellem dem spredte Grave, som kun indeholde et enkelt Liig, de yngste. Imod denne Begrundelse i en Tidsforskjel taler rigtignok den Omstændighed, at der i Jættestuerne ved Hammer og Borreby fandtes Spor til, at enkelte Liig havde været begravede i en siddende eller sammenböiet Stilling langs Sidestenene, og at de faa Skeletter, som syntes at være begravede i en udstrakt Stilling, fandtes paa Bunden af Jættestuen ved Hammer og under Dækstenene i Jættestuen ved Borreby. Det er imidlertid tænkeligt, at disse Skeletter ere undergaaede den samme Behandling som de andre i samme Grav.

Der frembyder sig her et andet Spörgsmaal af Interesse, som maaskee vilde kunne bidrage til at bringe Klarhed i Sagen, nemlig, om de formeentlige Forskjelligheder i Gravskikkene staae i nogen nærmere Forbindelse med Gravenes forskjellige Construction.

Steenalderens Grave deles som bekjendt i tre Klasser: Runddysserne, Langdysserne og Jættestuerne.[1]

[1] Det er navnlig Professor J. J. A. Worsaae, der har indlagt sig saa store Fortjenester af Gravhöienes Classification. Det var i: „Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhöie", at han bröd en ny Bane for Bedömmelsen af Gravhöienes Betydning for Videnskaben; skjöndt over 20 Aar ere gaaede hen, siden dette fortrinlige Værk udkom, og det selvfölgelig i enkelte Henseender er noget forældet paa Grund af de mægtige Fremskridt, Videnskaben har gjort siden den Tid, maa det endnu ansees som et af de bedste og skjönneste Værker, vor archæologiske Litteratur har at opvise. Da det alt længe har været udsolgt, vilde en ny, i Forhold til Videnskabens Fremskridt udvidet og forbedret Udgave deraf, afhjælpe et meget föleligt Savn.

Runddysserne ere runde Jordhöie, der i Regelen omslutte eet, sjeldnere to Gravkamre, der staae i Höiens Midte. Langdysserne derimod ere lange Jordvolde, paa hvis Ryg der findes ofte to, undertiden flere Gravkamre, som i Regelen ere anbragte i den ene Ende af Höien. Jættestuerne endelig ere de störste Gravkamre, der næsten altid ere forsynede med en lang, steensat Indgang; i Regelen findes der kun een saadan Jættestue i en rund og toppet Jordhöi, undertiden ogsaa to, og særdeles sjældent flere[1]. Undertiden træffes Jættestuer i Langdysser, men det turde da være rigtigst at antage, at det ikke har været Langdyssens oprindelige Bestemmelse at optage Jættestuen i sig, saaledes som Tilfældet var med Langdyssen ved Hammer.

Denne Forskjel mellem Steenalderens Grave ere imidlertid reent udvortes, da deres Construction i Hovedsagen er den samme og ikke vidner om forskjellig technisk Dygtighed. Vil man altsaa dömme alene herefter, er man ikke berettiget til at antage, at de tilhöre forskjellige Tider, men snarere, at de ere samtidige. Derimod synes de at have haft en forskjellig Bestemmelse. Man har derfor alt længe meent, at Runddysserne og Langdysserne vare de almindelige, fælles Gravpladser, medens Jættestuerne nærmest skulde have været en Slags Familiebegravelser. Forholdet turde dog være omvendt saaledes, at Jættestuerne have været benyttede som fælles Grave af en heel Stamme, medens Runddysserne og Langdysserne reistes over Stammens fremragende Mænd og deres Familier. Ganske vist har man flere Gange fundet kun eet eller ialtfald meget faa Skeletter i enkelte Jættestuer, men det kunde da ogsaa tænkes, at Graven i saa

[1] I en stor Gravhöi ved Bruunshaab er der fundet tre Jættestuer, hvoraf de to dog mangle den steensatte Indgang. — Professor Worsaae har i sine Forelæsninger ved Kjöbenhavns Universitet i Aaret 1855-56 givet en meget lærerig Oversigt over Steenalderens Grave.

Tilfælde ikke er bleven benyttet i det paatænkte Omfang, idet f. Ex. den paagjældende Stamme var bleven forjaget fra sit Territorium[1]. For nærmere at paavise Rigtigheden af denne Antagelse, maatte man dog have et stort antiquarisk Kort, hvorpaa de forskjellige Grave ere afsatte, for at paavise, hvorledes Rund- og Langdysserne og Jættestuerne ere fordeelte over Landet. Men selv et saadant vilde dog være mangelfuldt, da saamange Gravhöie ere sporlöst forsvundne i Tidernes Löb. Der er een Ting, vi ikke maae lade uændset, og det er, at det især er Jættestuer, hvori der gjöres Fund af en säregen Characteer. Rigtignok synes det, at Gravkamret i den ovenomtalte Höi ved Petersgaard nærmest har haft Form som en steensat Kiste, men iövrigt var dets indre Bygning af en ganske særegen Beskaffenhed. Heller ikke maae vi vente, at Afvigelserne udelukkende skulde findes i alle Jættestuer, thi vi kunne ikke vide, hvormegen Indflydelse Tidsforhold og individuel Vilkaarlighed have udövet.

Dersom det skulde bekræfte sig, at det fornemlig var Jættestuerne, der havde været benyttede som ossuaries, kunde man maaskee deraf udlede, at de tilhöre en senere Tid af Steenalderen end de andre Grave, og at den Maade, hvorpaa de i dem fundne Skeletter ere gravlagte, er af en yngre Oprindelse end den Skik simpelt hen at nedlægge Liget i Graven; saaledes vilde da Runddysserne og Langdysserne være at ansee som de ældste Grave. Skulde det derimod vise sig, at ikke blot Jættestuerne, men ogsaa de andre Grave nu og da have været benyttede som ossuaries, vil man vistnok med stor Rimelighed kunne antage, at Forskjellene i

[2] Paa een og samme Mark ved en Udflyttergaard ved Sömarke paa Möen laae 3 Jættestuer, hvoraf de to vare omsluttede af een Jordhöi; i den tredie fandtes en stor Mængde Skeletter, i de to andre tilsammen derimod kun 3 Skeletter. See AnO 1858, S. 202-210.

Gravskikkene ere begrundede i stedlige Forhold, naar de kun vise sig paa enkelte Steder, men at de, naar de fremtræde spredte over hele Landet, ere begrundede i Tiden, men i saa Fald blive da alle Gravene at ansee som samtidige.

Det vilde unægtelig være af stor Betydning for det Spörgsmaal, vi nu beskjæftige os med, om man kunde paavise, at der var gjort lignende Fund fra Steenalderen i andre af Europas Lande[1]. Det skulde da navnlig være det syd-

[1] At Steenalderen har hersket over en stor Deel af Europa, er nu hævet over enhver Tvivl, da en stor Mængde af dens Grave og Oldsager findes spredte om i denne Verdensdeel. Man maa dog ikke forestille sig, at den er fremtraadt overalt paa een Gang som ved et Trylleslag. Der er ikke nogen Grund til at forkaste Bibelens Beretninger om, at Menneskeslægten er udgaaet fra Asien, og tænke vi os, hvor store Hindringer (det barske Clima, de uveisomme Skove o. s. v.) den fra Asien indtrængende Folkerace med sine höist ufuldkomne Hjælpemidler har maattet overvinde, forinden den naaede op til Europas nordlige Egne, maa Europas Urbefolkning kun lidt efter lidt have kunnet bane sig Vei; der er sandsynligt gaaet Aartusinder, inden saa fjerntliggende Öer som England ere blevne befolkede; dersom vi paa denne Maade skulle slutte os til Menneskeslægtens Ælde, ville vi komme til fast utrolige Resultater. Den ligesaa geniale som grundige Oldforsker A. Morlot i Lausanne har i sit bekjendte Værk: „Études géologico-archéologiques" ad geologisk Vei paaviist, at Steenalderen i Schweiz er mindst 4000 og sandsynligviis endog 7000 Aar gammel, hvor lang Tid maa der da ikke være gaaet hen, siden den blomstrede i Asien? — Det er ikke sandsynligt, at Steenalderens Cultur overalt er traadt frem paa samme Maade i eet og alt, det er derimod rimeligt, at den i de forskjellige Egne er blevet noget modificeret ved de forskjellige naturlige Betingelser, saa at det maaskee vil vise sig, at Bærerne af denne primitive Civilisation have samlet sig i större Hovedgrupper, skilte fra hinanden ved naturlige Grændser som Bjerge, Havet, Urskovene o. s. v. Der kan naturligviis ikke være Tale om, at nogen national Forskjel som den nu bestaaende, allerede dengang

lige Sverrig og det nordlige Tydskland, som i denne Henseende kunde give de fornödne Data. Hvad Sverrig angaaer, have vi ingen Oplysning derom, og Lisch, som med saa stor Omhu har undersögt og beskrevet mange Gravhöie, synes ikke at have fundet noget Spor dertil i det nordlige Tydskland (jfr hans ovenfor anförte Bemærkninger om Kulbrokkernes og de ildskjörnede Flintstenes Forekomst i Steenalderens Grave).

Derimod har den bekjendte engelske Antiquar Dr Lukis, der har indlagt sig saa store Fortjenester ved sine omhyggelige og fordomsfrie Undersögelser af Canalöernes Gravhöie, givet en meget interessant Beskrivelse af en Cromlech paa Öen Guernsey, som han udgravede for henved 26 Aar siden[1]. Cromlechen, som laae paa Toppen af en lille Höi i den nordlige Deel af Öen, var omgiven med en Kreds af opretstaaende Stene. Midt i Höien stod et stort Gravkammer, der var dækket med 5 store Dækstene, og ved dets östlige Indgang forekom Levninger af et mindre Kammer med 3 eller 4 Dækstene. Det störste Gravkammer var foroven fyldt med Sand, der i Tidernes Löb var faldet ned i Graven, hvorunder man stödte paa et mörkt Lag, som indeholdt Skaller af Tallerkenmuslingen, Brudstykker af Leerkar, brændte Dyrebeen og Steenredskaber. Derpaa fulgte det nederste Lag, hvori man fandt Krukker og Kar af Leer, der vare brændte i Solen, brændte og ubrændte Menneskeknokler, Pilespidser af Flint og Steenkiler; disse Gjenstande laae paa Gravens Bund, der var brolagt med Granitfliser. Det var öiensynligt, at en stor Mængde Liig var nedlagt

har gjort sig gjældende; dengang existerede Germaner med deres Germanenthum ligesaalidt som Kelter o. s. fr.

[1] F. C. Lukis: „Observation on the primeval antiquities of the Channel Islands" i „The Archæological Journal" sec. edition, vol. I, S. 142-151; ifölge Forfatteren skal Ordet cromlech udledes af croum eller cromen — en Hvælving, og lech eller lee — en Plads eller et Værelse.

i Kamret, og det bemærkedes udtrykkelig, at de Knokler, som forekom i Midten, laae sammenhobede i den störste Uorden; flere af dem vare brændte og laae i adskilte Hobe. I Mellemrummene mellem Bærestenene fandtes ogsaa Menneskeskeletter, og om disse gjör Forfatteren den betydningsfulde Bemærkning, at de, at dömme efter deres Stilling, vare bragte til deres sidste Hvilested, *efter at Kjödet var blevet fjernet ved Brænding eller paa anden Maade.*

Det er saaledes meget sandsynligt, at vi ogsaa her have truffet et ossuary, og hvad der i höi Grad bestyrker Formodningen derom, er Forfatterens egen Udtalelse, thi naar han antager, at de ved Sidestenene henlagte Skeletter först ere blevne gravlagte, efter at Kjödet er blevet fjernet fra Knoklerne, er der vel ogsaa Grund til at antage, at det samme har været Tilfældet med de mellem hinanden uordentligt leirede Knokler i Gravens Midte. Naar han fremdeles omtaler, at de brændte Been laae samlede i Hobe, er det tænkeligt, at disse ikke ere brændte med Forsæt, men at der paa Bunden har været antændt store Baal, saaledes som det ogsaa var Tilfældet i Jættestuen ved Borreby. Et Gravfund af denne Art paa et fra vort Land saa fjernt Punkt har en Betydning, der ikke noksom kan fremhæves; det er derfor at haabe, at fremtidige Undersögelser af Steenalderens Gravhöie ville fremvise flere Exempler paa, at saadanne ossuaries ogsaa træffes i andre Egne af Europa.

Förend jeg slutter skal jeg kun gjöre den Bemærkning, at de i de ovenstaaende Linier fremstillede Hypotheser om Steenalderens Gravskikke maaskee ville forekomme Læserne at være phantastiske og ikke tilstrækkeligt begrundede — jeg maa da fremhæve, at hine Hypotheser nærmest maa betragtes som Forsög paa at bringe Klarhed tilveie og ingenlunde ere udtalte som ufeilbare og ubestridelige, men at de paa den anden Side ialtfald fortjene at blive gjorte til Gjenstand for en omhyggelig Undersögelse.

SPROGBEMÆRKNINGER ANGAAENDE VALDEMAR DEN ANDENS JYDSKE LOV EFTER FLENSBORG-HAANDSKRIFTET, VED KONRAD GISLASON.

FÖLGENDE Bemærkninger kunne paa en vis Maade gjelde for en Anmeldelse af K. J. LYNGBYS „UDSAGNSORDENES BÖJNING I JYSKE LOV" i hans Afhandling for Doctorgraden, der vel i sin Heelhed fortjente at omtales nærmere, deels paa Grund af det for nordisk Sprogforskning vigtige Indhold, deels paa Grund af den Omhu og Lærdom, hvormed det er behandlet. Jeg skal imidlertid kun sysselsætte mig med ovennævnte Afsnit og ikke dvæle ved sammes Fortjenester, men fremhæve de væsentligste af de Punkter, der synes mig at danne Skyggesiderne. Disse ere, efter min Mening, en alt for dristig Textkritik, og en ufuldkommen Benyttelse af Oldsprogets Evne til Opklaring af den nyere Sprogform.

Af Verbet *havæ* har Jydske Lov *havæt* som lidende Tillægsform. Hvoraf kommer nu *æ* i dette *havæt*? Er det indskudt for at lette Udtalen, eftersom *haft* er den tilsvarende eneherskende Form i de oldnordiske Grammatiker? Eller svarer det til ordn. *i*, ligesom *æ* i *bothæt* (oldn. *boð-it*)? Eller skylder det et ældre *a* sin Tilværelse (jfr *kal-læth* med oldn. *kallað-*)? Forfatteren tilföier (S. 27) som oplysende Anmærkning: „Sml. *hauat* hos Rydqvist I 432, Sk. 3, 5 *hafæt*". Men disse indbyrdes afvigende Former tjene væsentlig kun til at befæste Formen *havæt* for saavidt den bestaaer af to Stavelser. Först ved at fremdrage den enestaaende og hidtil, saavidt jeg veed, oversete, men aldeles sikkre Form *hafat*, der findes i Völuspá[1]:

[1] Samme Digt frembyder desuden en anden mærkelig, men,

(*þat man uppi,*
meðan öld lifir,
langniðja tal
Lófars hafat),

sætter man Sagen i det rette Lys. Jydske Lovs *havæt* viser sig da som en Fortsættelse af den ældste nordiske Form *hafat*, der staaer i Samklang med *lafat*, *vakat* (Nutid *vaki*), *lifat*, *þorat*, *dugat*, *trúat*, o. s. v.

Af et Verbum *hærbærghæ* frembyder J. L.[1] Böiningsformerne *hærbærghæth* (2, 27), samt (ligeledes 2, 27 i Overskriften) *hærbærægh* (fremsætt. Nutid 3. Person i Eent.). Det tilsvarende oldnordiske Ord, som Lyngby ikke anförer, nemlig *herbergja*, gaaer rigtignok efter den svage, tunge *-ja*-Classe; men, at det i J. L. er vandret over i den svage Classe paa *-a* (uden *j*), kommer vistnok af, at Former som *hærbærghthæ* vilde blevet for haarde (den anförte Overskrift kan ikke engang taale en Form som *hærbærghær*, men forandrer den til *hærbærægh*).

Det enestaaende *iathæ* (Lyngby S. 27) er at före tilbage til oldn. *jáði* af Verbet *já*.

Spörgsmaalet om Oprindelsen til Verbet *sækthæ* (og *sæktæ*), der ogsaa af Lyngby henstilles uden Angivelse af dets oldnordiske Kilde, frembyder större Interesse, og næsten ligesaa liden Vanskelighed. Det er höist usandsynligt, at et i Lovene saa indgribende Ord ikke skulde være af nor-

saavidt jeg veed, ligeledes hidtil upaaagtet Form af samme Verbum, nemlig *hefisk*

(*Hrymr ekr austan,*
hefisk lind fyri)

i Stedet for det sædvanlige *hefsk*, hvilket sidste tilhörer en nyere Dannelse og staaer paa samme Trin som det nyisl. *hef* (habeo), for det ældre *hefi*, der igjen staaer for *hafi* (jfr *lafi*, *trúi*, o. s. v.)

[1] „J. L." betegner her overalt Jydske Lov, efter Flensborg-Haandskriftet, udg. af P. G. Thorsen.

disk Rod. Allerede Molbech sætter den nyere Form *sigte*[1] i Forbindelse med oldn. *sekr.* Og jeg for min Deel nærer ingen Tvivl om, at *sækthæ* (*sæktæ*) er det samme Ord som isl. *sekða* (*sekta*), nemlig, ligesom dette, afledet af Navneordet *sekð* (*sekt*), kun at de to Verber ikke holde sig til een og samme Side af Navneordets Bemærkelse.

Af de to Verber, der svare til de oldnordiske *dylja* og *krefja*, frembyder J. L. fölgende Former i Nutiden: *dylæ*, oldn. *dyli*; *dyl*, oldn. *dyl* for *dylr*; *dyll*, jfr oldn. *dyll* for *dylr*; *krævæ*, oldn. *krefja*; *krævær*, oldn. *krefr*; *krævæs*, oldn. *krefjas* for *krefjask*, samt oldn. *krefs* for *krefsk*. Desuden forekommer *dulæ*, oldn. *duli*; *dul*, oldn. *dula*, samt oldn. *dular*; *kravæ* = *krævæ*; *kravær* = *krævær*; *kravæs* = *krævæs*. Lyngby (S. 31 Anm. 9) yttrer sig herom paa fölgende Maade: „Sammenhængen med formen *dul* er den, at fortidens selvlyd er trængt ind i nutiden, ligesom i *krauær*". Men denne Forklaring synes betænkelig af to Grunde, nemlig 1) fordi Omlyden er saa væsentlig for Nutiden af den svage og lette *-ja*-Classe; 2) fordi man i Oldnordisk ved Siden af *dylja* ogsaa har *dula* (svage *-a*-Classe), der ikke er sjeldent i Lovsproget, ligesom man (ogsaa især i Lovsproget) har *skila* (svage *-a*-Classe) for *skilja*. Formen *dul* for oldn. *dula* frembyder ingen Vanskelighed (*Dvl allæ mæn*, 186[5]; jfr strax i fölgende Linie: *at ranszsak yvær all by*). *dul* for *dulær* synes mig ligesaa naturlig en Form som *del* (for *delær*), *mæl* og *mææl*, *thol*, *løn* og *løøn*, *livs*, *wis*; selv Islandsk tillader sig Brugen af Former som *dvin* for *dvinar*, f. Ex.

angrið súra eitt sinn dvin:
eptir skúra sólin skín.

Overfor det andet Verbum, *kravæ*, staaer rigtignok, saavidt

[1] Hvad Overgangen af *a* (her gjennem *æ* = isl. *e*) til *i* angaaer, jfr *almindelig* af *Mand*.

jeg veed, intet oldn. *krafa*; men et saadant Verbum vilde forholde sig til *kröf* ganske paa samme Maade som *saka* forholder sig til *sök*, *varna* til *vörn*, o. s. v. Det er meget almindeligt, at Oldsproget af eet og samme Navneord danner to svage Verber (med eller uden forskjellig Betydning), det ene efter *-ja*--, det andet efter *-a*-Classen.

Side 22 Anm. 3 mener Lyngby, at *nytæ* kunde henföres til oldn. *nýta* (i Stedet for til oldn. *njóta*); men herimod taler Ordets Bemærkelse, især paa de to Steder i Fortalen (J. L. 2$^{2.7}$; det tredie Sted, 169$_3$, er mindre afgjörende).

„Ved *wæntæ* 1,55 kunde det være tvivlsomt, om det er fortid af oldn. væna eller vænta, men det må vel stilles sammen med nutiden *wænt*ær 2,96. 107" Lyngby S. 26 Anm. 4. Den sidstnævnte Mening finder en væsentlig Stötte i den Omstændighed, at oldn. *væna* har i Datiden ikke *vænta*, men *vænda* (eller *vænđa*), sammenholdt med, at J. L. stemmer overeens med Oldnordisk i andre Datider af lignende Art: oldn. *rænti* hedder i J. L. (ikke *rændæ*, men) *ræntæ*, oldn. *kendi* (for *kenndi*, ikke *kæntæ*, men) *kændæ*, o. s. v.

Lyngbys Tvivl (S. 7 Anm. 1 og S. 25) om Rigtigheden af at före *nøct* (J. L. 74^5) tilbage til oldn. *hnykkja* er velbegrundet. Ikke alene Formen, men ogsaa Bemærkelsen, taler derimod. Jydske Lovs (*nøct* =) *nøkt* er oldn. *nøkt*, for *neykt*, for *hneykt*, af Verbet *hneykja*, forringe, o. s. v.; *minskæth æth nøct* betyder altsaa formindsket eller forringet. (Verbet *hneykja* forholder sig som afledt til det isl. Intetkjönsord *hnauk*, men som Grundord til *hneyksl* Forargelse, hvoraf *hneyksla* forarge).

thuræ (J. L. 2$_1$, Lyngby 33 Anm. 5) hörer ikke til oldn. *þurfa* (behöve), men til oldn. *þora* (vove). Med Hensyn til Hovedvocalen er der samme Forhold imellem *thuræ* og det J. L. 199^3 forekommende *thor*, som imellem *kunæ* (f. Ex. J. L. 46^8) og *konæ* (f. Ex. samme Side Linie 6).

Interessant finder jeg, at *stoll* (J. L. 197[5]), som Lyngby (6[5]) ganske naturligt kommer til at oversætte ved „stald", baade i Fölge Ordforbindelsen og Lovens Mening maa betyde det samme, som det tilsvarende Ord den Dag i Dag betyder i Islandsk, nemlig Krybbe. Hvad Ordforbindelsen angaaer, vilde her sikkert ikke staae *innæ with stoll*, men *hemæ with stoll* (eller lignende), hvis *stoll* var = *Stald* (t. *Stall*). Og med Hensyn til Meningen, saa kan det neppe være Lovgiverens Hensigt, at indrömme en Eier mindre Ret imod en Tyv, der stjæler hans Hest ud af Stalden, end imod en, der stjæler den udenfor samme; heller ikke kan en Bestemmelse om det förste Tilfælde godt antages her at være udeladt. Det er öiensynligt Lovens Mening ved Ordene *innæ with stoll* at betegne Centralpunktet af den Radius, hvis Omdreining frembringer det Omraad, indenfor hvilket Tyveriet tænkes begaaet. — Jeg blev ingenlunde overrasket da jeg stödte paa denne Bemærkelse i J. L.; hvorimod jeg i sin Tid blev forundret ved at finde, at de to i Lexicon poëticum forekommende Exempler paa *stallr* i Betydn. Krybbe ere begge af den ellers klartseende Sveinbjörn Egilsson oversatte ved stabulum, hvilken Feiltagelse rimeligviis er foranlediget ved Oversættelsen „e stabulo" i den store arnamagn. Udgave af den ældre Edda. Men Forholdsordet *af*

> (*Nú taktu úlf þinn*
> *einn*[1] *af stalli*, Hyndl. 5.
> *Brá hón af stalli*
> *stjórnbitluðum*, Og. 2)

viser tydeligt, at *stallr* betyder Krybbe.

Datid af *latæ* (ogsaa *lætæ*, i Lighed med det moderne

[1] Saaledes bör man sikkert læse med den arnamagn. Udgave. I Flatöbogens Original har der vel staaet *ein* eller *eín*, med *n* for *nn*, ligesom paa tusinde andre Steder i gamle isl. Haandskrifter.

græde) findes kun tre Steder i J. L., men ikke desmindre i tre Former, nemlig *læt* (202_4), *løt* (7^1) og *lottæ* (184^9)[1]. Denne sidste, tilsyneladende noget besynderlige Form, hvilken Lyngby, i „rettelser og tilföjelser", erklærer ikke at kunne forstaae, anseer jeg for et Sidestykke til det af ham (22 Anm. 11) anförte *holte* (d. e. holdt), idet jeg, endvidere, betragter begge Former (*holte* og *lottæ*) som Forlængelser i Retning af svag Böining, altsaa ganske af samme Art som oldn. *voldi*[2], af *valda*, hvis uregelmæssige Datid öiensynlig har aflöst et regelmæssigt: *vjelt—vjeldum* (ligesom *hjelt—hjeldum* af *halda*, *fjelt—fjeldum* af *falda*). Jfr oht. *wialt—wialtumes*, mht. *wielt—wielten*, angels. *weold—weoldon*, olds. *weld—weldun*, oldfris. *wild—wildon*. At den goth. Datid har hedt *vaivald—vaivaldum* i Overeensstemmelse med de anförte Förmer, er meget rimeligt.

„*skapæth* i *s. klæthæ* 2,94 kunde også henføres til den svage böjningsmåde, sml. Sk. 7,8 *klæþe uskapat*", Lyngby 42 Anm. *skapæth*, som lidende Tillægsform, maa henföres til den svage Böiningsmaade, undtagen som Intetkjön i Eentallet; Fleertallet af en stærk Tillægsform vilde hedde *skapæn*. I Oldnordisk bruges *skóp* ved Siden af Formerne *skapaða*, *skapða—skapta* (de to sidste hörende til Navneformen *skepja*), men ingen lidende Tillægsform *skapinn*, ved Siden af *skapaðr*, *skapðr—skaptr*.

Paa tre Steder (15 Anm. 1, 18 Anm. 7, 43^{20}) antager Lyngby Muligheden af et Neutrum, hvor den oldnordiske Syntax fordrer Masculin, eftersom Udtrykket ikke fremhæver Personer af forskjelligt Kjön, men er af den almindelige Art, der stiller Hankjönnet udelukkende i Forgrunden. *warthæ the ræntæ thær æi æræ . . .* (J. L. 150^9) kan paa Oldn. umulig hedde: *verði þau rænt, er ei eru . . .*;

[1] Det sædvanlige *lot* forekommer derimod ikke i J. L.

[2] Heraf udviklede sig paa den ene Side *oldi*, paa den anden Side *volli*, *olli*.

desuden passer Formen *ræntæ* langt bedre til Nom. pl. masc. (oldn. *ræntir*), end til Nom. plur. neutr. (oldn. *rænt*)[1]. Hvad Formerne *funnæn* og *kvmæn* angaaer, saa frembyde de ingen Vanskelighed som Nom. pl. masc. (jfr Lyngby 18 Anm. 7 og 42^{7-10}).

At Codex Flensb. skulde lide af megen Feilskrift, giver Facsimilet hos Thorsen ingen Grund til at formode. Man bör i det Hele være varsom med at antage saadant, især i slige Haandskrifter, og navnlig hvor den tilsyneladende Skrivfeil enten gjentager sig eller staaer i Samklang med et ældre eller yngre Sprogstadium, eller begge Dele. Jeg skal nu anföre Exempler paa formeente Feil, der i Virkeligheden synes at være forsætlig frembragte Former.

dth (ikke blot nogle Gange i *adthæl*, men ogsaa i *bivdthæ* = oldn. *bjóði*; Lyngby 11^{2-4}, 22 Anm. 5), *dh* (Lyngby 11^{1-2}), *d* (*iord* 1,37, for *iorth* 3,10, Lyngby 10 nederst; hvortil kan föies *stud* J. L. 116_3, for *stvth* $116^{3.8}$), for *th* = isl. *ð*, betragter jeg ikke som „blot urigtig skrivning", men seer deri den begyndende Tilböielighed til at ombytte Skrivemaaden *th* med *d*.

Jeg er heller ikke enig med Lyngby i fölgende S. 13 forekommende Sætninger: „Når der 2, 32 findes *brythæ* for *brytæ* (2, 82), 2, 73 *bøthæ* for *bøtæ*, synes det at være en simpel fejlskrift eller urigtig opfattelse, omtrent som når der 2, 49 skrives *thil* for *til*, eller som når der skrives *sæcthæ* 3, 47 for *sæctæ* (*sæct*ær 2, 69). At det ikke har videre betydning, synes at fremgå deraf, at man aldrig finder *gh* for *k*, lige så lidt som man finder *b* for *p*." Hertil maa jeg nu bemærke:

1) Der findes ikke alene *brythæ* 2,32 (J. L. 119_1) og *bøthæ* 2,73 (160_2), men ogsaa *bøthæ* (128^6), *bøthæs* ($233^{5.6}$),

[1] Formen *døptæ* (J. L. 12^1) som Nom. sg. neutr. er enestaaende.

vnith (21^5, for oldn. *úvit*), *æthlæth* (286_2, for oldn. *ætlaði*), og maaskee flere lignende Former.

Paa den anden Side forekommer *æt* (i det mindste 9 Gange) og *et* (139_1 272^4) for *æth* og *eth* (det sidste f. Ex. 112_2), *mæt* (10^6 117^4) for *mæth*, *stæt* (282_4) for oldn. *steðja* (incudem), ligeledes *stæt* (58^4) i *andær-stæt* (andensteds, jfr isl. *annarstaðar*), *stat* (83^2 239^6) for *stath*, *hæræt* (107^3) for *hæræth*, *thiufnæt* (188^3) for *thiufnæth* (oldn. *þjófnaðr*), *fælæt* (271^{2-3}) for *fælæth*, *hæft* (62^4 76_2) for *hæfth* (f. Ex. 62^5), og sikkert flere lignende Steder. Hertil maa ogsaa henföres *wight* (174_4) for oldn. *vigð(an)* og *wæght* (252^2) for oldn. *vægð*, hvis ikke i disse Ord det til *t* hörende *h* kan betragtes som anticiperet ved og absorberet i det foregaaende *h* (der da staaer for *hh*: altsaa *wight* for *wighht*, og dette for *wighth*; *wæght* for *wæghht*, og dette for *wæghth*), i Lighed med, at man finder *mæht* (for *mæth*), umiddelbart foran *wæght*, eller at *h* i det tydske Ord *Sohn* har samme Bestemmelse som i t. *roth*, o. s. v.

Efter min Mening har man her virkelige Overgange: i *t—th* en Tilnærmelse til nyere Dansk, i *th—t* en modsat Bevægelse, som Fölge af den Usikkerhed og Forvirring, der pleier at ledsage Overgangstilstande.

²) Der skrives ikke alene *thil* for *til*, men ogsaa f. Ex. *thækær* (48^6) for oldn. *tekr*, *thrææt* (248^{10}) for *træœt*. Hellere end at see en reen Skrivfeil i disse Steder, vilde jeg opfatte dem som enkeltviis frembrydende synlige Yttringer af de gothiske Sprogs Tilböielighed til i Stedet for en Tenuis at sætte (ikke en Spirans, men) en Aspirata, især til at ombytte *t* med *th* (d. v. s. med et virkeligt *th*, ikke med *th* = *þ*), en Tilböielighed, der forekommer mig at være fuldt saa stærk i Dansk, som f. Ex. i Tydsk. Den eneste rigtige Forklaring vil imidlertid være den, at tage *th* (for *t*) i disse Tilfælde som Modstykke til *t* (for *th* = *þ*), f. Ex. i *tiufsæns* (J. L. 176_1) = oldn. *þjófsins*, *tivuæn*

(177[1]) = oldn. *þjófrinn*, *tivfsmærki* (177_1) = oldn. *þjófsmerki*, *tivfnæth* (206_3) = oldn. *þjófnað*, *tiuf* (275_1) = oldn. *þjófr*, *tæn* (130[2]) af oldn. *þenn* (for *þann*). Det er igjen det Sædvanlige. Naar man under et Sprogs Gjæringstilstand kommer i Vilderede med, hvor et Element hörer hjemme, er man heller ikke sikker paa, hvor det ikke hörer hjemme.

[3]) At *th* i *sæcthæ* ikke er en Feilskrift, men betegner en nöie Tilslutning af J. L. til en af Oldsprogets classiske Lydformer, skal jeg siden vise.

[4]) At der ikke findes *gh* for *k* er ikke ganske nöiagtigt: man finder ikke alene *gh*, men ogsaa (— hvad der i graphisk Henseende frembyder en nærmere Analogie med *th* —) *ch* (d. e. *kh*), adskillige Gange i Forbindelserne *ghth* og *chth*, *ch* desuden i *laghlich* (76[7] 90_6), *och* (95[1]), og maaskee flere Steder; ligesom man for *p* finder *pf*, *fp*, *f*.[1] Men lad os antage, at der ikke forekom eet eneste Exempel paa Blödgjörelse af *k* eller *p*, saa fulgte deraf aldeles intet med Hensyn til Overgangen *t—th*. Den videnskabelige Sammenstilling af *k*, *t*, *p*, som haarde Stödlyde, medförer ikke nödvendig en Parallelisme i deres sproghistoriske Skjebne. Selv identiske Lyde behandles, som bekjendt, ikke sjelden forskjelligt, som naar oldn. *húfa* i det virkelige nyisl. Sprog er blevet til *húa*, i Overeensstemmelse med d. *Hue*, medens derimod oldn. *dúfa* (d. *Due*) og *þúfa* (d. *Tue*) ere uforandrede.

„At der 1,2 og 2,87 skrives *wat* for *hwat* er vel blot skrivfejl" Lyngby 11[12-13]. Men man finder den samme Skrivemaade flere Steder, f. Ex. 1,47 (68[3]) og 2,5 (88[7]), og den er saaledes vistnok at opfatte som stöttende sig til en virkelig Afvigelse i Udtalen.

S. 27 Anm. 7 erklæres *o* i Fortid af Verbet *gøræ* for „fejlskrift, hvor stregen gennem *o* er glemt". Men det

[1] *fh* for *f* frembyder ligeledes en Art Analogie med *th* for *t*.

vilde være et mærkværdigt Sammentræf, hvis man netop i denne Fortid ikke mindre end 6 Gange skulde have feilskrevet *o* for *ø* og derved anticiperet en Form, der var bestemt til at blive den eneherskende. (Endog Fraværelsen af *j* stemmer med en i vore Dage almindelig Udtale.)

„I udlyd forekommer rigtignok *han* 2,70.87.114 for *hand*, men sandsynlig er *d* blot glemt, ligesom *th* eller *d* i ordet *ior* 1,37. I indlyd forekommer *nn* for *nd* i *vnnæn takæn* 3,11" Lyngby 14. — I „sandsynlig" ligger en Tvivl og i Anförelsen af *vnnæn* ligger et Vink. Denne Tvivl og dette Vink ere sikkert rigtige: *n* for *nn* i *han* beroer vistnok paa Assimilation, ligesom *nn* i *vnnæn* (for *vndæn*), og ligesom i isl. *finna* (for *finða* eller *finda*), for ikke at anföre flere Exempler. I Eriks sællandske Lov, ved Thorsen, see vi, S. 85, Forvandlingen ligesom foregaae for vore Öine, idet vi finde — vel ikke den fuldstændige Række *vatn—vadn—vand—van*, men dog *vatn—vadn—van*. — At Skrivemaaden *ior* stemmer med den nærværende Udtale, er vist heller ikke tilfældigt.

„*cøp* 1,35 er sandsynlig skrevet fejl for *cøpær*, så at forkortningsmærket er glemt. Man kunde også anse det for forestillende måde, sml. Lund, oldnord. ordföjningslære § 119 b), men det er næppe rimeligt" Lyngby 25 Anm. 3. „*kæn* 3,62 er skrivfejl; det er blevet glemt at fordoble *n* og tilföje forkortelsen for *-ær*, sml. *cøp* 1,35 for *cøpær*" sst. 28 Anm. 9. „*Hoc* 3,34 i overskriften skyldes sagtens ubehændighed i at føre pennen" sst. 23 Anm. 5. „*sla* 2,82 er fejlskrift for *slar*" sst. 20 Anm. 8. „Omvendt står et par gange flertal tilsyneladende for ental: *hittæ man oc nokæt* 2,100, skrevet fejl for *hittær man* eller *hittæ mæn*, ligeledes er som för omtalt, *sla* 2,82 skrevet fejl for *slar*" sst. 39. — Den i *kæn* foreliggende Apokope synes mig ikke haardere end den i *løn* og *løøn*, *mæl* og *mææl*, *del*, *thol*[1];

[1] Da de oldnordiske Verbalendelser *r*, *ir* og *ar* falde sammen i

n for *nn* er ligefrem en Fölge af den finale Stilling. *sla* kan forklares paa den af Lyngby med Hensyn til *cøp* antydede Maade, neml. som Præs. conj. efter Præs. ind., hvorimod ikke alene *cøp*, men ogsaa det foregaaende *sæl*, synes at staae i Conjunctiv (*sæl bondæ sin konæ iord oc cøp annæn iord*, isl. *seli bóndi . . . ok kaupi . . .*), ligesom ogsaa *Hoc*[1] ganske svarer til isl. *Höggvi* i en lignende Sætning.[2] Med *Hittæ man oc nokæt* kan sammenlignes *Delæ man æftæʀ konæ* (J. L. 100_2), *Sære man annar man* (Skånske Lov ved Thorsen S. 74); alle tre Steder har Verbet nærmest Udseende af at staae i Conjunctiv som 3. Person i Eentallet, medens det dog er muligt (skjöndt ved det sidste Exempel ikke meget sandsynligt), at *man* som Samlingsord har Verbet i Plural, som Tilfældet synes at være i fölgende Steder af J. L.: *Thæ iord thær man givæ til gvz hvs* (59^{3-4}); *tha mvghæ man them æi vp delæ* (68_1); *tha mughæ mæn takæ ham hwaræ sum man finnæ ham* (179^5); *Of man ransakæ* (202_2). I alt Fald er der (i *Hittæ man*, *Delæ man*, *Sære man*) intet at rette, hverken ved *man* eller ved dets Verbum.

Foruden de ovenfor anförte Exempler paa *han* og *ior*, frembyder J. L. en Mængde andre, hvor en stum Tandlyd er udeladt efter en Consonant, undertiden i Indlyd foran en udlydende Vocal, der et Par Gange er apokoperet, men som oftest i Enden af et Ord.[3] Exempler paa saadanne

Jydske Lovs *ær*, saa er jeg tilböielig til at holde *kæn* for en Art Fortsættelse af oldn. *renn* for *rennr*, *brenn* for *brennr*.

[1] med det haarde *c* for det haarde *gg*.

[2] Den oldnordisk-islandske Conjunctiv bruges nemlig i Betingelsessætninger ogsaa uden en foregaaende Indicativ.

[3] Her sees bort fra de Tilfælde, hvor Udeladelsen hidrörer fra Tilslutning af et nyt med en Consonant begyndende Ord som andet Sammensætningsled, f. Ex. *thæghgiald* (98_4), *waltakæn* (101), *hirmansz* (219^1).

Udeladelser ere: *hafvæ* 42_1, samt *hafuæ* 2^5, for *hafthæ*. *saghæ* 11_1 for *saghthæ*. *laghæ* 184^{11} 185^3 for *laghthæ*.— *haf* 28^3 for *hafthæ*.[1] *hvgh* 161^1 for *hvghthæ*. — *tof* 78_1 to Gange for *toft*. *lagh*, 18^{12} 27_1 33^2 213^3 269_2 275^3, vel ogsaa 60_2, for *laght*; 213^1 214_1 for *laghth* eller *laght*; 35^5 76^7 for *laghth*. *sagh* 76^9 94_1 96^7 259^3 for *saght*; 266^1 for *saghth* eller *saght*. *orægh* 113^1 for *oreghth* (eller *oreght*). *munhæfh*[2] 173 for *munhæfth*. *vkæʀ* 68_2 for *vkærth* eller *vkært*. — Jeg har fundet alle disse Exempler paa 7 nær hos Lyngby, der er tilböielig til i de af ham anförte, med Undtagelse af *lagh* og *sagh*, at see lige saa mange Skrivfeil; men Skrivemaadens Hyppighed taler for stærkt imod denne Mening. Og naar man, i Modsætning til *saghæ* for *saghthæ*, finder *saghthæ* (59^1) for *saghæ* (Datid af *se*), saa er dette, efter min Anskuelse, ligefrem en Yttring af den samme Gjæringstilstand, de samme Svingninger i Lydbevægelsen, hvoraf det modsatte Phænomen er fremgaaet.[3] — „I formerne *lagh* og *sagh*" siger Lyngby (30 Anm. 9) „kunde man antage *-th* glemt af en fejltagelse . . ., men da også svenske love frembyde former som . . . . *sagher* . . ., . . . *sagha* . . ., ledes man til med Rydqvist at tænke sig muligheden af, at man har anvendt et tillægsord

[1] *hafth* (68_2), for *hafthæ*, afgiver et Exempel paa en svagere forkortet Form.

[2] *fh* betegner her ligesom i *lifh* den blöde Udtale af *f* (*fh* : *f* = *gh* : *g*).

[3] Det er neppe sandsynligt, at en Anelse om et Slægtskab imellem *se* (af Roden SAGH, oldn. SAH) og *sæghæ* (*sighæ*) skulde have været tilstede og bidraget til Sammenblandingen, skjöndt *se* og *sæghæ* (oldn. *sjá* og *segja*) maaskee forholde sig til hinanden som Primitiv og Causativ (dette sidste med fölgende Udvikling af Betydninger: lade fölge; lade see, vise; sige), og det i övrigt ikke er sjeldent, at verba primitiva og causativa gribe forstyrrende ind i hverandre.

for tillægsformen, således som oldn. görr anvendes for lidende tillægsform af göra". Men denne Antagelse forklarer ikke de hyppigt forekommende *lagh* og *sagh* for Intetkjönnet *laght* og *saght*; hvorimod alle slige Forkortelser synes at have deres Rod i Sprogets Stræben efter blödere og kortere Former, idet denne Stræben for en Tid blandt Andet kastede sig over de stumme Tandlyde i de ovenfor anförte Stillinger.

I Ordet *sæcthæ* „bliver medlydsforbindelsen i mitten skreven på forskellig måde, hyppigst *cth*, men også *ct* (rigtigst), *chth*, *gth* og *ghth*" Lyngby 33 Anm. 1. Man kan tilföie *kth*. Forholdet er fölgende. Verbet forekommer omtr. 46 Gange i J. L., nl. α) 2 Gange med *ct*; β) 5 Gange (126_{2} $154^{1,5}$ 156^{5} 238^{6}) med *ct* eller *cth*, da *h* kan skjule sig i Forkortelsen, ligesom Tilfældet er med *r* i *tiuth*ær 260^{8} sammenholdt med *tivthr*ær 260^{10}; γ) 6 Gange med *kth*; δ) 26 Gange med *cth*; ε) 3 Gange med *chth*[1]; ζ) ligeledes 3 Gange med *ghth*[1]; η) 1 Gang med *gth*[1]. Saaledes finder man også: *tæktæ* kun 259_{2}; men *spæcthæ* 2^{8}, *tæcthæ* 103^{5} 269_{2}, *tækthæ* 100^{9}, *tæchthæ*[1] 86^{5}, *tæchthe*[1] 86^{1}. Hertil maa bemærkes, at de ældste og, om jeg saa maa sige, classiske islandske Former af herhenhörende Ord ere *sekð* (og fölgelig *sekða*), *spekð*, *tekð*, medens *sekt* (*sekta*), *spekt*, *tekt*, dog allerede tidlig aflöse hine. Paa den anden Side frembyder J. L. kun Former som *actæ* (50^{3}), *actes* (50^{9}), *wactæ* (288^{3}), intet *acthæ* eller *wacthæ*, ligeledes i skjönneste Samklang med Oldnordisk, hvor *akta* og *vakta* höre til de nyere Ord.

De nysanförte slaaende Overeensstemmelser med Oldnordisk hindre ikke, at Sproget i J. L. i andre Henseender kan gaae sin egen Vei, og denne Vei kan da, i Sammenligning med den tilsvarende Udvikling i Oldsproget, enten

[1] *ch* (= *gh*), *gh*, *g* (= *gh*) beroe paa Blödgjörelse og svare til *g* (= *gh*) i oldisl. *segð* for *sekð*.

være mere eller mindre eller ligesaa correct. Som Exempler paa saadanne Afvigelser troer jeg at kunne anföre *kall* (oldn. *kál*, Kaal) 275[2] og *siall* (oldn. *selr*, Sæl) 277[4], i hvilke dog, efter Lyngbys Mening (S. 12) „fordoblingen ingen betydning har for udtalen". Mig synes Fordoblingen i begge Ord at have en etymologisk Betydning og beroe paa en Assimilation, idet jeg sammenholder *siall* med oldhöit. *selach*, angels. *seolh*, *kall* derimod med *kalf* (i *kalf garth*, Kaalgaard, 274[2]). Det lat. *caulis* er nemlig, ved at undergaae en Forkortelse (til *caul*, *kaul*) og en Lydflytning med deraf fölgende Forandring af *u* til *v*, blevet til *kalf* (= *kalv*), hvoraf igjen *kall*; medens i Islandsk Forkortelsen fandt Sted uden Lydflytning, men med graphisk Forandring af lat. *au* til oldn. *á*, hvilket sidste allerede den Gang löd som hiint.

Jeg slutter disse Bemærkninger med det Haab, at Dr Lyngby vil i dem see et Tegn paa Agtelse og Velvillie, ved Siden af Önsket om at tjene vor Videnskab.

Anm. Den i ovenstaaende Bemærkninger brugte Betegnelse for de forskjellige Arter af svage Verba trænger maaskee til en Forklaring. Svage og tunge *ja*-Verba har jeg kaldet dem, der svare til Lyngbys (svage Udsagnsord) förste Classe, förste Afdeling (som: *merkja*, *merki*, *merkða*, *merkðr*). Svage og lette *ja*-Verba svare til Lyngbys förste Classe, anden Afdeling (som: *telja*, *tel*, *talda*, *taliðr*). Svage *a*-Verba svare til Lyngbys anden Classe (som: *marka*, *marka*, *markaða*, *markaðr*). Svage *e*-Verba ere: *lifa*, *lifi*, *lifða*, *lifat*, og lign. Disse Benævnelser ere (det tilstaaer jeg) ikke synderlig velklingende; men Böiningsmaadernes Löbenummere ere sande Lygtemænd, og bör ombyttes med Navne, der angive væsentlige Kjendemærker.

OM NI-TALLET,

VED BENEDICT GRÖNDAL.

FINN MAGNUSEN og Jacob Grimm have hver for sig behandlet de saakaldte hellige Tal, den förste i Eddalæren (1825), den sidste i „Deutsche Rechtsalterthümer" (1828), uden dog at give nogen fuldstændig Fortegnelse i saa Henseende. Det vilde være önskeligt, dersom man havde en saadan Samling fra alle Sagn og Eventyr[1], men de herhen hörende Literaturers store Omfang og Folketroens eller Mythologiernes vidtforgrenede Ström tillader ikke at faae sligt i en Hast, tilmed da man dog ikke godt kan paatage sig ene og alene i denne Hensigt at gjennemlæse Skrifterne. En fuldstændig Fortegnelse over alle saadanne Talforhold vilde i sit Slags være ligesaa vigtig som en correct Angivelse af hvor ofte den eller den Ordform eller Skrivemaade forekommer i et Skrift (jfr Konrad Gislason, Um frumparta ísl. t. Fort. III_{3-5} og p. 222, 224, 226, samt hans Udg. af Elucidarius i AnO 1858 p. 86, 87); men dette vil kun efterhaanden kunne opnaaes og först efter at flere saadanne Samlinger ere tilveiebragte ville de kunne samles til et ordnet Hele. Begyndelsen til en Samling af de mythologiske Talstörrelser forelægges her Annalernes Læsere og dem, som interessere sig for Folketroen; denne Samling er kun bleven

[1] Hvor de hellige Tal forekomme, der er man som oftest berettiget til at antage et sagnmæssigt Forhold, begrundet i Folketroen. De her samlede Exempler ville tydelig vise, at det er urigtigt, saaledes som ældre Philologer have lært, at ansee Ni-Tallet for at betegne en stor og ubestemt Mængde; denne betegnes mere ved andre Tal, f. Ex. Hundrede, eller da paa andre Maader. Ethvert af de hellige Tal maa have sin bestemte Grund eller Udgangspunct, om dette end ikke er let at see.

til i en kort Tid og der er ikke for dens Skyld nogen særlig Gjennemlæsning af et Skrift foretagen; men naar jeg har stödt paa disse Tal, saa har jeg optegnet dem. Dog kan ikke ethvert Tal optages; Exempler herpaa ere Varro de r. r. II 1. id. l. l. VIII 49. Herod. VI 69. Arist. hist. an. VII 4. Od. XIV 314. Galen. ed. Kühn II 149. Tzetz. chil. II 177. 199. Plin. hist. nat. XVII 11. FmS IV 53 (i en Vise af Sighvat) o. m. fl.

De hellige Tal kunne inddeles i de enkelte, nemlig 3 og 7, og de sammensatte, strengt taget kun 9 og 12. (6 er intet helligt Tal, skjönt det er Fordobling af 3; 10 derimod maa regnes til de hellige Tal, skjönt 5 ikke er det. 18 maa regnes til de hellige Tal: det forekommer dels som en Fordobling af 9, dels som to IX-Tal ved Siden af hinanden.) Grundtanken er det ulige: numero Deus impare gaudet, Virg. Ecl. VIII 75, og denne Tanke sees at herske hos Plin. hist. nat. XXIV c. X 49: coronam ex eo (milace) factam impari foliorum numero aiunt capitis doloribus mederi. IX-Tallet er det mest udbredte af alle disse Tal. Hvorledes man i Folkenes ureflecterede Verdensopfattelse har tænkt sig Grunden hertil eller hvorfra man heri er udgaaet, kan ikke bestemt afgjöres, thi det synes ikke rimeligt at 3 × 3 absolut skulde være Grundtanken; for Nordens Vedkommende synes mig at Rígsmál, idet det erindrer om de IX Maaneder, det menneskelige Foster behöver for at udvikles, fremhæver den ældste og naturligste Tanke om IX-Tallet. Mennesket er Midtpunktet for hele Tilværelsen, for al Tro og Folketro; fra det gaaer alt ud og til det vender alt tilbage. Forestillingen om Fosterets Udviklingstid kan godt ligge til Grund for IX-Tallets store Udbredelse, om man end glemte dette og lod IX være IX uden at bryde sig om hvorfor. Da vi saaledes idelig stöde paa IX-Tallet uden med Vished at kjende dets Grund, saa kan Fortegnelsen ikke uden tilnærmelsesvis blive systematisk. Vi anföre da först Rígsmál: liðu meirr at þat mánuðir IX, v. 6. 18.

30 (Rasks Udg. citeres her overalt). At IX-Tallet var et af Pythagoræernes hellige Tal, er bekjendt, og den rigtignok ikke særdeles critiske Olaus Magnus troede at det til Gotherne var kommet fra Grækerne igjennem Pythagoras og Zamolxis: erat olim in sacrificiis Gothorum . . . . numeri novenarii observatio admodum accepta, de gent. septentr. p. 106. Et Bevis paa dets store Udbredelse leverer Plutarch i convival. disput. IX Qu. XIV: *πᾶσι γὰρ διὰ στόματός ἐστι καὶ πάσαις ὑμνούμενος τῆς ἐννεάδος ἀριθμὸς* (Afhandlingen handler om Musernes Antal; der staaer ironisk, at de maa være IX, fordi der ere IX Bogstaver i Mnemosyne, samt at IX-Tallet er helligt ikke alene fordi 3 Gange 3 er IX, men ogsaa fordi en Enhed lagt til 8 udgjör IX; heraf fremkommer Musernes IX-stemmige Sang: *Μουσῶν ἐννεάφθογγον μέλος*). Dante anbragte IX-Tallet overalt hvor han kunde.

I. Elementære Forhold. *1.* I Loðfafnismál 26 opregnes IX Elementer: jörð, eldr, eik, ax, höll, máni, beiti, rún, fold. *2.* i en Charade i Plutarchs Symp. VIII opregnes IX Kategorier: *χρόνος, κόσμος, ἀλήθεια, φῶς, θάνατος, θεός, δαίμων, τύχη, ἡδύ.* *3.* en forgjort Oxe faaer IX Naturer eller Egenskaber, Íþ I 350. *4.* IX Sjæle har Hunden ifölge et græsk Ordsprog: *ἐννεάψυχος ὁ κύων, παροιμιωδῶς,* Hesych. *5.* hvortil Erasm. Adag.: canis IX animas habens. *6.* herimod sætter jeg en islandsk Talemaade: eg á ekki nál heldr en hundr á sál. *7.* IX-herzig er et middelalderligt Udtryk for en overordentlig begavet Mand, Paul. Cassel, edd. Stud. I 111. *8.* Stefnir, en Sten, har IX Egenskaber, Íþ I 655. *9.* En Dæmon hedder *ἐννεάμορφος*. (Hvorfor er Gleipner ikke sammensat af IX Elementer, istedenfor 6?). *10.* i Rúnatalsþáttr 3 nævnes IX fimbulljóð, som dog blive til IX+IX, Rúnat. 9-26. *11.* IX Gange gjentages i Virg. Ecl. VIII Verset: ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim, *12.* og IX Vers

gjentages i Eclogens forrige Del, det sidste med en Forandring (Eclogen er en Galdresang). *13.* IX Galdre galer Gróa i Gróugaldr (jfr senere Ex. 44-45). *14.* ter novies carmen magico demurmurat ore, Ov. met. XIV 57. *15.* Der ere IX heimar og IX íviðir, Völuspá 2 (íviðir forklarer Jac. Grimm ved ‚firmamente', DM 755). *16.* IX Verdener vare nedenfor Niflhel, Vafþr. 43, og hertil sigter maaskee *17.* Helg. Hat. 16: IX röstum er þú skyldir neðar vera. *18.* Alvm. 8: heima alla IX hefik of farit. *19.* der ere IX Himle, SE I 592. *20.* Cicero i somn. Scip.: IX tibi orbibus vel potius globis connexa sunt omnia. *21.* *ἐννεάσφαιρος,* Arist. meteor. *22.* IX Etager have Chinesernes Taarne sædvanlig, FME III 216 ligesom *23.* en Krigsmaskine var *ἐννεάστεγος,* Diod. Sic. XX 91. *24.* IX Planeter antage Inderne, FME III 216. Beslægtet med Ideen om de IX Verdener neden for Niflhel er maaskee *25.* de IX Straffe i Helvede, DM 756, Elucidarius i AnO 1858 p. 162 (ɔ: S. Anselmus) og *26.* novies Styx interfusa, Virg. Aen. VI 439: der Styx der neunfach sie umwindet (Schiller): *27.* *ἐννέα μὲν περὶ γῆν τε καὶ εὐρέα νῶτα θαλάσσης δίνῃς ἀργυρέῃς εἱλιγμένος εἰς ἅλα πίπτει,* Hes. Th. 790, og *28.* den underlige Timavus, som per ora IX vasto cum murmure montis it mare proruptum, Virg. Aen. I 245; jfr *ἐννεάκρουνος* og nonacris. *29.* IX Kredse eller Furer droges omkring Hexebaal (seiðr), FME III 207.

II. Personforhold. *30.* Heimdal havde IX Söstre til Mödre, SE I 100, 102, 264. deres Navne opregnes i Hyndl. 34, 35 (DM 537 formoder en lignende Grund herfor som ved Bacchus's dobbelte Födsel). *31.* Njord har IX Döttre (hermed regnes ikke Freyja), Sólarlj. 79, og ifölge Navnene maa de tænkes som Jættekvinder (Ráðveig, Kreppvör — som leirvör, fjölvör, gellivör, der altsammen ere Jættekvinders Navne). *32.* Ægir har IX Döttre, Bölgerne, jfr DM 1219 ad p. 567: nona unda, fluctus decu-

manus. *33.* i den isl. Tro ere IX násjóir, Dödsbölger, der reise sig paa Havet, naar Skibe skulle forgaae, Íþ I 660. *34.* IX njarðlásar forvare Hævatenen, Fjölsvm. 27. *35.* IX Troldkvinder seer Hjalmter, det er Bölgerne med andre Navne, FaS III 482. *36.* IX Möer synge sammen for Menglöds Knæer, Fjölsvm. 39. *37.* Spaakvinden Thorbjörg, kaldet 'den lille Vala', havde IX Söstre, alle Spaakvinder eller Völver; betegnende er det, at de ikke nævnes videre, thi det er ideelle Störrelser, GhM I 372. *38.* i den russ. Tro ere der IX Söstre som plage Menneskene med Sygdomme og ligesom Tyfoeus (*εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς,* Il. II 783) og Loke (haptr undir hvera lundi) ligge i Jordens Huler, men falde over Folk, naar de komme lös, DM 1107. *39.* Launawatar, en gammel Kone, föder IX Börn: Varulv, Slange, Jætte, Firben, Mare, Ledesmerte, Gigt, Miltbrand, Mavepine, DM 1113 (finsk). *40.* der ere IX Slags Huldrer, ibd. 1027. *41.* Den mythiske Harald Haarfager havde IX Koner, Hkr. I 97. *42.* 3 Gange IX Valkyrier, þrennar níundir meyja, bjergede Helge Hatingeskades Skibe, Helg. Hat. 28 (þrennar mundir meyja i den store arnam. Udg., som Jac. Grimm, Gramm. III 80 [1831], J. Fritzner og flere foretrække, er aldeles urigtigt. Jeg har selv efterseet Codex regius med Hensyn til dette Ord, og der staaer tydelig nı, ikke m; Configurationen af dette nı er fuldkommen den samme som i samme Codex i Völuspá: 'gengr fet nío' [om Thor] og i Rúnat.: 'nætr allar nío', hvor Tallet udtrykkes ved fulde Bogstaver og ikke ved IX, kun er der paa de to sidste Steder en Streg over ı, og denne tilhörer neppe den oprindelige Skrift, men er maaskee senere tilföiet, jfr Konr. Gislason i AnO 1858 p. 85 A, jfr dog Um frumparta ísl. t. pag. 40, Vilhj. Finsen i AT 1849-51 p. 103; „en Haandfuld Valkyrier" er en upoetisk og unordisk Tanke, som slet ikke understöttes af Udtrykket „hönd full manna" [en Haandfuld Mennesker], FmS II 302), sml. det ovennævnte Sted 14 af Ovid, hvor IX multipliceres. *43.* Patroklos dræber *τρὶς*

ἐννέα φῶτας, Il. XVI 785. *44.* ter novenae virgines synge Sange, Liv. XXVII 37. *45.* ter novies fremsiges Trylleformularer, Varro de r. r. I 2, jfr foran Ex. 10-14. *46.* I Völsúngakviða er der IX Valkyrier som hjelpe Helge i Storm, Sæm. 162. *47.* Priamus havde IX ægte Sönner. *48.* Ragnar Lodbrok havde IX Sönner, if. Er. Krön. SrD I 156. *49.* Halfdan gamle havde IX + IX Sönner, hvoraf IX födtes ad Gangen, FaS I 9, de förste ere Kongenavne, de sidste Familienavne, jfr SE I 516. *50.* Dag, en af Halfdans Sönner af det senere Hold, havde IX Sönner, og fra alle de mythiske Halfdans Sönner af samme Hold er der IX Led til Harald Haarfager (hvad der ikke stemmer hermed er urigtigt), FaS II 9-10. *51.* til IXda knès, Lu. *52.* Kong Njörve og hans Fostbroder Viking havde hver for sig IX Sönner, FaS II 404. 405. *53.* Greipr, den berömte Hromunds Fader, havde IX Sönner, FaS II 365. *54.* Et Spögelse (fylgja) fölger Ætten i IXde Led Íþ I 319. 379. 389. 460. Med disse Familieforhold hænge Forvandlinger sammen: *55.* Sæl bliver Menneske hver IXde Dag, Thiele, Danske Folkes. III 51. *56.* Mænd troede at kunne blive til Kvinder hver IXde Nat, det kaldtes gylvin og ansaaes for Skam, Njálss. 190. Gul. L. 138 jfr Konr. Maurer, Isl. Volkss. 315 og senere hen Ex. 126. Upersonlige Væsener deltage heri: *57.* Dröpner föder Ringe hver IXde Nat og er selv den IXde (if. Skáldskm. SE I 344 er denne Egenskab primitiv given ved Forfærdigelsen af Ringen. if. Gylfaginníng 176-178 fik den denne Egenskab först efterat være gaaet igjennem Ilden, Baldurs Baal, sml. Skírnf. 21, altsaa maa Baldur först have sendt den fra Helheim, SE I 180, för end der kunde tales om denne Propagation. *58.* Jættekvinden Mána giver Sörle den stærke en Guldring, der var sammensat af IX Stykker, FaS III 417. *59.* Med Harald Hildetand vare IX Skjalde, FaS I 379. *60.* IX Skjalde nævnes med Olaf den hellige, FmS V 234 (‚ok margir aðrir' lægger jeg ikke nogen Vægt paa). *61a.* Henrik den Tredie af Fran-

kerige havde IX Dverge. *61b.* Ögmund Eyþjofsbane og hans Bersærker vare IX sammen, FaS II 207. *62.* IX Trælle dræbte Kong Heidrek, FaS I 488. *63.* IX worthies (Helte) jfr Flügel, engl. Wb. 1847, w. *64a.* IX áttu við á nesi Ságu úlfa alna, Helg. Hund. I 38. FaS I 139 (nes Ságu er hos Simrock blevet til ‚Nesisaga'). *64b.* hefir börn borit biskup IX, þeirra er allra Þorvaldr faðir, FmS I 270 (Nid om Biskop Frederik og Thorvald Vidförle). *65.* oraculi numinis gallici antistites perpetua virginitate sanctae numero IX esse traduntur, Pomp. Mela III 8, cit. i DM 396 not. *. *66.* i Faiakernes Lege vare IX Kampdommere, Od. VIII 258. *67.* IX Herolder, Il. II 96, *68.* IX Archonter i Athen. *69.* IX búar, Lu. *70a.* IX potestates angelorum ɔ: fylkíngar engla, FaS III 663 (chr.). *70b.* IX mörke Kvinder fra Nord og IX lyse Kvinder fra Syd (den kæmpende Hedendom og Christendom), FmS II 195. *71.* IX Hundrede Hoveder har Jættekvinden i Hým. 7. *72.* IX Hoveder har Jætten Þrívaldi, som Thor fældede, SE I 256. *73.* *ἐννεακέφαλος* er Hydra if. Tzetz. chil. II 237 (ellers VII og L). [*74.* XVIII Dödninger sendes til en Mand for at dræbe ham, Íþ I 346. *75.* XVIII Skoledisciple sendes af en Biskop for at afsætte en Præst, ib. 566].

III. Tidsforhold. *76.* IX Aartusinder skal Verden bestaae (pers.), FME. III 214. ved flere Dyr er IX Aars Alderen Livets Höidepunct: *77.* *βόε δ' ἐνναετήρω ἄρσενε κεκτῆσθαι, τῶν γάρ σθένος οὐκ ἀλαπαδνόν, ἥβης μέτρον ἔχοντε,* Hes. op. 434 cfr Callim. h. Dian. 179. *78.* en IXaarig Ulv föder Slanger, DM 1049 not. *79.* en IX Aar gammel Krage varsler Vinter: *χειμῶνος μέγα σῆμα καὶ ἐννεάνειρα κορώνη*, Arat. i Lobeck Phryn. 538 (secula passa novem cornix tibi signa procellae nocte dabit, Arat. prognost. i Cic. op. ed. Or. Vol. IV P. II 563). *80.* *ἐννέα τοι ζώει γενεάς λακέρυζα κορώνη ἀνδρῶν ἡβώντων . . . .* *81.* *αὐτὰρ ὁ φοίνιξ ἐννέα τοὺς κόρακας,* Hes. cit. i

Plutarch de orac. def. Her er det samme Forhold som *82.* ved Minos, der adspurgte Zevs hvert IXde Aar, FME III 214 men *83.* regjerede kun IX Aar if. Od. XIX 179. sml. *84.* Plat. Min.: ἐφοίτα οὖν δὲ ἐνάτου ἔτους εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον ὁ Μίνως. *85.* Hvert IXde Aar lægger Gjögen et Æg, WZ I 140. *86.* IX Vintre (ɔ: Aar) var Starkad i Fenhring med Hrossharsgrani (Odin), FaS III 17. 18. *87.* IX Vintre gammel var An Bogsveigir saa stor som menneskelige Mænd, FaS II 327. *88.* IX (Yngl. X) Aar drak An den gamle af Horn formedelst Ælde, FaS II 12, og *89.* han offrede sine IX Sönner til Odin for at leve, den tiende fik han ei Lov til at offre, Yngl. c. 29. *90.* i Hyndl. 10 kan der være Spörgsmaal om man ikke istedenfor nýju skal læse IX (som Finn Magnusen allerede vilde i Eddalæren): rauð hann í . . . . . nauta blóði; det er mere nordisk og mere folkemæssigt at læse IX, mindre poetisk og mere smaaligt at læse nýju, thi naar taler man saaledes om ‚et *nyt* Offerblod'? hellere siger man ‚varmt', ‚rödt', ‚helligt', det andet er idetmindste i denne Forbindelse smaglöst; (man kan ogsaa sige ‚det unge Blod', men man kan ikke bruge ny og nýr paa samme Maade som Grækerne brugte νέος, om unge Folk, skjönt νέος, novus, nýr og ny er det samme Ord; heller ikke kunde man paa denne Maade udtrykke den Tanke, at Ottar stedse bragte nye og nye Offere, blev aldrig træt af at offre; Udtrykkene ný, Nymaane, nýtt túngl beroe paa andre Tankeforhold, der kan man tale om Fornyelse, men ved det andet ikke, thi man tænker dog her neppe paa Magendies Indspröitninger af Blod i andre Dyr, Transfusionen). *91.* Offer af IX Oxer eller Tyre nævnes i Il. VI 174: ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν og *92.* Od. III 8: ἐννέα ταύρους (IX Offerbænke ib. v. 7) *93.* i Leireoffringerne (Hleiðrarblót) offredes hvert IXde Aar IX Dyr af hver Slags (af Ditmar Merseb. uden Tvivl ved urigtig Opfattelse angivet til 99), og ligeledes i Upsala if. Ad. Brem., DM 42. 46. jfr iövrigt Passows Bem. til ἐννέα: die Verwandtschaft zwi-

schen νέος und ἐννέα, novus und novem, neu und neun, geht durch alle romanische und germanische Sprachen und ist gewiss nicht eine bloss zufällige. cfr Bopp, vgl. Gram. II (1859) 75-77. *94*. IX Aar varede Troias Beleiring. *95*. det IXde Aar forlode Svanemöerne de tre Brödre, Völkv. 3. *96*. Vær vetr IX vorum leikur öflgar alnar fyrir jörð neðan, Grott. 11. SE I 382. *97*. efter IX Aar kradser en Hane op Tordenstene, Simrock DM 284, uden Tvivl beslægtet med Mjölners Forsvinden, og *98*. Hamarsh. 9 vilde IX röstum være rigtigere end ‚átta röstum'. *99a*. „Ambolten" ɔ: Tordenkilen, ἄκμων, er IX Nætter og IX Dage om at falde fra Himmelen til Jorden, og IX Nætter og IX Dage om at falde fra Jorden til Tartarus, Hes. Th. 722-725 (anföres som Exempel men Ideen om Virkeligheden er öiensynlig) sml. Homers Beretning om Hefaistos's Fald, Il. I 591 (XVIII 395) og dette staaer maaskee i Forbindelse med Meteorstenes Fald; (den store Meteormasse som faldt ved Aigos Potamos, nu ikke til at finde, men endnu paa Plinius den ældres Tid saa stor som et Vognlæs [ɔ: det som ragede frem af Jorden], dens Fald forudsagdes af Anaxagoras Claz., Plin. hist. nat. II 58, Amm. Marc. XXII 8, Humboldt, Kosmos I 139, 401, 402. III 595-596, 618-619). *99b*. mere adæquat med Troen turde det maaskee være at læse Hes. Th. 636: ἐννέα συνεχέως πλείους ἐμάχοντ' ἐνιαυτούς istedenfor συνεχέως ἐμάχοντο δέκα πλείους ἐνιαυτούς, om Gudernes og Titanernes Kamp. *100*. Hvert IXde Aar holdtes en Fest til Semeles Ære, FME III 214. *101*. En IXaarig Skændsel, Orph. lith. 342. *102*. IX Dage blev Hector begrædt, Il. XXIV 664, 784. *103*. IX Dage laae Niobes Börn ubegravede, Il. XXIV 610. *104*. IX Dage varede Pesten i Grækernes Hær: ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο, Il. I 53. *105*. IX Aar udelukkes den Gud, som har svoret falsk Ed ved Styx, fra Gudernes Samkvem, Hes. Th. 801-803. *106*. Paa den IXde Dag efter Begravelsen bragtes hos Grækere og Romere et Dödsoffer, τὰ ἔννατα, sacra novendialia. *107*. hvert

IXde Aar er vigtigt for Mennesket, if. Censorinus, de die natali. *108.* Ved Thesmophorierne eller Cerealierne, der holdtes til Ære for Demeter eller Ceres, iagttoges IX Dages og IX Nætters Abstinens, FME III 214. *109.* i IX Nætter foregik hos Perserne Renselsen Baraschnom, ib. *110.* IX Nætter feire Inderne Durgasfesten, da der opföres Lövhytter af IX Slags Træer og offres IX Slags Korn eller Sæd, ib. 216. *111.* til Kali offres hver IXde Maaned IX Slags Dyr, ib., sml. Ex. 93. *112.* IX Nætter vaagedes der over Foinix, Il. IX 470. *113.* IX Nætter skal man vaage for at finde en Skat, Paul. Cassel, edd. Stud. I 111. *114.* IX Dage om Aaret slukkedes al Ild paa Lemnos og tændtes igjen ved Ild fra Apollos Arne paa Delos, DM 577. *115.* IX Nætter favnede Zevs Mnemosyne og avlede de IX Muser, Hes. Th. 56-63. *116.* IX Nætter maatte Skirner vente paa Gerda, Skírnf. 41. 43. *117.* IX Aar sad Jætten Helle i Længsel efter Kisa, IX Fjerdingvei laa hendes Bolig fra ham, IX Aar gjorde han Forsög paa at seile over til hende, IX Aar blev han hos hende, svensk Sagn ved Mellin. *118.* ubi nona suos Aurora ostenderit ortus inferias Orphei Lethaea papavera mittes, Virg. Georg. IV 544-545 jfr 552-553. *119.* IX Dage gammelt Föl, N. M. Petersen, Dansk Literaturh. I 51. *120.* IX Nætter för Sommer lægger Ravnen Æg, Íþ I 616. *121.* i Sommerens IXde Uge er St. Hansdag (Jónsmessa, efter isl. Tidsregn.). *122.* en Sten, hvormed der fölger Rigdom, findes ved Stranden, naar Maanen er IX Nætter gammel (IX nátta túngl = IX Dage efter Nymaane), Íþ I 655. *123* IX Uger skal Rokken ligge paa Æggene, hvor en usynliggjörende Sten findes[1], Íþ I 651. *124.* disse Rokkeæg,

[1] Som det oftest er Tilfældet med Sagnene, er der ogsaa her en Sandhed til Grund. I disse paa Land drevne Rokkeæg findes ifölge Landts Beretning (Beskr. over Færöerne, Kbhvn. 1800) Mimosens haarde Frugt ofte indesluttet; men hvorledes er den kommen der? At dette ogsaa kan finde Sted paa Island og andre Steder,

der paa Isl. kaldes Pètursbudda og Pètursskip, paa Norsk Maribaat, udvikles efter IX Maaneder, Íþ I 634. *125.* Njord og Skade skiftedes til at være IX Nætter ad Gangen ved Hav eller paa Fjeld, SE I 92. 94. *126.* IX Dögn ad Gangen vare Sigmund og Sinfjötle i Ulvehamme (it tíunda hvert dægr máttu þeir komast úr hömunum), FaS I 130, jfr ovf. Ex. 55, 56. *127.* IX Nætter efter hverandre kommer Kong Siggeirs Moder som Ulvinde og dræber IX Völsunger, FaS I 125-126. *128.* IX netter och i IX dage sadt hun paa iord-faste Steen, Svend Grundtvig, D. Folkev. II 332 (Kongesönnens Runer). Gróugaldr 15: á jarðföstum steini stóð ek innan dyra, medan ek þèr galdra gól, jfr ovf. Exx. 10, 11, 12, 13, 14, 44, 45. *129.* á norna stóli sat ek IX daga, Sólarlj. 51, som man kan antage for en Gjentagelse af Rígsmáls IX mánuðir, thi her handles om Menneskets Gjenfödelse til det andet Liv, og Overgangen hertil, ikke Ligsengen, udtrykker Digteren ved ‚stóll norna'. Jeg vilde kunne anföre Steder af Kirkefædrene, som vilde bestyrke denne Forklaring, men her maa jeg nöies med at anföre et Sted af Rímbegla, III c. VI § 24, som synes at indeholde en lignende Tanke: en þá er öndin tekr líkama í öðru lífi, þann hinn sama sem maðr ber hèr í lífi. *130.* IX Nætter hang Odin paa det vindomsusede Træ, Rúnat. 1. *131 a.* IX Dage var Deucalion paa Bölgerne, jfr Ex. 145. *131 b.* IX Dage var Eres död og vaagnede derpaa og for-

er der ingen Grund til at tvivle om. Jeg troer dog rigtignok at en eller anden Misforstaaelse hersker her; at det, som saaledes omslutter denne tropiske Frugt, der ellers ofte findes opdreven og da kaldes lausnarsteinn o. s. v., ikke er en Pètursbudda, eller og at man enten kalder flere Ting end Rokkeæggene med dette Navn, eller der blandes flere Ting sammen (f. Ex. et Stykke Tarm eller Maven af en Fisk). Dog har jeg selv seet disse Rokkeæg, med en stor Rift paa Siden, hvor man kunde tænke sig Frugten ved et Tilfælde skyllet ind af Söen, men dette er dog meget usandsynligt.

talte sin Dödningereise, Plat. rep. cit. i FME IV 345. *131c.* IX Aar gammel laa Kong Alberich som död i IX Nætter og IX Dage, ibd. *131d.* IX Dage sögte Ceres efter Proserpina, ibd. *132.* IX Nætter red Hermod igjennem mörke og dybe Dale uden Sol, da han skulde til Helheim, SE I 178. *133.* IX Dage stod Folkeslaget imellem Huner og Goter paa Dunhede, hvor Angantyr kæmpede med Hlöd, FaS I 504. *134.* IX Dage holdt den lykiske Konge Gilde for Bellerofon, Il. VI 174. *135.* IX Dages Gilde, Virg. Aen. V 762. *136.* IX Dage og IX Nætter seilede Argo igjennem et smalt Stræde til det nordlige Hav: *ἐννέα μέν νύκτας τε καὶ ἤματα μοχθίζοντες λείπομεν ἔνθα καὶ ἔνθα βροτῶν ἀγχήρεα φῦλα,* Orph. Arg. 1175-76. *137.* i IX Dage skal man drikke af Vand, der er udgydt igjennem Huller paa Cyprestræ, imod Forgjörelse etc., af phys. Hildeg. cit. i DM 1121 not. **. *138a.* for IX Mark Guld blev Olaf Tryggvason udlöst, da han var IX Aar gammel, derpaa blev han IX Aar i Garderige, han havde IX store Skibe (foruden Smaasnekker) til Svolderslaget og *138b.* IX Dage levede Thyre efter hans Död, FmS I 80-81, 96, II 253, X 368. *138c.* IX Dage efterat Persefone havde aabenbaret sig for Pindar, döde han, FME IV 318. *139.* I et moselsk Sagn sige tre fortryllede Mænd at de ikke kunne forlöses, förend deres Skæg er voxet IX Gange Bordet rundt, WZ I 192. *140.* IX Mænds Arbeide udförte Odin (Bölverkr) for Jætten Baüge, SE I 220. *141.* IX Ugers Faste. *142.* nundinae.

IV. Stedforhold. *143.* IX Gange 60 (540) Dörre ere paa Valhal. *144.* IX Gange 60 (540) Sale i Bilskirnir. *145.* de fra Syndfloden frelste Mennesker sprang IX Gange over Jordens Ben (Stenene) og saaledes fremkom de IX lithauiske Stammer, DM 545, jfr ovf. Ex. 131a. *146.* IX Skridt gik Thor fra Midgaardsormen og döde, Völuspá 57. *147.* IX Skridt gaaer Thorodd Hermundsson og döer,

Heiðarv. ÍS II 370 not. 14. *148.* IX Skridt gaaer Biskop Poppo ‚over' gloende Jern, FmS XI 38. *149.* IX Skridt bæres gloende Jern, FmS I 129. V 319. *150.* IX gloende Plovjern trædes, FmS VII 164 var. 3. X 418 (Ordalier ogsaa i Soph. Antig. 264: *μύδρους αἴρειν χεροῖν καὶ πῦρ διέρπειν*). *151.* gengu vèr í gegnum með grá hjálma fullstór öll fóstrlönd IX, FaS II 52 (ɔ: Hálfr ok Hálfsrekkar). *152a.* IX Kongeriger (Konger) undertvang Olaf den hellige, ifölge Styrmer Frodes Udsagn, FmS V 268. *152b.* IX Konger dræbte Hakon Jarl: þú hefir öðlínga Óðni - etr hrafn af ná getnum - vesa máttu af því vísi - víðlendr níu senda, Hkr. I 254. *153.* IX Kongeriger gjennemsögte Dvergen Alfrek förend han fandt det Vand, Didriks Sværd Naglring kunde hærdes i, Didr. 114. if. DM 1219 har Ekkadigtet: dô fuortenz zwei wildiu getwerc wol durch niun künecrîche. *154.* IX Kongeriger sagdes den hexekyndige Latin-Bjarne at have gjennemreist, Íþ I 539. *155.* Otus og Efialtes vare IX Favne höie, *ἐννεόργυιοι,* IX Alen brede, *ἐννεαπήχεες,* da de vare IX Aar gamle, *ἐννέωροι*, Od. XI 311. 312. i Spög gjentaget i Athen. Deipnosoph. IV p. 135 d. *156.* IX Fod höie Mennesker nævnes i Rímb. 348. *157.* en IX Alen lang Kjede, Hymn. Ap. 103. *158.* en IX Alen lang Aagrem, Il. XXIV 270. *159.* IX Plöielande bedækker Jætten Tityos med sit Legeme i Underverdenen, Od. XI 577: porrectus novem Tityus per iugera terrae, Tib. *160.* IX store Floder falde fra Loch Lomond, og deri ligge IX Öer, men i de Öer ere IX Tinde og paa Tindene ere IX Örnereder, Bretasögur i AnO 1849 p. 93 not. 4 (Geoffroy af Monmouth). *161.* IX Alen dybt var Grönsund, som Vade Rise bar Velent over, Didr. 66.

V. Virkningsforhold. *162.* Pidsk med IX Ender, Lindekvist IX-deelt, DM 927 not.* (Önskekvist, gambanteinn, tamsvöndr). *163.* en Anförers Banden virker igjennem IX Rustninger, DM 1177 not.** *164.* Sætter man

sig om Julenat paa en Bænk af IX Slags Træ foran Kirkedören, seer man alle Hexe som gaae ud eller ind (Tyrol), WZ I 236. *165.* Lövetand skæres i IX Stykker og bæres i IX Dage imod Öiensmerter (Aargau), ib. 445. *166.* Hollunder skæres i IX Skiver og bæres imod den faldende Syge (Aargau), ib. 446. *167.* af IX Slags stjaalne Garnnögler lavede man i Sverrig Hexeredskab for at stjæle Melk, DM 1044. *168.* IX Haler tillægges Ræven i et Eventyr, DM 634. *169.* IX Knuder slaaes paa en Traad, spunden af mörk Uld, for at sætte Lem i Led, DM 1182. *170.* IX Slags Blomster flettes til Krands af Möer paa Midsommersdag i Middagsstunden og denne Krands lægge de under sit Hoved for at drömme om sin Fæstemand, N. M. Petersen, Mythol. 281 not. 3. *171.* IX Krandse bindes af IX Slags Blomster til Helbredelse, DM 1164. *172.* En Urt kaldes Neunmannskraft, DM 1164. ogsaa Allermannsharnisch og Neunhämmerlein og Bärlauch (bjarnarlaukr; Björn er et af Thors Navne). *173.* Enneapharmacon, et Plaster af IX Slags Bestanddele, Cels. V 19, 10. *174.* Enneaphyllon, IX Blades Urt: longa folia novem habet causticae naturae, Plin. hist. n. XXVII 9, 54. *175.* IX Slags Kaal skal spises paa Skærtorsdag, FME III 213, Thiele, D. Folks. III 38. *176.* IX Slags Træ, Thiele ib. 53. DM 571, 574. *177.* IX Slags Træbark, Thiele III 131. *178.* IX-Ært, ib. 148. *179.* i Norge ansees Bark eller Knopper af IX Slags Træer for virksomme mod Sygdomme, FME III 213. *180.* i Skotland bages Kager med IX Knopper paa Bealtein Festen (en Sommerfest fra Hedendommen), FME III 213. *181.* Lægger man en tre Aar gammel Hane i en Myredynge, saa kommer efter IX Dage en Sten i Hanens Hoved, der virker i Elskov, WZ I 140, jfr alectorius, Plin. *182.* En Hestesko med IX Huller nagles over en Dörtærskel til Held og til Forsvar imod Spögelser, Thiele III 35, 177, jfr Neunschlagsschuhnägel, engl. clasp-hobs (Hob = Kobold, Aand). *183.* En indviet Hest föres over IX Spyd (Pommern), DM

626. *184.* IX Cypriani Böger, Müllenhoff, Sl. Folkes. 192. *185.* IX Jættesöiler hos Miltenberg, DM 514. *186.* râmar rúnir síga meg ígjögnum IX mínar fíngrar (fær.), AnO 1846 p. 354. *187.* Rosen skal nævnes med dens IX Navne for at fordrives (isl.) FME III 213. *188.* IX nauðir (Runen ᚾ ni Gange) i Elskovs-Forgjörelse (kvennagaldr), Íþ I 449. *189.* Karl Magnus IX Ringe, som bæres til Forsvar mod adskillige Onder, Íþ I 453. — [*190.* XVIII Pund smeltet Bly lod Adurabad öse over sig uden at tage Skade, Finn Magn. i Tidsskr. for n. Oldk. II 306] — (Desuden forekommer IX Íþ II 62, 186, 212, 228, 238, 415. XVIII sst. 114, 118, 120, 140, 200, 269, 275.)

FORKORTELSER I ARTIKLEN OM NI-TALLET.

DM = Jacob Grimm, Deutsche Mythologie.
Simrock DM = Simrock, Handbuch der deutschen Mythologie.
Íþ = Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri. Safnað hefir Jón Árnason. I-II.
FME = Finn Magnusen, Eddalæren.
WZ = Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. 1853 flg.
Lu = Lovudtryk.

INDHOLD AF AARGANGEN 1862.

Trælle gives Tillidshverv 156; konúngsþrælar 160; Kongstrælle anvendte til Böddeltjeneste 160; Trælle udföre Drab 162; Trælle bære Börn ud 165; Trællenes Kaar, Herrens Værgemaal 166; Mangel af Vaabenret 167; Træl bærer Vaaben i Landstorm 170; Hensynslös Behandling af Trælle 171; Trælle forsöge at flygte 173; Mulighed af Trælleoprör 174; Human Behandling af Trælle 174; Trællenes Ægteskaber 177; Trælles Hengivenhed mod deres Herrer 179; Notitser angaaende Trællenes Antal 182; De förste Christendomsforkynderes Udlösninger af Trælle 185.

De gamle norske Love vedrörende Trældommen 186-203: Trælle som Eiendom 186; Trællens Menneskeret erkjendes, Straffelovgivningen 188; Christenretten; alle Börn skulle fostres 188; Trællens Indordning under Christenretten ved Daabspaabudet 192; Helgebrud 192; Fastebrud 195; Paabud om aarlig Trællefrigivelse ved Thingene 197.

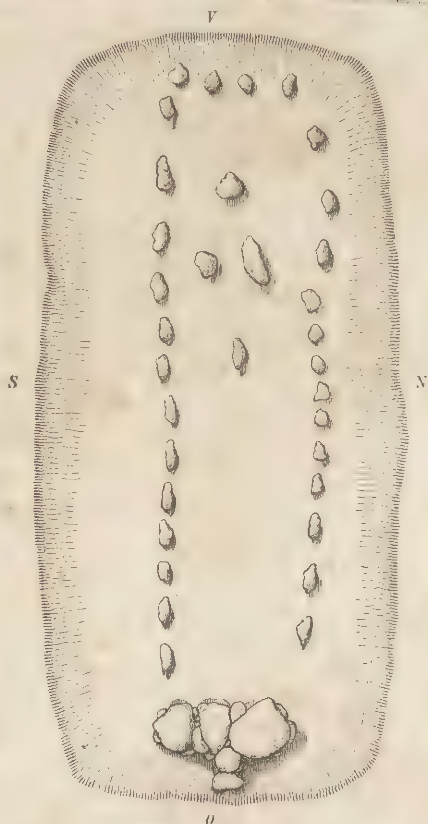
Den verdslige Lovgivning 203-221: Trællenes Forhold til de frie Umyndige 203; Trælle og Umyndige have Ret sig imellem 205; Brand virket ved Træl 207; Drab forövet af Træl 208; Legemsskade voldt Fri af Træl 211; Tyveri 214; Om Træl bruger andens Eiendom uhjemlet 220; Almindeligt Ansvar for Træls Gjerning 220.

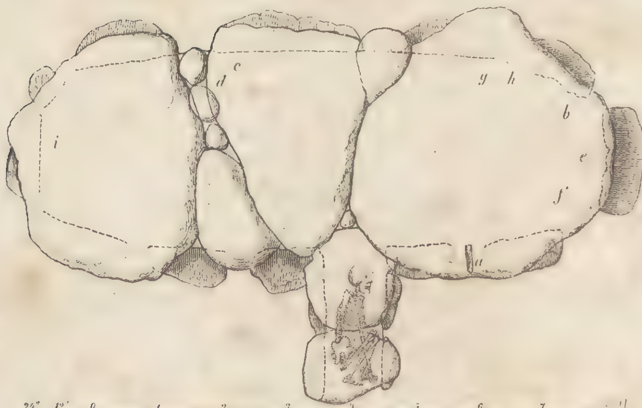
Skade tilföiet Herren paa hans Træl 222-231: Træls Drab 222; Krænkelse og Skade tilföiet Herren paa hans Træl 225; Krænkelser mod Træl paa de fredhellige Steder 229; Om Leie af Trælle 230.

Erkjendelse af Trællens egen Ret 231-269: Træls Drab 232; Böder til krænket Træl 235; Træls Eiendomsret 236; Bod til Træl for uhjemlet Brug af hans Eiendom 238; Trælles Ægteskaber 239; Salg af Trælle 242; Fostring af Trællebörn 243; Trældommens skadelige Indvirkning paa Sæderne 246; Underhold af Træl som Umage 246; Udlösning af bortrömt og paagreben Træl 246; Tillid viist Træl fra det offentlige 247; Leding 248; Frihedserhvervelse ved Tapperhed i Krig 250; Frihedserhvervelse ved Hævd 250; Gjældstrældom 251; Vánarmenn 256; Trællefrigivelse 260; Frelsesöl, Lösingsörer 265.

UDSIGT OVER TAVLERNE.

I

HAMMER-FUNDET.

HAMMER-FUNDET.

III

1/3

8

1/3

9

1/1

10

1/2

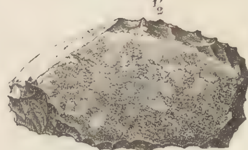
12

1/2

13

1/2

14

1/2

16 b

16 a

1/2

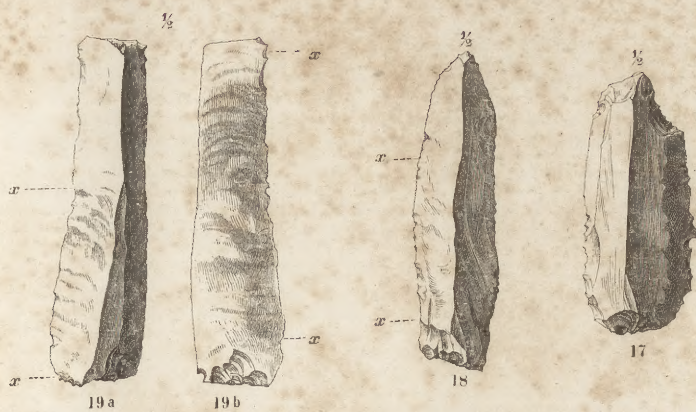
15

1/2

11

HAMMER-FUNDET.

19 a 19 b 18 17

20

21

24

22

23

HAMMER-FUNDET.

[illegible] 1864

